

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

**GELENEKSEL BİLGİNİN GÜNÜMÜZ BESLENME KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ:
ANKARA GÜDÜL TAHTACIÖRENCİK KÖYÜ**

Zeynep Nagihan KAHVECİ

Doktora Tezi

Ankara, 2023

GELENEKSEL BİLGİNİN GÜNÜMÜZ BESLENME KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ:
ANKARA GÜDÜL TAHTACIÖRENCİK KÖYÜ

Zeynep Nagihan KAHVECİ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Zeynep Nagihan KAHVECİ tarafından hazırlanan "Geleneksel Bilginin Günümüz Beslenme Kültürüne Etkileri: Ankara Güdül Tahtacıörencik Köyü" başlıklı bu alışma, 16 Haziran 2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hamiye DURAN (Başkan)

Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Danışman)

Prof. Dr. R. Gülin ÖĞÜT EKER (ye)

Prof. Dr. Melike KAPLAN (ye)

Doç. Dr. Zehra KADERLİ (ye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen ğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŐEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. (2)
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

.12../...07.../2023

Zeynep Nagihan KAHVECİ

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metodların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Zeynep Nagihan KAHVECİ

TEŞEKKÜR

Tez sürecinde yaptığı tavsiye ve yönlendirmelerle bana yol gösteren değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR'e;

Tez İzleme Komisyonu Üyeleri olarak fikirleriyle tezime katkı sağlayan sayın hocalarım Prof. Dr. R. Gülin ÖĞÜT EKER'e ve Prof. Dr. Melike KAPLAN'a, tez savunmasında yer alarak kıymetli eleştirileri ve katkılarını sunan Prof. Dr. Hamiye DURAN'a ve Doç. Dr. Zehra KADERLİ'ye;

Doktora eğitimim sürecindeki katkıları için Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümündeki sayın hocalarıma;

Zorlu ve uzun tez sürecinde beni sabırla dinledikleri, destek oldukları ve yol gösterdikleri için Ankara Üniversitesi DTCF Halkbilimi Bölümündeki değerli hocalarıma,

Tez sürecinde desteğini esirgemeyen ve bana olan inancını hiç kaybetmeyen kıymetli aileme;

Tohuma ve toprağa dair inancını, sevgisini hiç yitirmemiş olan, bugünü en çok görmek isteyen ancak bu süreçte kaybettiğimiz, üzerimde çok büyük emeği olan yengeme;

Bu dünyayı daha yaşanabilir kılan ve her zorlukta yanımda olan yol arkadaşlarım Mehtap, Makbule, Gözde ve Dilber'e;

İyi ki yollarımız kesişmiş dediğim can dostlarım Ezgi Su, Ekrem ve Ercan'a;

Tahtacıörencik köyünde beni evlerine ve sofralarına kabul eden, bağlarında, bahçelerinde birlikte çalıştığım herkese;

Başta Ceyhan Temürcü ve Ozan Can İlhan olmak üzere TADYA Kolektifinin tüm üyelerine;

1002-Hızlı Destek Programı kapsamında 122K560 numaralı proje ile çalışmama maddi olarak katkı sağlayan TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

ÖZET

KAHVECİ, Zeynep Nagihan. “*Geleneksel Bilginin Günümüz Beslenme Kültürüne Etkileri: Ankara Güdül Tahtacıörencik Köyü*” Doktora Tezi, Ankara, 2023.

İnsanın yaşadığı çevreye uyum sağlayabilmek ve temel ihtiyaçlarını giderebilmek için doğa ile etkileşime girerek ürettiği her şey ve üretme yolları, geleneksel bilgi belleğinin oluşmasını sağlamıştır. Geleneksel bilgi belleği, kuşaktan kuşağa aktarılırken insanın ve ihtiyaçlarının değişken doğası gereği değişmekte, yeni gözlemler ve deneyimler yoluyla da zenginleşmekte olan birikimsel, değişken bir bellektir. Geleneksel bilgi belleğinin halk mutfağı, halk ziraatı, halk botaniği gibi kendine has uzmanlık alanları bulunmaktadır. Bu çalışmada geleneksel bilgi belleği konusu, tarım ve gıda alanıyla sınırlandırılmıştır. Tarım ve gıda meselesi, pek çok konunun merkezinde yer almaktadır. Özellikle günümüzde çevrecilik hareketleri, Covid-19 gibi salgın hastalıklar ve gıda güvenliğinin sağlanmasında yaşanan sorunlar doğal, organik gibi kavramların ön plana çıkmasına neden olmuştur. Geleneksel üretim yöntemleri, atalık tohum arayışları geleneksel bilgi temelli pratiklerin sıklıkla gündeme gelmesini sağlamıştır. Geleneksel bilginin nesillerin ihtiyaçları ve şartları doğrultusunda nasıl güncellendiği noktasından hareketle bu belleğin tarım ve gıda alanında insanlık için hem yerel hem de evrensel düzeyde nasıl bir konumda olduğuna odaklanılmıştır. Geleneksel bilginin dönüşümünü insan, kültür ve çevre üçgeninde gözlemleyebilmek amacıyla Ankara ili Güdül ilçesine bağlı Tahtacıörencik köyünde bu çalışmanın alan araştırması kısmı gerçekleştirilmiştir. Araştırma alanı olarak Tahtacıörencik köyünün seçilmesinin başlıca nedenleri, burada tarımsal üretim faaliyetlerinin devam ediyor olması ve bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde yönlendirici olan Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifinin bulunmasıdır. Bu çalışma, toprağın insana verdikleri, veremedikleri, o eksikleri insanın nasıl tamamladığı, bunu tamamlarken ticarileştirmesi, dönüştürmesi, dijitalleşmesi gibi noktaları ve bu noktaların etkilerini göstermeyi hedeflemektedir. Çalışmada tarım temelli sosyal ve ekonomik sürdürülebilir kalkınmada geleneksel bilginin insanı, çevreyi ve kültürü

birlikte temelini alan bir model olarak hem yerel hem de evrensel düzlemdeki öneminin, uygulanabilirliğinin ve getirilerinin ortaya konulması sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Geleneksel Bilgi, Geleneksel Ekolojik Bilgi, Beslenme, Çevre, Tarım, Gıda

ABSTRACT

KAHVECİ, Zeynep Nagihan. *“Impacts of Traditional Knowledge on Today's Nutrition Culture: Ankara Güdül Tahtacıörencik Village”* Ph. D. Dissertation, Ankara, 2023.

In order to adapt to the environment in which man lives and to meet his basic needs, everything he produces by interacting with nature and the ways of production have provided the formation of traditional knowledge memory. Traditional knowledge memory is a cumulative, variable memory that changes due to the variable nature of people and their needs while being transferred from generation to generation, and is enriched by new observations and experiences. Traditional knowledge memory has its own specialization areas such as folk cuisine, folk agriculture, folk botany. In this study, the subject of traditional knowledge memory is limited to the field of agriculture and food. The issue of agriculture and food is at the center of many issues. Especially today, environmental movements, epidemics such as Covid-19 and the problems in ensuring food safety have led to concepts such as natural and organic. Traditional production methods, the search for ancestral seeds have brought traditional knowledge-based practices to the agenda frequently. From the point of view of how traditional knowledge is updated in line with the needs and conditions of generations, it is focused on how this memory is in the field of agriculture and food for humanity at both local and universal levels. In order to observe the transformation of traditional knowledge in the triangle of human, culture and environment, the field research part of this study was carried out in Tahtacıörencik village of Güdül district of Ankara province. The main reasons for choosing Tahtacıörencik village as the research area are the ongoing agricultural production activities and the presence of the Tahtacıörencik Wildlife Collective, which is the guide in the realization of these activities. This study aims to show the points such as what the soil gives and cannot give to human beings, how humans make up for those deficiencies, commercialization, transformation and digitization while completing it, and the effects of these

points. In the study, it has been tried to reveal the importance, applicability and benefits of both local and universal level as a model that bases traditional knowledge on human, environment and culture in agriculture-based social and economic sustainable development.

Keywords: Traditional Knowledge, Traditional Ecological Knowledge, Nutrition, Environment, Agriculture, Food

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
GÖRSELLER DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KURAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE	11
1.1. İNSAN VE DOĞA ETKİLEŞİMİ	11
1.1.1. İnsan ve Doğa Etkileşimi ile Beslenme Kültürü	13
1.1.1.1. Avcı ve Toplayıcılık	17
1.1.1.2. Geçimlik Tarım.....	21
1.1.1.3. Çobanlık.....	26
1.1.1.4. Yoğun Tarım ve Endüstriyel Tarım	26
1.1.2. İnsan ve Doğa Etkileşimi Kapsamında Çevrecilik Hareketleri	27
1.1.3. Tarımsal Üretim ve Gıda Meselesi	42
1.2. GELENEKSEL BİLGİ	53
1.2.1. Geleneksel Bilginin “Yeniden Keşfi” ve Kurumsal Boyutu.....	59
1.3. HALKBİLİMİ ÇALIŞMALARİ TARİHİNDE GELENEKSEL TARIM BİLGİSİNİN YERİ	65
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMA ALANI VE YÖNTEMİ	85
2.1. ANKARA GÜDÜL TAHTACİÖRENCİK KÖYÜ	85
2.2. ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TENİKLERİ	89
3. BÖLÜM: TAHTACİÖRENCİK KÖYÜNDE GELENEKSEL TARIM VE BESLENME BİLGİSİ.....	95
3.1. TAHTACİÖRENCİK KÖYÜNÜN HİKÂYESİ	95

3.3. TAHTACIÖRENCİK KÖYÜNDE DÜNDEN BUGÜNE TARIM VE DAVARCILIK	108
3.4. TARIMSAL ÜRETİMİN SİMGE MEKÂNLARI: SÜVERİ ÇAYINDA ÇELTİK, SİNEK SEKİSİNDE PAMUK, KOCA ÇAYIRDA HARMAN KALDIRMA	115
3.5. TAHTACIÖRENCİK KÖYÜNDE TOPLAYICILIĞA DAİR GELENEKSEL BİLGİNİN SÜREKLİLİĞİ VE DEĞİŞİMİ	132
3.6. YAĞMUR DUASI VE BEREKETE DAİR PRATİKLER	148
3.7. TOHUMDAN HASADA TARIMSAL ÜRETİM	158
3.7.1. Tarımsal Üretimin Özü Tohum	159
3.7.2. Tarımsal Üretimin Karşılığı: Hasat Zamanı.....	174
3.8. GEÇMİŞTEN BUGÜNE DEĞİŞEN UYGULAMALAR: TARIMDA TEKNOLOJİLEŞME	177
3.9. ESKİNİN BERKETİ, LEZZETİ VE SAĞLIKLI OLMASI: “AKIL ARTTI BERKET KALKTI”	189
3.10. GEÇMİŞTEN BUGÜNE GIDANIN İŞLENMESİ VE SAKLANMASI: “GAPLAR GALEY OLDU İŞLER GOLEY OLDU”	195
3.10.1. Su Değirmeninden Elektrikli Değirmene	196
3.10.2. Bir Gıda Saklama Yöntemi Olarak Kurutma	198
3.11.3. Gıda Hazırlamada Teknolojinin Etkisi.....	205
4. BÖLÜM: GELENEKSEL BİLGİNİN DEĞİŞEN AKTARIM YÖNTEMLERİ	216
4.1. İNTERNET AĞLARIYLA BİLGİYE BAĞLANMA.....	217
4.2. KILAVUZ KİŞİLER.....	223
4.3. “TERS AKTARIM”: TORUNDAN NENEYE, GENÇTEN YAŞLIYA.....	226
5. BÖLÜM: BİR GIDA TOPLULUĞU HAREKETİ OLARAK TAHTACIÖRENCİK DOĞAL YAŞAM KOLEKTİFİ (TADYA) VE ETKİLERİ	231
5.1. TADYA’YA GİRİŞ HİKÂYELERİ	231
5.2. TADYA’NIN TARIMSAL ÜRETİM YÖNTEMLERİNE VE ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİNE ETKİSİ	234
5.2.1. Doğal Üretim Yöntemlerine Dönüş	234

5.2.2. Artan Ürün Çeşitliliği: Yeni Lezzetler	240
5.3. TADYA KOLEKTİFİ'NİN PAZARLAMA YÖNTEMLERİNE ETKİSİ.....	243
5.4. TADYA KOLEKTİFİ ÜRETİCİLERİNİN DENEYİMLERİ	246
5.5. TADYA KOLEKTİFİNİN KÖYE GENEL ETKİSİ	251
5.6. KÖY HALKININ TADYA KOLEKTİFİ HAKKINDA GÖRÜŞLERİ	253
5.7. GELENEKSEL BİLGİ AKTARIMININ YENİ MEKÂN VE	
BAĞLAMLARI	255
5.7.1. Dijitalleşen Çiftçilik: TADYA Kolektifi	256
5.7.2. TADYA Kolektifinin Katıldığı Eğitim ve Etkinlikler	258
SONUÇ	268
KAYNAKLAR	279
EK 1. GÖRÜŞMECİ LİSTESİ	295
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU	296
EK 3. ETİK KOMİSYON İZİNİ.....	298

KISALTMALAR DİZİNİ

BM	: Birleşmiş Milletler
COVID-19	: Koronavirüs
DBB	: Doğal Besin, Bilinçli Beslenme Ağı
DDT	: Dichloro-diphenyl-trichloroethane
FAO	: Food and Agriculture Organization of the United Nations
GEB	: Geleneksel Ekolojik Bilgi
HAGEM	: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü
ICSU	: International Council for Science
IUCN	: The International Union for Conservation of Nature
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TADYA	: Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifi
UNEP	: The United Nations Environment Programme
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
URL	: Uniform Resource Loader
vd.	: ve diğerleri
WIPO	: World Intellectual Property Organization
WWF	: World Wide Fund for Nature

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1. Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifi Köy Haritası.....	87
Görsel 2. Tahtacıörencik Köyü Tabelası	96
Görsel 3. Tahtacıörencik Köyü İlkokulu.....	98
Görsel 4. Bazlama Pişirme	100
Görsel 5. Bazlama Pişirme	101
Görsel 6. Çeltik Tohumu	124
Görsel 7. Çeltik Ekimi Denemesi.....	125
Görsel 8: Pamuk Tohumu	130
Görsel 9. Şakırdak	136
Görsel 10. Dağ Ispanağı	138
Görsel 11. Ekşi Erik Pestili.....	140
Görsel 12. Ekşili Çorba Hazırlığı	141
Görsel 13. Ekşili Çorba	142
Görsel 14. Gövem Eriği.....	146
Görsel 15. Sumak	146
Görsel 16. Buğday Çalkama	156
Görsel 17. Tohumluk Biber	161
Görsel 18. Tohumluk Yeşil Soğan.....	162
Görsel 19. Tohum Saklama ve Viyollere Ekimi	164
Görsel 20. Atalık Mısır Tohumu	173
Görsel 21. Fide Ekimi Videosu.....	179
Görsel 22. Sütlük veya Tel Dolap.....	199
Görsel 23. Cevizli Sucuk Yapımı.....	206
Görsel 24. Cevizli Sucuk.....	207
Görsel 25. Tarhana Karma Makinesi	209
Görsel 26. Tarhana Karma Makinesi Videosu.....	210
Görsel 27. Erişte Kesme	211
Görsel 28. Bulgur Kaynatma	211
Görsel 29. Bulgur Serme	212
Görsel 30. Domates Konservesi Hazırlığında Blender Kullanımı	213

Görsel 31. Tomatillo.....	242
Görsel 32. Üretici-Türetici Buluşması.....	260
Görsel 33. TADYA Kolektifi Ürünlerinden Hazırlanan İkramlıklar.....	261
Görsel 34. Başkent Üniversitesi TEOS Mutfağı	263
Görsel 35. Süveri Çayı Kenarı	264
Görsel 36. Köy Ziyaret Günü.....	265

GİRİŞ

*“Doğanın koparmadığı bilgi ipliği,
kayada bir altın damarı gibidir”
(Berger, 2016: 75).*

Muğla'nın Fethiye ilçesine bağlı Yanıklar köyünden Salih Zeki Söğüt, her yıl ağustos ayının ikinci yarısında yaptığı gökyüzü gözlemiyle bir sonraki yılın ikliminin nasıl olacağını tahmin etmektedir. Ağustos ayının 14'ünde başlayıp 12 gün süren gökyüzü gözlemi, Söğüt'ün yaşam bilgisine dayanmaktadır. 12 sayısı bir yıldaki ayların sayısına karşılık gelmektedir. Günün sabahdan öğlene kadar olan kısmında yapılan gözlemler o ayın ilk, öğleden akşama kadar olan kısmı ise ikinci yarısını sembolize etmektedir. Ancak, 2005 yılında Salih Zeki Söğüt kendisi ile yapılan röportajda üç dört yıl öncesine kadar tamamen tutan tahminlerinin artık mevsim dönümlerinde sekteye uğradığını anlatmaktadır (Aydemir, 2006: 53). Söğüt'ün içinde bulunduğu çevreye dair gözlemi ve deneyimleriyle oluşturduğu geleneksel bilgi belleği, gelecek yılın iklim döngüsüne dair bir çıkarımda bulunabilmesini sağlayabilmiştir. Ancak küresel ısınmayla birlikte iklim değişikliklerinin ortaya çıkması, doğanın ritminin ve döngüsünün de alışıldık düzenin dışına çıkmasına neden olmuştur. Doğanın döngüsünde meydana gelen bu değişiklik, Söğüt'ün gözlem bilgisinin de ritmini etkilemiştir.

Küresel ısınma, iklim değişikliği ile beraberinde gelen gıdanın üretimi ve gıdaya erişim sorunu, hava kirliliği ve daha pek çok sorun uzun zamandır gündemimizde yer almaktadır. Doğanın döngüsünü, ritmini takip ederek yaşamsal faaliyetini düzenleyen insanın, yaşanan olumsuzluklar nedeniyle artık bunu sürdürmekte zorlandığı görülmektedir. Bu açmazdan çıkabilmenin yolu olarak insanın içinde bulunduğu şartlara ve imkânlara uyarlanması yoluyla oluşturduğu ve güncelleyebildiği geleneksel bilgi belleği işaret edilebilir. Yaşanan iklim değişikliklerine uyarlanabilme ve yaşamsal faaliyetleri yeni duruma uygun hâle getirebilme, gözlem ve deneyime dayalı geleneksel bilgi belleği yoluyla sağlanabilir.

İnsanın doğanın şartlarına uyum sağlayarak yaşamını sürdürme çabasını, beslenmeden barınmaya pek çok alanda görmek mümkündür. Yaşamsal faaliyetin sürdürebilmesindeki temel ihtiyaçlardan ön plana çıkanı beslenmedir. Beslenme ihtiyacını giderme arzusu, insanın başlangıçtan bugüne doğa ile kurduğu ilişkiyi şekillendirmiş, değiştirmiş, dönüştürmüştür. İnsanın beslenme ihtiyacını gidermeye yönelik arayışlarını anlayabilmek onun doğa ile kurduğu ilişkinin geçmişten bugüne geçirdiği süreçleri takip edebilmeyi, yorumlamayı gerektirmektedir.

İçinde bulunduğu şartlara uyum sağlayarak yaşamını sürdürmeye çalışan insan, doğanın dinamiklerine kulak vermiştir. Bulduğu coğrafyanın, iklimin, biyoçeşitliliğin neleri içerdiğini, deneyimleri ve gözlemleri yoluyla anlamaya çalışmıştır. Gökyüzünün hareketlerini, bitkilerin döngüsünü, hayvanların hareket yönlerini ve izlerini takip ederek kimi zaman başarılı kimi zaman başarısız sonuçları olsa da bir deneyim belleği oluşturmuştur. İnsanın doğada yaşamını sürdürebilmek için edindiği tüm deneyimleri geleneksel bilgi veya geleneksel ekolojik bilgi belleğini oluşturmasına neden olmuştur.

Bu çalışma temelini, insanın doğa ile etkileşimleri sonucu elde ettiği deneyimlerinden hareketle oluşturduğu geleneksel bilgi belleği konusundan almaktadır. Geleneksel bilgi belleğinin halk ziraatından halk hekimliğine, halk meteorolojisinden halk botaniğine kadar pek çok alanda yer aldığını görmek mümkündür. Bu çeşitlilik içerisinde kaybolup odağı kaybetmemek ve tez çalışmasının kapsamını da belirlemek adına çalışmanın konusu tarım ve gıda alanındaki geleneksel bilgi belleğinin değişimi ve dönüşümü olarak sınırlandırılmıştır.

Geleneksel bilgi belleği, yaşanan coğrafya ve iklime bağlı yeni deneyim ve gözlemlerin etkisiyle değişen, güncellenen bir yapıya sahiptir. Geleneksel bilgi belleğinin bu yapısından hareketle çalışmada bu belleğin nesillerin ihtiyaçları ve şartları doğrultusunda nasıl ve neden güncellendiği sorusundan hareket edilmiştir. Geleneksel bilgi belleğinin değişiminin ve dönüşümünü hazırlayan iç

ve dış dinamiklerin neler olduğunun somut bir örnek üzerinden ortaya konulacak olması çalışmanın önemini ve amacını göstermektedir.

Graham Dutfield, geleneksel bilginin korunmasının temel nedenlerinin sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, yoksulluğun azaltılması, çevreyi korumak ve ulusal ekonomilere fayda sağlamak olduğunu ifade etmektedir (2004: 97-99). Geleneksel bilginin korunmasını sağlayan bu nedenler aynı zamanda geleneksel bilgi konusunun çalışılmasının da gerekçeleridir. Bu çalışmada tüm bu gerekçelerden hareketle geleneksel bilginin dönüşümü konusu seçilmiştir.

Geleneksel bilginin dönüşümü üzerine bir değerlendirme yapabilmek için iki yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlardan birisi literatür taraması diğeri de alan çalışmasında gözlem ve görüşmecilerle görüşme yapmaktır. Geleneksel bilginin dönüşümünü insan, kültür, çevre üçgeninde gözlemleyebilmek sadece teoride değil uygulamada da bir değerlendirme yapabilmek amacıyla Ankara ili Güdül ilçesine bağlı Tahtacıörencik köyü örneği üzerinden çalışmanın yürütülmesine karar verilmiştir.

Araştırma alanı olarak Güdül'e bağlı Tahtacıörencik köyünün seçilmesinde ulaşılabilir, görece el değmemiş ve ekolojik yapısının korunmuş olması gibi özellikleri etkili olmuştur. Güdül, Başkent Ankara'nın sınırları içerisinde ama hâlâ kırsal potansiyellerini de sürdürmeye devam eden, ekonomisi tarımsal üretime dayanan bir ilçedir. Tahtacıörencik köyünde insanın çevreye uyarlanma stratejilerinden ikisi olan hem bitki toplayıcılığı hem de tarımsal üretim faaliyetleri devam etmektedir. Tahtacıörencik'te Nisan 2013'te köye sonradan arazi satın alarak yerleşen bir ailenin öncülüğünde kurulmuş olan Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifi (TADYA) bulunmaktadır. Bu kolektif, Dört Mevsim Ekolojik Yaşam Derneği altında işlev göstermekte ve aynı zamanda Doğal Besin, Bilinçli Beslenme Grubu (DBB) üreticisidir. Kolektif, çalışmalarını kentteki tüketici ile kırsaldaki üreticiyi arada tedarik zinciri olmadan buluşturma hedefi doğrultusunda yürütmektedir. Kolektif bünyesindeki üreticiler/çiftçiler, kolektifin belirlediği üretim ölçütleri kapsamında "doğal üretim" yapmaktadırlar. Sözü geçen kolektif, amaçlarını doğal çevreyi, doğal yaşamı ve doğa-dostu

üretim pratiklerini koruyup geliştirmek ve sürdürülebilir bir kırsal gelişimi sağlayabilmek olarak belirlemiştir. Kolektifin web sitesinde üreticiler bölümüne bakıldığında, üretim sürecine dâhil olan eş, anne, baba ve çocukların hepsinin yer aldığı aile profilleri olduğu görülmektedir (TADYA, 2022). Böylesi bir uygulama, üretim sürecinde kadınların ve çocukların da emeğinin görünür kılındığını, aynı zamanda çocukların da tarıma dair kuşaklararası bilgi aktarım sürecinde yer aldıklarını göstermektedir. Tahtacıörencik'in çalışma alanı olarak seçilmesinde böylesi bir kolektifin burada yer alması da belirleyici olmuştur. Adı geçen köyde geleneksel bilginin dönüşümüne neden olan dinamiklerden birisi olan TADYA'nın buradaki tarımsal üretim süreçleri ve gıda üzerindeki etkisinin ne olduğu da çalışmada araştırılacak konulardan birisidir.

Araştırmanın literatür taraması aşamasında öncelikle Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının *Tez Merkezi* web sayfasında *Güdül*, *Tahtacıörencik* anahtar kelimeleriyle tarama yapılmıştır. Yapılan taramalarda Güdül ilçesi ve merkeze bağlı köylerle ilgili tez çalışmalarına ulaşılmıştır. Çalışmalarda daha ziyade Güdül ilçesine odaklanıldığı görülmüştür. Tahtacıörencik köyüne görece daha geniş yer veren üç tez çalışmasına erişilmiştir. Bu çalışmalardan ilki Abdou Gafarou Abdoulaye Bamou tarafından hazırlanmış olan *Farklılaştırılmış Kısa Gıda Tedarik Zincirlerinin Gıda Sistemlerinin Sürdürülebilirliğine Etkisinin Analizi (2021)* adlı yüksek lisans tezidir. Çalışmada Türkiye'de ürün alım-satım tercihleri ve gıda sistemlerinde kısa gıda tedarik zincirlerinin (KGZT) yerine odaklanılmıştır. Konuyla ilgili veriler, üç uygulama örneği üzerinden nicel ve nitel yöntemlerle toplanılmıştır. Bu çalışmada incelenen üç uygulama örneğinden birisi Ankara Güdül Tahtacıörencik köyünde bulunan Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifidir. TADYA'nın diğer uygulamalardan çok daha sosyal içerikli bir oluşum olmasının onu diğer uygulamalardan farklı kıldığı belirtilmiştir.

Güdül Tahtacıörencik köyüne yer veren bir diğer çalışma, Buse Şişman'ın hazırladığı *Tarımsal Gıda Sistemlerinde Agroekolojinin Yeri ve Öneminin İncelenmesi: Ankara-Güdül Örneği (2022)* adlı yüksek lisans tezidir. Çalışmada doğa dostu tarımsal üretim yöntemlerinden birisi olan agroekolojinin ilkeleri doğrultusunda üretim yapanların, üretim süreçleri ve teknikleri konusunda

geçmişteki ve bugünkü uygulamalarının benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, genelde Güdül rneği, özelde de ilçenin köylerinden birisi ve bu tez çalışmasının alan araştırmasının yapıldığı yer olan Tahtacıörencik'in yer alması nedeniyle önemlidir.

Tuğçe Dağdeviren tarafından hazırlanmış olan *Yeşil Kent Ekonomilerinin Sakin Şehirlerde Uygulanabilirliği: Ankara-Güdül rneği (2022)* adlı yüksek lisans tezi de Güdül Tahtacıörencik köyüne yer veren çalışmalardan birisidir. Çalışmanın konusu *sakin Őehirler* ile yeşil kent ekonomisinin arasındaki ilişkinin küreselleşme, sürdürülebilir kalkınma ve evre ilişkisi bağlamında incelenmesidir. Çalışma konusuna dair oluşturulan kavramsal ereve Ankara-Güdül ilçesinin *sakin Şehir* başvuru dosyası üzerinden somutlaştırılmaya çalışılmıştır. *Sakin Şehirlerin*, yeşil kent ekonomilerinin uygulama alanları olup olmadığının ortaya konulması çalışmanın amacı olarak belirtilmiştir. Güdül'n *sakin Şehir* dosyasında Tahtacıörencik köyündeki yapılan doğa dostu uygulamaların bulunması, tez çalışmasında bu köyün yer almasına neden olmuştur.

Güdül ilçesi genelini konu edinen çalışmalardan birisi zge Yalçıner Coşkun tarafından hazırlanan *Sürdürülebilir Kent İçin Ekolojik-Teknolojik (Eko-Tek) Tasarım: Ankara-Güdül rneği (2007)* adlı doktora tezidir. Çalışma, doğal ortamı ifade eden ekoloji ile yapay ortamı ifade eden teknolojinin birleşiminden doğan, kent planlamaya alternatif bir yaklaşım olarak düşünülen, eko-tek kent tasarım ilkelerini ortaya koymayı konu edinmektedir. Sözü geçen eko-tek kent yaklaşımının, sürdürülebilirlik konusunda ortaya konulmuş yeni bir yaklaşım olduğu ifade edilmiştir. Küçük bir yerleşim birimi olan Güdül'n de bu yaklaşımla nasıl tasarlanabileceği çeşitli analizlerle ve kaynak taramalarıyla ortaya konulmuştur.

Buse Şahin Dereyurt tarafından hazırlanan *Stratejik Kırsal Kalkınma Modeli: Ankara-Güdül rneği (2019)* adlı yüksek lisans tezi de yine Güdül ilçesini konu edinen çalışmalardan birisidir. Tez alışmasında Güdül ilçesinde kırsal kalkınma sürecinin sağlanabilmesi için ilçenin gereksinimlerine ve kırsalda yaşayan yerli

halkın beklentilerine yönelik stratejiler belirlenmeye çalışılmıştır. Tezde kırsal kalkınmanın, sadece tarımsal üretim odağında değil sosyo-ekonomik yapıların da dâhil edildiği bütüncül bir anlayışla ele alındığı belirtilmiştir. Gündül'de tarımsal üretimin en önemli sorununun sulama alanı yetersizliği ve su temini sıkıntısı olduğu ifade edilmiştir. Tarım ve hayvancılığa dair İhtisas Organize Sanayi Alanları'nın olmayışının tarımsal ve hayvansal üretimden sağlanabilecek geliri düşürdüğü bu durumun da çiftçiliğin geçim kaynağı olarak tercih edilmesini engellediği belirtilmiştir. Üretimi yapılan bitkisel ve hayvansal ürünlerin piyasa değerinin altında satılması üretimi kısıtlamaktadır.

Taramalar sırasında Gündül ilçesini biyoloji alanında konu edinen tez çalışmalarına da erişilmiştir. Bu çalışmalardan birisi Hüseyin Türker tarafından hazırlanmış olan *Ayaş, Gündül, Beypazarı ve Polatlı Arasında Kalan Bölgenin Florası (1990)* adlı yüksek lisans tezidir. Bu tez çalışmasında Ayaş, Gündül, Beypazarı ve Polatlı arasında kalan bölgenin florasının tespiti için 1989 ve 1990 yılları arasında bölgeden bitki örnekleri toplanmış ve bunlar herbaryumda teşhis edilerek familya, cins ve türleri listelenmiştir. Ancak bu çalışmada bitkilerin sözü geçen bölgede yaşayan halk tarafından kullanılıp kullanılmadığı, kullanılıyorsa kullanım alanlarının neler olduğu, yerel adlandırmaları gibi bilgilere yer verilmemiştir.

Biyoloji alanından hazırlanmış ve Gündül ilçesini konu edinen bir diğer çalışma Sevgi Servet Arıöz'ün hazırlamış olduğu *Kirmir Vadisi'nin (Gündül, Ankara) Biryofit Florası (2010)* adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Gündül'de bulunan Kirmir Vadisi'nin biryofit florası çalışılmıştır. 2009 yılında yapılan arazi çalışmasıyla toplanan bitkilerin teşhisi yapılmıştır. Yine bu çalışmada da hedefin takson sayısını, familyayı belirleme ve sınıflama yapmak olduğu görülmektedir.

Necla Sırakaya'nın *Uygulamalı Coğrafya Bakımından Gündül İlçesi (1991)* adıyla hazırlamış olduğu yüksek lisans tezi de ilçenin fiziki, beşerî ve ekonomik coğrafyasına dair verileri ortaya koymaktadır. Sırakaya'nın Coğrafya alanında hazırlamış olduğu bu tez, araştırmanın gerçekleştirildiği dönem olan 1991 yılına dair veri sunması yönüyle geçmişten bugüne olan dönüşümün inceleneceği bu

tez çalışmasında karşılaştırma yapılabilmesi için önemli bir veri kaynağı olmuştur. Ancak tüm bu tez çalışmaları Güdül ilçesi ile çevresinde gerçekleştirilmiş olmaları ve Tahtacıörencik köyünün özelinde olmamaları nedeniyle çok daha genel veriler sağlamaktadırlar. Dahası bu çalışmaların biyoloji, Şehir ve bölge planlama ve coğrafya alanlarında hazırlanmış oldukları, doğrudan geleneksel bilgi ve dönüşümü meselesine eğilmedikleri görülmüştür.

Yukarıda sözü edilen disiplinlerden farklı olarak halkbilimsel araştırmalar ve yaklaşımlar, geleneksel bilgi ve bu bilginin dönüşümü konusuna insan, kültür ve evre üçgeninde odaklanabilmeyi sağlayabilir; sözü geçen dönüşüm, yerinde gözleme ve görüşmeler aracılığıyla incelenebileceğinden akademik anlamda değerlendirme yapmaya ve somut çıktılar ortaya koymaya daha yatkın olacaktır. Bu araştırma, aynı zamanda halkbilimi disiplini içerisindeki çalışma alanlarından birisi olan uygulamalı halkbilimi kapsamına girmektedir. Sözü geçen terim, ilk kez 1950'lerde Ralph Beals tarafından kullanılmıştır. Beals, terimi "halk mirasının beğenilmesini genişleten ve azınlık grupların değerlerinin beğenilmesini artıran halk materyallerinin geniş ölçüde yayılması olarak" açıklamıştır. Zaman içerisinde uygulamalı halkbiliminin toplumu iyileştirme ve farklı kültürler arasındaki anlayışı ileriye götürme gibi uzun vadeli bağlantılarından başka yeni anlamlar içermeye başladığı görüşüne varılmıştır (Baron, 2014: 181, 184). Richard Bauman, halkbilimcilerin uygulamalı antropolojiye en yakın olduğunu düşündüğü uygulamalı halkbilimi alanına bağlılıklarının süreç içerisinde hızla arttığını belirtmektedir. Bauman'a göre artık toplumun pratik uygulamalarını referans almadan "saf" ilgisiz bilim lüksüne imkân tanınamayacağının farkına varılması gerekmektedir; bu noktada uygulamalı halkbilimi, bilimsel folklorcunun temel kaygısı olan teori ve yöntemin, ikincisinin metot ve hipotezlerin sınanmasına yönelik fırsatları sağlamaktadır ve sorgulanmaya yönelik yeni problemlere dikkat çekmektedir (Bauman 2014: 210). Bauman'ın sözünü ettiği "saf" ilgisiz bilimin ötesine geçişin sağlanması, akademisyenin etnografik alan araştırmasına katılması, alan araştırmasının deneyimsel doğası gereği yerinde gözlem yapması ve yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmesi yoluyla olacaktır. Uygulamalı antropolojinin katılarak gözlem

tekniji sayesinde toplumsal değişim projelerinin yerel halk açısından muhtemel uyum sorunlarını, çelişki ve yetersizliklerini gidermeye yarayacak bilgi birikimine sahip olması (Ersoy, 2020: 1087) özelliğinin uygulamalı halkbilimiyle benzerlik gösterdiğini belirtmek gerekmektedir. Bu iki alan, “var olan yöntemlerden yola çıkarak sosyal sorumluluk ilkesini göz ardı etmeyen, sürdürülebilir ve katılımcı çözüm projeleri geliştirme” (Akgül, 2013: 81) hususunda da ortak özellik göstermektedir. Bu çalışmada, uygulamalı halkbilimi, uygulamalı antropoloji alanlarının perspektifinden hareketle, geleneksel bilginin içinde bulunulan şartlara uyum sağlayabilen yapısıyla, bugün iklim krizi, gıda güvencesi, gıda güvenliğı, çevre sorunları, kırsal kalkınma gibi pek çok konuda çözüm yollarının bulunması ile politikaların geliştirilebilmesi hususunda önemli bir rolü olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Buraya ifade edilenlerden hareketle tarım ve gıda alanında geleneksel bilginin dönüşümünün ele alındığı bu çalışma giriş ve sonuç hariç beş bölümden oluşmaktadır. Üç alt başlıktan oluşan “Kavramsal ve Tarihsel ereve” başlıklı birinci bölümde öncelikle insan-doğa etkileşimine insanın beslenme ihtiyacı ve bu ihtiyacını giderebilmek adına geliştirdiğı uyarlanma stratejileri özelinde odaklanılmıştır. Ardından insan-doğa etkileşiminin geçmişten bugüne değişen boyutunun yansıması olan çevrecilik hareketleri tarihine dair bilgi verilmiştir. Tarımsal üretim ve gıdanın bugün problem hâline gelmesine neden olan dinamikler ve bu probleme dair çözüm arayışlarına dair bir değerlendirmeye devam edilmiştir. Tarımsal bilginin hem dünyadaki hem Türkiye özelindeki değişim, dönüşüm süreci tarihsel perspektifte verilmiştir. Gıdaya dair sorunların çözümünde anahtar görevi görebilecek geleneksel bilgi konusu da yine birinci bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde son olarak bu tez çalışmasının da içinde yer aldığı halkbilimi disiplini içerisinde geleneksel bilgi konusuna tarım ve gıda konusu özelinde odaklanılmıştır.

Çalışmanın “Araştırma Alanı ve Yöntemi” başlıklı ikinci bölümü araştırmanın yöntemini ve özgün verinin elde edildiğı Ankara ili Güdül ilçesi Tahtacıörencik köyüne dair bilgileri içermektedir. Çalışmanın özgün verisi nitel yöntem olan alan araştırmasıyla elde edilmiştir. Yönteme dair kısımda kullanılan araştırma

teknikleri ve verinin değerlendirme yöntemi olan söylem analizi hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın “Tahtacıörencik Köyünde Geleneksel Tarım ve Beslenme Bilgisi” başlıklı üçüncü bölümde öncelikle köyün adı, nüfusu, köyden kente ve kentten köye göç durumu, tarımsal üretim süreçleri, üretim mekânları, ürünleri, tarıma dair bereket törenleri gibi konular değerlendirilmiştir. Gelişen ve değişen teknolojinin tarımsal üretim araç, gereçleri ve gıda saklamadan işlemeye kadar olan süreçlerdeki etkisi de üçüncü bölümde yer almıştır.

“Geleneksel Bilginin Değişen Değişen Aktarım Yöntemleri” başlıklı dördüncü bölüm Tahtacıörencik köyünde geleneksel bilgi belleğinin aktarım yolları ve yönlerinde yaşanan değişimi içermektedir. Geleneksel bilginin aktarım yollarına bakıldığında doğrudan veya dolaylı yoldan bilgi edinme kaynağı olarak internet kullanımının ön olana çıktığı görülmektedir. Bilgi aktarımının yönünde de büyükten küçüğe aktarımın devam etmesinin yanı sıra küçükten büyüğe doğru veya akranlar arasında da aktarımın büyük oranda arttığı anlaşılmaktadır.

Çalışmanın “Bir Gıda Topluluğu Hareketi Olarak Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifi (TADYA) ve Etkileri” başlıklı son bölümde adından da anlaşılacağı üzere köyde kolektife dair süreçlere yer verilmiştir. Tahtacıörencik köyünde geleneksel bilginin dönüşümünde büyük oranda etkisi olan kolektifin düzenlediği etkinlikler, eğitimler bu bölümde yer almaktadır. Tüm bu etkinliklerin hem kolektif üyeleri hem de dışından olanların hayatlarındaki etkisinin değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, toprağın insana verdikleri, veremedikleri, o eksikleri insanın nasıl tamamladığı, bunu tamamlarken ticarileştirmesi, sınıflaşması, dönüştürmesi, dijitalleştirilmesi gibi noktaları ve bu noktaların olumlu veya olumsuz etkilerini göstererek evrensel literatüre önemli katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Çalışmanın mikro düzlemde ortaya koymayı planladığı noktalar geleneksel bilginin dönüşümü ve bu dönüşümün sosyal, ekonomik ve yasal düzlemde ne gibi özelliklerinin ve getirilerinin olduğunu belirlemektir. Tüm bunlar aynı

zamanda geleneksel bilgi hususunda evrensel düzlemde de çıkarımlar yapılmasına fayda sağlayacaktır. Tarım temelli sosyal ve ekonomik sürdürülebilir kalkınma hususunda geleneksel bilginin çağın şartları ve imkânlarından da yararlanılarak gıda güvencesi ile gıda güvenliğini sağlayabilecek, insanı, çevreyi ve kültürü birlikte temeline alan bir model olarak hem yerel hem de evrensel düzlemdeki öneminin, uygulanabilirliğinin ve getirilerinin ortaya konulması sağlanmaya çalışılacaktır.

1. BÖLÜM

KURAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

1.1. İNSAN VE DOĞA ETKİLEŞİMİ

“Doğa (..) yabancı ve gizsel görüldükçe, insan bu ürkütücü çevrede kendisine yardımcı olacak hiçbir şeyi unutmamaya çabalar” (Childe, 2001: 47).

Eduardo Galeano'nun *Hikâye Avcısı* kitabında doğanın Amazonlar'da çeşitlilik dersi verdiğine, oranın yerlilerinin sadece bir km içinde on farklı toprak tipini, seksen farklı bitki çeşidini, kırk üç karınca ve üç yüz on kuş türünü tanıdıklarına dair anlattığı hikâye, doğanın öğreticiliğini vurgulamaktadır (2017: 31). Galeano'nun hikâyesinde sözü geçen yerlilerin doğaya dair bu bilgi belleğini oluşturmasını sağlayan büyük anlatı nasıl başlamıştı? Bu sorunun cevabını insanın içinde bulunduğu doğayı anlama, anlamlandırma çabası ve merakında aramak mümkün olsa gerektir. Bu çaba ve merak ile hayatta kalma dürtüsü, insanı doğa ile etkileşim kurmaya yöneltmiştir. İnsanın doğanın döngülerini gözlemlene ve deneyimlerini birbiriyle ilişkilendirme becerisi, kendisinden sonraki kuşaklara aktarabildiği geleneksel bilgi belleğini oluşturmasına neden olmuştur.

Geleneksel bilgi belleğinin oluşturucusu, uygulayıcısı ve aktarıcısı olan insanın hikâyesi nasıl başlamıştır? Metin Kartal'a göre doğanın insana sunduğu fırsat bizim hikâyemizi diğer bir deyişle insanın hikâyesini başlatmıştır. Bu hikâyenin başlangıcıysa günümüzden 2,5-3 milyon yıl öncesine uzanmaktadır (2019: 32). *Bitkilerin En Güzel Tarihi* kitabının önsözünde Jacques Girardon da iki milyar yıl boyunca bitkisel özellik taşıyan yaşamın, günün birinde “ilkel bir varlık” olarak tasvir ettiği bir mutant doğurduğunu belirtmektedir. Bu andan itibaren “egemenliğimiz başlıyordu” diyerek o da insanın ortaya çıkışını nitelemektedir (2017: 7).

Bitkisel özellik taşıyan yaşamın içinde ortaya çıkmış insanın, içinde bulunduğu çevreyi anlamlandırma algısını şekillendiren temel nokta üzerinde durulmalıdır. Joachim Radkau, insanların içinde buldukları doğayı belli bir biçimde algılamalarının gelişigüzel olmadığını belirtir. Diğer bir deyişle doğaya dair algıyı insanın deneyimleri şekillendirmektedir (2017: 42). Güneş doğduktan sonra aydınlanan, battıktan sonra kararan gökyüzü, şimşek çaktıktan sonra yağan yağmur, değişen hava ve iklim koşullarını diğer bir deyişle doğanın günlük ve yıllık döngüsü ile ritmini deneyimlemesi insanın doğaya dair algısını şekillendirmiştir. Metin Kartal, insanın ortaya çıkışından bugüne ılıman zamanlardan buzul aşamalarına kadar pek çok iklimsel salınımı deneyimlediğini bu nedenle de iklimsel, bitkisel ve hayvansal çeşitliliğe göre uyum sağlama odaklı değişkenlikler gösterdiğini belirtir (2019: 32). Gordon Childe da buz çağının koşullarına dahi insanın başarıyla uyum sağladığını ifade eder. Ancak gerek bugün gerekse ilk ortaya çıktığı çağlarda bile insan, aslında herhangi bir çevrede yaşamını sürdürebilmesi konusunda yeterince donatılmamıştır. Soğuğa karşı bir posta sahip olmadığı gibi aslında gövdesi de kendini savunmaya ve avlanmaya pek uyumlu sayılmayan insan, başlangıçta bulduğuyla yetinmiş, bulduğunun daha iyisini sağlamak ve sağladıktan sonra da seçmek için çeşitli yöntemler geliştirmiştir (Childe, 2001: 25, 54). Bir başka deyişle, insanın dezavantajlarına rağmen gösterdiği “çaba”, tüm dramatik iklim olayları karşısında türünün yaşamsal faaliyetini sürdürebilmesini sağlamıştır. Diğer yandan kültürün dolayısıyla beslenmeyle ilgili kültürel ekolojik bilginin insanın uyum çabalarının ürünü, bütünü ve kaynağı olduğu burada vurgulanmalıdır. Değişim ve dönüşümleri de içeren bu süreç ve uyum odaklı bu yaklaşım tezin özünü oluşturmaktadır.

Aykut Çoban, insanın hem doğada yaşamını sürdürmek zorunda olduğu için doğal hem de doğadan yararlanarak doğayı yeniden oluşturması sebebiyle toplumsal bir varlık olduğunu belirtir. Sahip oldukları bu özellikler insanların doğayla etkileşim süreçlerinin toplum türleri ya da üretim tarzları bağlamında anlaşılabilirliğini göstermektedir (Çoban, 2014: 33). İnsanın doğayla kurduğu etkileşim süreçlerinin değişen, içinde yaşanan dönemin şartlarına uyarlanan bir

özelliği olması, bu süreçlerin tarihsel boyutuna ve toplumsal bağlamına bakılması gerektiğini göstermektedir. Sözü edilen bu bağlama, insanın doğa ile olan ilişkisini şekillendiren beslenme boyutuyla bakılacaktır.

1.1.1. İnsan ve Doğa Etkileşimi ile Beslenme Kültürü

Radkau'ya göre, insan ve çevre arasındaki ilk bağlantı insanın biyolojik bir organizma oluşu üzerinden kurulmuştur. İnsanlar ile çevreleri arasındaki ilişkide yemeye ve üretmeye ilişkin davranışlar başlıca davranışları olmuştur (2017: 9). Kenneth F. Kiple'ye göre de insanın varlığını sürdürebilmesinde besin öğelerinin hayati öneme sahip olması, gıda bulma veya üretme meselesini, beslenme zincirinin üst basamağına doğru ilerleyen insanların en önemli tarihsel uğraşı hâline getirmiştir (2010: 17). İnsanın hayatta kalma dürtüsü, doğa ile kurduğu bağda beslenmenin başlıca öneme sahip olmasına neden olmuştur.

Radkau, antik çağlardan itibaren tarih ve doğanın sentezinin büyük oranda coğrafi ve iklimsel belirlemcilikle uyumlu bir şekilde ilerlediğini belirtir. Bu da bir halkın özünün rüzgârın ve havanın dâhil olduğu bir ortamdan doğduğuna inanılmasına neden olmuştur (2017: 2). Diğer bir deyişle insan ve doğanın tarihinin şekillenmesinde coğrafya ve iklim başat unsurlardır. Brian Milani'nin "insanın doğa ile uyum içinde hareket edebilmesi yaşadığı coğrafya ile bir bütün olarak gelişimine bağlıdır" (2004: 9) ifadesi bu durumu desteklemektedir. İnsanın yaşadığı coğrafyayla bir bütün olarak hareket edebilmesinin izlerini, içinde bulunduğu iklimsel ve coğrafi şartlara bağlı olarak besin elde etme yollarını geliştirmesinde sürebiliriz.

Daniel G. Bates, bir grubun besin sağlamak için kullandığı davranış stratejilerine, besin edinme sistemi denilebileceğini bu stratejilerin çok çeşitli ve fazla olabileceğini ancak besin edinme davranışı konusunda kültürel gelişmenin doğasının açıklamak adına temel bir genelleme yapılabileceğini ifade etmektedir. Bates'a göre besin edinmenin avcı-toplayıcılık, geçimlik tarım, çobanlık, yoğun tarım ve endüstriyel tarım olmak üzere beş ana örüntüsü olduğu genellemesi yapılabilmektedir (2018: 98). Bu örüntülerin çeşitlenmesini

sağlayan ise Radkau'ya referansla insanlığın yiyecek arzının büyük ölçüde yerel ve bölgesel geçim kaynaklarına bağlı olmasıdır denilebilir (2017: 16). İçinde bulunulan çevrenin sunduğu imkânlar, insanın beslenmesinin içeriğini ve çeşitliliğinin belirleyicisi olmuştur.

İnsan ve doğa ilişkisine besin edinme örüntülerinden başlıcası olan avcı-toplayıcılık özelinde baktığımızda içine bulunulan iklim ve coğrafi şartlara göre hareket edilen, daha çok doğanın verdikleriyle yetinilen bir yaşam biçimi sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Sezgin Toska'ya göre avcı-toplayıcı kültür, insanın doğaya en az zarar verip ve en çok uyum sağladığı bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Çünkü bu yaşam biçiminde göçebe hâlde yaşayan topluluklar, doğanın farklı bölgelerinden yararlanmak adına yer değiştirmekte, doğanın kendini yenileme kapasitesine zarar vermemekte ve dolayısıyla günümüze göre daha sağlıklı ekosistemlerin var olmasını mümkün kılmaktadır (2017: 15). John Zerzan da benzer bir bakış açısıyla evcilleşme ve tarım öncesi dönemi, büyük oranda doğayla özdeşleşmenin ve duyuşsal bilgeliğin hüküm sürdüğü bir yaşam olarak tasvir etmektedir (2018: 12). Sözü geçen bu dönemde insanın, henüz doğanın ritmini, görece müdahale etmeden takip edebildiği görülmektedir.

Ateşin keşfi, evcilleştirme, tarımsal üretimin ortaya çıkışı gibi süreçlerle birlikte insan ve doğa etkileşiminin seyrinin değiştiği görülmektedir. Gordon Childe, öküz ile eşeklerin koşumu ve rüzgârın gücünden yararlanılmasının insanın doğa güçlerinden faydalanabileceğini anlamasını sağlayan ilk deneyler olduğunu ifade eder (2001: 90). Hayvanların evcilleştirilmesi süreci doğada yaşam hakkına sahip bir başka canlı türü üzerinden insanın doğayla olan ilişkisinde bir başka boyuta geçildiğini göstermektedir. Selcen Küçüküstel, avcı-toplayıcı yaşam biçiminde avcılarının hayvanların gücüne saygı duyduklarını, ancak evcilleştirmeyle birlikte ortaya çıkan hayvancılıkta ise hayvancılarının bu gücün üstesinden gelmeleri gerektiğine inandıklarını belirtir (2020: 25). Sezgin Toska, tarımın olanaklı kılınması ve hayvancılığın geliştirilmesiyle daha yerleşik bir yaşam tarzına geçişin doğa ile insan arasındaki gerilimlerin ve sorunların artmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Çünkü aynı bölge üzerinde devamlı yaşanılması doğanın kendini yenileme ve tekrar sağlıklı ekosistemlere

ulaşma kapasitesinde aksaklıklar çıkmasına neden olmuştur (2017: 15). Diğer bir deyişle, bu aksaklıklar doğanın 'taşıma kapasitesi' üzerindeki baskıyı da arttırmıştır.

İnsanın doğayı anlama, anlamlandırma çabası içinde bulunduğu şartlara uyum sağlamaya çalışması, geçmişten bugüne diğer bir deyişle avcı-toplayıcı yaşam biçiminin ortaya çıkışından bugüne pek çok aşamadan geçmiştir. Toska, insanın yaşamını sürdürebilmesi için kendisi dışındaki varlıklara duyduğu ihtiyaç nedeniyle doğa ile daima etkileşim, iletişim ve ilişki içerisinde bulunduğunu belirtir. Bu ilişkinin uyumlu olarak yürütülmesinin sınırları doğa tarafından verilen izinler çerçevesinde çizilmektedir (Toska, 2017: 15). Başlangıçta bu sınırlara riayet ederek yaşayan insanın, zamanla doğayla olan ilişkisinin sınırları belirsizleşmeye başlamıştır. Bu süreci Tayfun Atay şöyle açıklamaktadır: İnsan biyolojik bir varlık olarak biyolojik doğanın bir parçası ve tüm canlılar gibi bir biyolojik varlık alanına sahiptir. Varoluşunun belli bir aşamasında bu canlı, doğanın kendisine sunduklarıyla sınırlı bir yaşamın ötesine geçerek kendi yapıp-etmelerine bağlı bir varlık hâline gelmiştir. Bunu sağlayan insanın "alet-yapan varlık" hâline gelmesiyle birlikte doğa dışı bir yetkinlik olan "kültür"ün ortaya çıkmasıdır. Diğer bir deyişle insan kültür sayesinde doğal koşullar karşısında hayatta kalan bir tür hâline gelmiş ve onun doğa ile olan ilişkisinde kendisinden yana bir eşitsizlik ortaya çıkmaya başlamıştır (2020: 12-13).

İnsanın beslenme ihtiyacının şekillenmesinde içinde bulunduğu çevrenin etkisi vardır. İsmail Gezgın'ın deyişle insanlar da diğer canlılar gibi yaşadıkları coğrafyanın kendilerine sunduğu olanaklarla şekillenen bir beslenme sistemine sahip olmuşlardır. Böylece çevreye ve içinde yaşanılan zaman dilimine bağlı olarak diyetler, coğrafyadan coğrafyaya değişkenlik göstermiştir (Gezgın, 2021: 19). Bu değişkenlik de insanın içinde bulunulan coğrafyanın özelliklerine uyum sağlama yollarını aramasına neden olmuştur. İnsanın yaşamını sürdürme araçları ve üretim sistemi uyarlanma stratejisi olarak adlandırılmaktadır (Kottak, 2015: 297). Organizmaların çevreye uyum gösterme süresi olarak da tanımlanan uyarlanma, bir diğer deyişle insanın günlük hayatın getirdiği yük ve sağladığı olanaklarla nasıl baş edebildiğidir (Haviland vd., 2008: 312-313).

Antropolog Yehudi Cohen, ekonomik ve toplumsal özellikler arasındaki ilişkiden hareketle avcı-toplayıcılık, bahçecilik, tarım, hayvancılık ve sanayileşme olmak üzere beş uyarlanma stratejisini içeren bir tipoloji geliştirmiştir (Cohen 1974'ten akt. Kottak, 2015: 297). Bates de tikel bir grubun besin sağlamak için kullandığı davranışsal stratejileri besin edinme sistemi olarak denilebileceğini belirtir. Bates'a göre, avcı-toplayıcılık, geçimlik tarım (bahçecilik ve geçimlik tarla tarımı), çobanlık, yoğun tarım ve endüstriyel tarım olmak üzere besin edinmenin beş ana örüntüsü bulunmaktadır (Bates, 2018: 98). Bu husustaki bir başka sınıflandırma ise Paleolitik; eski taş, yontma taş, üretim öncesi evresi, Neolitik; yeni taş, cilalı taş, üretim evresi, Endüstri; makine, enerji, yoğun üretim evresidir (Güvenç, 2005: 149). Bu sınıflandırmalar, uyarlanma stratejileri, birbirinden katı sınırlarla ayrılabilirdi için değil, konuyu anlaşılır kılmak adına yapılmıştır. Daniel G. Bates de insanların birkaç besin edinme stratejisini birleştirdikleri belirtir. Geçimlik tarım, avcılık ve yabani bitki toplayıcılığıyla desteklenirken; çobanlık da genellikle avcılık ve toplayıcılık veya küçük ölçekli bahçe tarımcılığı gibi besin edinme stratejileriyle birlikte yapılmaktadır (Bates, 2018: 99-100).

Childe'a göre tüm bu uyarlanma stratejileri deney birikimleri ve bu deneylerden varılan sonuçların uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır. Sürekli olarak genişleyen pratik bilim bilgisiyle yönlenen bilgi ve beceriler kuşaklar arasında aktarılmıştır. Örneğin, ekim yapacak kişinin en verimli ekilebilir toprağın hangisi olduğunu, tohum ekim zamanını, filizleri ottan ayırmayı ve benzeri nice detayı bilmesi gerekmektedir (2001: 73). Childe'ın sözünü ettiği bu bilgi, insanın çevresini dikkatli bir gözlemlerle izleyerek, deneme-yanılma yoluyla oluşturduğu ve kuşaklararasıda aktarılırken yeni deneyimlerle değişen, dönüşen ve işlevini kaybedenlerin bırakıldığı geleneksel bilgi belleğidir. İnsanın çevresine uyarlanmasını sağlayan bu stratejilerin içinde yer alan geleneksel bilgi belleğinin izini sürebilmek için her bir stratejinin içerdiği pratikleri incelemek gerekmektedir.

1.1.1.1. Avcı ve Toplayıcılık

Avcı-toplayıcı uyum stratejisinde insanlar, hayvanları avlayarak ve yurtlarında yetişen yabancı bitkileri toplayarak yaşamını sürdürmektedir (Bates, 2018: 117). “Topluluk” geçim stratejisi (Kartal, 2019: 32) olan avcı-toplayıcı grupların “yemek listesi”nde av hayvanları, balıklar, yabancı meyve ve sebzeler, bitki kökleri veya kök bitkiler, yer almaktaydı (Güvenç, 2005: 161; Özbek, 2020: 24). Haviland ve diğerlerine göre, insanın çevresiyle ilişki kurmada temel alışkanlıklarını edinmesi ve türün gerçek anlamda insana dönüşmesi yiyecek toplayıcılığıyla başlamıştır (2008: 325-326). John Zerzan da ilk ataların “ayrıntılı çevresel bilgilerini ve bilişsel haritacılıklarını” bitki toplayıcılığı doğrultusunda kullanmış olmalarına rağmen zamanla avcılığa dair arkeolojik kanıtların da artmış olduğunu ifade etmektedir (2018: 15). Kiple de insanların hayvanları, bilinçli ve sistematik olarak avlamaya 700.000 yıl kadar önce Afrika’da başladığını, öncesinde beslenmenin büyük oranda bitkisel gıdalara dayalı olduğunu, kimi zaman da diğer hayvanların av artıkları olan leşlerden alınan etlerin yendiğini belirtmektedir (2010: 25). İnsanın başlangıçta bitki temelli beslenmesine zamanla etin dahil olduğu görülmektedir. Değişen şartlar, imkânlar ve deneyimler doğrultusunda tüketilen besinler de çeşitlenmektedir.

İnsanın çevreye uyarlanma stratejilerinin içerisinde beslenme rejimi en keskin şekilde habitat tarafından belirlenen strateji, avcı-toplayıcıların beslenme rejimidir. Avcı-toplayıcıların beslenme rejimi yerel çevrenin çeşitlenmesine, mevsimsel ve yıllık dalgalanmalara göre değişiklik gösterdiği için epeyce çeşitlilik gösterme eğilimindedir (Bates, 2018: 121). Ancak tüm avcı-toplayıcı toplayıcı toplumlarda beslenme rejimi çevresel şartlara bağlı olarak farklılıklar, çeşitlenmeler gösterse de hayatta kalabilmek için mevcut doğal kaynaklara güvenmek zorundadırlar (Kottak, 2015: 297). Bu özellik de avcı-toplayıcıların, besin kaynaklarını üreten toplumların aksine, doğanın kendilerine verdikleriyle yetinmelerine ve besinlerini kaynaklardaki değişime ayak uyduracak şekilde çeşitlendirmelerine neden olmuştur (Bates, 2018: 146). Avcı-toplayıcılar doğanın ritmine müdahale etmek yerine bu ritme uyum sağlayarak yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmişlerdir.

Beslenme rejimi içinde bulunduğu habitat tarafından belirlenen avcı-toplayıcıların, yaşamlarını sürdürebilmeleri için çevrelerini dikkatle gözlemlmeleri ve deneyimlerini unutmamaları gerekiyordu. James C. Scott'a göre avcı-toplayıcı yaşam tarzındaki faaliyetler mevcut gıda kaynaklarının doğal temposundan yararlanacak şekilde tasarlanmıştır. Diğer bir deyişle avcı toplayıcıların yaşamını, dikkatle gözetmeleri gereken bir dizi doğal ritim yönlendirmektedir. Avlayacakları sürülerin hareketlerini, kuşların mevsimlik göçlerini, hangi balığın nehir akıntısıyla birlikte veya ters yönde ilerlediğini, çürümeden önce toplanması gereken meyve ve yemişlerin olgunlaşma döngülerini takip etmeleri gerekiyordu (2019: 86). Childe da benzer şekilde avcı-toplayıcıların hayvan avlama, bitki ve yumurta toplama işlerinin zamanını bilmeleri gerektiğini belirtmektedir. Bu nedenle insanın ay ve yıldızların çıkışı ve batışı gibi gökyüzünün zaman göstergelerini anlaması ve bunların hayvansal ve bitkisel oluşumlarla ilişkisini kurması gerekmektedir. Tüm bu bilgiler, ilk insanların yaşamlarını sürdürebilmesi için yüklüce bir gökbilim (astronomi), botanik, jeoloji ve zooloji bilgisinin şart olduğunu göstermektedir (2001: 44). Metin Özbek de Childe ile benzer çizgide tarihöncesi insanların, çevrelerindeki tüm bitki ve hayvanlar hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olduklarını belirtmektedir. Ancak sahip oldukları tüm bu bilgiler ile görme, koku alma, işitme ve dokunma gibi duyu alma yetenekleri, bugüne gelindiğinde büyük ölçüde yitirilmiştir (2020: 25). Çünkü güvenli bir şekilde hayatta kalabilme ve beslenme ihtiyacını sağlayabilmede çevresini dikkatlice gözlemlemesini sağlayan bu yeteneklerin yerini zamanla gelişen ve değişen ve teknolojilerin sunduğu bilgiler almaya başlamıştır.

Jack Harlan toplayıcıların, bitkilerin yaşam döngülerini anladıklarını, yılın mevsimlerini, en az çabayla en iyi hasadın ne zaman ve nerede yapacaklarını bildiklerini ifade etmektedir. (akt. Fernandez-Armesto, 2007: 108). Marcel Mazoyer'e göre avcı-toplayıcıların botanik konusunda bilgi düzeyleri pek çok bilim insanına fark atacak boyuttadır. Tohum ekince bitkinin yetişeceğini biliyorlardı, göçebeler geçtikleri yerlerde önceki yıl bıraktıklarının ürünlerini buluyorlardı, bir ocağın yanına düşen tohumların filizlendiğini görüyorlardı

(2017: 84). Çevreleri hakkında ileri düzeyde deneyime ve birikime sahiptiler; tatlı olanları yiyorlar, acı olanların iyileştirici özelliklerini tespit ederek hasta yakınlarının tedavilerinde kullanabiliyorlardı. Civanperçemi ve papatya, birçok rahatsızlığı tedavi etmekte kullandıkları şifalı bitkilerden sadece birkaçıydı. Tabiatla iç içe sürdürdükleri yaşam, çevrelerinde yetişen otların hangilerinin yenilebilir, hangilerinin tedavi edici veya zehirli olduğu gibi özelliklerini anlamalarını sağlamıştır (Özbek, 2020: 118, 120). Zehirli olan bitkileri ayırt edebilmenin ötesine geçen avcı toplayıcılar, avda kullanabilmek için bitkinin zehrini bile çıkarabiliyorlardı. Hayatları söz konusu olduğu için keskinleşen bir dikkatle bitkileri gözlemleyerek yaşıyorlardı (Mazoyer, 2017: 84). Scott'a göre avcı-toplayıcı insanların içinde buldukları doğa hakkında derledikleri bilgilerin düzey ve genişliği doğa bilimcileri hep şaşırtmaktadır. Linnaeus kategorilerine uymasa bile yemesi güzel, yaraları iyileştirir, mavi boya yapmayı sağlar gibi özelliklerden hareketle oluşturdukları ve geliştirdikleri bitki taksonomileri bulunmaktadır. Avcı-toplayıcıların zihinlerinde, bitkilere dair almanaklarla dolu bir kütüphane bulunmaktadır. Örneğin, buğday, arpa, yulaf gibi alt bölümlere ayrılmış doğal tahıl almanağı; kabukluklar, yılanbalıkları, ringa balıkları ve alabalıklar diye ayrılmış balıkçılık almanağı gibi (Scott, 2019: 88). Zerzan da bitkilerin ekilmeye başlandığı dönemden on binlerce yıl önce bile paleolitik insanlığın çok ciddi bir flora ve fauna bilgisine sahip olduğundan artık şüphe edilmediğini ifade etmektedir (2018: 120). Bu bilgiler sözü edilen toplulukların kolektif belleklerinde ve sözlü geleneklerinde korunup saklanmış ve aktarılmıştır (Scott, 2018: 88). Avcı-toplayıcıların hayatta kalabilmek için deneyimleri neticesinde edindikleri bilgilerin, gündelik hayat içerisinde daima kullanılmasının gerekliliği, saklanması ve aktarılması konusunda kolaylaştırıcı olmuştur.

Selcen Küçüküstel'in deyişiyle çevreyle etkileşime girmek isteyen insanın belki de en kadim iletişim yöntemlerinin başında gelen avcılık (2020: 203) da tıpkı toplayıcılıkta olduğu gibi doğaya, hayvanlara dair derin bir gözlem ve deneyim bilgisi gerektirmektedir. Scott, avcı-toplayıcıların "hasat"ının gündelik bir "yakalama veya ıskalama" meselesinin ötesine geçtiğini, elverişli bir konum ve zamanlama hissinin kendileri için hayati olduğunu ifade etmektedir. Tüm toplu

avlar, hayvanları avlanacakları alana süren koridorların oluşturulması; ağların, tuzakların kurulması; yakalanan avların tütsülenmesi, kurutulması veya tuzlanması için gerekenlerin detaylı bir şekilde ve işbirliği içinde yapıldığı hazırlıkların yapılmasını gerektirmektedir. Dikkatli bir şekilde planlanması gereken av, tamamen hesaplanmış bir süreçtir. Ava dair tüm bu süreçte avcılarının ritmini belirleyen şey gıdanın büyük bir kısmını tedarik edecekleri göçlerin doğal ritmidir (2019: 59). Guilaine, Yontma Taş Devri'nde insanların mevsimlerin devrini algıladıklarını, ayın evrelerini izlediklerini, ren geyiklerinin hangi zamanda geçeceklerini tahmin ettiklerini belirtmektedir (2012: 149). Clottes da avcılarının, av hayvanlarının ve tehlikeli yırtıcı hayvanların ayak izlerini tanıdıklarını ifade etmektedir. Gözlem yetenekleri sayesinde oradan ne kadar zaman önce hangi hayvanın geçtiğine, geçen hayvanın kaç kilo çektiğine hatta belki de sol bacağının topalladığına dair bilgi verebilirler (2012: 64). Childe'a göre avcı toplayıcıların hayvan avında başarılı olabilmek için uzun süreli gözlemleri, avlanma geleneği denen toplumsal bilgi dağarcığını oluşturmuştur. Besleyici ve zehirli bitkilerin ayırımına dair bilgiler de gözlemler, deneyimler sonucu öğrenilmiş ve toplumsal geleneğe katılmış olmalıdır (2001: 44). İnsanın avlanarak besinini elde etmesini, içinde bulunduğu çevreye ve kendisi dışındaki diğer canlıların yaşam döngüsüne dair gözlemi ile deneyimi neticesinde elde etmiş olduğu bilgiler sağlamıştır.

Ateşin kontrol altına alınması hususu da başta avcı-toplayıcılar olmak üzere tüm uyum stratejilerinin şekil almasında çok önemli bir etkidir. Radkau'ya göre, ateş, doğanın öldürücü güçleri konusunda insanın ilk deneyimlerinden birisi olmasının yanı sıra doğaya karşı ilk güçlerinden de birisidir (2017: 73). Diğer bir deyişle ateş, insanın doğayı biçimlendirmesinde en eski ve en önemli aracı olmuştur (Scott, 2019: 47). Defalarca elde edilip, kaybedilip, sayısız deneme-yanılma girişimi sonucunda doğal olarak oluşan ateş, ehlileştirilmiş ve ateşi söndürmeden sürdürebilmeyi başaran insanın bilgi dağarcığına yeni parçalar eklenmiştir. Ateşin ehlileştirilmesinin bilgi, gözlem ve deneye dayalı bir kıyaslama sonucunda sağlandığı görülmektedir (Kiple, 2010: 29; Childe, 2001: 43). Ateşin başlangıçta kullanıldığı alanın yemek pişirme değil, av olduğu

düşünülmektedir. İnsanların avlarını istedikleri yöne yönlendirmesinde, yakalamasında, küçük avların gizli yuvalarının açığa çıkarılmasında ya da tehlikeli etçil hayvanları ürkütüp kaçırmada ateşin önemli bir işlevi olmuştur. Toplayıcılığı daha elverişli hâle getirerek araziyi biçimlendirme hususunda da insanlar ateşten yararlanmışlardır (Radkau, 2017: 73; Scott 2019: 48-49; Kiple, 2010: 30). Ateş, avcı-toplayıcılar için işlevsel olan konumunu bahçecilik, tarım, gıdanın pişirilmesi, çeşitli aletlerin yapımı gibi alanlarda da korumaya devam etmiştir.

Bates'a göre, avcı-toplayıcıların kaynakların çeşitliliği ile kurduğu ilişki, besinin insana değil insanın besine gitmesi biçimindedir. Çünkü bu gruplar, farklı zamanlarda farklı yerlerden kaynak sağlamaya yönelik hareket eden göçebe gruplardır (2018: 126). Bates'in sözünü ettiği bu durum, Kottak'ın avcı-toplayıcılarda toprak ile insan arasındaki bağların besin üreticilerine oranla daha zayıftır ifadesini açıklamaktadır (2015: 305). Ancak buradaki toprak ile insan arasındaki bağın, avcı-toplayıcı gruplarda daha zayıf olması meselesi, mülkiyet ve aidiyet kurulmaması yönüyle belirtilmektedir. Avcı-toplayıcı grupların toprağa sahip olmaya dair ilişkilerinin zayıf olması onların tarıma dair bilgilerinin olmadığını anlamına gelmemektedir. Zerzan, bu grupların Neolitik devrimden yüz binlerce yıl önce bile tarımı keşfedecek kadar ayrıntılı bir kavrayışlarının ve ekolojik bilgilerinin olduğunu ifade etmektedir (2018: 87). Avcı-toplayıcıların gözleme ve deneyime dayanan bilgileri tarımın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.1.1.2. Geçimlik Tarım

Doğanın verdikleriyle yetinen insan, tarımla birlikte kendisi de üretim sürecine dâhil olmaya başlamıştır. Avcı-toplayıcı dönemde doğanın üretim döngüsüne, avlanarak ve toplayarak dolaylı bir şekilde müdahale etmiş olan insan, tarımla birlikte doğrudan üretim döngüsünün içinde yer almıştır. Tarım öncesi toplulukların, toplayıcılığa dayanan bir teknolojiye yabancı bitkinin tohumlarını toprağa bıraktıklarında ya da düşürdüklerinde belirli bir süre sonunda yenilerinin

büyüdüğünü görmüş oldukları düşünülmektedir. Bu konuda bir adım daha ileri gidilerek yabancı tahıl tarlalarının bir kısmının tohumluk olarak sonraki yıla bırakıldığı görüşü de dile getirilmektedir (Özbek, 2020: 137; Güvenç, 2005: 173). Tüm bu görüşler, toplayıcıların tohuma dair bilgisini ve toplayıcılıktan tarıma doğru gelen sürecin temellerinin nasıl oluştuğunu göstermektedir.

Tarımsal üretimin başladığı dönem, “yeni taş” veya “civalı taş” olarak da bilinen Neolitik dönem olarak adlandırılmaktadır. Besin probleminin çözülmüş olması, bu dönemin en belirgin özelliği olarak belirtilmektedir. Hayvan ve bitkilerden bazılarının evcilleştirilmesiyle avcılığın yerini hayvancılığın, toplayıcılığın yerini de tarım veya rençberliğin alması yine bu dönemi açıklarken belirtilen özelliklerdendir (Güvenç, 2005: 165-166). Yapılan pek çok araştırma evcilleştirme ve tarımsal üretimin ortaya çıktığı yer olarak *Bereketli Hilal*¹ bölgesini işaret etmektedir. Bu durumu Scott şöyle değerlendirmektedir:

Bereketli Hilal'deki nüfusun yerel “yabani” bitki örtüsünü kendi lehlerine biçimlendirmeye giriştiğini gösteren sağlam bulgular vardır. Tahılların tam olarak ilk ne zaman evcilleştirildiğini tespit etmeye çalışmak anlamsız bir çaba olsa da, MÖ 5000 sularında Bereketli Hilal'de başlıca geçim kaynağı olarak tamamen evcilleştirilmiş tahıl ekimi yapan yüzlerce köyün olduğu son derece kesin bir gerçektir (Scott, 2019: 71-74).

Başlangıçtaki tarımsal üretim faaliyetleri -geçimlik tarımın yaygın bir biçimi- bahçecilik olarak adlandırılmaktadır. Bu tür tarım, insan emeği, yöresel gereçler ile hayvan gücünün kullanıldığı yerel bilgilere dayalı tarımsal pratikleri içermektedir. Bahçecilik etkinliği avcılık, yabancı bitki toplayıcılığı ve balıkçılık desteğiyle birlikte yürütülmüştür (Bates, 2018: 149, 151). Bahçecilikte ekinler bıçak, balta, çapa ve kazma çubuklar gibi basit aletler kullanılarak görece basit tekniklerle yetiştirilmektedir. Kullanılan başlıca teknik, yak-aç ve dönüşümlü tarımdır. Ekim yapılmak istenen alanda ağaçlar ile diplerinde büyüyen çalılar kesilir ve geriye kalanlar gübre amacıyla kullanılmak üzere yakılır. Bir süre sonra bu yakılan arazide ekim yapılır. Birkaç yılın sonunda bu alan nadasa bırakılır diğer bir deyişle ekim yapılmaz ve yeni bir alan açılır. Nadasa

¹ “*Bereketli Hilal* terimi, Ürdün Vadisi'nden Fırat ve Dicle nehirlerinin ağzına kadar uzanan yarım yay şeklindeki coğrafi bölgeyi ifade etmek için James Henry Breasted (1865-1935) tarafından verilen bir coğrafik isimdir” (Ibanez 2019: 18).

bırakılması nedeniyle bahçecilik, aynı zamanda dönüşümlü ziraat olarak da adlandırılmaktadır. Yak-aç tekniğini kullanan bahçeci toplumlar, ortaya çıkan külle gübrelenen toprağın verimliliğinin arttığı bilgisine sahip olmuşlardır. Gözlemleri ve deneyimleri sonucunda elde ettikleri bu bilgi, insanların toprağın verimini arttırmanın mümkün ve gerekli olduğunun bilincinde olduklarını göstermektedir. Dahası üretim yapılacak alanın açılması için gerçekleştirilen yakma işlemi hususunda da gelişigüzel hareket etmedikleri, kendilerine özgü teknikleri ve düzenlemeleri olduğu bilinmektedir. Bahçeciliğin başarısının, bu tür tarım yapanların çevre hakkındaki ayrıntılı bilgilerinden kaynaklandığı görülmektedir (Bates, 2018: 158-159, 185-186; Kottak, 2015: 300; Radkau, 2017: 72; Haviland vd., 2008: 341). Bahçeciliğe dair geleneksel bilgi belleğinin temelini, insanın avcı-toplayıcı dönemden bugüne kadar içinde bulunduğu çevreye dair gözlemi ve deneyimi oluşturmuştur.

Toprağı çapalama, sulama, gübreleme gibi yöntemler, yabancı otları ayıklama, hayvanları uzak tutma, toprakta tarhlar açma, su yollarını değiştirme gibi uygulamaların hepsi tarımsal üretim sürecinin bir parçasıdır (Fernandez-Armesto, 2007: 104). Tüm bu uygulamaları deneme-yanılma, gözlem yollarıyla bulan ilk çiftçiler tohumları, toprağı sürüp suladıktan sonra ekerlerse daha fazla ürün alacaklarını, filizlenen tohumların büyüyüp bitki olduklarını, onların da tohumlarının toplanarak ertesi yıl yeniden ekmeleri gerektiğini ve bazı yabancı tohumlarının hemen filizlenmediğini ya da ürün vermediğini öğrendiler. Bu süreçteki deneyimleri onları, bitki tekleri arasında seçim yapmaya götürdü. Bu seçimde bazı bitkilerin tohumlarının büyük, bazılarının küçük olması, kıvrıcıkta tohum değil yaprağın önemli olması, ayçiçeği ve buğdayda yaprak değil tohum, balkabağında yaprak değil meyvenin önemli olması gibi hususları, gözlemleri sonucunda öğrenmiş olmaları etkili olmuştur. Tüm bu süreç, çiftçilerin yaptıkları seçimler sonucunda yabancı bitkilerini, tarım bitkilerine dönüştürmesini sağlamıştır (Diamond, 2018: 139). Tarımla birlikte, insan müdahalesi olmadan yaşayıp üreyemeyen yenilebilir türler ıslah edilmeye başlanmıştır (Bates, 2018: 149). Böylece avcı-toplayıcı dönemde insanın bazı türleri toplayarak veya avlayarak kısmen seçici olmasının ötesine geçilmeye başlanmıştır.

Yiyecek üretimiyle birlikte seçicilik rolü doğadan insana geçmiştir. Diğer bir deyişle yiyecek toplayıcıları, üreticilere dönüşmeye, doğal seçim de yerini insan seçiciliğine bırakmaya başlamıştır (Kottak, 2015: 296). Fernandez-Armesto da Kottak ile benzer şekilde doğal seleksiyonun yerini insan seçiciliğine bırakmaya başladığı tarımsal üretimi, evrim sürecinde insanın doğaya ilk müdahalesi olarak değerlendirmektedir (2007: 104). Tüm bu seçimler, bitki veya hayvanın evcilleştirilmesine diğer bir deyişle kültüre alınmasına neden olmuştur. Mazoyer, kültüre alma sürecini, başlangıçta ekilen yabancı tohumun ilk toplananlardan farklı hâle gelmesi, ekile ekile bitkinin yabancı durumundan uzaklaşması olarak açıklamaktadır (2017: 91). Diamond da benzer şekilde bitki evcilleştirmesini bitkinin tekrar tekrar ekilerek yaban atalarından farklılaştırılması olarak tanımlamaktadır (2018: 128-129). Fernandez-Armesto, bitki evcilleştirmesinin bir getirisi olarak gördüğü zehirli bitkilerin işlenmesi ve yenilir hâle dönüştürülmesini tarımın mucizelerinden birisi olarak görmektedir (2007: 128). Yaban buğday, arpa, koyun ve keçi evcilleştirilen ilk bitki ve hayvan türleridir. Tarım öncesi dönemde de bu türler doğal ve yaban hâllerleriyle insanların “yemek listesi”²nde yer almaktadır (Güvenç, 2005: 170). Bu türlerin avcı-toplayıcı yaşam biçimini sürdüren insanların yemek listesinde yer almasına rağmen evcilleştirme ya da kültüre alınmalarının getirisinin ne olduğu sorusu oldukça önemlidir. Scott’un tahılların, özellikle de buğday ve arpanın, evcilleştirilmesinin ardından yılda bir kez ekilmesiyle oldukça güvenilir bir kalori ve protein kaynağı olarak kötü geçen yıllar için yedek kaynak veya temel gıda olarak tüketilmesi değerlendirilmesi bu soruya cevap niteliği taşımaktadır (2019: 30). Öte yandan tarımsal üretimle beraber ekimden hasada kadar her aşamada yapılması gereken çok sayıda iş ortaya çıkmıştır.

Hayvan türlerinin evcilleştirilmesi, doğrudan hayvancılık ve çobanlık uyarlanma stratejisi başlığı altında değerlendirilecek olsa da tarımsal üretimle hayvancılığın birbirinden ayıramayacak iki pratik olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Evcilleştirilen hayvanlar, insanlara et, süt, yün, deri vermelerinin yanı sıra tarımsal üretimde araç olarak da kullanılmışlardır. Keçi ve koyunlar otlayarak,

² “Yemek listesi”, “alet (takım) çantası” gibi, arkeolojik bir deyim ve kavramdır; belli bir kültür sisteminin yediği, ürettiği bütün besinleri içine alır (Güvenç 2005: 170).

ekim yapılacak alanların açılmasına yardımcı olurken; sığırlar tohum ekme, gübreleme işlerine koşulmuş, atlarla saban çekilmiş, mandalardan sulu pirinç ekiminde yararlanılmıştır (Kiple, 2010: 45).

Tarımın örgünleşmesi sürecinde laboratuvar görevi gören bahçeciliğin (Radkau, 2017: 94-95) beraberinde, tarla tarımı ortaya çıkmaya başlamıştır. Toprak ve iş gücünün sürekli ve yoğun kullanıldığı ziraat faaliyeti olarak tarım, bahçecilikten pek çok açıdan farklılıklar göstermektedir. Bahçeciliğe nazaran daha kısa, en fazla bir yıl gibi bir süre nadas uygulaması yapılan tarla tarımında, evcil hayvanların gücüne ve işgücüne ihtiyaç duyulmasının yanı sıra sulama, teraslama gibi tekniklerin kullanılması gerekmiştir. Nadas süresinin kısalmasında, hatta büyük oranda ortadan kalkmasında, en büyük etken münavebeli tarım yapılabileceğinin anlaşılmasıdır. Hayvancılıkla tarım ayrılamaması hususunda hayvanın sadece işgücü olarak değil, aynı zamanda hayvan dışkısının toprağın verimini arttırmada gübre olarak kullanılmasının da önemli olduğu bilinmektedir. Bahçecilikte yağmur mevsimi beklenilirken, suyun kontrolünün ve yönlendirilmesinin sağlanabilmesiyle sulama süreci, insanlar tarafından planlanabilir bir hâle gelmiştir. Sulama sayesinde aynı tarlanın üst üste ekilip biçilebildiği ve sulamanın toprağı verimli hâle getirdiğinin farkına varılmıştır. Tarla tarımıyla birlikte ortaya çıkan bir diğer teknik olan teraslama da yamaçlarda basamaklar şeklinde düzlükler açılarak vadiden yükselen teraslar oluşturulmaktadır. Bu da hem yamaçlara ekilen ekinlerin hem de verimli toprağın yağmur mevsiminde erozyona uğramasını engellemektedir. Teraslama sistemi oluşturabilmek ve sürdürmek, teras duvarlarının her sene kısmen yıkılıp yeniden inşa edilmesini ve buralara su taşıyan kanalların devamlı bakımını gerektiren büyük boyutta bir işgücünü gerektirmektedir (Bates, 2018: 176; Kottak, 2015: 300-301; Radkau, 2017: 127). Tüm bu değişimler, tarımsal üretim sürecine dair geleneksel bilgi belleğinin yeni gözlemler ve deneyimler neticesinde güncellendiği ile birikimsel olarak ilerlediğini göstermektedir.

1.1.1.3. Çobanlık

Hayvanların evcilleştirilmesi beraberinde çobanlık adı verilen uyum stratejisini ortaya çıkarmıştır. Bu uyarlanma türü, çobanlar ve hayvancılık yapanlar tarafından sığır, koyun, keçi, at gibi evcil hayvanların üretimini, bakımını onlardan yararlanma esasına dayanan faaliyetlerin yürütülmesini kapsayan bir geçim tarzıdır. Avcı-toplayıcı geçim tarzının avcısı, artık çoban olmuştur. Çobanlık yapan toplumlarda göçebelerin yatay göç ve transhüman ya da yaylacılık olmak üzere iki türden göç örüntüsü³ olduğu görülmektedir. Farklı mevsimlerde farklı bölgelerde elverişli hâle gelen otlaklardan yararlanmak her iki hareketliliğin ortak noktasıdır. Yatay göç, hayvanların besin ihtiyacını karşılayabilmek için geniş bir alanda düzenli bir hareketliliği gerektirirken transhüman ya da yaylacılık ise alçak ve yüksek alanlar arasındaki mevsimsel hareketlilik anlamına gelmektedir (Bates, 2018: 189, 230; Kottak, 2015: 91; Clottes, 2012: 91). Bu mevsimsel hareketliliğin yönünü ve zamanını ise yağış miktarı, bitki örtüsü, su kuyularına erişilebilirlik gibi çevresel etkenler belirlemektedir (Bates, 2018: 189). Avcı-toplayıcı dönemden itibaren insanın çevresine dair edindiği bilgilerin çobanlık uyarlanma stratejisinde de işlevsel olduğu görülmektedir. Çobanlık yapan gruplar, gözlem ve deneyimleri neticesinde coğrafya, zooloji, botanik ve meteoroloji konularına dair bir bilgi belleği oluşturmuşlardır.

1.1.1.4. Yoğun Tarım ve Endüstriyel Tarım

Her ailenin kendine yetecek kadar ürettiği geçimlik ekonomiye dayalı tarımsal üretim faaliyetlerinin ötesine geçmeye başlaması, ekili alanların artması, üretim fazlasının oluşması yoğun tarım olarak adlandırılmaktadır. Yoğun tarımın yapılabildiğini sağlayan “el aletlerinin dışında (...) metal ya da tahta bir saban kullanımı gibi teknolojilerin” (Haviland vd., 2008: 342) kullanılmaya başlaması

³ M. Muhtar Kutlu (1987: 5), göç örüntüleri konusunda, “göçebe çobanlık” ve “göçer hayvancılık” olmak üzere iki ayrı faaliyetten söz etmektedir. “Kışlak ve yaylak alanlar arasında mevsime bağlı olarak göç eden” gruplar “göçebe çobanlık” veya “göçebe çoban hayatı” olarak nitelendirilmektedir ve toprağa bağlılık sözkonusu değildir. “Göçer hayvancılık” ise “yerleşik düzende yapılan bir hayvancılık faaliyetidir.

olmuştur. Suyun yönetiminin sağlanmasının getirisi olan sulamanın kolaylaşması ve hayvancılıkla birlikte hayvan dışkısının gübre olarak kullanımının, toprağın verimliliğini arttırdığı ile dönüşümlü ekimin faydalarının anlaşılması geçimlik tarım sürecinin getirisi olmuştur (Bates, 2018: 239, 241; Haviland, 2008: 342). Daha küçük alanlarda deneye ve gözleme dayanarak elde edilen tarımsal üretime dair bu bilgi birikiminin daha geniş alanlarda uygulanabileceğinin anlaşıldığı görülmektedir.

Nüfusun artmasıyla birlikte besin talebinin de artması, Sanayi Devrimi gibi etkenlerle beraber tarımsal üretim faaliyetleri, bir başka boyuta diğer bir deyişle endüstriyel boyuta geçmeye başlamıştır. Sanayi Devrimi, tarımda makineleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 19. yüzyılda geliştirilen çelik sabanlar, harman makineleri, biçerdöverler ve ekin biçme makinelerinin ardından 20. yüzyılın başında mazotlu traktör ortaya çıkmıştır. Traktörün ortaya çıkışı, tarlaların hiç olmadığı kadar derin sürülmelerine neden olmuş ve tarımın boyutu da değişmeye başlamıştır (Bates, 2018: 99, 249; Radkau, 2017: 13). Tarımda makineleşme, yoğun ekim, aşırı sulama gibi etkenler toprağın yıpranması, verimliliğini kaybetmesi gibi sonuçları ortaya çıkarmıştır. Toprağın kaybolan verimliliğini yerine getirebilmek adına kimyasal maddelerin kullanılmaya başlanması tarımı başka bir boyuta getirmiştir. Temelde insanın beslenme ihtiyacını karşılayabilmek için doğadan toplayıcılıkla besin elde etmesinden besini üretmesine doğru geline bu yolda, tarımda yoğunlaşma ve endüstriyelleşmenin doğa ve insan etkileşimi açısından zararlı sonuçları ortaya çıkmıştır.

1.1.2. İnsan ve Doğa Etkileşimi Kapsamında Çevrecilik Hareketleri

İnsanın yaşamını sürdürebilmek, etrafında olup bitenleri anlamlandırabilmek için doğayla etkileşime girmeye başladığı ilk andan bugüne geçen sürece bakıldığında bu ilişkide ciddi değişiklikler olduğu görülmektedir. Doğada var olmaya başladığı ilk andan itibaren doğadan yararlanan insanın bilgi birikimi ve teknik ilerlemesinin artmasıyla birlikte doğaya egemen olmaya yönelik bir

çabası olmuştur. Doğaya egemen olmaya yönelik bu arayış insan ile içinde yaşadığı çevre arasındaki uyumu bozmaya başlamıştır (Keleş ve Hamamcı, 1993: 13). Başlangıçta ekosistemle uyum arayışı içinde, doğal çeşitlilikten yararlanabilecek ölçüde ve her bölgenin yerel koşullarına göre şekillenmiş bir şekilde uygulanan tarım ile karşılıklı alışveriş içinde sürdürülen hayvancılık faaliyetleri sürdürülmekteydi. Sanayinin gelişmesiyle birlikte kısa sürede yüksek verimliliğin alınmasını sağlayacak teknikler ve araç-gereçler ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylesi araç gereçlerin ve tekniklerin ortaya çıkması tarım sanayini meydana getirmiş ve bu durumun çevre için aşırı makineleşme, toprağın zorlanması, geniş alanlarda tek tip ürün yetiştirilmesi ve hayvancılığın yoğunlaşması gibi olumsuz sonuçları olmuştur. Böylece toprak yapısı zarar görmeye başlamış, tek tip ürün yetiştirilmesi de beraberinde hastalıklar ve iklim değişikliklerine duyarlı ve uyum sağlayabilen türlerin zayıf düşmesine neden olmuştur (Simonnet, 1990: 27-28). Başlangıçtan bugüne insan ile doğa arasındaki ilişkinin değişen seyrini Ruşen Keleş ve Can Hamamcı şöyle özetlemektedir: Doğa ve doğal olaylar karşısında savunmasız olan “ilkel insan”, yaşamını sürdürebilmek için doğaya baş eğmeli ve çevresine uyum sağlamalıydı. “Göçebe insan” da kısmen çevresini etkilemekte ama kendi çıkarı için doğayı biçimlendirmekten, çevresini denetlemekten uzaktı. Ancak yerleşik tarım toplumuna geçişle birlikte insan, belirgin bir şekilde çevresini denetlemeye ve şekil vermeye başlamıştır. İnsanın çevresini etkilemesinin yolunu açan ise bilgi ve teknik birikiminin hızla artması olmuştur (Keleş ve Hamamcı, 1993: 39).

Sanayi toplumunun ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte, çevre de köklü bir şekilde değişmeye başlamıştır. Çevre bilimcilerin ekolojik krizin belirtileri olarak gördükleri çevre kirliliği, türlerin yok olması, kaynakların tükenmesi gibi pek çok sorun gündeme gelmiştir (Simonnet, 1990: 8). Ekolojik bunalımı tetikleyen çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olan başlıca unsurlar; hızlı nüfus artışı, düzensiz kentleşme, çevreyi olumsuz etkileyen teknoloji kullanımı, özetle sanayileşmedir. Ekonomik büyüme ve ekolojik denge arasındaki uyumun gözetilmemesi, çevre sorunlarına temel teşkil etmektedir. Doğanın kendini yenileme kapasitesinin üstünde bir yüke maruz kalması, endüstri devrimiyle hız

kazanmaya başlamıştır. 1950'li yıllarda ileri sanayi ülkelerinin büyüme politikası ve ekonomik büyüme tutkusu da bu süreci hızlandırmıştır. Tüm bunlar doğal kaynakların tükenmesine ve çevre sorunlarının artmasına neden olmuştur (Bozkurt, 2012: 9, 16; Keleş ve Hamamcı, 1993: 76). Teknolojik gelişmelerle birlikte ekonomik büyümenin beraberinde çevrenin bozulması, toplumların gelişmişliğine rağmen, kıtlık, açlık, sera etkisi gibi küresel sorunlara çözüm bulamamaları, 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında giderek artan bir şekilde dikkatlerin çevreye yönelmesine neden olmuştur (Keleş ve Hamamcı, 1993: 30). Kimyasal kirleticiler de ekolojik krizin temel nedeni olarak, nüfusun artan tüketim baskısıyla birlikte besin zincirinin kırılması ve popülasyon dinamiklerinin bozulması problemlerini ortaya çıkarmıştır (Şahin, 2010: 217). Küresel ısınmaya bağlı olarak ortaya çıkan iklim değişiklikleri ve bu değişikliklere uyum sağlama konusunda yaşanan problemler de çevreye yönelen dikkati kapsamaktadır. Yeryüzünün ortalama sıcaklığındaki aşamalı yükselişe karşılık gelen küresel ısınma, tarih boyunca doğal yollarla gerçekleşmiştir. Doğal sera etkisi, yeryüzünün sıcaklıklarını makul düzeyde tutmuştur. Ancak sanayileşmeyle birlikte enerji amacıyla yakılan fosil yakıtların çevreye verdiği gazlarla, büyük ölçekli tarımla, ormansızlaştırma, madencilik gibi etmenlerle, doğal olarak oluşmayan sera gazında ciddi bir artış yaşanmaya başlamıştır (Bozkurt, 2012: 25; Giddens 2012: 1007). Yapılan araştırmalara göre yükselen deniz seviyesi, çölleşme, hastalıkların yayılması, kötü hasat, değişen iklim örüntüleri, jeopolitik istikrarsızlık küresel ısınmanın olası başlıca sorunları olarak belirlenmiştir (Giddens, 2012: 1009-1010). Bir nevi insan eliyle hız kazanan küresel ısınma, dünyanın dengesinde değişmelere ve iklim değişikliklerine neden olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

Pek çok araştırmacıya göre, çevre sorunlarının tetikleyicilerinin başında sanayi devrimi, kentleşme, hızlı nüfus artışı gelmektedir. Sanayi devrimiyle hem üretim, hem de üretimde kullanılan hammadde ve üretim süreçlerinde çevreye bırakılan zararlı madde miktarları ciddi ölçüde artmıştır. Endüstrileşen kentlerdeki aşırı nüfus yığılmaları da çevreyi bozmaya başlamıştır. Artan nüfus, kaynaklar üzerindeki baskının artmasına neden olmuştur. Tüm bu çevreyi baskılama hâli,

çevreye bırakılan kirlilik ve atık ürünler ile yenilenebilir kaynakların azalması problemlerini ortaya çıkarmıştır (Giddens, 2012: 996-997; Keleş ve Hamamcı, 1993: 41).

Buraya kadar sözü edilen tüm bu olumsuzlukların çevrenin tahribatını ciddi oranda arttırdığı fark edilmiştir. Ekosistemlerin tahribinin artması, canlı türlerinin eksilmesi, çevre kirliliğinin artması, enerji kaynaklarının tüketiminin hızlanması, nüfusun artması, eşitsizliğin çoğalması gibi tüm etmenler 70'li yıllarda çevreye dair bilincin hızlanmasına neden olmaya başlamıştır. Böylece sözü geçen yıllarda adına çevrecilik denilen düşünce akımı ve eylemlilik ortaya çıkmıştır (Simonnet, 1990: 9, 23). Castells, çevreci hareketi, yeni bir kültürün doğuşu olarak nitelendirmektedir. 1960'ların sonlarında belirginleşmeye başlayan çok yönlü çevreci hareket, ekonomi, toplum ve doğa arasındaki ilişki üzerine düşünme biçimindeki değişimin de kaynağıdır (Castells, 2006: 220). Çevreciliğin 70'li yıllarda ön plana çıkmaya başladığı genel bir kanıya da modern anlamda çevreci düşüncelerin doğuşunun 19. yüzyıl sonunda özellikle ABD kökenli doğa koruma çabalarına bağlanabileceğini belirtilmektedir. Bu çabalarla el değmemiş, yabanıl olarak görülen doğanın, insanın olumsuz etkisinden uzak tutulması amaçlanmaktadır. Temeline estetik ve etiği alan, insan-merkezci anlayışın ötesine geçebilen ve doğaya içsel değer atfeden Henri David Thoreau, John Muir, Aldo Leopold gibi düşünür ve aktivistlerin yönlendirdiği bu akım, ABD başta olmak üzere Avrupa ve sömürgelerinde milli parkların ilanı ile Sierra Club, IUCN ve WWF gibi daha çok ormancılar, biyologlar gibi uzmanlardan oluşan genel olarak lobicilik örgütleri olarak nitelenen doğa koruma örgütlerinin oluşumunu sağlamıştır (Akyüz, 2018: 52). Bu doğa koruma örgütlerinin çevre hareketinin gelişimi üzerindeki etkisi yadsınamaz derecede önemlidir.

Çevre hareketi diğer bir deyişle yeşil hareketi anlayabilmek için hareketin ortaya çıkışını hazırlayan tarihsel bağlamı da bilinmesi gerekmektedir. Çevre hareketi; soğuk savaş dönemindeki nükleer silahlanmaya ve nükleer santrallere karşı protestoların arttığı, II. Dünya Savaşı sonrasında artan hızlı ekonomik büyümeyle birlikte kaynak sorunun ortaya çıktığı, çevre kirliliği ve nüfus patlamasına karşı toplumsal bir muhalefetin oluştuğu, kadın hareketinin

özgürlük mücadelesinde cinsiyet meselesinin bir eşitlik sorunu olmasının ötesine geçerek kimliğe dayalı bir “farklılık içinde adalet” mücadelesine dönüştüğü, 68 kuşağının ve öğrenci hareketlerinin savaş sonrası dönemin baskıcı kalıplarını yıktığı ve alternatif radikal grupların toplumu içten dönüştürdüğü bir tarihsel bağlam içerisinde ortaya çıkmıştır (Şahin, 2010: 204-205). Ancak çevre hareketini hazırlayan ve hareketin siyasi ve ideolojik boyuta erişmesini hazırlayan en önemli unsur, 1968 Mayıs ayında ortaya çıkan “her şeyden önce yaşlı, köhne ve hüznü bir dünyaya tepki duyan gençlik, öğrenci ve aydın olayı” (Simonnet, 1990:92) olarak tanımlanan 68 Hareketi’dir. II. Dünya Savaşı sonrası tüketim ekonomisinin kurulması, “baby boomer” kuşağıyla nüfusun ve ekonomilerin büyümesinin hızlanması, hızlı kentleşme ve tüm bunlarla birlikte yabanıl doğanın yok olmaya başlamasıyla çevre kirliliğinin artması, 1968 protestolarının altyapısını hazırlayan etmenlerden bazılarıdır (Akyüz, 2018: 52). 68 Mayıs’ında Fransa’da zirveye çıkan, içerisinde sonradan belirginleşecek olan çevreci eleştirinin tohumlarını taşımakta olan bu hareketin eleştiri ve isyanı kaynaştırma isteği, ekolojizme miras kalmıştır (Simonnet, 1990: 92). 1968 yılıyla özdeşleşen bu protesto hareketlerinin önemli bir etkisi de, yeni sosyal hareketler adı verilen spesifik sorun ve kimlik temelli protesto hareketlerinin içinde ekolojiye öncelik veren hareketlerin yükselişini ve siyaset için yeni bir olgu olarak Yeşil partilerin doğuşunu hazırlamış olmasıdır (Akyüz, 2018: 52). Çevre hareketleri içinde Yeşil parti konusuna daha sonra değinilecektir.

Genel perspektiften bakıldığında II. Dünya Savaşı sonrası dönemde çevre sorunlarına dair farkındalığın arttığı, kamuoyunun gündemine sıklıkla girmeye başladığı ve 1960’larla birlikte çevre sorunlarının artık toplumsal hareketin odak noktası hâline geldiği görülmektedir. 1960’ların sonunda hız kazanan çevrecilik hareketi, pek çok yazarın çalışmaları ve artan bilimsel araştırmalarla birlikte kamuoyunun gündeminde başat bir yer edinmeye başlamıştır. Murray Bookchin’in 1962 yılında Lewis Herber takma adıyla endüstrinin ve teknolojinin hava kirliliği, kimyasal zirai ilaçların yanlış kullanımının doğa üzerinde meydana getirdiği zararlı etkileri incelediği “Sentetik Dünyamız” adlı kitabını yayımlamıştır

(Roussopoulos, 2017: 16, 30-31). Bookchin'in çalışmasından altı ay sonra Rachel Carson da zirai ilaçlar özellikle DDT üzerine eğildiği "Sessiz Bahar" adlı kitabını yayımlamıştır. Aslında zirai ilaçların çevre üzerindeki zararlı etkilerine dair çalışmalar, 1945 yılına kadar gitmekteydi ancak bu çalışmalar kamuoyunun dikkatini Sessiz Bahar kitabı kadar çekmemiştir. Modern çevreciliğin, 1962 yılında yayımlanan bu kitapta yer alan "Yarının Masalı" başlıklı bölümle başladığı kabul edilmektedir. Sessiz Bahar'dan önce doğanın ekonomik, estetik ve kutsal değerlerinden dolayı korunması, çevreciliğin dayanak noktasını oluşturmaktadır. Bu kitaba kadar doğa ile insan arasındaki ilişkinin neden olduğu sorunlar, aslen bir kirlilik sorunu olarak tanımlanmamaktadır. Carson, çalışmasında II. Dünya Savaşı sonrasında piyasaya sürülen ve zararlı haşaratlara çözüm önerisi olarak gösterilen, DDT başta olmak üzere aldrin ve dieldrin gibi pestisitlerin zararlarını ortaya koymuştur. Sessiz Bahar'da böcek ilacı olarak kullanılan DDT'nin, böcekleri yiyen kuşların bünyesinde birikerek zehirlenmelerine neden olduğuna dikkat çekilmiş, kuşların ötmediği bir bahar mevsimi ve bu ilaçların insan sağlığına etkisi gündeme getirilmiştir. Carson, bilimsel gelişme ve başarı olarak sunulan bu pestisitlerin, insan sağlığı ve yaban hayatı üzerinde oluşturduğu tehdidi gösteren ciddi bilimsel kanıtlar ortaya koymuş ve ziraatçıların bu konudaki bilimsel iddialarını çürütmüştür. 1962'de yayımlanan kitap, DDT ve böcek ilacı karşıtı bir protesto hareketi ve kampanyanın fitilinin ateşlenmesine neden olmuştur. Maalesef Carson, 1964'te kanser hastalığı nedeniyle hayatını kaybedince DDT'nin 1972 yılında ABD'de yasaklandığını görememiştir (Akyüz, 2018: 53; Garrard, 2017: 13-15; Roussopoulos, 2017: 30-31; Şahin, 2010: 221).

Çeşitli araştırmalar ve yayınlar, çevreye yönelen dikkatin artmasını ve hareketin zemininin belirginleşmeye başlamasını sağlamıştır. 22 Nisan 1970 tarihinde ABD'de milyonlarca kişinin sokağa çıktığı büyük yürüyüşler gerçekleştirilmiştir. Doğanın korunması ve çevrenin savunulmasına dair, tarihte en yoğun katılımın sağlandığı bu yürüyüşle, ilk kez Dünya Günü kutlanmıştır. Yürüyüşün yarattığı etki, 22 Nisan'ın Yeryüzü Günü olarak kutlanmaya başlanmasına neden olmuştur. Bu yürüyüş, çevre politikalarının oluşumunda 1968'le gelen itiraz ve

protesto kültürünün etkisini bariz bir şekilde göstermiştir (Akyüz, 2018: 54; Roussopoulos, 2017: 31, 60; Şahin, 2010: 222).

Çevre hareketlerinin diğer bir deyişle yeşil hareketlerin ivme kazanmasında ve halkın çevresel sorunlara dikkatinin çekilmesinde 1972 yılında Roma Derneği tarafından yayımlanan “The Limits to Growth (Büyümenin Sınırları)” adlı raporun önemli bir etkisi bulunmaktadır. Rapor, çevre kirliliği, nüfus ve kaynak sorunu gibi küresel sorunlara yönelen yoğun ilginin dönüm noktasını temsil etmektedir. Sanayiinin büyüme hızıyla yeryüzü kaynaklarının sınırlı yapısı ve gezegenin artan nüfusu taşıma ve kirliliği kaldırma kapasitesinin uyumlu olmadığı Raporun vardığı başlıca sonuçlar arasındadır. Büyümenin Sınırları, o zamana dek çevre kirliliği ve kaynak tüketiminin küresel boyuttaki sonuçlarını daha ziyade sezgisel olarak dile getiren çevreci ve ekolojist hareketlere, bilimsel bilgiye dayalı bir temel sağlamıştır. Pek çok eleştiri almış olmasına rağmen, Raporun sanayi gelişiminin ve teknolojinin zararlı sonuçlarının farkına varılmasını sağlayarak kamu bilinci üzerinde güçlü bir etkisi olmuştur. Çevreci hareketler konusunda hızlandırıcı bir işlev gören Büyümenin Sınırları raporunun temel fikri yeryüzünün nüfus artışı ve hızla büyüyen ekonomik kalkınmanın gerek toplumsal gerek doğal etkilerini sınırlayan bir yapısı olduğudur. Diğer bir deyişle çevre krizi, artan ekonomik büyümeden kaynaklanmaktadır. Eğer bu şekilde devam edilirse kirlilik, gıda sıkıntısı ve doğal kaynakların tüketilmesinin 20. yüzyılın sonunda büyük bir felaketi getireceği, raporun en kuvvetli iddiasıdır. Bu felakete karşı doğum oranlarında, sanayi yatırımlarında belli oranlarda düşüşlerin sağlanması alınabilecek önlemler olarak raporda sunulmuştur. Dahası bu rapor 1972 yılında gerçekleştirilecek olan Birleşmiş Milletler konferansı için dayanak oluşturacak önemli çalışmalardan birisi olarak görülmüştür (Akyüz, 2018: 54; Giddens, 2012: 993-994; Roussopoulos, 2017: 32-33; Şahin, 2010: 221).

Çevre sorunlarının çözümüne yönelik ortak girişimlerin miladı olarak kabul edilen ve çevre politikalarının oluşturulmasındaki ilk ciddi adımlardan sayılan Stockholm Konferansı ile birlikte bu sorunlar uluslararası kamuoyunun gündemine girmeye başlamıştır (Bozkurt, 2012: 1; Keleş ve Hamamcı, 1993: 17). Birleşmiş Milletler tarafından 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında,

Stockholm'de düzenlendiği için Stockholm Konferansı olarak da bilinen, I. Çevre Konferansı ile "Sadece tek bir yerküre var!" sloganı belleklerde yerini almıştır. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi fikrini insanlara benimsetme konusunda yol gösterici olacak karar ve görüşler, konferansın bildirgesinin özünü oluşturmaktadır. Konferansa katılan bilim insanlarının belirttikleri endişeleri neticesinde, çevre kirliliğine karşı ve doğa korumayı hedefleyen bir eylem planı hazırlanması önerilmiştir. Bu sırada dışarıda ise daha sonra çevreci olarak adlandırılacak olan binlerce genç, konferansla bağlantılı olarak çevre sorunlarını tartıştıkları forumlar düzenlemektedir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 113 ülkenin katıldığı konferans, çevre konusunda uluslararası düzeyde yapılan ilk büyük değerlendirme ve çevre krizinde devlet idaresinin öneminin onaylanmasının zirve noktası olarak literatüre geçmiştir. Dahası konferans, çevre kriziyle ilgili siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunları, devletler arası gündeme taşımıştır. Birleşmiş Milletler'in doğrudan çevre işlerini yönetmekten sorumlu kurumu Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP-PNUE)'nin kurulmuş olması ve aynı zamanda pek çok bölgesel ve uluslararası kuruluşun dikkatini çevreye, çevre sorunlarına çekmiş olması, konferansın en önemli sonuçları arasında görülmektedir (Keleş ve Hamamcı, 1993: 17-18, 154, 156; Roussopoulos, 2017:35-36; Simonnet, 1990: 23-24). Stockholm Konferansı, bir bildiri ve ülkeler listesi ile az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arası çıkarların uzlaştırılmasına öncelik veren bir eylem planının ötesine geçememiş olması hususunda, çeşitli eleştiriler almıştır. Bu eleştirilere rağmen Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP-PNUE)'nin kurulmuş olması önemli bir siyasi kazanım olarak görülmektedir. UNEP tarafından çevre meselelerinde idari yetkisi bulunan, biyolojik çeşitliliği sürdürme adına doğanın korunması hususunda detaylı ve kapsamlı planlar hazırlayan Yeryüzü İnceleme programının kurulması bu kazanımın somut sonucu olarak düşünülmektedir (Roussopoulos, 2017: 39).

Birleşmiş Milletler'in çevreye yönelik girişimleri sadece bunlarla sınırlı kalmamıştır. Birleşmiş Milletlere bağlı uzmanlık kurumlarınca çeşitli çalışmalar yürütülmeye devam etmiştir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) İnsan ve Biyosfer (MAB= Man and Biosphere) adlı özel araştırma

programını 1970 yılında başlatmıştır. 1972 yılında da UNESCO tarafından, biri sulak alanların korunmasını içeren Ramsar (İran, 2.11.1972), diğeri kültürel ve doğal dünya varlıklarının korunmasına dair Paris (Fransa, 16.11.1972) olmak üzere iki uluslararası antlaşma oluşturulmuştur. Yine UNESCO'nun İnsan Hakları ve Barış Bölümü tarafından 1970'li yılların ikinci yarısında geliştirilen "üçüncü kuşak insan hakları" kavramının çevre hakkı kavramının gelişmesine önemli bir katkıda bulunduğu ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) de yürüttüğü çalışmalarla çevrenin korunması hususundaki mevzuatın biçimlenmesine yardımcı olmuştur (Keleş ve Hamamcı, 1993: 155-156).

1970'lerde çevreci harekete ivme kazandıran önemli konulardan birisi nükleer santrallerin yapımı olmuştur. Nükleer santrallerin inşasına karşı ABD, Kanada, İngiltere ve Batı Almanya gibi ülkelerde ciddi mücadeleler gerçekleşmiştir. Bu karşıtlığı sağlayan nükleer enerji, nükleer silah ve tehlikeli atıkların üretiminin, bu santrallerin yakınında yaşayan toplulukların yaşamları üzerindeki yıkıcı ve zararlı etkileri konusunda bir bilincin oluşmaya başlamasıdır (Roussopoulos, 2017: 60). 1986 Çernobil nükleer kazası, tüm dünyada nükleer enerji üretiminin gözden düşmesine ve gerileme dönemine girmesine neden olmuştur. Son yıllarda nükleer enerjinin çöküşünü durdurmak adına gösterilen çabalar başarılı olamamıştır. Nükleer enerji karşıtlığı söylemini içine alan yeşil hareketin bu karşıtlığın patentini elinde bulundurduğu ileri sürülmektedir (Şahin, 2010: 209).

1972 sonrasında çevre hareketlerine bakıldığında Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın birbiriyle daha fazla iletişim kurmaya başladıkları, birlikte eylemler planladıkları görülmektedir. Stockholm Konferansının çevre sorunlarına devletin müdahalesi hususundaki duruşuna rağmen hükümetlerin bu konuda yetersiz kaldığı anlaşıldıkça STK'lar arasındaki bağlar artmaya başlamıştır (Roussopoulos, 2017: 38)

Çevre hareketi tarihi içerisinde, ekonomik büyümenin ivmesinin artışının doğa üzerindeki yıkıcı etkisine dair söylemin önemli bir yeri bulunmaktadır Ancak ekonomik büyümenin dizginlenmesinin sağlanamayacağı hususu, anlaşılmaya

başlayınca ortaya “sürdürülebilir kalkınma” kavramı çıkmıştır. Sözü geçen bu kavram, ilk kez Birleşmiş Milletlerin görevlendirmesiyle hazırlanmaya başlanan 1987 tarihli “Ortak Geleceğimiz”⁴ adlı raporda yer almıştır. Enerji, gıda, sanayi, uluslararası ekonomik ilişkiler ve insan yerleşimleri başta olmak üzere pek çok konuyu değerlendiren bu rapor, yeni bin yılın başlangıcı için tahminler sunmuştur. Raporu hazırlayanlar, yeryüzünün kaynaklarının şu anki nesil tarafından kullanımının sürdürülemez olduğunu vurgulamıştır. Yenilenebilir kaynakların, ekonomik büyümenin hayvan türlerinin ve yaşam çeşitliliğinin korunmasını özendirecek şekilde kullanılması olarak tanımlanan “sürdürülebilir kalkınma” kavramı, temiz havayı, suyu, toprağı korumaya adanmışlık hâlini işaret etmektedir. Diğer bir deyişle sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınma planlarına çevreyle ilgili düzenlemelerin de dâhil edilmesi olarak görülmektedir. Ortak Geleceğimiz Raporu, sürdürülebilir kalkınma kavramını ortaya koyması başta olmak üzere, pek çok eleştiri de almıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının muğlak olduğunu belirten eleştirilenler, kavramın daha yoksul ülkelerin özgül gereksinimlerini gözden kaçırdığını vurgulamıştır. Sürdürülebilir kalkınma fikrinin, dikkati yalnızca daha zengin ülkelerin gereksinimlerine çekmeye çalıştığı konusunda eleştiriler öne sürülmüştür. Kavram, tüm bu eleştirilere rağmen hem çevreciler hem de hükümetler tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. 1992 Rio de Janeiro’daki BM Yeryüzü Zirvesi, BM tarafından düzenlenen ekoloji zirve toplantıları, 2002’de Johannesburg’daki Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi, kavramın yer aldığı başlıca etkinlikler olarak ön plana çıkmıştır. Dahası yoksulluğu azaltmayı hedefleyen dünyanın pek çok yerinden bir araya gelen 191 devletin üzerinde mutabakata vardıkları Binyıl Kalkınma Hedefleri (BGH) arasında sürdürülebilir kalkınma kavramı yer almıştır (Giddens, 2012: 994-995; Roussopoulos, 2017: 41).

1972 yılında gerçekleşen Stockholm Konferansı’ndan 20 yıl sonra Brezilya’da Rio de Janeiro’da gerçekleşen Dünya Zirvesi olarak da bilinen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Zirvesi’ne yüksek oranda katılım sağlanmıştır.

⁴ “Raporu ortaya koyan örgütleyici kurula o zamanın Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland başkanlık ettiğinden, bu, Brundtland Raporu diye de bilinir” (Giddens 2012: 994).

Zirve, karnaval havasında geçtiği ve popülerlik boyutu ağır bastığı için pek çok gözlemci tarafından bir hayal kırıklığı ve kaçırılmış bir fırsat olarak eleştirilmiştir. Sadece küçük bir kesim çevre krizinin idare edilmesi hususunda zirvenin olumlu etkileri olabileceği konusunda hemfikir olabilmıştır. Daha önce bahsedildiği üzere Rio'da gerçekleşen Dünya Zirvesi sonucunda "sürdürülebilir kalkınma" fikrini ön plana çıkartan "Rio Bildirisi" ortaya çıkmıştır. Tehlike altındaki hayvan ve bitki türlerinin korunmasını amaçlayan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi de yine bu zirvede imzalanmıştır. Ayrıca tıpkı Stockholm Konferansı sırasında olduğu gibi, yine zirveye paralel biçimde dünya genelinde STK'lardaki çevreciler ve ekolojistler alternatif uluslararası antlaşmaların ve ulus aşırı ağların oluşturulması için çalıştaylar ve toplantılar düzenlemiştir (Roussopoulos, 2017: 42-43)

Çevre hareketinin içinde yeşerdiği bağlamın çeşitliliği, hareketin kendi yapısının oluşmasında da etkili olmuş, çok parçalı bir yapısının olmasını sağlamıştır. İnsanlık tarihinin en büyük hareketlerinden birisi olarak kabul edilen hareket, pek çok farklı kökeni, siyasi geleneği ve akımı içermektedir. Bu akımlardan birisi olan doğacılık akımı, doğaya ve yaban hayata özel ilgisi olan kampçıların oluşturduğu örgütlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu örgütlerin savundukları düşünceler neticesinde çeşitli ulusal parkların yanı sıra devlet/eyalet parkları açılmıştır. Bu tür örgütler lobici korumacılar olarak adlandırılmaktadır. Mevcut düzenin işleyişine küçük ama acil değişikliklerin getirilmesi gerektiğini düşünen çevrecilik akımı, çevre sorunlarına dair daha üretken bir mevzuatın olması gerektiğini, bunu sağlamak için de devlet politikalarının değişmesi gerektiğini savunmaktadır. Doğacılıktan etkilenmiş olsalar da iktidarlar üzerinde baskı kurup kendi amaçlarına yönelik eylemleri teşvik etmeleri ve doğacılığa göre ilgi alanlarına giren konuların daha fazla çeşitlilik göstermesi hususunda kendilerini doğacılardan ayırmaktadırlar. Natural Resources Defense Council, Greenpeace, Friends of the Earth Pollution Probe ve The Sierra Club gibi örgütler bu grubun çatısı altında değerlendirilmektedir. Çevreci popülizm altında değerlendirilen yerel çevre grupları da çevre hareketinin içinde yer alan bir başka akım olarak değerlendirilmektedir. Belediyelerin atıkları yakması veya

gömmesi, asit yağmurunun etkileri, nükleer enerji santralleri, hidroelektrik enerji projeleri, zirai ilaçların kullanımı gibi belli çevre meselelerine odaklanan yerel çevre grupları, bu meselelere karşı eylemler örgütlemektedir. “Yeşil ürünler”, sağlıklı yiyecek dükkânları gibi alternatif hayat tarzını destekleyen bu aktivist gruplar, tüm çabalarına ve eylemliliklerine rağmen yine de ciddi alternatif politikalar konusunda büyük oranda zayıf kalmaktadır. Derin ekolojistler ise çevre krizi konusunda radikal akım başlığı altında değerlendirilmektedir. Köklerini doğacılık ve çevrecilik yaklaşımlarının ötesine geçme isteğinde bulan derin ekolojistlere göre, asıl değerli olan Gaia adıyla bir kişilik atfedilen dünyadır. Diğer bir deyişle yaşanan dünyanın değeri, doğanın kendisinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu değer, insanlar dâhil olmak üzere tüm canlılara sunduğu fayda üzerinden belirlenemez ve anlaşılabilir. İnsanların dünya üzerindeki yıkıcı baskısının azaltılması için nüfus artışının düşürülmesi gerektiğini savunan derin ekolojistler, sanayi öncesi toplumlarda insanların doğayla uyum içinde yaşadığını da vurgulamaktadırlar (Roussopoulos, 2017: 61-63, 65).

Çevrecilik hareketinin ilişkilendirildiği akımlardan bir diğeri ise ekofeminizmdir. Kökenleri kadınların yürüttüğü anti militarist hareketlerde yatan ekofeminizmde hem ataerkillikten hem de sanayileşmeden kurtuluşun temeli olarak, doğaya mutlak saygı ilkesi görülmektedir. Kadınları da tıpkı doğanın gördüğü aynı ataerkil şiddetin kurbanı olarak gören ekofeministlere göre, doğal hakların teslim edilmesi ile kadınların özgürlüğü meselesi birbirinden ayrılamaz (Castells, 2006: 228; Roussopoulos, 2017: 68).

Çevre hareketlerinin çeşitli kurum ve kuruluşların düzenlediği konferanslar, STK'ların toplantıları, sokaktaki eylemlilik hâlinin dışında bir de siyasi boyutu bulunmaktadır. Dimitri Roussopoulos, çevre hareketinin bu yanını Politik Ekoloji adlı çalışmasında derinlemesine incelemiştir. Hareketin politikleşmesini hazırlayan süreçlerin başında, felsefi bakış açılarından esinlenen Yeni Sol'un 1960'lı yıllarda ortaya çıkması gelmektedir. Bu hareketin özellikle gençlerden ve farklı siyasi cephelerde eylemlilik gösteren insanlardan oluşması, 1970'li yıllarla birlikte savaş karşıtları, feministler, ekolojistler gibi pek çok toplumsal hareketin

önünün açılmasını sağlamıştır (Roussopoulos, 2017: 60). En genç politik akım olarak değerlendirilen yeşil hareket, bu bağlamda 1968 devrimini, 1970'li yıllardaki büyüme eleştirilerini izleyerek ortaya çıkmış ve 80'li yıllarda ise Batı Avrupa'nın üçüncü ana politik akımı olarak belirginleşmeyi başarmıştır. Böylece yeşiller, kimi önemli politik adımların başlatıcısı ve taşıyıcısı görevi görmeye başlamıştır (Şahin, 2010: 205). Yeşil hareketin politikleşmesi akımı Roussopoulos'a göre, politik ekoloji kavramına karşılık gelmektedir. Ekoloji bilimiyle siyasi düşüncelerin birbirinden ayrı tutulamayacağını ileri süren toplumsal ekoloji, bu yönüyle çevrecilik hareketinden ayrılmaktadır. Politik ekolojiye göre ekolojik krizin yeryüzünün tamamını etkilemesi nedeniyle, lokal çabalar yerine birbiriyle koordinasyon hâlinde ve dünya genelinde çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir. Politik ekoloji akımı, dünya genelinde belirginleşmeye başlayan yeşil hareketin siyasi partilerini 1980'lerle birlikte ortaya çıkarmasını sağlamıştır. 1972 yılında Yeni Zelanda'da Values Party (Değerler Partisi) adıyla kurulan parti, yeşil hareketine yakın ilk siyasi partidir. 1973'te İngiltere'de adı sonradan Ecology Party (Ekoloji Partisi) olarak değiştirilecek olan The People (Halk) adıyla kurulan ve nihayet 1985 yılında Green Party (Yeşiller Partisi) adını alan siyasi parti de bu hareket kapsamındadır. Daha sonra bu partilerin hepsi Yeşil olarak adlandırılmıştır. Yeşil partiler arasında görece daha çok bilineni Batı Almanya'da Die Grünen (Yeşiller) adlı partidir. 1983 seçimlerinde ilk kez meclise girmeyi başaran parti dünya siyasetinin dikkatini "Yeşil" kelimesine çekilmesini sağlamıştır. 1960'lar ve 1970'lerin toplumsal hareketlerinin ön plana çıkan en özgün fikirlerini harmanladığı programını açıklayan parti, birbirleriyle bağlantılı ve küresel olduğu vurgusuyla ekolojik, ekonomik ve siyasi krizlerin hepsini kapsayan bir yaklaşım doğrultusunda önerilerini sunmuştur (Akyüz, 2018: 54; Roussopoulos, 2017: 74-78). Castells, bu tür partileri, yeşil siyaset başlığı altında çevrecilik adına seçime dayalı siyasetin alanına girme stratejisi olarak tanımlamaktadır (Castells, 2006: 230). Özellikle 90'lı yıllarla birlikte yeşil partiler, parlamentolara daha fazla girmeye, koalisyonlarda yer almaya başladıktan sonra belirgin bir şekilde ön plana çıkmaya başlamışlardır. Yeşiller, ekolojik krizi ve iklim değişikliğini ele alan ve duyulmasını sağlayan ilk politik hareket olarak

nitelenmektedir (Şahin, 2010: 219, 232). Yeşil hareketin Türkiye deneyimine bakıldığında bu bağlamda kısa ömürlü ilk siyasi parti denemesinin 1988-1994 yılları arasında sürdürülen ve 2008 yılında yeniden kurulan Yeşiller Partisi olduğu görülmektedir. Kendi içinde çeşitlilik barındıran Türkiye yeşil hareketi kapsamında yer alan partinin temel ilkeleri, soldan bakışı, toplumsal tabanı ve muhalefet diliyle Batı Avrupa'nın yeşil partilerine benzeyen bir zemini olduğu belirtilmektedir (Şahin, 2010: 234). Yeşil hareketinin tarihsel geçmişi, insan-doğa arasındaki ilişkinin doğanın aleyhine bozulmasının ortaya çıkardığı çevre sorunlarına siyasal düzlemde nasıl çözüm aradığını göstermektedir.

Çevre hareketleri ve akımları içerisinde toplumsal ekoloji meselesinin de önemli bir yeri bulunmaktadır. Toplumsal ekoloji teorisinin kurucusu olarak ve 1950'li yıllardan itibaren bu felsefenin temellerini tarih, ekoloji ve kentleşmeyi bir arada ele alarak hazırlayan radikal ekolojist Murray Bookchin'dir. 1982'de yayımladığı Özgürlüğün Ekolojisi ve Kentsiz Kentleşme kitapları ile diğer çalışmalarında, çevre krizi başta olmak üzere var olan ekolojik sorunların kökeninin toplumsal sorunlarda aranması gerektiğine dair argümanlar ileri sürmüştür. Toplumsal sorunlardan ekolojik sorunların ayrıştırılamayacağını belirten Bookchin'e göre toplumsal sorunları derinlemesine anlamadan ekolojik sorunların çözülmesi mümkün olmayacaktır. İnsanlar arasındaki sömürü ve tahakküm, yansımasını doğanın sömürülmesinde bulmaktadır. İnsanların doğayla olan sorunlu ilişkisi ile toplumda var olan sosyo-ekonomik, etnik, toplumsal cinsiyetçi ve kültür kaynaklı çatışma ve yabancılaşma arasında kuvvetli bir bağ vardır. Ekolojik ve toplumsal sorunları bir arada değerlendiren bir yaklaşımla insanların doğa üzerinde neden tahakküm kurduğunu ve doğayı nasıl sömürdüğünü anlayabilmek mümkün olacaktır (Bookchin, 2017: 96; Roussopoulos, 2017: 86-88). İnsanın insan ve çevre üzerindeki tahakkümünün temelinde yatan etkenler ile sosyo-kültürel boyutlarının belirlenmesi, çevre sorunlarının çözümü için politikaların oluşturulabilmesi konusunda önemli bir hareket noktasıdır.

Çevre tarihinde resmi çevreciliğin kurumsal yapılarının yanı sıra çevre politikaları oluşturmak konusunda çalışmalar yürüten sivil örgütlenmeler de yer almaktadır (Akyüz, 2018: 54). Çevre hareketi kapsamında çok sayıda çevre

örgütünün varlığından bahsetmek mümkündür ancak hepsine değinmek bu çalışmanın sınırlarını aşacağı için sadece başlıca örgütlerden biri olan ve dünyada tanınırlığı yüksek olan Greenpeace'e değinilecektir. Küresel çevre sorunlarını, medya odaklı ve şiddet içermeyen eylemleriyle gündeme getiren Greenpeace, dünyanın en büyük çevre örgütü olarak nitelendirilmektedir. 1971'de Vancouver'da kurulduktan sonra, merkezi Amsterdam'a taşınmıştır. Zaman içinde uluslararası ağlara dayanan bir örgütlenmeye dönüşen Greenpeace, 1990'ların ortalarında zehirli atıklar, enerji ve atmosfer, nükleer meseleler, okyanuslar ile toprakların ekolojisi gibi konularda çeşitli kampanyalar yürütmüştür. Temel çevre sorunlarının küresel olduğu görüşünden hareketle gerçekleştirdikleri etkinliklerle ve kampanyalarla küresel bir etki yaratma amacını gütmektedirler. Greenpeace'e göre bir kalkınma modeli, gezegen üzerindeki yaşam açısından yaratacağı sonuçlar konusunda bilinçli olmalıdır. Tüm politika ve eylemler çevrenin sürdürülebilirliği ilkesine ayak uydurmalıdır (Castells, 2006: 229-230).

Çevreciliğe dair tüm süreçlere bakıldığında 1960'lardan itibaren çevreciliğin, yalnızca kuşları seyretmek, ormanları kurtarmak, havayı temizlemekle ilgilenmediği görülmektedir. Nükleer karşıtı protestolar, zehirli atıklara karşı yürütülen kampanyalar, pasifizm ve feminizm gibi birçok mesele doğanın korunmasıyla birleştirilmiştir. Hâlihazırda başlıca toplumsal hareketlerden birisi olarak görülen çevrecilik, çevre adaletinin kapsayıcı bayrağı altında pek çok toplumsal meseleyi kucaklayabilmektedir (Castells, 2006: 246). Çevre hareketinin bu kapsayıcı yapısı, onun toplumsal hareketler içerisinde görece ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Bu kısımda insan ve doğa etkileşiminin geçmişten bugüne gelinen süreçte değişen boyutu çevrecilik hareketleri üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın temel konusu olan tarımsal üretim ve gıda meselesi de çevrecilik hareketlerinin önemli bir bileşenidir. Hatta tarımsal üretim ve gıdaya dair meseleler duruma bağlı olarak çevre sorunlarının hem nedenleri hem de sonuçları arasında yer almıştır. Tarımsal üretim ve gıdaya dair süreçlerin değişim ve dönüşümünü de anlayabilmek için tıpkı çevre hareketleri gibi bu

konuyu da tarihsel, sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamıyla birlikte incelemek gerekmektedir.

1.1.3. Tarımsal Üretim ve Gıda Meselesi

“Tabağımızdakiyle onu yetiştiren çiftçi arasındaki, yediğimiz şeyle bizi hayatta tutan toprak, su havzaları ve iklim arasındaki bağı kurmamız zorunlu” (Foley 2014: 54).

İnsanın başlıca ihtiyaçlarından birisi olan beslenme, geçmişten bugüne insanın temel meselesidir. Doğada besin aramadan besin üretimine geçişi sağlayan da insanın bu konudaki merakı, gözlem yeteneği ve deneme yanılma yoluyla keşifler de bulunabilmesi olmuştur. Bu durum da insanın doğada bulunduğunu ya da ürettiğini tüketmesini sağlamıştır. Böylece insan besinle, besinini elde etme yöntemleriyle, elde ettiği doğayla ve elde etme zamanına dair tüm bu süreçlerle iç içe olabirmiştir. Ancak sanayileşme, göç, kentleşme, endüstrileşme gibi etkenler başta olmak üzere değişen ve gelişen teknolojilerle birlikte insan, doğaya, tükettiği gıdanın üretim süreçlerine, mekânına ve zamanına yabancılaşmaya başlamıştır.

Çok sayıda araştırma bu yabancılaşmanın tetikleyicisi olarak tarımda makineleşmeyi göstermektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, kalkınma stratejisini ülkenin tarımsal üretim potansiyelini arttırabilmek üzerine inşa etmeyi tercih etmiştir. Bunun için tarımsal makineleri ithal etmek, ekilecek arazileri genişletmek, yaygın ve elverişli bir ulaşım ağı oluşturabilmek, tarımı pazar ekonomisiyle birleştirebilmek adına politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. ABD'nin başını çektiği Marshall Planı'na Türkiye'nin de dâhil edilmesiyle tarımda makineleşme meselesi 1948 yılından itibaren ivme kazanmıştır (Özcan, 2020: 49). Traktör kullanımını teşvik edebilmek adına Marshall Planı ile kredi çekme imkânı sağlanması, tarım kesiminde ciddi oranda traktörleşme sürecini başlatmıştır. Makineleşme, ekilebilir arazinin artmasına özellikle 1950-1960 döneminde çayır ve meraların tarlalaştırılmasına neden olmuştur (Köymen, 2017: 74, 131). Ekilen toprak miktarının artmasında önemli bir konu da

“topraksız veya az topraklı köylülere belirli bir dönümün üstündeki toprak sahiplerinin kamulaştırılmış arazilerini ve de hazineye ait toprakları dağıtmak” (Yıldırım, 2020: 542) olarak tanımlanan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunudur. Bu kanun ve Marshall Planı'nın uygulandığı bu bağlam, Türkiye’de tarım alanında pek çok değişikliğe neden olmuştur. İthal traktörlerle daha önce tarıma açılmamış alanların ekilebilir hâle gelmesi, makineleşmenin artması, ilaç kullanımının yaygınlaşması, sulama projelerinin artması tarımsal üretimde verimliliği arttırmış ve tüm bunlar yoğun tarım teknolojisine geçilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Böylece tarımsal üretim, yoğun bir metalaşma ve ticarileşme sürecine girmeye başlamıştır (Keyder, 1988: 163-164).

Traktör kullanımının ve ekilebilir arazilerin artmasının dışında yoğun tarıma geçişi hızlandıran bir diğer etken olarak “Yeşil Devrim” görülmektedir. ABD Uluslararası Kalkınma Örgütü 1968 yılında tarımda “Yeşil Devrim”⁵ teknolojisi sürecinin başladığını açıklamıştır. Buna göre “mucize tohumlar” sulak topraklarda belirli bir “teknolojik paket” ile kullanıldığında üretimde çok ciddi oranlarda verimlilik artışı yaşanacaktır (Köymen, 2017: 95). Türkiye’de de 1960’ların sonlarından itibaren Yeşil Devrim’in yüksek verim getiren tohumları ekilmeye başlamıştır (Yenal, 2018: 106). Tahıl üretiminde “ikinci tarım devrimi” olarak da nitelenen Yeşil Devrim, melez tohumları, modern girdileri kullanan uzmanlaşmış bir tarım modeli oluşturarak verimliliği arttırmayı, böylece açlık ve sefaleti ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Bu devrimin teknoloji paketinde yer alan başlıca verimli tohumlar arasında buğday, pirinç, mısır ve soya yer almaktaydı (Koç, 2013: 24; Köymen, 2017: 75). Ancak Yeşil Devrim’in öne sürdüğü yüksek verimli tohumlardan belirli miktarlarda sulama, gübreleme ve ilaçlama neticesinde verim sağlanmaktaydı ve birçok ülkede bunu sağlayabilecek imkânlar bulunmamaktaydı (Köymen, 2017:136-137). Çok fazla enerji tüketen yeni ürünler, elle yapılan tarımın dörtte biri kadar verim sağlamaktaydı. Verimi sağlama ihtiyacı beraberinde suni gübrenin artmasını ve bu türlerin zararlılara bağışlıkları olmaması nedeniyle, bol miktarda kimyasal

⁵ “Yeşil Devrim” devrim teriminin isim babasının ABD Uluslararası Kalkınma Örgütü uzmanı W. Gaud olduğu ileri sürülse de, aslında bu terimin ilk kez 1920’lerde Rusya’daki “Kızıl Devrim”e karşı Orta ve Doğu Avrupa’da gerçekleştirilen toprak reformları için kullanılmıştır (Köymen 2017: 95).

ilacın kullanımını gerektirmekteydi. Yeşil Devrim, artan tarımsal girdiyi sağlayabilenlere faydalı olurken yeterli miktarda arazi ve sermayeye sahip olmayan küçük toprak sahipleri ise bu sürecin olumsuz yanını deneyimlemişlerdi (Ponting, 2012: 295). Bu teknoloji paketinin tasarladığı ekolojik ve sosyoekonomik koşullar, ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği için, pek çok yerin köylü ekolojisinin ve ekonomisinin özellikleriyle uyumsuzluk göstermiştir. Yerel çiftçilerin risk yönetimi ve kaynak kullanım düzeylerini şekillendiren geçimlik tarımın özelliklerini, dikkate almayan ve bu duruma göre değişkenlik gösteremeyen bu teknolojik paketin olumsuz sonuçları çok zaman geçmeden ortaya çıkmaya başlamıştır. Özetle Yeşil Devrim, iddia ettiği gibi gelişmekte olan ülkelere gıda bağımsızlığını kazandıramamıştır (Altieri, 2021: 59; Ponting, 2012: 295).

Tarımda makineleşme ve Yeşil Devrim'in ön plana çıkardığı pirinç ve buğdayın başlıca tarımsal ürün hâline gelmesiyle birlikte 1960'larda "monoekim" veya "monokültür" olarak adlandırılan tek tip ürün yetiştiriciliği meselesi gündeme gelmeye başlamıştır. Birkaç ürünün yetiştirilmesine odaklanan monoekimde yüksek verimi ve kârı olacağı düşünülen belli türlerin ekimine önem verilmiştir. Bu da yerel ekin türlerinin ve bu türlere dair yerel bilginin kaybolmasına neden olmuştur (Madeley, 2003: 35-36). Oysa ki Radkau'nun ifadesiyle "Köylülerin geleneksel çokkültürlü tarımı bir tür antirisk stratejisine sahipti; kimse yumurtaları tek bir sepete koymazdı" (2017: 50). Monoekim, riskler karşısında hazırlıklı olmayı önemseyen geleneksel köylü tarımının çeşitlilik gösteren yanını olumsuz etkilemiştir.

Marshall Planı'yla sağlanan kredilerle, ABD'nin ekim alanlarının işlenemez hâle gelmesine ve ciddi toz fırtınalarının yaşanmasına neden olan ilk kuşak traktörlerinin satın alınması ve Yeşil Devrim, tarımın endüstriyellemesine neden olmuştur. Tarımın endüstriyellemesi ise tarım ve gıda alanında çok ciddi boyutlarda olumsuz sonuçlar doğurmuştur. ABD'den alınan traktörlerin Türkiye'de 1950-1960 yılları arasındaki yoğun kullanımının toprağa verdiği zarar ve çölleştirici etkisi, bu olumsuz sonuçların başlıcaları arasındadır. Traktör kullanımının yoğunlaşması, başta at olmak üzere tarla sürmede kullanılan

hayvanların sayısının düşmesine ve toprağın verimini arttırmanın en doğal yolu olan hayvansal gübre kullanımının da çok ciddi oranda azalmasına neden olmuştur. Yeşil Devrim'in teknoloji paketini kullanarak tarımsal verimliliği arttırma çalışmaları da tarım ilacının aşırı kullanılmasıyla hem bitkilere hem de toprağa zarar vermesiyle sonuçlanmıştır (Köymen, 2017: 73; 137).

Tüm bu sürecin toplumsal ve sosyo-ekonomik anlamdaki en önemli sonuçlarından birisi, köyden kente göç sürecini etkilemiş olmasıdır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile ekili arazi miktarını arttırmak için hukukî zemin, Marshall Planı ile de ekilen toprak miktarını arttıran ve göç hareketini kolaylaştıran teknik altyapı hazırlanmıştır (Yıldırım, 2020: 542). Diğer bir deyişle tarımın modernleşmesi kırdan yaşayamayacak ailelerin kentlere göçmesine neden olmuştur. Kentlere doğru olan bu göçler, kent nüfusunun hızla büyümesine ve gıda ihtiyacının artmasına neden olmaya başlamıştır (Koç, 2013: 21; Köymen, 2017: 131). 1950'li yıllardan itibaren artarak devam eden köyden kente göç süreci, dünyada pek çok yerde "köylülüğün ölümü"nin ilanı olarak nitelendirilmiştir. Ancak 1980'li yıllarda köylülüğün zayıflamasına rağmen Türkiye'nin "bir köylü kalesi" olarak tanımlanmasına devam edilmiştir (Hobsbawm, 2011: 390, 392).

Bir zincirin halkaları gibi birbiriyle iç içe geçmiş bu süreçler, geleneksel gıda sisteminin değişmesine neden olmuştur. Üretim süreçlerine paketleme, dağıtım gibi aşamaların da dâhil olduğu bir yapılanma sürecine girilmiştir. Yaşanan değişim ve dönüşümün nedenlerini gıda sisteminin modernleşmesi başlığı altında ortaya koyan sayısızca araştırma vardır. Tarımın sanayileşmesi ile kimyasal girdi kullanımının artması, tarımsal üretim ve gıda üretiminin biyolojik temellerinden ayrılmasına neden olmuş, bu durum metabolik yarılmayı beraberinde getirmiştir. Böylesi bir sürecin ekolojik, toplumsal ve ekonomik anlamda pek çok sonucu olmuştur. 1980'lerde gen mühendisliği ve biyokimyasal gelişmelerin tarım alanında denenmeye başlaması, verimliliği arttırmak adına bitki ve hayvanlar üzerinde kullanılması gıdaya dair süreci başka bir aşamaya götürmüştür. Sözü geçen metabolik yarılma günden güne derinleşirken bir taraftan bolluk ve çeşitliliğin diğer tarafta da riskler ve

güvensizliklerin olduğu bir bağlam söz konusu olmaya başlamıştır. Tarımsal üretim teknolojileri sebze ve meyve çeşitleri konusunda mevsimlerin belirleyiciliğini ortadan kaldırmaya başlamış, probiyotik yoğurttan yarım yağlısına, kanadından buduna parçalanarak paketlenerek market raflarında satılan tavuklara kadar pek çok paketli hazır gıda, ücreti mukabilinde erişilebilir hâle gelmiştir. Öte yandan hormonlu domatesler, eski tadı kalmayan meyveler, antibiyotikli tavuklar, deli dana, salmonella, kuş gribi gibi hastalıklar da bu bolluk ve çeşitlilik ortamının riskli ve güven vermeyen yanının ortaya koymaya başlamıştır (Keyder ve Yenal, 2018: 23-24; Köymen, 2017: 79). Gıdaya dair bu ikili süreci tetikleyen üretim, dağıtım, tüketim arasındaki örgütlenmiş bir dizi bağlantıyı içeren “besin sistemi”nin geleneksel yapısından uzaklaştırılıp “modern” bir sisteme dönüştürülmüş olmasıdır.

Alan Beardsworth ve Teresa Keil *Yemek Sosyolojisi* adlı çalışmalarında genel hatları itibariyle modern besin sistemini geleneksel besin sisteminden ayıran beş önemli özellik olduğunu belirtmişlerdir. Modern besin sisteminin farklılığını gösteren ilk özellik, ileri derecede uzmanlaşmış ve endüstriyel bir gıda sanayinin olmasıdır. Bu durum gıda üretiminin tüketici kitleler tarafından neredeyse hiç görülmeden yapılması anlamına gelmektedir. İkinci özellik, dağıtımın ticari pazarlarda yapılması ve kişinin statüsü ne olursa olsun parası olduğu müddetçe istediği besin maddesine erişebiliyor olmasıdır. Tüketim için olan imkânlar ve çeşitlilik arasında seçme şansının bulunması, üçüncü özelliktir. Dördüncüsü belirli bölgelerde siyasi ve toplumsal kaynaklı kıtlıklar olmasına rağmen pazarların uluslararası hatta küresel oluşunun kıtlığı nadir görülen bir durum hâline getirmesidir. Modern besin sisteminin sürdürülebilirliği ve gelecekteki durumu üzerine yapılan tartışmaların ve çalışmaların olması da son özellik olarak belirtilmiştir (Beardsworth ve Keil, 2011: 60-62).

Beardsworth ve Keil’in beş maddede ana hatlarını çizmeye çalıştıkları modern gıda sistemi, toprakta ve üretim araçlarında ortaya çıkan özel mülkiyet, kendine yeterli üretimden pazar için üretime ve meta ilişkilerine geçilmesi anlamına gelen kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması, feodal yapıların çözülmesi, köylülüğün tasfiyesi, sanayileşme, kentleşme, küreselleşme süreçlerini

kapsayan tarihsel bağlamda aşamalı olarak ortaya çıkmıştır (Koç, 2012: 19). Böylesi bir tarihsel bağlam, kırsalda üreten nüfusun azalmasına, kentlerde tüketen nüfusun artmasına neden olmuştur. Sanayileşen kentlerde ücretli emek süreçlerine eklemlenen insanların üretime dayalı ortamdan uzak olması ve topraktan uzak olması gıda üretim süreçlerine yabancılaşması durumunu ortaya çıkarmıştır. Kentte tüketici konumuna geçen kitleler market raflarında görüp, alım güçleri doğrultusunda satın alabildikleri ürünlere, mevsimden ve üretim koşullarından bağımsız olarak sahip olabilmeye başlamışlardır (Akarçay, 2016: 40-42). Tüketicilere bu “imkânı” sağlayan ise endüstriyel tarım ve gıda sistemi olmuştur. Endüstriyel tarım ve gıda sistemi, mekanik olarak ekilip, kimyasallarla beslenip, makinelerle hasat edilmiş ve sınıflandırılmış sebzeleri, meyveleri süreç boyunca bir kere bile insan eli değmeden konserve fabrikalarına gönderebilmektedir. Fabrikalarda bu meyveler, sebzeler, konsantre püre hâlinde tenekelere, kutulara, tüplere doldurularak tüketime hazır hâle getirilmektedir (Grefe, 1994: 37-38). Böylece doğa, mekanizasyon ve paketlemeyle kuşatılmaya, denetim altına alınmaya çalışılmaktadır. Şişeye, kutuya dokunan tüketici, “daha çok elde edilebilir” olarak sunulan doğadan, aslında bütünüyle uzaklaştırılmış olmaktadır (Williamson, 2001: 112). Bu sistem, sadece üretim, hazırlama ve paketleme aşamasında değil dağıtım aşamasında da işleyişini sürdürmektedir. Gıda dağıtım ve perakendeciliğindeki gelişmeler, ürünlerin çeşitli alışveriş mekânları aracılığıyla, tüketiciye kolayca erişebilmesini sağlamaya başlamıştır. Kırsal toplumdaki tüketiciler, yerel pazarlarda üreticiyle karşı karşıya gelebilirken kentteki tüketici, ürünün üretimden market rafına kadar olan sürecine yabancılaşmıştır. Alışveriş mekânlarının sayısındaki artış ve ürün çeşitliliğindeki zenginlik tüketicilerin üretimle ilişkisini istikrarlı bir şekilde koparmıştır (Beardsworth ve Keil, 2011: 69). Örneğin gıda alışverişini yapmak üzere markete giden bir tüketiciyi düşünelim. Market raflarında ürünü seçmek için dokunma ve tat alma duyularını neredeyse hiç kullanmadan daha çok göze ve okumaya yönelik bir beğenme ve seçme süreci sonucunda alışverişini tamamlayabilmektedir. Üreticiyle doğrudan karşılaşmayan tüketici için ürünün güvenilirliğini sağlayacak olan fiyat, marka, içindekiler ve son kullanma tarihi gibi özellikleri olmaktadır. Bu bilgiler ise ürüne dair niceliksel ve bu veriyi sağlayan

ise kimyacı, mühendis, reklamcıdır diğer bir deyişle sermayenin gözünden oluşturulmuşlardır. Böylesine bir bağlamın, iki tür bilgi kaybına neden olduğu görülmektedir. İlk olarak gıdanın üretimine dair bilginin kaybı söz konusu olmaktadır. Çünkü rekabetçi bir ortamın olması, verimliliği arttırarak geliri fazlalaştırmayı hedefleyen yoğun endüstriyel tarımın kırsalda yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu durumun sonucunda yöreye ve iklime özgü tohumlar ile bu tohumları yetiştirmeye ve korumaya dair yerel bilgi kaybolmaya başlamış, bu bilginin kuşaklar arası aktarımı hususu tehlikeye girmiştir. İkinci tür bilgi kaybı ise tüketilecek olan gıdanın niteliğinin ne olması gerektiğine dair bilgi ve algı alanında gerçekleşmektedir. Bu bilgi kaybını ortaya çıkartan uzmanlaşma, sanayileşme ve ticarileşmenin artmasıyla alışveriş kanallarının ve tüketim biçimlerinin hızla değişmesi olmuştur. Yaşam tarzları hızlanması, yiyecek tüketiminin süpermarketlerden yapılabilir hâle gelmesi, hazır ve paketli gıda tüketiminin yaygınlaşması gibi etkenler gıdaya dair yeni hijyen, tazelik ve görünüm ölçütleri, kaygılar ve korkular ile sağlık anlayışlarını ortaya çıkarmıştır (Keyder ve Yenal, 2018: 25-27).

Beslenmeye dair bu yeni söylemler ve ölçütler “gıda korkusu” kavramının ön plana çıkmasına neden olmuştur. Harvey Levenstein, bu korkunun kırdan dolaşırken karşılaşılabilecek yeni bir bitkinin zehirli olabilme ihtimaline karşı ihtiyatlı olma genimizden değil, gıdalara uygulanan işlemlerden kaynaklandığını ifade etmektedir. Geçmişte evde üretilen gıdanın üretim sürecinin, evin dışına taşınmış olması bu korkunun ortaya çıkışını hazırlayan etmenlerden birisidir. Ev halkı ya da komşular tarafından yapılan tuzlama, işleme, değirmenden geçirme, fırında pişirme gibi yiyecek hazırlama ve saklamaya dair tüm uygulamalar, büyük firmalar tarafından yapılmaya başlanmıştır. Genellikle komşuluk ilişkileri içinde bulunan tedarikçilerden, güvene dayalı kişisel ilişkilerle ulaşılabilen gıdanın yerine, ithal edilen ürünler geçmiştir. Gıdaların uzun süre korunabilmesi için kimyasal koruyucuların kullanılmasının yanı sıra süt, ekmek gibi ürünleri beyazlatmak için tebeşir tozu ya da gıda boyalarının kullanılması, kaygıları ve korkuları arttırmıştır (2013: XI, XIII). Tüm bunları ve fazlasını bulmuş olan kimya, modern bilimin zaferi olma niteliğini kaybetmeye ve “doğal”ın düşmanı

olan “suni”yi temsil ettiği için hedef tahtası hâline gelmeye başlamıştır (Badinter, 2011: 43; Levenstein, 2013: 219). Tüm bu yaşanan süreç tüketilen gıdanın niteliği konusundaki şüphelerin ve korkuların gündem günden güne artmasına neden olmuştur.

İnsanın yaşamını sürdürebilmesinin temeli olan gıda konusunda artan bu endişe karşısında çeşitli çözüm yollarının peşine düşülmüştür. Öncelikle insan ve doğa arasındaki ilişkinin geçmişten bugüne geldiği durum üzerinde düşünölmeye başlanmıştır. Ulrich Beck’e göre hayatın ekolojik ve doğal temellerinin sanayi tarafından sarsılmasıyla, doğayla toplum arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmeyi zorunlu kılan bir dinamik harekete geçmiştir (2019: 122). İnsanın içinde bulunduğu çevreyi gözlemleyerek, deneyimleyerek yaşamını sürdürdüğü, üretime ve üretim süreçlerine yabancı olmadığı, yaşanan ekosistemi bir bütün olarak gördüğü dolayısıyla kendisi dışındaki canlı varlıkların da yaşamsal faaliyetini kendine dert edindiği dönemler gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle sağlıklı, güvenli ve yeterli gıdanın üretimi ve bu özelliklere sahip gıdaya erişimin sağlanması pek çok insanın dert edindiği bir konu olmuştur. Bu duruma dair çözüm arayışlarının yansımalarını büyük oranda geleneksel ve doğa dostu tarım yöntemlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalarda görebilmek mümkündür. Doğal tarım, agroekolojik tarım, organik tarım, doğa dostu tarım, permakültür gibi çeşitli adlandırmalara sahip üretim yöntemleri üzerine konuşulmakta ve çalışmalar yapılmaktadır. Bu kavramlardan ön planı çıkan *agroekoloji* olmuştur. Tayfun Özkaya ve Fatih Özden’e göre, agroekoloji; organik, tarım, permakültür, onarıcı tarım ve doğal tarım gibi yaklaşımları kapsayan şemsiye bir kavramdır (2021: 21). “Sürdürülebilir tarım bilimi” anlamına gelen agroekoloji kavramı, Latince *agro*, “tarla” veya “tarım”, *eko* Yunanca kökenli “ev” veya “çevre”, *loji* ise gene Yunanca kökenli “bilim” kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Agroekoloji, çeşitli kimyasallara, şirket tohumlarına, yoğun su ve makine kullanımına dayanan endüstriyel tarımın yerine, girdilerini büyük oranda kendisinin sağlayabildiği tarımsal üretim yöntemlerini tercih etmektedir. Polikültüre, tarladaki zararlıların doğal yöntemlerle ortadan kaldırılmasına dayanan agroekoloji anlayışı, doğa ve

insan sağlığını korumaya özen gösteren, yerel bilgi ve kaynakları içeren tarımsal uygulamaları tercih eden bilimsel ve bütünsel bir sistemdir. Çiftçiyi dışarıdan bilgi verilen boş bir kap olarak gören endüstriyel tarımın aksine agroekoloji anlayışında geleneksel bilgi, yerel bilgi diğer bir deyişle halkın bilgisi modern tarım bilgileriyle bütünleştirilmektedir. Çünkü bu anlayışın çerçevesini çizenler, dünyadaki pek çok çiftçinin yerel toprakları hakkında derin ve deneyimsel bilgiye sahip olduğunun, toprak ömrünü ve ilgili ekosistemleri onaran, koruyan uygulamaları test ettiklerinin, uyardıklarının, keşfettiklerinin farkındadırlar. Agroekolojinin yayılması için ise köylüden köylüye ya da çiftçiden çiftçiye yaklaşımı benimsenmektedir (Özkaya ve Özden, 2021: 19; Kır, 2021: 74; Çelen, 2021: 78; Çelik, 2021: 87). Ceyhan Temürcü, agroekolojinin her ne kadar farklı yorumları olsa da hepsinin aslında ortak bir vizyonu paylaştığını ifade etmekte ve bu vizyonu şöyle özetlemektedir:

İnsanların doğaya ve kendilerine yabancılaşmadığı, emeğin sömürülmediği, toplumun her kesiminin sağlıklı ve nitelikli gıdaya erişebildiği, toprağın, suyun, havanın, yaşam ağının, geleneksel bilgeliklerin ve yemek kültürlerinin korunup geleceğe aktarıldığı, ekolojik ve demokratik bir gıda sistemi (Temürcü, 2021: 240).

Agroekolojiyi bu tez çalışması için önemli kılan hususlardan birisi, geleneksel bilgiyi temel alan bir tarımsal üretim anlayışını benimsemiş olmasıdır. Çiftçinin, üreticinin, köylünün deneyim ve gözlemiyle oluşturduğu geleneksel bilgi belleğiyle birlikte, doğayı içinde yaşayan canlı ve cansız tüm varlıklarla bir bütün hâlinde korumayı ilke edinmiş bir yöntem olması, bu tez çalışmasında yer almasını gerektirmiştir. Agroekolojinin deneyime verdiği önemi, bilginin yayılmasında tercih ettikleri köylüden köylüye, çiftçiden çiftçiye yaklaşımı göstermektedir. Böylesi bir yaklaşım geleneksel bilgi belleğinin kuşaklararası aktarımının sadece büyükten küçüğe değil aksi yönde ya da akranlar arasında da olabilmesine de imkân tanımaktadır.

Yeterli gıdaya erişim anlamına gelen gıda güvencesi ile sağlıklı, güvenilir gıdanın elde edilebilmesini işaret eden gıda güvenliğine dair endişelerin artması ve tüm bunların gıda korkusunda birleşmesi konusunda çeşitli çözüm yolları, alternatifler aranmaya başlamıştır. Bu arayışlar neticesinde sağlıklı, güvenli,

yeterli gıdaya erişebilmek isteyen tüketicilerle, bu tür gıdanın üretiminin garantisi olacak üreticileri bir araya getirecek bir alternatif olarak gıda toplulukları ortaya çıkmıştır. Gıda toplulukları, agroekoloji başta olmak üzere doğal tarım yöntemlerini benimsemiş olan üreticilerin desteklenmesi yoluyla tüketicilerin güvenli ve yeterli gıdaya erişmelerini sağlamaktadır. Aynı zamanda üreticilerin ekonomik gelir etmelerini sağlayarak, doğa dostu tarımın sürdürülebilirliğini desteklemiş olmaktadır. En önemlisi gıda toplulukları aracılığıyla üretici ile gıda üretim süreçlerine yabancılaşmış olan tüketici arasındaki mesafenin kapanmasının sağlanacak olmasıdır.

Bir gıda topluluğunun oluşturulması için sunulan eylem planına ilişkin modelin hareket noktası, öncelikle yerel gıda sisteminin değerlendirilmesi olmalıdır. Devamında gıda üreten ya da dağıtan yerel yetiştiriciler ile dükkân sahipleri, halk mutfakları, lokantalar, okullar gibi tüketici gruplarla bağlantıya geçilmesi ve gönüllü bir şekilde yeniden yerelleşmeye davet edilmeleri gelmektedir. Gıda dönüşümü konusunda farkındalık yaratabilmek adına etkinlikler düzenlenmesi ve yerel üreticilerin bilgilerinin yer aldığı listelerin tüketiciye dağıtılması hususu da önemlidir. Yerel yönetimler ve hükümet programlarıyla koordine hâlinde olmak da yararlı olacaktır. Yerel üreticilerin ve ailelerin desteklenmesi, sürecin sürdürülebilirliğini sağlayacaktır. Konserveleme buluşmaları, bahçe dikim ve hasat şenlikleri gibi etkinlikler yoluyla da pratik destek sağlanması hususu faydalı olacaktır. Son olarak gıdaya dair dönüşüm sürecine, toplumun bütün unsurlarının dâhil edilebilmesi, bu hareketin ana hedeflerinden birisini sağlamış olması anlamına gelecektir (Heinberg ve Bomford, 2016: 53-55). Gıda topluluğu oluşum süreci hususunda sunulan bu eylem modeli, sadece temel hareket noktalarını belirtmektedir. Çünkü bu süreç, her bir topluluğun oluşturulacağı bölgenin yerel özelliklerine göre değişiklik gösterebilmekte ve uygulamada birbirinden farklı sonuçları olabilmektedir.

Dünyada gıda topluluklarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu gıda topluluklarının neredeyse tamamını birbirine bağlayan *Terra Madre*, diğer bir deyişle *Toprak Ana* adı verilen bir ağ oluşturulmuştur. Bu ağ, aynı zamanda *Yavaş Hareketinin* de öncüsü olan Carlo Petrini'nin çabalarıyla oluşturulmuştur.

Petrini, yerel gıda topluluklarının dünyadaki ağı olan bu hareketin 2004 yılında dünyanın pek çok yerinden insanların bir araya geldiği büyük bir toplantı olarak doğduğunu ifade etmektedir. Ama bu hareket, kısa sürede yeni bir ekonomi, tarım, gıda ve kültür modeli oluşturmaya çalışan insanların bir araya geldiği bir ağa dönüşmüştür. Bu ağ, küresel etki yaratma hedefiyle yerel ölçekte bir eylemler dizisi olma özelliğiyle, *glokalizm* diğer bir deyişle *küresel düşünüp yerel uygulamak* olarak tanımlanan şeyi somut bir şekilde uygulama gayreti içerisindedir (2022: 23). Toprak Ana ağında, yukarıda belirtilen bir gıda topluluğu oluşturma sürecinde uygulanabilecek eylem planını çok daha geniş çapta, çeşitli örnekleri ve uygulamalarıyla birlikte görebilmek mümkündür. Petrini'ye göre Toprak Ana, *arabanın en arka tekeri* olarak nitelendirilen bir grubun birlik olma hayali içinde oluşturulmuş bir ağıdır. Zamanla sadece gıda üreticilerinden oluşan değil, çiftçilerle birlikte hareket eden tüketicileri de kapsayan bir anlayışa geçilmiştir. Bu anlayışla beraberinde tüketici kavramının yerine, topluluğun ürettiği gıdayı tükettikleri için onlara *eş üreticiler* denilmesinin daha uygun olacağına karar verilmiştir. Böylece tüketmek eyleminin anlamı değişerek, üretmek, eş üretici olmak; eken, diken, dönüştüren ve dağıtan üreticilerle birlikte olmak anlamına gelmiş olacaktır (Petrini, 2022: 33, 46). Bu kişilere eş üreticinin yanı sıra *türetici*⁶ de denilmektedir.

Terra Madre (Toprak Ana) ağı, gelenek, geleneksel bilgi ile küreselleşme ve teknoloji arasındaki dengeli ilişkilenenin bilinciyle hareket etmektedir. Toplulukların varlığının, geleneğin sürekliliği için elzem olduğunun bilincinde olunmalıdır. Topluluklar için gelenek, jestlerin, ritüellerin ve üretimlerin durağan bir şekilde tekrarı anlamına gelmemektedir. "*Gelenek başarılı olmuş bir yeniliktir*" ifadesini bilip uygulamaya koymaktadırlar. Ancak geleneğe gönülden bağlı olan ve hafızalarında koruyan bu topluluklar, küreselleşmenin ve teknolojinin onlara sunduğu araçlardan faydalanmazlarsa da büyük bir hataya düşmüş olacaklarının da farkındadırlar. (Petrini, 2022: 67-68). Petrini'nin genelde Toprak Ana ağı, özelde gıda topluluklarına dair bu ifadeleri geleneksel

---

⁶ TADYA Kolektifi içinde de "türetici" kavramı tercih edilmektedir.

bilgi belleğinin çağın şartları ve imkânları dâhilinde değişip dönüştüğünü ve dönüşmesinin gerekliliğini göstermektedir.

Tarımda makineleşme, sanayileşme, köyden kente göç gibi etkenler bağlamında tarım ve gıda meselesinde geçmişten bugüne ciddi değişikliklerin olduğu görülmektedir. Tarım ve gıdaya dair mekanizasyon süreciyle birlikte üretici, üretim süreçleri, üretim zamanları ile tüketici arasındaki bağ kopmaya başlamıştır. Üretim sürecinin hanenin dışına çıkmasının yanı sıra gıdanın tüketicisinin üreticisiyle yüz yüze gelebildiği, birinci elde satın alabildiği dönemin yerini market rafları almıştır. Gıdanın üretim süreçlerine olan yabancılaşmanın beraberinde gıdanın niteliğine dair bozulmalar ve bu bozulmaların yarattığı hastalık kaygısı gıdaya dair bir korkunun oluşmasına neden olmuştur. Tüm bu süreçlerin yarattığı iklimde insanların artık doğaya, doğal olana, yeterli, sağlıklı ve güvenli gıdaya erişim konusunda arayışa girmiş oldukları görülmektedir. Bu özelliklere sahip bir gıdaya erişim imkânını ise yerel tohumları, geleneksel üretim yöntemlerini ve geleneksel bilgi belleğini önemseyen bir üretim modeli sağlayabilecektir. Küresel ısınmayla birlikte iklim değişikliği ve bunun olumsuz bir yansıması olan gıda krizi meselesinde de yine içinde bulunulan duruma uyarlanabilen geleneksel bilgi belleği ön plana çıkmaktadır. İçinde bulunulan bu duruma çözüm arayışlarının somutlaşmasını gıda topluluklarında görmek mümkündür. Bu çalışmada gıda topluluğu meselesine, Tahtacıörencik köyünde bulunan TADYA kolektifinin de bir gıda topluluğu olarak burada sürdürdüğü faaliyetlerinin geleneksel bilgi belleğinin değişim ve dönüşüm süreçlerinin önemli bir bileşeni olması nedeniyle yer verilmiştir.

1.2. GELENEKSEL BİLGİ

En genel tanımıyla insanın doğal ve toplumsal yaşamını sürdürebilmek için ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her şey olarak tanımlanabilecek kültürün başlıca özellikleri ihtiyaçları giderici ve insanın yaşadığı çevreye uyum sağlamasını kolaylaştırıcı olmasıdır. İnsanın yaşadığı çevreye uyum sağlayabilmek ve temel ihtiyaçlarını giderebilmek için ürettiği her şey, bir bilgi

sisteminin oluşmasını sağlamıştır. Nebi Özdemir, insanın doğayla etkileşimleri sonucunda oluşturduğu deneyimlerinin ürünü olan bilgi belleğini, geleneksel bilgi olarak tanımlamaktadır (2018: 5). Geleneksel bilgi belleği, halkın gündelik yaşamında kullandığı toprak bilgisi, hayvan bilgisi vb. bütün işlevsel bilgileri kapsamaktadır. Uluslararası Bilim Konseyi (International Council for Science-ICSU) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization UNESCO)'nün ortak hazırladıkları raporda geleneksel bilgi, doğal çevre ile uzun süreli etkileşim geçmişine sahip insanlar tarafından sürdürülen ve geliştirilen birikimli bilgi, teknik bilgi, uygulama ve temsiller bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu bilgi sistemi, içerisinde çok yönlü yorumları, anlamları; dil, adlandırma ve sınıflandırma sistemlerini, kaynak kullanım uygulamalarını, spiritüellik, ritüel ve dünya görüşünü kapsayan bir kültürel bütünün parçasıdır (ICSU, UNESCO 2002: 9). İnsanın çevresine uyarlanmasını sağlayan bu bilginin literatürde geleneksel bilgi dışında sınırlı veya kapsamlı çeşitli adlandırmaları olduğu görülmektedir. Martha Johnson, bu bilgi belleğinin halk ekolojisi, etno-ekoloji, geleneksel çevre ya da ekolojik bilgi, yerel bilgi, toprak bilgisi gibi çeşitli şekillerde adlandırıldığını ifade etmektedir (1992:3). Bu kavramlardan ön plana çıkan ve literatürde kendisine görece geniş yer bulan “yerel bilgi” ve “geleneksel ekolojik bilgi” kavramlarıdır. Yerel bilgi sistemi ya da geleneksel bilgi sistemi, “belli bir topluluk içinde kuşaktan kuşağa aktarılarak gelişen ve doğrudan gözleme dayanan bilgi sistemi” olarak tanımlanmaktadır (Ersoy 2020: 1151). Geleneksel ekolojik bilgi terimini Türkçe literatürde ilk kez kullanan Fikret Berkes (Yolcu ve Aça 2019: 865), Sacred Ecology adlı kitabında bu kavramın 1980’lerde yaygınlaşmaya başladığını ancak geleneksel ekolojik bilgi pratiğinin aslında antik avcı-toplayıcı kültürler kadar eski olduğunu belirtmektedir. Kavram, insanlar dâhil tüm canlı varlıkların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkileri, uyarlanabilir süreçlerle gelişen ve kültürel aktarımla nesiller boyunca aktarılan birikimli bir bilgi, uygulama ve inanç bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kavrama dair ilk sistematik çalışmalar, antropologlar tarafından yapılmıştır. Dahası tarımda, farmakolojide, botanikte de geleneksel bilgiye yönelik araştırmaların zengin bir tarihi bulunmaktadır. Geleneksel ekolojik bilginin incelenmesi türlerin

tanımlanması ve sınıflandırılması (etnobioloji) çalışmalarıyla başlamış ve insanların ekolojik süreçleri anlamaları ve çevreleriyle ilişkileri (insan ekolojisi) hakkındaki düşüncelerle ilerlemiştir (Berkes, 1993: 1; Berkes, 2008: 2-7).

Geleneksel bilgi, geleneksel ekolojik bilgi kavramlarını daha iyi anlayabilmek için öncelikle gelenek kavramının neye işaret ettiğine bakmak gerekmektedir. Charlotte Seymour Smith, antropolojide gelenek sözcüğünün “verili bir topluluk içinde toplumsallaşma yoluyla bir kuşaktan diğerine aktarılan inanç, âdet, değer, davranış, bilgi ya da uzmanlık örüntüleri yerine” kullanıldığını belirtmektedir (1986: 279-280). Geleneğin birden çok anlamı olduğunu ifade eden Edward Shils’e göre traditum anlamına gelen gelenek, geçmişten günümüze intikal ettirilen diğer bir deyişle miras bırakılan herhangi bir şeydir (2003-2004: 110). Max Radin ise Shils’in geleneğe dair tanımında yer alan “herhangi bir şeydir” ifadesinin aksine “geleneksel” terimi, gerçek aktarım anlamında anlaşılıyorsa toplumsal yaşamın tüm unsurları geleneksel olurdu demektedir. Radin’e göre miras alınan veya aktarılan örf, âdet, konuşma, kurum ve masalların sadece bir kısmı gelenektir. Bunların da gelenek olarak adlandırılması aktarılan ögenin hakkında bir yargıyı ima etmektedir (1942: 62). Sibel Özbudun da Radin ile benzeri bir çizgide “(...) ‘gelenek’i ‘gelenek’ kılmanın, bir kuşağın ata kuşaktan devraldığı inanç, değer ve pratikleri ‘ayıklamaya’ tabi tutması, bazılarını seçip bazılarını da ikincilleştirmesi” olarak betimlemiştir. Özbudun’a göre, geleneğin çözümlenmesini yaparken bu tercihlerin iktisadi, siyasi, toplumsal, tarihsel koşullarının ve bağlantılarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir (2020: 447). Tayfun Atay da geçmişten bugüne yol alırken geleneğin sabit kalmadığını, bugünün toplumsal dinamikleri ve aktörleri tarafından belirlendiğini, “bugün”ün belirleyiciliğinde değiştiğini, seçildiğini belirtmektedir. “Gelenek, ‘*gelen-ek*’tir: Geçmişten bugüne gelen, bugünde var olan ve geleceğe de uzanacak ‘*ek*’; bir yapıcı öz yahut ‘*maya*’dır” (2004: 155-156). Özetle aktarılan her şeyin gelenek olmadığı, bir seçime tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Aktarılan şeyin gelenek kılınması için çeşitli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Gelenek geçmişten bugüne doğru gelirken kesintiye uyarabilir, bir noktada yeniden hatırlanabilir, tamamen ortadan kalkabilir veya döneminin bağlamına uyarlanabilir.

Shils'e göre geleneğin gelenek olabilmesi için temel ölçüt, insan eylemlerinin düşünce ve muhayyile ile yaratılmış ve bir kuşaktan diğerine intikal etmiş olmasıdır (2003-2004: 110). "Gelenek" olarak addedilebilecek bilginin, pratiğin bir kuşaktan diğerine intikali hangi yollarla sağlandığı da önem arz etmektedir. Yazının olmadığı dönemde bu aktarımı sağlayabilmek adına neler yapılmıştır? Lord Raglan'ın *Tarih ve Mit* adlı makalesindeki şu ifadeler bu soruya cevap niteliğindedir:

"Okuma-yazma bilmeyen toplumlarda aktarılan bilgiler gelenekseldir ve gelenek kesinlikle yararlıdır. Hatırlanması gereken birçok şey vardır: Yiyecek hazırlamanın, bulmanın, depolamanın yolları; ev, kano, silah, alet, giysi ve süs eşyaları yapma metotları, büyümlü ayinler, şarkılar, oyunlar, kurbanlar, arınmalar ve bunların yanı sıra evlenme, miras ve toplumsal yükümlülükleri belirleyen akrabalık ilişkileri. Tüm bunların okuma yazma bilenler için anlamı açıktır: Gerçekler not edilecek, ilerde başvurulmak üzere dosyalanacak ve sonra mesele, gereksinme duyulana dek unutulacaktır; fakat yazının olmadığı bir toplumda, en küçük değeri olan şeyler bile unutulmaz, çünkü bir kez kaybolan şey bir daha hatırlanamaz (2010: 184)."

Yazının olmadığı toplumlarda yaşamsal, toplumsal ve kültürel bilgilerin bir sonraki kuşağa intikal etmesinde sözlü aktarımın önemli olduğunu görmekteyiz. Bu aktarımın sözlü boyutu kadar gözlem ve deneyim boyutu da önemlidir. Kuşaklar arası aktarımda bilginin kendisi kadar nasıl uygulandığı, önemli noktalarının neler olduğu da dikkat edilmesi gereken hususlardır.

Geleneksel bilgi, geleneksel ekolojik bilgi kavramlarında bulunan "geleneksel" nitelemesinin eskiyi, statikliği çağrıştırdığı ve bu nedenle sanki geleneksel bilginin de durağan, sabit ve katı kuralları olan bir bilgi sistemi olarak anlaşıldığına dair eleştiriler bulunmaktadır. Russel Lawrence Barsh, geleneksel bilgi hakkında "geleneksel" olanın onun antikliği değil, edinilme ve kullanılma şekli olduğunu ve bunun da her kültür için benzersiz olduğunu belirtir (1999: 74). Diğer bir deyişle geleneksel ekolojik bilgiyi bilmenin yolu, değişikliklere uyum sağlayan ve deneyimler üzerine inşa edilen dinamik bir yoldur. Kavramda sözü edilen bilgi, bilginin kendisi kadar bilme yollarına ve sürecine de atıfta bulunmaktadır (Berkes, 2008: 7-8). Graham Dutfield (2004: 95) de benzeri bir çizgiden ilerleyerek "geleneksel" toplumlarda üretilen, saklanılan bilginin eski olduğu kadar yeni olduğunu da ifade eder. Geleneksel bilginin temel özelliğinin

uyarlanabilir olması olduğunu çünkü uyumun güvencesiz ortamlarda hayatta kalmanın anahtarı olduğunu belirtir.

“İnsanların çevre ile binlerce yıllık doğrudan teması sonucunda elde edilen deneyimi temsil eden” (Berkes, 1993: 1) geleneksel ekolojik bilgi kavramının gelenek/geleneksel kısmına değindikten sonra ekoloji boyutuna da bakılması gerekmektedir. En genel hâliyle “ekoloji, canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanır” (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2019: 18). “Ekoloji kökeninde insanın çevresine daha iyi uyum sağlamasını hedefleyen doktrindir” (Badinter, 2011: 42). Murray Bookchin’e göre doğa ve insanlığın doğal dünyayla ilişkisi hakkında geniş bir kavrayış gerektiren ekoloji, biyosferin dengesini ve bütünlüğünü kendinde bir amaç olarak görmektedir (2017: 86). Bu tanımlar bize ekolojinin “ne”liğini açıklamaktadır. Bu bilginin bir adım daha ötesine geçip ekolojinin kültürle bağlantısını kurulması gerekmektedir. Mine Kışlalıoğlu ve Fikret Berkes’e göre ekoloji, en yeni bilim dallarından birisidir ancak bir anlamda da insanın varoluşu kadar eskidir. İnsanlığın doğayla ilişkisinin bir ürünü olan ekoloji, atasözlerinde, kıssadan hisse hikâyelerde bulunmakla birlikte binlerce yıllık yaşam deneyimlerine ve bu deneyimlerden üretilen düşüncelere dayanmaktadır (2019: 17). Kışlalıoğlu ve Berkes’in bu değerlendirmesi ekolojinin kültürle olan ilişkisini kurmaktadır.

Berkes, geleneksel bilginin birbiriyle ilişkili dört düzeyde ele alındığını belirtmektedir. Bunlardan ilki hayvanlara, bitkilere, toprak ve manzaraya ilişkin yerel ve deneysel bilgiyi içermektedir. Bu bilgi düzeyi türlerin tanımlanması ile taksonomisine, yaşam öykülerine, dağılımlarına ve davranışlarına dair bilgileri kapsamaktadır. Bu türden tüm bilgilerin deneysel gözlemlere dayalı olarak bariz bir hayatta kalma değeri vardır. Yerel çevre bilgisini kullanan ve buna uygun uygulama, araç ve tekniği içeren kaynak yönetimi sistemi ikinci düzeyi oluşturmaktadır. Ekolojik uygulamalar, temel türler arasındaki işlevsel ilişkiler gibi ekolojik süreçler bu düzeyin içeriğini meydana getirmektedir. Üçüncüsü geleneksel bir yönetim sistemini, uygun sosyal kurumları, sosyal ilişkilerin normlarını ve kodlarını gerektirmektedir. Çevreye dair algıyı şekillendiren ve çevre gözlemlerine anlam veren dünya görüşü ise dördüncü düzeyi

oluşturmaktadır (2008: 17). Berkes'in sözünü ettiği dördüncü düzey olan dünya görüşü sözü geçen bu bilginin kültüre bağlandığı temel noktayı oluşturmaktadır.

Geleneksel bilgiyi, geleneksel ekolojiyi bilgiyi bilimsel bilgiden ayıran özellikleri ise Fikret Berkes şöyle sıralamıştır:

1. GEB, esas olarak nitelikseldir (aksi nicel);
2. GEB'in sezgisel bir bileşeni vardır (tamamen rasyonel olmanın aksine);
3. GEB, bütünseldir (indirgemecinin aksine);
4. GEB'te akıl ve madde birlikte ele alınır (zihin ve madde ayrılığının aksine);
5. GEB, ahlakidir (değerden bağımsız olduğu varsayılanın aksine);
6. GEB, ruhsaldır/manevidir (mekanistikten farklı olarak);
7. GEB, ampirik gözlemlere ve deneme yanılma yoluyla gerçeklerin toplanmasına dayanır (deney ve sistematik, kasıtlı olgu birikiminin aksine);
8. GEB, kaynak kullanıcılarının kendileri tarafından oluşturulan verilere dayanır (uzman bir araştırmacı kadrosunun aksine);
9. GEB, artzamanlı verilere, yani bir yerdeki bilgilere dayanan uzun zaman serilerine (eşzamanlı verilerin, yani geniş bir alan üzerindeki kısa zaman serilerinin aksine) dayanır (1993: 4).

Geleneksel bilgi, insanın gündelik yaşamının neredeyse tamamında yer almaktadır. Avcılık, balıkçılık ve toplayıcılık, tarım ve hayvancılık, gıdanın hazırlanması ve muhafazası ve dağıtımı, hastalık ve yaralanmayla baş etme, meteorolojik ve iklimsel olayların yorumlanması, giysi ve araç gereç-imalatı, barınak yapımı ve bakımı, karada ve denizde yön bulma ve yönlendirme, toplum ve doğanın ekolojik ilişkilerinin yönetimi, çevresel ve sosyal değişime uyum gibi pek çok konuda geleneksel bilgi uygulamaları geliştirilmiştir (ICSU, UNESCO, 2002: 9). Halkın gündelik yaşamında ihtiyaçlarını gidermesini sağlayan tüm bu uygulamalar etrafında oluşan ve deneyime dayanan geleneksel bilgi belleği, halk mutfağı, halk ziraatı, halk botaniği, halk zoolojisi, halk hekimliği, halk mimarisi, halk giyim-kuşamı gibi kendine has uzmanlık

alanlarını da ortaya çıkarmıştır. Görüldüğü üzere geleneksel bilgi belleğinin kullanım alanları çok çeşitlidir. Bu çeşitlilik içerisinde kaybolmamak ve derinlemesine çıkarımlarda bulunabilmek adına bu çalışmada geleneksel bilgi belleği konusu tarım ve gıda alanıyla sınırlandırılmıştır.

1.2.1. Geleneksel Bilginin “Yeniden Keşfi”⁷ ve Kurumsal Boyutu

İnsanın yaşadığı çevre ile olan etkileşimi zamanla değişim ve dönüşümler geçirir. Böylece doğada ortaya çıkan değişiklikler yeni uyum stratejilerini ve ihtiyaçları da beraberinde getirmektedir. Bu da beraberinde geleneksel bilgi birikiminin güncellenmesine neden olmaktadır. John Mugabe, geleneksel bilginin doğası gereği dinamik olduğunu ve tıpkı insanın ihtiyaçlarının değişken doğası gereği onun da değiştiğini ifade eder (1998: 4). Geleneksel bilginin kuşaklararası aktarım özelliğinden hareketle Dutfield de bir nesilden diğerine aktarılırken, bu, her neslin miras aldığı şeyin aynı olduğu anlamına gelmediğini, her neslin bilgi stoğuna eklenmesi ile aşamalı olarak geliştiğini belirtir (2004: 95). Kısacası, geleneksel bilgi belleği, kuşaktan kuşağa aktarılırken insanın ve ihtiyaçlarının değişken doğası gereği değişmekte, yeni gözlemler ve deneyimler yoluyla da zenginleşmekte olan birikimsel, değişken bir bellektir. Geleneksel bilginin durağan olmayan bulunduğu bağlamın ve şartların durumuna uyarlanabilen yapısı, bu çalışmanın temel hareket noktasını oluşturmaktadır.

Geleneksel bilginin ne olduğu, nasıl ve neden korunacağı meselesi kurumsal anlamda karşılığını Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO'nun, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü WIPO'nun ve Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü FAO'nun çalışmalarında bulmuştur. WIPO, geleneksel bilgiyi bir topluluk içinde geliştirilen, sürdürülen ve nesilden nesile aktarılan ve genellikle kültürel veya manevi kimliğinin bir parçasını oluşturan bilgi, teknik bilgi, beceri ve uygulamalar olarak tanımlamaktadır. Geleneksel bilginin kendisini ve bu bilgiye bağlı ürünleri, mekânları, gelenek uygulayıcılarını, işaretleri, sembolleri, aktarım yollarını, müzik, dans, sanat, tasarımlar, isimler,

⁷ Nebi Özdemir'in “Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi” adlı makalesinde geçen “gelenekğin yeniden keşfi” ifadesinden esinlenilmiştir (2018: 6).

performanslar, törenler, mimari formlar, el sanatları ve anlatıları da geleneksel kültürel ifadeler kapsamında değerlendirmektedir. Mikroorganizmalar, bitki çeşitleri, hayvan ırkları vb. de genetik ve diğer biyolojik kaynaklar olarak fikri mülkiyet korumasının temel konuları arasındadır (URL-1, URL-2, URL-3). WIPO'nun geleneksel bilgi konusunda yaklaşımı, bir tohumu ve tohumun ekme, biçme, muhafaza etme gibi pratiklerine dair geleneksel bilgiyi korurken, bu tohumun yetişeceği ekolojik çevreyi ve etrafında oluşan sözlü belleği de korumak gerektiği üzerinden örneklendirilebilir. UNESCO'nun 2003 yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde yer alan beş alandan birisi "Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar"dır. Bu alanda öncelikle insanın doğa ve evrenle ilgili yerel ve sözel inanç, bilgi ve becerilerinin değerlendirileceğini belirten M. Öcal Oğuz, ekoloji üzerine bilgilerin; yaşamayı sağlayan, kolaylaştıran ve sürdüren bilgi sistemlerinin, etnobiyojinin, etnobotaninin, etnozoolojinin, yerel takvim gibi insanın doğayı ve evreni anlaması ve onunla birlikte var olmaya çalışması çabalarının yarattığı bilgi sistemlerinin bu başlık altında yer aldığını ifade etmektedir (2013: 145, 203). Tüm bunlardan hareketle geleneksel bilginin kurumsal düzlemde karşılığının insan ve çevre etkileşimi sonucunda oluşan beceri ve uygulamalar ile çevrenin bizzat kendisinin korunması üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Geleneksel bilgi belleğine dair kurumsal düzlemde yürütülen faaliyetler bu çalışmanın hem kuramsal arka planında hem de analiz aşamasında temel veri kaynakları olarak yerini alacaktır.

Yaşamın sosyo-ekonomik ve ekolojik yönlerinde kullanılan açık veya örtük tüm bilgi ve uygulamaların toplamı olan geleneksel bilginin (Mugabe, 1998: 3) dönüşümü meselesi, geleneksel bilgi konusunun her daim güncelliğini korumasını sağlamaktadır. Sanayileşme dönemi, teknolojik yenilikler, küreselleşme gibi dış dinamikler, üretimin kitleselleşmesine neden olmuştur. Bu sürecin en belirgin olduğu nokta yaşamsal faaliyetin sürdürülmesinde temel alanlardan birisi olan gıda alanıdır. Gıda teknolojisi alanının ortaya çıkışıyla gıdaların kitlesel ve endüstriyel olarak üretilmeye başladığı görülmektedir. Ancak bu kitlesel üretimi gerçekleştirebilmek için ortaya çıkan makine ve

kimyasal destekli tarım uygulamalarının aslında hem insan sağlığına hem de ekolojiye zarar verdiği ortaya konulmuştur. Çevrecilik hareketleriyle beraber geleneksel, doğal, köye özgü, organik tarım vb. kavramlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sürecin geleneksel bilginin yeniden keşfi veya yaşamsal değerinin belirginleşmesi olarak okunabilmesi mümkündür.

Doğal, organik olanın şifa verici ve sağlıklı olduğuna dair söylemin yaygınlaşmasının izlerini bugün ön plana çıkartan bir diğer etken tüm dünyayı etkisi altına almış olan Covid-19 küresel salgınıdır. 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde başlayıp dünyaya yayılmış olan bu virüse karşı korunmada insanların bağışıklığının yüksek olması noktası sürekli vurgulanmıştır. Bu da bitki kökenli geleneksel tedavi ve korunma yöntemleri ile doğal, organik beslenmenin sıklıkla gündeme gelmesine neden olmuştur. Melike Kaplan'ın Covid-19: *Küresel Salgın Sürecinde Geleneksel ve Tamamlayıcı Tedavi Uygulamaları* adlı makalesi, sözü geçen hastalığa karşı geliştirilen korunma pratiklerinin nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Kaplan, görüştüğü kişilerin virüsün besinden bulaştığı bilgisinden hareketle salgın sürecinde doğal beslenme, evde yapılan yiyecekler, doğanın sunduğu hâliyle "organik" sebze ve meyveleri tercih ettiklerini özellikle vurguladıklarını ifade etmiştir. Dahası zencefil, zerdeçal, limon, soğan, sarımsak, elma ya da üzüm sirkesi gibi şifalı bitki veya bitkilerden üretilmiş ürünlerin tüketildiği geleneksel ve tamamlayıcı uygulamalara da sıklıkla başvurulduğu belirtilmiştir (2020: 40-42). Kaplan'ın nitel bir araştırma sonucunda elde ettiği verilerle salgın sürecine dair ortaya koyduğu teşhis ve tedavi pratiklerindeki geleneksel, doğal, bitkisel, organik gibi kavramlara vurgunun bu kadar ön planda olması geleneksel bilgi konusunun üzerinde durulması gerektiğini bir kez daha göstermektedir.

Covid-19 küresel salgının tetiklediği durumlardan birisi de dünyada açlığı ve yetersiz beslenmeyi arttırmasıdır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nın *Dünyada Gıda Güvencesi ve Beslenmenin Durumu 2020* raporuna göre 2019 yılındaki en son tahminler Covid-19 pandemisinden önce hemen hemen 690 milyon insanın ya da dünya nüfusunun %8.9'unun yetersiz beslendiğini göstermekteydi, bu rapora göre Covid-19 pandemisi ile 2020'de

yetersiz beslenenlerin oranına 83 ila 132 milyon kişi eklendi. Açlığın ötesinde tükettikleri gıdanın miktarını ve kalitesini düşürmek zorunda kalan insanların sayısı arttı. 2019 yılında, 2 milyar insan (küresel nüfusun %25,9'u) açlık yaşadı ya da besleyici ve yeterli gıdaya düzenli bir şekilde erişim sağlayamadı (2020: viii). *Dünyada Gıda Güvencesi ve Beslenmenin Durumu 2021* raporu da Covid-19 pandemisinin gıda sistemindeki zayıflıkları üzerindeki etkisinin sürdüğünü, yeterli ve sağlıklı gıdaya ulaşamayanların sayısındaki artışın da devam ettiğini göstermektedir (FAO, 2021: vi). *Dünyada Gıda Güvencesi ve Beslenmenin Durumu 2022* raporunda da açlık, gıda güvenliğinin sağlanamaması ve yetersiz beslenmeyi sona erdirmenin önündeki engellerin büyümeye devam ettiği belirtilmiştir. Covid-19 salgını, tarımsal gıda sistemindeki kırılmayı ve toplumdaki eşitsizliği daha da ön plana çıkartarak dünyadaki açlığı ve gıda güvenliğinin sağlanamamasını daha da arttırmıştır. Son çalışmalar, dünya genelinde sağlıklı beslenmeye gücü yetmeyen insan sayısının 112 milyon artarak hemen hemen 3,1 milyara yükseldiğini ortaya koymuştur. Bu durum pandemi sırasında artan tüketici gıda fiyatlarının etkisini göstermektedir. Dahası Ukrayna'da devam eden savaşın tedarik zincirlerini bozması nedeniyle tahıl, gübre ve enerji fiyatlarını etkilemektedir. Arka arkaya ve şiddetli iklim olayları da düşük gelirli ülkelerdeki tedarik zincirlerini bozmaktadır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen araştırmalar gösteriyor ki, hükümetler gıda tüketicilerine öncelik vermek ve besleyici gıdaların sürdürülebilir üretimini, tedarikini ve tüketimini teşvik etmek için kaynakları yeniden kullanırsa, sağlıklı beslenmeyi herkes için daha az maliyetli ve daha uygun fiyatlı hâle getirmeye yardımcı olabilecektir (FAO, 2022: vi). FAO'nun son üç raporu da gıda güvencesi ve gıda güvenliği meselelerine evrensel düzeyde odaklanması gerektiğini göstermektedir. Gıda güvencesi, tüm insanların her zaman aktif ve sağlıklı bir yaşam için diyet ihtiyaçları ile gıda tercihlerini karşılamak için yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik erişime sahip olabilmesi (FAO, 1996); gıda güvenliği ise akut veya kronik olarak tüketici sağlığına zarar verebilecek tehlikeler bütünü (FAO, 2003: 2) olarak tanımlanmaktadır.

FAO, 2009 yılında *FAO ve Geleneksel Bilgi: Sürdürülebilirlik, Gıda Güvencesi ve İklim Değişikliği Etkileri ile Bağlantılar* adıyla bir yayın hazırlamıştır. Bu yayında gıda güvencesi ve gıda güvenliğinin sağlanmasında geleneksel bilginin etkisinin önemi vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda kırsal kalkınmayı, cinsiyet eşitliğini, biyokültürel çeşitliliğin korunmasını, arttırılmasını ve tarımsal ekosistemlerin sürdürülebilir yönetimini teşvik etmek için geleneksel bilginin kullanımını destekleyen yenilikçi projeler geliştirmekte olduklarını ifade etmektedirler (2009: 1). FAO, kurulduğu 1945 yılından bugüne gıda ve tarım için genetik kaynakların *on farm/ in situ* (doğal yetiştirme ortamlarında) ve *ex-situ* korunmasının uygunluğunu ve bunların sağladığı önemli katkıları uygun bulmaktadır. Yerel gıda ve geçim güvencesinin sağlanabilmesi için özellikle *on farm/ in situ* diğer bir deyişle yerinde/ tarlada korumanın desteklenmesi önemli görülmektedir. Böylesi bir koruma yerli ve yerel topluluklar tarafından geliştirilen ve kullanılan birçok bitki türü ve hayvan cinsinin yerel çevre ve iklimlere uyum sağlamalarına, zararlılara ve hastalıklara direnmelerine ve yerel kültürel tercihleri karşılamalarına izin veren özelliklere sahip olmasını sağlamaktadır (FAO, 2009: 1, 4). Böylece yerinde koruma, o türe dair geleneksel bilgi belleğinin kendi bağlamında geliştirilen tüm pratikleriyle birlikte sürdürülmesini sağlayacaktır. Deneyim ve gözlemin geleneksel bilginin en önemli özelliği olduğu hususu unutulmamalıdır. Yerinde koruma, türe dair uygulamaların devam etmesini sağlarken aynı zamanda o türe dair geleneksel bilgi belleğinin gözlem ve deneyim yoluyla aktarılmasına neden olacaktır.

FAO'nun geleneksel bilgiye dair çalışmasında iklim değişikliğinin tarım ve gıda alanında sebep olduğu büyük dalgalanmalar karşısında geleneksel bilginin kullanımının ne gibi yararlar sağlayabileceği detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Kırsal alandaki pek çok topluluk riskleri hesaplayan, hava olaylarını, kuraklıkları ya da selleri tespit eden erken uyarı sistemlerinde geleneksel bilgiyi kullanmaktadır. Bu da bu toplulukların iklim ve hava koşullarının önceki değişiklikleri hakkında geniş bilgiye sahip olduklarını ve gıda güvencesini sağlamak için uyum stratejileri geliştirdiklerini göstermektedir. FAO da geleneksel bilginin bu özelliklerinin iklim değişikliğinin etkileriyle başa çıkmada

kullanılabileceğini düşünmektedir. İklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan hava olaylarına, afetlere ve acil durumlara karşı hazırlığı iyileştirebilecek müdahalelere ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Bu ihtiyaca verilecek yanıtlar, geleneksel ve yerel bilgileri en ileri bilim ve teknolojiden gelen veriler ve uygulamalarla birleştirmeli ve yerel topluluklar, hükümet ve sivil toplum kuruluşları arasında yenilikçi işbirliğini içermelidir. FAO, bu belirlemelerden hareketle, iklim değişikliği ve geçim kaynağına uyum; peyzajı ve tarımsal ekolojik mirası koruma; cinsiyet, yerel bilgi sistemleri ve biyolojik çeşitlilik yönetimi; hayvan genetik kaynakları ve geleneksel bilgi; yerli halkların geleneksel bilgisi gibi üst başlıklarla program ve projelerini geliştirmektedir (FAO, 2009: 4-7).

Birleşmiş Milletler de iklim değişikliğinin artan boyuttaki olumsuz etkilerinin yanı sıra Covid-19 pandemisiyle birlikte eşitsizliklerin daha da belirginleştiğini, bunun için daha yeşil ve güçlü küresel bir ekonominin sağlanması gerektiğinden hareketle 17 hedefin yer aldığı 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri başlığıyla bir program belirlemiştir. Birleşmiş Milletlere üye devletler tarafından 2015 yılında kabul edilen bu hedefler 15 yıllık bir plan oluşturmuştur. Bu hedefler; “yoksulluğa son”, “açlığa son”, “sağlıklı bireyler”, “nitelikli eğitim”, “toplumsal cinsiyet eşitliği”, “temiz su ve sıhhi koşullar”, “erişilebilir ve temiz enerji”, “insana yakışır iş ve ekonomik büyüme”, “sanayi, yenilikçilik ve altyapı”, “eşitsizliklerin azaltılması”, “sürdürülebilir şehir ve yaşam”, “sorumlu tüketim ve üretim”, “iklim eylemi”, “sudaki yaşam”, “karasal yaşam”, “barış ve adalet”, “hedefler için ortaklıklar” olarak sıralanmıştır (URL-4, URL-5).

Geleneksel bilgi sistemi, gözlem ve deneyime dayalı, çevreye uyum sağlayan yapısı ile üretimde çeşitliliği, verimliliği sağlayarak gıda güvencesini diğer bir deyişle gıdaya erişimi sağlamaya destek olurken; yerli, atalık tohumların kimyasal, pestisit kullanmadan doğal gübre vs. yöntemlere dair bilgi birikimiyle de gıda güvenliğinin sağlanmasını destekleyecektir. Geleneksel bilgi belleğinin gıda güvencesi ve gıda güvenliğinin sağlanması hususunda çözüm sağlayıcı ve yönlendirici bir role sahip olduğu görülmektedir. John Madeley, *Herkese Gıda* adlı kitabında kimyasalların kullanıldığı, sadece birkaç ekin türüne yoğunlaşan

ve yerel ekin çeşitliliğinin yok olmasına neden olan monoekimin yerine çeşitliliğin yüksek oranda olduğu karma ekim yöntemini temeline alan geleneksel, doğal, organik tarımın bugünün ve gelecek kuşakların ihtiyaç duyduğu gıdayı sağlayabileceğine dair görüşü de bunu desteklemektedir (2003: 36-37, 48). Geleneksel bilgiye dayalı politikaların ve projelerin kurumsal düzlemde ortaya konulması, desteklenmesi ve gerçekleştirilmesiyle gıda güvencesi ve gıda güvenliğine dair problemlerin çözülmesine katkı sağlanabileceği görülmektedir.

1.3. HALKBİLİMİ ÇALIŞMALARI TARİHİNDE GELENEKSEL TARIM BİLGİSİNİN YERİ

Literatürde yerel bilgi, geleneksel ekolojik bilgi gibi çeşitli adlandırmaları da bulunan geleneksel bilgi kavramı antropoloji başta olmak üzere halkbilimi, sosyoloji ve biyoloji gibi disiplinlerde bir çalışma alanı olarak yer almaktadır. Bu çalışmanın da yürütüldüğü disiplin olması nedeniyle özellikle halkbilimi disiplini özelinde disiplinin adlandırma meselesi başta olmak üzere çalışma konularının neredeyse tamamına geleneksel bilgi konusunun sirayet ettiği görülmektedir.

Genel kabule göre 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir disiplin olan halkbilimi⁸, “bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bir bireşime vardırılmayı amaçlayan bir bilimdir” (Örnek, 2018: 21). Disipline adını veren halkbilimi kavramının ortaya çıkışına dair en genel geçer kabul 1846 yılında İngiliz William John Thoms’un Atheneum adlı dergiye Ambrose Merton müstear adıyla gönderdiği yazıda “*popüler antikite*ler” karşılığında İngilizce bir kavram olarak “*Folk-Lore*” terimini önermesidir. Literatürde folklor teriminin ilk kullanımının William John Thoms’a ait olduğu genel kabulü yer alsa da kendisinden önce bu kavramın Almanca karşılığı olarak “*volkskunde*”nin

⁸ Halkbilim disiplininin detaylı tarihçesinin bu çalışmanın konusunun sınırlarını aşacağı düşüncesiyle sınırlı tutulmuştur. Konu hakkındaki kapsamlı ve detaylı bilgi için bakınız: (Alangu 2020; Baykurt 1976; Boratav 1973; Çobanoğlu 2015; Ekici 2010; Oğuz vd. 2008; Örnek 2018; Öztürkmen 2009; Tan 2003; Yıldırım 1988).

kullanıldığını, Thoms'un kavramın İngilizce karşılığını belirtmiş olabileceğini ileri süren araştırmalar da bulunmaktadır. (Boratav, 1973: 5; Çobanoğlu, 2015: 23, 38-39; Oğuz, 2008: 10; Örnek, 2018: 21). Folklore kavramına bakıldığında 'folk'un halk 'lore'un ise bilgi ve/veya bilim olarak karşılığının olduğu görülmektedir. Disiplinin Türkiye'deki tarihçesine bakıldığında "avamî edebiyat", "hikmet-i avam", "halkiyat", "folklor", "halk bilgisi", "budun bilgisi" ve "halkbilim" gibi çeşitli adlandırmalar karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım, 1998: 39; Tan, 2003: 9).

Folklore teriminin Türkçe karşılığı hususunda uzunca bir dönem kullanılan *halk bilgisi* kavramı bu çalışmanın da konusu olan *geleneksel bilgi* kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Bu bilgi biçimini bilimsel bilgiden ayrıldığı hususları Hasan Münüsoğlu şöyle değerlendirmektedir: Araştırmalar, karşılaştırmalar, deneyler, uygulamalar yoluyla elde edilen bilimsel bilgiden farklı olarak geleneksel bilgi, uzun yılların deneyimi ile elde edilen, toplumlar tarafından uygulanan, kuşaktan kuşağa aktarılarak sürdürülen bir bilgi biçimine karşılık gelmektedir. Gündelik hayatın her alanını kapsamaması, toplumsal anlamda yaşamı kolaylaştırıcı ve düzeni sağlayıcı pratik bilgileri içermesi geleneksel bilginin başlıca özellikleridir (2020: 153). Geleneksel bilginin bu özellikleri halk bilgisi kavramıyla olan paralelliklerini göstermektedir.

Disiplinin adı olarak da kullanılması önerilen *halk bilgisi* teriminin zamanla halkbilimi disiplinin çalışma kadroları içinde bir üst başlık olarak yer aldığı görülmektedir. *Halk bilgisi* kavramının yer aldığı halkbilimi disiplinin kadrolarını yazılı olarak ortaya koyan çalışmalara baktığımızda karşımıza 1927-1928 yıllarında *Türk Halk Bilgisi Derneği* tarafından hazırlanmış ve 1928 yılında yayımlanmış olan *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber*⁹ adlı çalışma çıkmaktadır. Rehberde, muhite (çevreye), eve, ev eşyasına, sanatlara ve mesleklere, elbiseye, gıdaya, âdetlere, itikatlara (inançlara), bilgiye, şiire, temaşaya (tiyatroya), hikâyeye, musikiye, raksa ve hukuka dair halk bilgisi olmak üzere on

⁹ "Türk Halk Bilgisi Derneği tarafından 1928 yılında ilk baskısı yapılan Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber, Cumhuriyetin ilanı ile alevlenen ve hız kazanan halk bilimi çalışmaları ile ilgileneceklere yol gösterme amacı taşımaktadır" (Gürçayır Teke, 2020: 50-51).

beş ana kadro başlığı sıralanmıştır (Tan, 2003: 12-14). Sedat Veyis Örnek (2018: 23,25) de halkbilimin içerdiği ve içermesi gereken konuların tam olarak çerçevesinin çizilebilmesinin zorluğunu belirterek ana konulardan ve bunlara bağlı olarak alt konulardan oluşan bir liste hazırlamıştır. Örnek tarafından hazırlanan bu kadro listesinde halk hekimliği- halk baytarlığı, halk botaniği-halk zoolojisi, halk meteorolojisi- halk takvimi ve halk hukuku alt konularına ayrılmış “halk bilgisi” ni bir ana konu başlığı olarak görmekteyiz.

Nail Tan, halkbilimin kadrolarının en geniş ve kapsamlı şekilde ele alma denemesinin Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı tarafından yapılmış ve 1976 yılında uygulamaya konulmuş olan *Türk Folklor Arşiv Kılavuzu* olduğunu belirtmiştir. Kılavuzda halkbilimin konuları 100'lük kodlama seviyesinde sıralanmıştır. Burada da halk hekimliği (tıbbı), halk veterinerliği (baytarlığı), halk meteorolojisi, halk takvimi, halk hukuku, halk matematiği, halk botaniği (bitki bilimi), halk zoolojisi (hayvan bilimi), halk ekonomisi ve halk taşıtları, taşıma teknikleri alt başlıklarını içeren “halk bilgisi” üst başlık olarak yer almaktadır. Daha sonra bu kılavuzun motiflere kadar inen detaylı çeşitlemesi Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü (HAGEM) tarafından *Halk Kültürü Belgeliği Kümeleme Kılavuzu* adıyla yayımlanmıştır (Tan, 2003: 15-19). Kılavuzun bu çeşitlemesinde de “halk bilgisi” üst başlığı altında günlük yaşam, geleneksel kurumlar, halk sağaltıcılığı, halk meteorolojisi, halk takvimi (zaman ölçümü), halk hukuku, halk ekonomisi, halk matematiği ve bunların içeriklerinin alt başlıklarla daha da detaylandırıldığı görülmektedir (HAGEM, 2001: 63-79). Nail Tan'a göre de folklorik malzeme; “bilgi hâline gelmiş folklorik malzeme: Atasözü, destan, halk ilaçları gibi”; “yaşanan folklorik malzeme: Doğum, düğün, ölüm gelenekleri gibi”; “sanat haline gelmiş folklorik malzeme: Halk oyunları, türküler, el sanatları gibi” olmak üzere üç biçimde karşımıza çıkmaktadır (2003: 10). Tan'ın bu sınıflandırmasında yer alan “bilgi hâline gelmiş folklorik malzeme” geleneksel bilgi kavramının içeriğine denk geldiği düşünülebilir.

Geleneksel bilgi kavramıyla ilişkili olan halk bilgisi kavramının halkbilimi disiplininin çalışma konularını gösteren kadrolarda yer almasının dışında dernek

ve dergi adlarında uzun yıllar yer aldığı görülmektedir. Bu kullanımın en bilinen örneği Türk folklorunun ilk bağımsız bilimsel organizasyonu olarak literatüre geçmiş olan 1927 yılında Ankara’da kurulan *Anadolu Halk Bilgisi Derneği*’dir. Dernek, Avrupa’daki “folklor” teriminin Türkçe karşılığı olarak “halk bilgisi”ni kabul ederek adında yer vermiştir. 1928 yılında adı *Türk Halk Bilgisi Derneği*¹⁰ olarak değiştirilen dernek aynı yıl sadece tek bir sayı olarak *Halk Bilgisi Mecmuası* adıyla bir yayın organı çıkarır. Dernek 1929 yılında *Halk Bilgisi Haberleri* adıyla 24 sayı yayımlanacak olan ikinci bir dergi çıkarmaya başlar (Oğuz, 2008: 23; Yıldırım, 1998: 62). Halkbilim çalışmaları tarihinde halk bilgisi adının kullanımındaki değişim sürecini Selcan Gürçayır Teke (2020: 52-53), şöyle değerlendirmektedir: Batı’da folklor olarak bilinen disiplinin önce Osmanlı’da sonra da Türkiye’de adlandırılmasına yönelik çeşitli öneriler olmuştur. Mehmet Fuat Köprülü, batılı kullanımı tercih ederken, Ziya Gökalp “halkiyat”, Rıza Tevfik ise “hikmet-i avam” kelimelerinin kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Ancak halkbilim alanında kurulmuş olan ilk dernek, adında “halk bilgisi” kelimesini tercih etmiş ve hazırladıkları derleme rehberini de “halk bilgisi toplayıcıları” adıyla yayımlamıştır. Yıllar içinde halk bilgisi teriminin yerine folklor kelimesinin kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Hatta Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, sözü geçen rehberi yeni harfli olarak 1949 yılında *Folklor ve Etnografya Kılavuzu* adıyla yayımlar. Rehberin adından halk bilgisi ifadesi kaldırılrsa da kadrolar kısmında korunmaya devam edilmiştir. Ancak eski harfli nüshada disiplinle uğraşanlar “halk bilgici” olarak adlandırılmışken yeni harfli nüshada “folklorcular” ifadesi tercih edilmiştir.

Halkbilim disiplinin önemli bir bileşeni olan “halk bilgisi” kavramı kadar disiplinin tarihi içerisinde halk kavramına nasıl bakıldığı da bu çalışmanın halkbilim disiplinine bağlandığı yerin anlaşılması açısından önemlidir. Disiplinin ortaya çıktığı 19. yüzyıldan bugüne kadar tarihçesine bakıldığında “halk”ın kimleri kapsarken kimleri dışarda bıraktığına, diğer bir deyişle kimler tarafından dışarıda bırakılanların “halk” olarak adlandırıldığına dair değişen bakış açılarını

¹⁰ Türk Halk Bilgisi Derneği (Anadolu Halk Bilgisi Derneği), yayımladığı Rehber ve hazırladığı anketler nedeniyle halkbilimi çalışmaları tarihinde folklor çalışmalarına metot kazandıran bir kuruluş olarak değerlendirilmektedir (Gürçayır Teke, 2020: 47, 60).

görmek mümkündür. Alan Dundes (2006: 14-15), *Halk Kimdir?* adlı makalesinde halkbilimin bir disiplin olarak ortaya çıktığı 19. yüzyıldaki “halk” kavramının karşılığına bakmanın, disiplinin de sözü geçen kavrama başlangıçtaki bakış açısını anlamak açısından önemli olduğunu ortaya koymaktadır. 19. yüzyılda halk, aşağı tabakayı oluşturan, genel nüfus içinde bir sürü, toplumun seçkin tabakasının dışında kalan medenîleşmemiş bir grup olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle sözü geçen yüzyılda halk kavramı medenîleşmemiş ve medenî dikotomisinin ortasında bir yerde konumlandırılmıştır. Halk vahşi veya ilkel değildir ancak medenî de değildir. Bu bağlamda halk, bütün toplumların sahip olduğu varsayılan vahşilik, barbarlık ve medenilik aşamalarına sahip kültürel gelişme çizgisinde henüz barbarlık aşamasında olan bir grup olarak kabul edilmektedir. İşte bundan dolayı seçkin grup, kendi barbarlık dönemi kalıntılarını, köklerini, geleneklerini halkta arayıp bulacaktır. Halkı şehirle zıt olarak ele alan bu anlayış, halkın yaşam alanının taşra olduğu görüşüne sahiptir. Özetle 19. yüzyıl bilim insanları, toplumun okur-yazar, şehirli, yüksek tabakadan olma özelliklerine sahip olanları medeni veya seçkin olarak tanımlarken, sözü geçen grubun dışında kalan kısmını ise cahil, taşralı ve alt tabaka özellikleriyle tanımlayarak halk veya köylü olarak adlandırmışlardır. Metin Ekici (2010: 3) de 19. yüzyılda halk kavramına dair yaklaşımlara bakıldığında “halk olarak adlandırılan topluluğun medenî ve edebî olarak kabul edilen toplulukla; Afrika, Avustralya ve Amerika yerlileri gibi “primitif”, “ilkel” veya “vahşi” olarak adlandırılan toplulukların arasında bir yerde” kabul edildiğini belirtmiştir. Ekici’ye göre bu yaklaşımlar, halk teriminin daha çok köy ve köylüyü ifade etmek için kullanıldığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle halk, şehirden çok uzakta olmayan ancak tam olarak medenîleşmemiş köylüleri ifade etmektedir. O nedenle taşrada yaşayan köylüler herhangi bir değişim ve dönüşüm yaşamadıkları için bir toplumun sahip olduğu değerleri hiç değiştirmeden saklamaktadır. Gözde Tekin, halka yönelik bakış açısının, 20. yüzyılın ortalarına doğru sanayileşme, kentleşmeyle birlikte köylü nüfusun azalması ve kentlere göçen köylülerin okuryazar olmaya başlamasıyla değişmeye başladığını belirtmektedir. Bu değişim, hem halk kavramının hem de folklorun tanımının yeniden ele alınıp değerlendirilmesine neden olmuştur

(2020: 56). Halk kavramına bakış açısının değiştiğine dair tüm araştırmalar Alan Dundes'in yaptığı halk tanımına referansta bulunmaktadır. Dundes'in sözü geçen tanımı şöyledir:

"Halk terimi en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün ortak bir meslek, dil veya din olabilir ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemli olan ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendisine ait olduğunu kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır" (2006: 19).

Dundes'in tanımı, Ekici (2010: 6)'ye göre halkın bir millet kadar geniş, bir aile kadar küçük olabileceğine işaret etmektedir. Böylesi bir tarif, halkın hem şehirde hem de köyde bulunabileceğini göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri veya Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde teknolojinin ve endüstrinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan yeni halk gruplarından yeni halk bilgilerinin doğup gelişmesi de halk kavramının anlamsal değişiminin örnekleri olarak gösterilecektir. Tüm bu süreçler halkbilimin sadece kenarda kalan "marjinal" gruplara ait olan bilgiyi değil hem köyde hem de şehirde var olan halk bilgisini araştıran, değerlendiren bir bilim olmasının yolunu açmıştır.

Halk kavramına bakış açısında değişen dönüşen anlayışın, halkbilim çalışmalarının seyrini değiştirdiği görülmektedir. Ancak disiplinin başlangıcındaki bakış açısıyla yapılan çalışmalarda geleneksel bilginin izlerini takip etmek, bu çalışmanın temelini ortaya koyabilmek açısından önemli olduğu için detaylı olarak bu dönem çalışmalarına bakılması gerekmektedir. Halkbilim disiplinin ilk dönem çalışmalarına bakıldığında halkı köylü, halkın yaşam alanını da köy olarak gören bu bakış açısının disiplininin başlangıçta çalışma alanının köyle sınırlı kalmasına neden olduğu görülmektedir. Değişime ve dönüşüme kapalı olduğu düşünülen köyler, halkbilimin "el değmemiş", "bozulmamış" malzemelerinin elde edilebileceği biricik yerler olma özelliklerini uzun yıllar korumuşlardır. Ebru Kayaalp ve Baran Karsak, genelde köylülük özelde tarımın, sadece halkbilimi disiplini içinde değil sosyal bilimler alanında da kentin, medeniyetin, modernleşmenin zıt hâlini temsil ettiği çalışmaların fazlaca bulunduğunu belirtmektedirler (2019: 82). Bu çalışmalarda, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni bir yönetim şekline geçilmiş olan ülkede bir yandan

modernleşme, sanayileşme, kentleşme gibi yenilikler olurken öte yandan da var olan değerlerin bu süreçte bir an önce kayıt altına alınması kaygısı hüküm sürmektedir. Sözü geçen bu kaygı kimi noktalarda amatör ruhla kimi noktalarda profesyonel bir şekilde derleme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Bu derleme çalışmalarının kimi zaman bağımsız araştırmacılar tarafından kimi zaman da dernekler veya dergiler aracılığıyla yürütüldüğü görülmektedir. Selcan Gürçayır Teke, ilk dönem derlemelerinin “bilinmez” olarak tanımlanan Anadolu’nun keşfedilmesi motivasyonu ile yapıldığını belirtir. Bu nedenle de halkın kökenini bulmak gayesiyle dil derlemelerine özellikle de yerel diyalektlere ilişkin derlemeler yoğunlukta olmuştur. Müzik konusu da yine ilk dönem derlemelerinde sıkça yer verilen konulardan birisi olmuştur (2020: 34, 37). Derlemelerde ağırlığını koruyan diğer bir husus ise edebiyat ağırlıklı derlemelerin yoğun olmasıdır.

Buraya kadar bu çalışmanın temel kavramı olan geleneksel bilgi kavramının halkbilim disiplini içerisindeki yerini gösterebilmek adına disiplinin bu bağlamda kısa bir tarihçesi verilmeye çalışılmıştır. Ancak bu çalışmada bir umman olan geleneksel bilgi konusu, tarım ve gıda alanı özelinde sınırlandırılmıştır. Bu sebeple tarım ve gıda konusunun halkbilim araştırmaları tarihindeki yeri ve durumu üzerinden ilerlemeye devam edilecektir.

Halkbilim tarihi içerisinde tarım ve gıdaya dair geleneksel bilgi konusunu işleyen çalışmalara geçmeden önce M. Şakir Ülkütaşır’ın folklor ve etnografya alanlarının birbirinden ayrı konuları ele aldığına dair değerlendirmesine değinilmesi gerekmektedir. Ülkütaşır, folkloru “insan faaliyetlerinin, daha çok halk edebiyatı, halk gelenek ve görenekler gibi tamamıyla fikrî ve manevî tezahürlerini konu olarak alan bir bilim dalı” olarak tanımlamaktadır. “Giyim, süs eşyası, avcılık hayatı, av silahları, tarım hayatı ve âletleri, halk zanaatları ve onun meydana getirdiği bütün eşya... kısacası insan faaliyetlerinin bütün bu maddî tezahürlerini teşkil şeyler de etnografya”nın konusunu oluşturmaktadır. Ülkütaşır’a göre “hiçbir zaman örneğin harman, abacılık âletlerini bu meydana abacılık sanatını konu alan bir araştırmayı Folklor’un içine sokamayız” ve “yaba, düven kağrı gibi tarım âletleri (...) hep Etnografya’nın konusu içindedir” (1973:

18-19, 25). Zaman içerisinde Ülkütaşır'ın Folklor ve Etnografya üzerinden yaptığı bu maddî ve manevî kültür ayrımı silikleşmiştir. Bu çalışmanın konusu her ne kadar doğrudan tarım alanındaki maddî kültür ürünlerine odaklanmasa da halkbilim çalışmaları tarihinde konunun bu boyutuyla ilgili bilgiye maddî kültür konulu çalışmalardan da erişilebileceğini belirtmekte yarar vardır. Tarımsal üretimde kullanılan maddî kültür ürünlerine dair çalışmaların, konuya dair sonraki dönemlerde yapılan çalışmalarda teknolojik gelişmelerle ve değişen sosyo-ekonomik bağlamla birlikte nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiğinin karşılaştırmasını yapabilmek adına önemli bir yeri olmaktadır.

Halkbilim disiplini tarihinde yer alan tüm çalışmaları tek tek incelemek mümkün olmadığı gibi hepsine detaylı olarak burada yer vermek de bu çalışmanın sınırlarını aşacağından burada disiplinin mihenk taşları denilebilecek dernekleri, yayın organları, çeşitli kurum ve kuruluşlarının çalışmaları ile Folklor ve Etnografya Bibliyografaları üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Halkbilim tarihinde tarım konusunda dair genel bir değerlendirmeyi Şerif Baykurt *Türkiye'de Folklor* adlı çalışmasında şöyle yapmıştır:

“Yurdumuzda tarım folkloru çalışmaları üzerinde önemli çalışmalar yapıldığı söylenemez. Bu konuda yapılmış belli başlı bir kitap önerilme olanağına bile sahip değiliz. Dergi ve gazetelerde yazılmış yazılar bile, halkımızın çoğunluğu çiftçi olduğu hâlde, folklor dallarının diğer bölümleri üzerinde yazılan yazılardan azdır” (1976: 165).

Baykurt, tarım folkloruna dair yaptığı bu değerlendirmenin ardından, 1934-1950 yılları arasında Türkiye'de bulunan Prof. Alexander Rustow'un hazırladığı *Kadim Anadolu Adet ve An'aneleri* adlı broşürün bu konuda katkısı olduğunu belirtir. Bu broşürde Rustow'un Anadolu'da çiftçilik ve tarıma dair folklor bilgisini belirleyebilmek adına hazırladığı bir soru listesi¹¹ yer almaktadır (1976: 165).

1929 yılında yayın hayatına başlayan *Halk Bilgisi Haberleri Dergisi*¹² Türkiye'nin dört bir tarafından gelen derleme yazılarını¹³ yayımlamıştır (Gürçayır Teke,

¹¹ Sözü geçen broşürdeki sorular için bakınız: (Baykurt 1976: 165-167).

¹² 1929'dan 1931 yılına kadar 19 sayısı çıkartılmış olan dergi, yayın organı olduğu Türk Halk Bilgisi Derneği'nin Halkevleri'ne katılma kararı alması nedeniyle 1932 yılından itibaren Eminönü Halkevi'nin resmi yayın organı haline geldi (Öztürkmen 2009: 61).

2020: 74). Dergide ağırlıklı olarak halk hayatı, halk hekimliği, halk inançları ve âdetleri, halk musikisi, halk oyunları ve dansları, halk edebiyatı ürünleri, halk tiyatrosu, halk sanat ve zanaatları, çocuk oyunları, halk eğlenceleri konularına yer verilmiştir (Turan Karabulut, 2013: 143). Ancak her ne kadar dergide folklorun hemen hemen tüm alanlarında yayınlara yer verilmişse olsa da yazıların daha çok edebiyat ağırlıklı olduğu görülmektedir (Oğuz, 2008: 25). Halk Bilgisi Haberleri dergisinde doğrudan tarımsal üretimi konu edinen yazıların sayısı beşi geçmemektedir. Tarlalara nasıl ekim yapıldığına dair bilgi veren bir yazının dışında bağcılık faaliyetleri, bağbozumunun nasıl yapıldığı ve üzüm çeşitleriyle ilgili yazılar tespit edilmiştir. Tarımsal üretim faaliyetlerinin daha çok inanç-inanışa dair ritüel ve kutlamalar boyutundan bahseden yazılar bulunmaktadır. Dergide çeşitli il, ilçe ve köylerdeki yağmur duaları ve Hıdırellez kutlamalarına dair tasviri yazılar yer almaktadır. Bunların dışında tarımsal üretimin karşılığı olan ziraate dair atasözlerinin derlendiği bir yazı da dergide bulunmaktadır. Böylesi yazılar tarımsal üretime dair geleneksel bilginin sözlü kültürel ifade boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Atasözleri, az ve öz sözle anlatılmak istenenin kolayca ifade edilmesini sağlamaktadır. Atasözlerinin bu özelliğinin tarım özelinde geleneksel bilginin saklanması ve bellekte kalıcılığını kolaylaştırdığı ve kuşaklar arası aktarımını da elverişli kıldığı söylenebilir.

İhsan Hınçer tarafından çıkartılan *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*¹⁴, Türkiye'deki halkbilim çalışmaları tarihinde 1949'dan 1980 yılına kadar yayımlanan en uzun soluklu dergi olması, ham derleme verilerine yer vermesinin yanı sıra betimleyici ve analitik yazıları harmanlayan bir yaklaşıma sahip olması özelliklerinden dolayı önemli bir yere sahiptir (Gürçayır Teke, 2020: 81; Yıldırım, 1998: 63). Dergide tarımsal üretim faaliyetlerin özelinde

¹³ "Halk Bilgisi Haberleri dergisinde yer alan yazılar, olduğu gibi verilen derleme metinlerinden oluşur. (...) Yazılarda herhangi bir analiz ya da bilimsel yaklaşımla ele alınan bir konu yoktur" (Gürçayır Teke 2020: 77).

¹⁴ Dursun Yıldırım folklor araştırmalarını "örtülü devre", "Türkçü devre", "sentezci devre", "dergici devre" ve "bilimci devre" olmak üzere beş döneme ayırmıştır. "Dergici devre", "Türk Folklor Araştırmaları" dergisinin "Folklor Postası" dergisiyle birlikte başını çektiği dönemdir. Yıldırım'a göre özellikle bu iki dergi Türk folklor araştırmaları için "folklor mektebi" görevi görmüştür (1998: 65-66).

yapılan taramalarda *Halk Bilgisi Haberleri* dergisine kıyasla sözü geçen konu özelinde yazıların çok daha fazla olduğu görülmektedir. Toprağın işlenmesinden ekin işlenmesine, düven sürmeden harman dökmeye, bahçecilikten çapacılığa kadar tarımsal üretim faaliyetlerini anlatan yazıların görece arttığını söylemek mümkündür. Tarımsal üretimle birbirinden ayrılması mümkün olmayan hayvancılığa dair yazılar da taramalar sırasında tespit edilmiştir. Dergide gıda alanı özelinde bulgur kaynatma, çekme, kış hazırlıkları gibi çeşitli konuları içeren yazılar da yer almaktadır. Yağmur duası, saya gezme, koyunun 100'ü, Hıdırellez, çiğdem pilavı gibi yine tarımsal üretim faaliyetlerinin ve hayvancılığın takvimini belirleyen çeşitli uygulamalara dair yazılar da dergide yayımlanmıştır.

Halkbilimi tarihi içerisinde tarım temelli geleneksel bilgiye dair çalışmaların izlerini sürülmesi gereken ve disiplinin mihenk taşlarından birisi de olan Halkevleri'dir. Ülkütaşır'a göre "19 Şubat 1932'de "Halkevleri"nin açılması üzerine, yurtiçinde esasen belli bir istikamete yönelmiş olan Folklor çalışma ve yayınları, bu evlerin *Dil, Tarih ve Edebiyat Folklor* şubelerine intikal ederek, geniş ölçüde gelişmiş ve yayılmıştır (1973: 57). Oğuz da benzer bir çizgide Halkevleri döneminin her ne kadar bilimsel ve yöntemli olmasa da özellikle taşra illerindeki derleme, araştırma ve bunların yayımlanması faaliyetleri nedeniyle "en parlak dönemlerden biri" olduğunu ve Türkiye'de önemli bir halkbilim potansiyeli oluşturduğunu ifade etmektedir (2008: 25). Halkevleri, *Dil, Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, İçtimai Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Neşriyat, Köycülük, Müze ve Sergi* olmak üzere dokuz şube ve faaliyet alanında çalışmalarını sürdürmüştür. Halkevlerinin faaliyet alanlarının, yetişkin eğitimi ve sosyal reformu temele alan şubeler ile sanat ve kültürel canlandırma ile katkı sağlaması düşünülen şubeler olarak iki bölüme ayrıldığı görülmektedir (Öztürkmen, 2009: 78). Ülkütaşır ve Oğuz'un da belirttiği gibi folklor çalışmaları tarihinde *Dil, Tarih ve Edebiyat* şubesinin sürdürdüğü derleme çalışmalarının katkısı büyüktür. Ancak bu tezin odaklandığı tarım meselesi temelinde Halkevlerinin Köycülük şubesinin sürdürdüğü faaliyetler de tarımsal üretimin mekânı olan köylere dair bilgi sağlaması açısından önemlidir. Öztürkmen, köycülük şubesinin Halkevlerinin daha ziyade eğitim ve sosyal

reform alanındaki faaliyetlerinin sürdürülmesi kısmında yer aldığını belirtmektedir. Bu şubeyle köylere tıbbi ve sosyal yardımların ulaştırılmasını sağlamak, bu arada da köylü ile şehirli aydın arasında bir kaynaşma sağlanması hedeflenmiştir (2009: 78). Köycülük şubesi bu kaynaşmayı sağlamak için köy gezileri düzenlemiştir. Bu gezilerin, çeşitli alanlardan uzmanların köylülere tarımda verimi nasıl artırabilecekleri, ürünlerini nasıl pazarlayabilecekleri, üretici kooperatiflerini nasıl kurabilecekleri hususunda yol gösterme hedefleri vardır (Karaömerlioğlu, 2017: 61). Halkevlerinin *Kütüphane ve Neşriyat* şubeleri de çıkardıkları yayınlarla yapılan derlemeleri, *Köycülük* şubesi kapsamında düzenlenen köy gezilerine dair notları basarak erişilebilir hâle gelmelerini sağlamıştır. Öztürkmen, *Müze ve Sergi* şubesinin folklorun materyal kültür alanına ilişkin derlemelerinin de yerel etnografi müzelerinin altyapısını oluşturmaya yönelik faaliyetler kapsamında değerlendirilebileceğini belirtmektedir (2009: 81). Halkevlerinin bu yöndeki faaliyetleri sırasında derlenen maddi kültür ürünlerinin arasında da yine tarıma dair malzemenin olması ve bunların müzelerde sergilenmesi, derlenildikleri dönemin tarımsal üretim araç gerecine dair bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir.

Halkevleri tarafından yayımlanan çok sayıda dergi bulunmaktadır. Yayımlanan tüm dergileri inceleyebilmek mümkün olmadığı gibi böylesi bir inceleme, bu tez çalışmasının odağından uzaklaşmasına ve sınırlarını aşmasına neden olacağı için her ne kadar Ankara Halkevinin yayın organı olarak kabul edilse de uygulamada hepsini kapsayan *Ülkü* dergisi özelinde bir tarama yapılması tercih edilmiştir. Recep Ertürk, *Ülkü* dergisinin Halkevleri'nin merkez yayını olduğunu ve ayrıca *köycülük* kolu çalışmalarının da bu dergi aracılığıyla duyurulduğunu belirtmektedir. *Ülkü*, köy konusuyla özel olarak ilgilidir hatta dönemin köy konularına hemen her sayısında yer veren tek yayınıdır. Neredeyse tüm illerde bulunan halkevleri kendi dergisini çıkarmaktadır ancak bu dergilerde çoğunlukla köy temalarına naif şiirlerle yer verildiği görülmektedir (1997: 34). *Ülkü* dergisinin tarımsal üretimin mekânı olan köye dair geniş bir içeriğe sahip olması nedeniyle dergide tarıma dair geleneksel bilgiyi ve uygulamaları içeren bir tarama yapılmıştır. Dergi beşinci sayısından itibaren *Köy Anketi* başlığı altında

bir soru formu yayımlamıştır. Köyleri tatil yapılacak bir yer olarak tanımlayarak köylere gideceklerden bu anketleri doldurup dergiye göndermelerini ve kendilerinin de bunları yayımlayacaklarını belirtmişlerdir. Dergide köyün bir tatil mekânı olarak sunumu şöyle yapılmıştır:

“Bu sene biraz gecikmiş olan yaz aylarına büyük bir iştihakla kapalı havadan, kapalı hayattan bezmiş olarak giriyoruz. Muallim veya talebe iseniz üç ay tatiliniz var, memur veya serbest meslek adamı iseniz bir dinlenme zamanınız var. Dinlenmek için gidilecek en iyi yazlık, ucuzluğu, şehirden farklılığı, açıklığı, adamlarının saflığı, yiyeceğinin temizliği bakımlarından köyledir. Köyde geçireceğiniz birkaç hafta ile aynı zamanda, memleketinizi asıl cephesinden görmüş, tanımış olacaksınız. Bu tanımayı daha faydalı yapmak için gördüklerinizi ve görecekleğiniz size düşündürdüğü şeyleri Ülkünün anketine yazınız. Mamafih ankete iştirak etmek için muhakkak bu yaz köye gitmek şart değildir. Anket için gönderilecek yazının veya resmin köyü alâkalandıran bir mevzu üzerinde olmasından başka hiçbir şart yoktur. Ankete köyde çalışma, köy için çalışma ülküsünü telkin edecek hikâye ve şiirlerde de iştirak edebilirsiniz” (Ülkü, 1933: 362).

Derginin bu çağrısında köyün çalışma zamanından geri kalan tatil zamanında gidilecek bir yer olarak işaret edilirken doğallık, saflık, bozulmamışlık kavramlarıyla tasvir edildiği görülmektedir. Dahası köycülük ülküsünün varlığını sürdürmek adına köye gitmeden dahi doldurulacak anketlerin, gönderilecek çeşitli malzemenin bile yayımlanabileceği belirtilmektedir. Ankette *İktisadi Vaziyet* ana başlığı altında yer alan “Ziraat bilgisi, pulluk ve saire, at, öküz, tavuk sayısı, tohum ıslahı, toprak dinlendirme, gübreleme, sulama vaziyetleri” (Ülkü, 1933: 364) bölümü bu tez çalışmasının konusu açısından önem arz etmektedir. Köy anketine gelen cevaplar derginin daha sonraki sayılarında *Köycüler Bölümü* ana başlığı altında yayımlanmıştır. Bu yazılara bakıldığında konu edindikleri köylere dair tasviri bilgileri anlattıkları ve romantik duygularla yazıldığı görülmektedir. Bunların dışında dergide tarım ve hayvancılığa dair çok sayıda yazı yer almaktadır. Bu yazılarda bir yandan tarımsal üretim ve hayvancılığa dair var olan uygulamalar hakkında bilgi verilirken bir yandan da bu uygulamaların “modernleştirilmesi” ve köylünün çoğu konudaki yetersizliğinin giderilmesi gerektiğine dair vurgunun çok belirgin olduğu görülmektedir.

Halkbilim disiplin tarihinde önemli başvuru kaynaklarından birisi de 1984 yılına kadar yapılmış olan yayınları kapsayan ve dört cilt hâlinde yayımlanmış olan *Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası*dır. Bibliyografya, “Halk Şairleri ve

Destanları” konusunda başlı başına bir bibliyografya hazırlanmasını gerektirecek sayıda yayın olduğu için dışarıda tutularak hazırlanmıştır. Bibliyografyaların ilk iki cildinin tasnif planları incelendiğinde tarımsal üretim ve hayvancılığa dair doğrudan bilgi içeren konuların *Etnografya* bölüm başlığı *Çiftçilik-hayvancılık* alt başlığı altında belirtildiği görülmektedir. *Halk baytarlığı*, *Hayvanlara ilişkin Gelenek ve İnanmalar*, *Halk takvimi*, *Yağmur Duası* gibi alt başlıkların ise *Sosyal Hayat Çeşitli Pratik ve Tatbikatlar* üst başlığı altında yer almaktadır. Üçüncü ciltte tasnif konusunda bir değişikliğe gidilmiştir. Tarım ve hayvancılığa dair yazıların yine *Etnografya* bölüm başlığıyla ancak *Halk Ekonomisi* alt başlığı altında belirtildiği görülmektedir. Dördüncü ciltte ise *Etnografya* bölüm başlığı bulunmamaktadır, sözü geçen konuyla ilgili yazılar doğrudan *Halk Ekonomisi* başlığı altında yer almaktadır.

Halkbilim tarihinde disiplinin ilk enstitüsü olan *Millî Folklor Enstitüsü*¹⁵nün önemli bir yeri vardır. Oğuz, 16 Mayıs 1966 tarihinde kurulan bu Enstitünün, folklor çalışmalarının tek ve en önemli devlet kurumu olma özelliğini uzun süre koruduğunu belirtmektedir (2008: 35). Enstitü kurulduktan sonra yurt genelinde planlama derleme çalışmaları yapılmaya başlamıştır. Yapılan bu derlemelerden elde edilen malzemeler, daha önce sözü edilen “halk kültürü kümeleme kılavuzuna göre” tasnif edilip, kayıt altına alınmıştır. Bu tez çalışması özelinde kurum tarafından yürütülen araştırmalara bakıldığında halk mutfağı, mevsimlik bayramlar (Nevruz, Hıdrellez vb.), halk takvimi ve meteorolojisi, halk baytarlığı, gibi alanlardaki geleneksel bilgi, birikim ve uygulamaları kapsamı önem arz etmektedir (Tan, 2003: 56; URL-6).

Halkbilim disiplinin akademik alandaki tarihçesine Türkiye özelinde bakıldığında karşımıza ilk çıkan isimlerden birisi Pertev Naili Boratav olmaktadır. Oğuz, 1939 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde halk edebiyatı kürsünün kurarak bilimsel halkbilim çalışmalarına hız vermiş olan Boratav’ın alan araştırmalarında

¹⁵ “16 Mayıs 1966 tarihinde kurulan Enstitü 13 Temmuz 1973 tarihinde Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı’na, 24 Aralık 1991 tarihinde Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü’ne, 2033 yılında ise Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde kurulan Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü’nde birinin adı Halk Kültürü Daire Başkanlığı olmak üzere iki Daire Başkanlığı içinde yeni bir yapıya büründürülmüştür” (Oğuz, 2008: 35).

ve derleme çalışmalarında uluslararası terminolojiyi kullanmayı tercih ettiğini belirtmektedir. Öğrencileriyle birlikte Anadolu'da derleme gezilerine çıkmış olan Boratav, pek çok halk edebiyatı materyalini derlemiş, arşivlemiş veya yayımlamıştır (2008: 29). Boratav'ın yayımlanan çalışmalarına bakıldığında büyük oranda halk edebiyatı kapsamında olduğu görülmektedir. Benzeri şekilde halkbilim tarihi içerisinde yer alan Mehmet Kaplan ve öğrencileri diğer bir deyişle *Erzurum ekolünün* de çalışmalarının tamamı halk edebiyatı ağırlıklıdır.

Halkbilimi Çalışmaları tarihinde geleneksel bilgi, geleneksel ekolojik bilgi odaklı akademik çalışmaların son yıllarda arttığı görülmektedir. Çalışmanın literatür boyutunun da önemli bir kısmını oluşturan geleneksel bilgi, geleneksel ekolojik bilgi, yerel bilgi anahtar kelimeleriyle *Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi* başta olmak üzere taramalar yapıldığında bu artışın somut örneklerine ulaşılabilmektedir.

Geleneksel ekolojik bilgi konusuna dair Türkiye'deki ilk doktora tezi Ferhat Büyükkşahin'in hazırlamış olduğu *Kültür-Çevre Bağlamında Geleneksel Ekolojik Bilginin Korunmasının Önemi: Sarıkeçili Yörükler Örneği (2017)* adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Sarıkeçili Yörüklerin kültür-çevre ilişkisi bağlamında sahip oldukları geleneksel ekolojik bilgi; mimari ve mekân, hayvanların bakımı, korunması ve halk baytarlığı, halk hekimliği, etno-botanik bilgisi, çevreci yaklaşımları, gündelik yaşamda kültür-çevre ilişkisi ve beslenme, halk meteorolojisi başlıkları altında anlatılmıştır. Tez çalışması, Anadolu'da bilinen en büyük konar-göçer hayat yaşayan yörük topluluğu olan Sarıkeçili Yörüklerin çevre ile kurdukları ilişkinin sonucunda ortaya çıkan kültürel pratikleri ve bilgileri geleneksel ekolojik bilgi kavramı altında değerlendiren, katılımcı gözlem ve mülakat aracılığıyla verilerin toplandığı nitel bir çalışmadır. Çalışmanın yazarı, Sarıkeçili Yörükler örneği üzerinden pastoral göçebe yaşam pratiklerinin gelişen ve değişen dünyaya uyum sağlamak durumunda kaldığı için doğal kültürel değişimin de gözlemlendiği vurgusunu yapmıştır.

Solmaz Karabaşa'nın hazırladığı *Ankara İli Nallıhan İlçesi Yenice Köyünde Kültür-Çevre İlişkileri Üzerine Etnografik Bir Değerlendirme (2018)* adlı doktora

tezinde de geleneksel bilgi konusuna yer verilmiştir. Karabaşa'nın tezi "köylülük" özelinde kültür-çevre ilişkilerini, tarımı, çevreyle nasıl ilişki kurduklarını, nasıl bir çevre bilgisi edindikleri ve çevreyi nasıl etkiledikleri ile geleneksel tarım bilgisi ve yöntemlerini temeline almaktadır. Çalışmada "acaba köylülük sürdürülebilir bir yaşam modeli olarak önerilebilir mi?" sorusundan yola çıkarak, Ankara ili Nallıhan İlçesi Yenide köyünde kültür-çevre ilişkilerinin ekolojist bir bakış açısıyla etnografik analiz yapılmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. Yenice köyünde köy yaşamının doğal çevresiyle karşılıklı ilişkilerinin incelenmesi ve bu çevreye uyum süreciyle birlikte geliştirilen halk bilgisinin ve bu halk bilgisine bağlı yaşam biçiminin tespit edilmesinin hedeflendiği belirtilmiştir. Bu hedeften hareketle köylülüğün sürdürülebilir bir hayat tarzı için önemli özelliklerinin ortaya çıkarılarak Türkiye'nin sahip olduğu sürdürülebilirlik potansiyelini göstermek, ortaya koymak da çalışmanın hedefleri arasındadır. Köyün ekolojist bakış açısıyla analiz edilmesi ve köyün kendi kendine yeterlik mekanizmalarının da keşfedilmesi çalışmaya dair verilen bilgiler arasındadır. Köylülüğün, ekoköylerin üstesinden gelemediği sorunlara çözüm olacak özellikleri belirtilerek, köylerin ekokültürler olarak sürdürülebilir model olmaları yönünde önerilerde bulunduğu ifade edilmiştir. Ekoköy girişimleri; sürdürülebilirliklerini sağlayamama, kentlerle bağlarını koparamama ve kendi kendine yeterliliklerini kazanamama gibi özellikleri nedeniyle eleştirilmiştir. Geleneksel köylerin ekoköy deneyimlerinden de yararlanılarak sürdürülebilir bir hayat tarzı için başlangıç noktası olabilecekleri önerilmektedir.

Geleneksel bilgi kavramına yer verilen bir diğer çalışma Gülşen Derelioğlu Kaan tarafından hazırlanmış olan *Kültür ve Ekonomi İlişkisi Bağlamında Fındık Folkloru (2019)* adlı doktora tezidir. Bu çalışmada geleneksel bilgi ve deneyim belleğinin kültürel ve ekonomik boyutunun birlikteliği hususundan hareketle bir tarım ürünü olan fındığın kültürel ve ekonomik boyutları değerlendirilmiştir. Ekonomik değer üreten fındık, etrafındaki kültürel pratikleri de beraberinde üretmiştir. Fındık tarımının beraberinde halk edebiyatındaki; gelenek, görenek ve inançlardaki; halk mimarisindeki; halk takvimi ve meteorolojisindeki, halk botaniğindeki, halk hukukundaki, halk hekimliğindeki, halk baytarlığındaki,

çocuk oyunlarındaki, halk oyunlarındaki, el sanatlarındaki, giyim-kuşamdaki gibi halkbiliminin kadrolarında nasıl yer aldığı da bu çalışmanın ele aldığı konulardan biridir. Tez çalışmasında fındık ve beraberinde oluşan folklorun WIPO ve UNESCO'nun geleneksel bilgi konusundaki yaklaşımlarını kapsayan bir bakış açısıyla çözümlendiği belirtilmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, bir genetik kaynak olarak fındığın, fındığın tarımsal üretim süreçlerini ve tüm bu bağlamda oluşan fındık folklorunu kültürel ekonomik boyutuyla birlikte geleneksel bilgi bağlamında değerlendirmiştir.

Yiğit Ateşgöl tarafından hazırlanmış olan *Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Aksu/Sofular Havzası (2021)* adlı yüksek lisans tezi de geleneksel ekolojik bilgi kavramını temeline alan çalışmalardan birisidir. Çalışmada Isparta Aksu Sofular köyünün geleneksel ekolojik bilgi temelinde envanterinin ortaya konulmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Sözü geçen konuya halkbilimi alanının çalışma kadroları olan halk hekimliği, hayvancılık, halk baytarlığı, bitki bilgisi ve mutfak kültürü gibi başlıklar altında odaklanılmıştır. Araştırmada köy halkının doğayla iç içe olduğu, bugün var olan geleneksel ekolojik bilginin zorlayıcı yaşam koşullarıyla hem mücadele etmelerini hem de bu koşullara uyum sağlamalarını kolaylaştıran yaratıcı çözümler olarak geçmişten bugüne ulaşabildiği sonucuna varılmıştır.

Geleneksel ekolojik bilgi ve folkloru temeline alan çalışmalardan birisi Hüseyin Karakaya tarafından hazırlanmış olan *Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor İlişkisi: Afyonkarahisar Örneği (2022)* adlı doktora tezidir. Tez çalışmasında Afyonkarahisar'ın sosyo-kültürel yapısı, doğayla olan ilişkileri ve geleneksel dünya görüşünün geleneksel ekolojik bilgi belleği ile arasındaki ilişkinin değişim ve dönüşüm süreçleriyle birlikte aktarımının incelendiği belirtilmiştir. Çalışmada Afyonkarahisar'da çevre-kültür ilişkilerinden hareketle buradaki geleneksel ekolojik bilginin ne olduğu, değişim-dönüşüm ve gelecek nesillere aktarım süreçleri ve geleneksel dünya görüşünün folkloru nasıl yansıdığına ortaya çıkarılmasının amaçlandığı ifade edilmiştir. Alan çalışmasıyla elde edilen verilerin Türk mitolojisi ve dünya görüşüyle karşılaştırılmasının yapıldığı da dile getirilmiştir. Çalışma Afyonkarahisar'da insan-doğa uyumuna yönelik ilişkilerin sürdürüldüğü, çeşitli sebeplerden ötürü bir kısmı kaybedilen geleneksel ekolojik

bilgi yaratımlarının varlıklarını ağırlıklı olarak devam ettirdikleri sonucuna varılmıştır. Çalışmada geleneksel ekolojik bilgi konusu mimari, hayvancılık, bitki bilgisi, avcılık bilgisi, halk hekimliği, halk veterinerliği, halk mutfağı, doğadan yiyecek toplama ve yapma, oyuncak yapımı, el sanatları, insan-çevre merkezli geleneksel dünya görüşü gibi başlıklar altında ele alınmıştır.

Soydan Terzi tarafından hazırlanan *Bayburt İlinde Geleneksel Ekolojik Bilginin Halk Bilimi Açısından İncelenmesi (2022)* adlı yüksek lisans tezi de geleneksel ekolojik bilgiyi halkbilimi disiplini içerisinde ele alan çalışmalardan birisidir. Çalışmada Bayburt ilinde geleneksel ekolojik bilgi ile halkbilim ilişkisi ortaya koyabilmek amacıyla halkın mimari, botanik, takvim ve zaman, veterinerlik ve zooloji konusundaki bilgileri özelinde derleme çalışması yapıldığı belirtilmektedir.

Geleneksel bilgi konusunu temele alan çalışmalardan birisi de Ergin Altunsabak tarafından hazırlanan *Tarım ve Hayvancılığa Bağlı Geleneksel Bilgi Sistemleri: Kars İli Örneği (2022)* adlı doktora tezidir. Çalışmada Kars ilinde tarım ve hayvancılıkla ilişkili geleneksel üretim sistemi halkbilimsel açıdan ele alındığı ve geleneksel üretim sistematığının kayıt altına alınmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Ayrıca gıda konusunda ve sürdürülebilir yaşamda geleneksel bilgi sisteminin yeri ve öneminin de tartışmaya açıldığı ifade edilmektedir.

Çiğdem Gürsoy tarafından hazırlanan *Geleneksel Bilginin Değişimi ve Dönüşümü: Cudibey ve Elmaalan Mahalleleri Örneği (2023)* adlı yüksek lisans tezi de geleneksel bilgi konusu özelinde hazırlanan çalışmalardan birisidir. Tez çalışmasında geleneksel bilginin dönüşümü konusu gelenek, modernleşme, modern bilgi, değişim ve dönüşüm kavramları çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmada Trabzon ili Arsin ilçesine bağlı Cudibey ve Elmaalan mahallelerinde halk mimarisi, geçiş dönemi uygulamaları, takvime bağlı uygulamalar, halk hekimliği, halk inanışları, tarımla ilgili uygulamalar, mutfak kültürü gibi halkbilimi kadrolarında geleneksel bilgi pratiklerine dair elde edilen veriler dönüşüm ve değişim bağlamında incelenmeye çalışılmıştır.

Tracey Lynn Kindall, tarafından hazırlanmış olan *Folklore: An Ecological Perspective (1997)* adlı yüksek lisans tezi doğrudan geleneksel bilgi, geleneksel ekolojik bilgi kavramlarına yer vermemiş olsa da folklorla ekolojik perspektiften bakan ilk çalışmalardan birisi olması sebebiyle çalışmanın literatür boyutuna önemli bir katkı sağlamıştır.

Türkiye’de yapılan çalışmalar arasında geleneksel bilgi, geleneksel ekolojik bilgi kavramlarını konu edinen ilk makalelerden birisi Mehmet Ali Yolcu’nun *Geleneksel Ekolojik Bilgi Bağlamında Çanakkale Halk Botaniği* adlı makalesidir. Çalışmada geleneksel ekolojik bilginin alanlarından birisi olan halk botaniği kapsamında Çanakkale ilinde gerçekleştirilen alan çalışmasından elde edilen veriler ağaçlar, otlar, çiçekler, mantarlar olarak ana başlıklar hâlinde sınıflandırılmıştır. Bitkilerin adlandırılmalarına, kullanım alanlarına ve inanç-büyüsel uygulama boyutlarına dair bilgi verilmiştir. Yazının girişinde geleneksel ekolojik bilginin neleri kapsadığına, halk botaniğinin yerine ve tüm bu meselenin önemine dair bir giriş yapılmıştır (Yolcu, 2018).

Geleneksel bilgi konusunda Türkiye’de yapılan başlıca çalışmalardan bir diğeri Nebi Özdemir’in *Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi* adlı makalesidir. Geleneksel bilgi kavramına ve kavramın halkbilimi araştırmalarındaki yerine dair yapılan girişin ardından geleneksel bilginin kültürel ekonomik boyutunun ön plana çıktığı alanlara dair bir değerlendirme yapılmıştır. Geleneksel bilginin kültürel ekonomik boyutunun ön plana çıkmasıyla birlikte doğacak sorunlar ve çözüm önerileri tartışılmıştır. Bu çalışma geleneksel bilgi kavramını geleneksel ekolojik bilgi kavramını da kapsayan içine alan çatı bir kavram olarak ele alması ve kavrama dair detaylı bilgi vermesi açısından önemlidir. Dahası geleneksel bilgi konusuna halkbilim disiplini içerisinde ama disiplinler arası da çalışılması vurgusunu yapması, fikrî mülkiyet hususu gibi hukuki boyutuyla birlikte değerlendirilmiş olması da yazının kavrama dair yapılan çalışmalar arasında temel bir yer almasını sağlamıştır (Özdemir, 2018).

Mehmet Ali Yolcu ve Mehmet Aça’nın birlikte yazdıkları *Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor* adlı makale de konu özelinde başlıca çalışmalar arasında yer

almaktadır. Çalışmada öncelikle geleneksel ekolojik bilginin ne olduğu, konuya dair çalışmaların dünyadaki ve Türkiye'deki tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Ardından GEB araştırmalarının folklor disiplinindeki yeri, önemi ve geleneksel ekolojik bilgiye dair bir araştırma modelinin önerisiyle devam edilmiştir. Yazı, geleneksel ekolojik bilgi ile folklor disiplini arasındaki ortaklıkları göstermesi ve disiplin özelinde bir araştırma modeli önermesi açısından literatüre önemli bir katkıda bulunmuştur. Konuya dair daha sonra yapılacak çalışmalara model oluşturması açısından önemlidir (Yolcu ve Aça, 2019).

Geleneksel bilginin mimari boyutu özelinde hazırlanmış bir çalışma da Şirin Yılmaz'ın *Geleneksel Ekolojik Bilgi Bağlamında Beypazarı Evleri* adlı makalesidir. Çalışmada halkbilimi, geleneksel bilgi, geleneksel ekolojik bilgi konularının birbirleriyle olan ilişkisi hakkında bilgi verilmiştir. Geleneksel ekolojik bilgi ve ekoloji konusuna dair bir değerlendirmenin ardından Beypazarı evlerinin sözü geçen konu bağlamında değerlendirmesi yapılmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Bu araştırma geleneksel ekolojik bilginin halk mimarisiyle iç içeliğini halkbilimi disiplini içerisinde bir bakışla değerlendirmesi açısından önemlidir (Yılmaz, 2019).

Halkbilim çalışmaları tarihinde bugüne kadar yapılan çalışmalar arasında geleneksel ekolojik bilgi konusuna en kapsamlı ve detaylı yaklaşan çalışma 219K139 numaralı *Kaz Dağları Çevresindeki Kırsal Yerleşmelerde Geleneksel Ekolojik Bilginin Yansımaları* adlı TÜBİTAK projesidir. Bu projeye geleneksel ekolojik bilgi araştırmalarının içeriğiyle uyumlu folklor konularına yönelik bir alan araştırması gerçekleştirilmiş, elde edilen tüm veriler kayıt altına alınmıştır. Proje kapsamında düzenlenen çalıştayda sunulan bildiriler kitap olarak basılmıştır (Yolcu, 2022).

Geleneksel bilgi, geleneksel ekolojik bilgi konusuyla ilgili yeterli sayıda çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Geleneksel bilgi, geleneksel ekolojik bilgi konusuna tarım ve gıda özelinde odaklanılmış olan bu çalışmada, insan, kültür, çevre arasındaki etkileşim özelinde bir araştırma ve çözümlenme yapılmıştır. Küresel ısınmanın ortaya çıkardığı iklim değişiklikleri ve bunlara bağlı

olarak gıda krizi, çevresel tahribat gibi evrensel problemler konusunda geleneksel bilgi belleğinin içinde bulunan şartlara ve ihtiyaçlara göre güncellenebilmesi, deneyim ve gözlem özellikleriyle bir çözüm yolu olabileceği somut bir örnek üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMA ALANI VE YÖNTEMİ

2.1. ANKARA GÜDÜL TAHTACIÖRENCİK KÖYÜ

İnsan, kültür ve çevre temelinde tarım ile gıda alanında geleneksel bilgi belleğinin dönüşüm süreçlerinin somut bir örnek üzerinden değerlendirilmesinin yapılabilmesi için Tahtacıörencik köyü araştırma alanı olarak seçilmiştir. Tahtacıörencik köyünün bağlı olduğu, “Yeşil Güdül¹⁶” olarak anılan ilçe, Ankara'nın 90 km kuzeybatısında yer almaktadır. Güdül'ün komşuları Kıbrısçık, Beypazarı, Ayaş ve Çamlıdere ilçeleridir. Karasal iklim görülen ilçenin topraklarından Sakarya nehrinin kolları olan Kirmir, Suvari ve İlhan Çayları geçmektedir. Köroğlu dağları bağlantılı Güvercinlik Tepesi, Kavaklı Dağı, Dikmen Tepesi, Sivri Tepe ilçenin yükseltileridir. Bitki örtüsünü meşelik alanlar ve çam ormanları oluşturmaktadır. İlçe ekonomisinin temeli bahçecilik, hayvancılık ve tarıma dayalıdır. Tiftik Keçisi yetiştiriciliği, sebze üretimi ve süt üretimi ilçe ekonomisine yön verir. Bu yörede bağcılığın öneminin artmasıyla birlikte bazı yörelerin sofralık üzümleri ile ön plana çıktığı görülmektedir (URL-7).

İlçenin tarihi M.Ö. 3.000–3.500 yıllarına kadar uzanır. Kirmir Çayı vadisinde bulunan mağaralarda yapılan incelemeler bu bölgede Hitit uygarlığının varlığını, İnözü mevkiindeki mağaralarda ise Hristiyanlığın izlerini göstermektedir. Kayalarda haç işaretleri içeren sivalar bu yerleşim yerinin Romalılar tarafından kullanıldığını gösterir. Ayrıca ilçenin Çağa kasabasında ortaya çıkarılan Çoban Hamamı, antik kaynaklara göre, Avrupa'dan gelip Kudüs'e devam eden Hacı Yolu üzerinde yer alır. Bu alanın Roma döneminden itibaren termal kaynaklara bağlı olarak sağlık işlevi gören bir merkez olduğu belirtilmektedir. Güdül ve

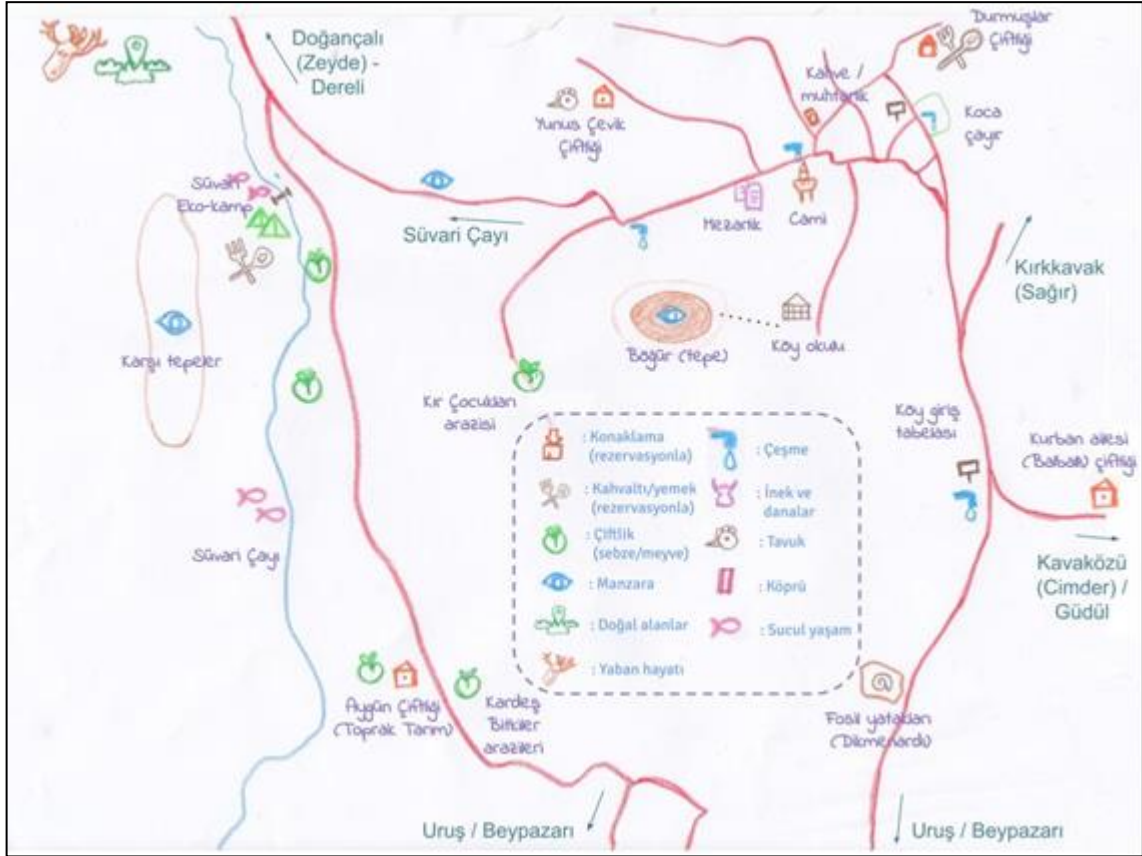
¹⁶ Güdül'ün yeşil olma özelliği, Halkevi dergisi Ülkü'de 1945 yılında yayımlanan bir yazıda şöyle tasvir edilmiştir: “Bir daire düşünölsün: en ortada kasaba, onun etrafında baharın Güdül'ü deniz ortasında yeşil bir adaya benzeten tarlalar, bahçeler, daha uzaklarda da bağlar dizilmiştir (Çakır, 1945: VI).

çevresindeki bağlarda ve köylerde çıkan taşlardan, çanaklardan ve hayvan şekillerinden ve toprak küplerden bu bölgenin Bizans İmparatorluğu döneminde de yerleşim alanı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Malazgirt Savaşı (1071) sonrasında Anadolu topraklarındaki Selçuklu hâkimiyetiyle ilçe ve çevresi bu devletin idaresine geçmiştir. İlçe de Selçuklu hükümdarı Mesut Emiri Şahabüdevlet Güdül Bey tarafından kurulmuştur (URL-7).

Hüseyin Avni Çakır, Halkevi dergisi Ülkü'nün *Bir Bucağımız* başlıklı köşesinde yayımladığı *Güdül* adlı yazıda Güdül'ün tarihi, coğrafyası ve tarımı hakkında bilgi vermiştir. Çakır, 1945 yılında yayımladığı yazısında "Güdül'ün bugünkü hâliyle çok zengin, hiç araştırılmamış bir halkbilgisi kaynağı olduğunu" belirtmektedir (1945: VII).

İlçenin turist çekim alanları içinde İnözü vadisinde yer alan ve sırayla Hitit, Frig ve Roma uygarlıklarınca kullanılan mağaralar yer alır. İlçenin Kirmir vadisi doğa yürüyüşü ve bisiklet turizmi ve Sorgun köyü içinde yer alan Sorgun yaylası dağ ve doğa yürüyüşü, çadırli kamping, gününbirlik dinlenme ve sportif olta balıkçılığı için uygun alanlardır (URL-7). İlçede Salihler Kaya Yazıtları, Adalıkuzu Kral Kurganları, Çağabey Mnizos Antik Kenti (Çoban Hamamı) gibi tarihi alanlar bulunmaktadır (URL-8). İlçenin tüm bu önemli özelliklerinden hareketle 2016 yılında resmî olarak Yavaş Kent (Cittaslow) adaylığı süreci başlatılmıştır. Güdül ilçesi, Cittaslow İtalya genel merkezi tarafından 2019 yılında üyeliğinin onaylanması üzerine Türkiye'nin 18. sakin şehri olmuştur (URL-9)

Araştırmanın gerçekleştirildiği Tahtacıörencik köyü (mahallesi) ise Güdül merkezine 13 km uzaklıkta bulunmaktadır. Tahtacıörencik, "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile köy olarak tüzel kişiliği kaldırılarak bağlı bulunduğu Güdül ilçe belediyesine mahalle olarak katılmıştır. Tahtacıörencik'in güncel nüfusu 223 kişiden oluşmaktadır (URL-10). Tahtacıörencik köyü, tarıma bağlı olarak ekonomisini sürdürmekte olan, toplayıcılık ve tarımsal üretim faaliyetlerini devam ettiren aynı zamanda görece ekolojik yapısını ve bitkisel çeşitliliğini korumakta olan bir yerdir.

Görsel 1. Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifi Köy Haritası (URL-11)

Köyde, 2013 yılında dışarıdan giden bir ailenin öncülüğünde kurulmuş olan zamanla hem köyden hem de kentten üyelerinin sayısı gittikçe artan ve hâlihazırda faaliyetlerini sürdürmekte olan Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifi (TADYA) bulunmaktadır. Kolektif, sürdürülebilir bir kırsal gelişimi sağlayabilmenin doğal yaşamı, doğal çevreyi ve doğa dostu üretim pratiklerinin koruyup geliştirilmesinden geçtiği düşüncesinden hareketle kurulmuştur. Tüm bunları sağlayabilmek adına köyde ilaçsız ve hormonsuz küçük ölçekte doğal tarım yapılmaktadır. Hayvancılık faaliyetlerindeyse Anadolu'nun yerli ırkları olan karasığırlar, Ankara keçileri ile koyunların serbest otlatılmasına dikkat edilmektedir. Köyde tarımsal üretim yapan herkes bu kolektife üye değildir. Kolektifte yer alabilmek için, belirlenen doğal üretim ölçütleri kapsamında üretim yapılması gerekmektedir. Topluluk destekli tarım yapma hedefiyle kurulmuş olan bu kolektifte üretim ölçütleri, üreticiler tarafından tek taraflı olarak değil tüketiciler diğer bir deyişle üreticilerle birlikte belirlenmektedir. Bu ölçütler "tarım ürünleri (bakliyat, sebze, meyve)", "et, süt ve süt ürünleri ve diğer hayvansal

gıdalar”, “işlenmiş ürünler (tarhana, erişte, pekmez vs.)”, “doğadan toplama” ile ilgili olmak üzere dört başlık altında belirlenmiştir. Her bir başlığın altında detaylıca belirlenen ölçütler vardır. Tüm bu ölçütlerin özünü ekolojiye ve insan sağlığına zarar vermeyen doğal üretimin gerçekleştirilmesi oluşturmaktadır (URL-11).

TADYA Kolektifinin üreticilerine, ürünlerine ve üretim ölçütlerine dair pek çok bilginin yer aldığı bir web sitesi hizmet vermektedir. Bu sitede her bir üreticinin fotoğraflarının, iletişim bilgilerinin, ürünlerinin neler olduğunu belirten profilleri bulunmaktadır. Kolektif üreticileri, ürünlerini tüm dünyada etkili olan Covid-19 küresel salgını başlayana kadar yoğun olarak Ankara şehir merkezindeki çeşitli pazarlarda satabilmektedir. Ancak kolektif, pandemiyle birlikte başlayan sokağa çıkma kısıtlamaları ve karantinalar nedeniyle ürünlerini kentli tüketiciye ulaştırabilmenin alternatif yollarını aramaya başlamıştır. Çözüm yolu olarak ürünlerin yer aldığı bir sipariş formu oluşturulmuş, bu formun Whatsapp grupları, Instagram ve Facebook gibi sosyal medya platformları aracılığıyla tüketicilere erişimi sağlanmıştır. Böylece internet üzerinden alınan siparişler, pazartesi günü tek bir araca yüklenmeye ve takip eden günlerde dağıtımı yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca pandemi öncesinde de köyü ziyaret edip ürün satın alınması hususu, pandemi sonrasında çok daha yoğun bir şekilde devam etmektedir. Araştırma alanı olarak Tahtacıörencik köyünün tüm bu özellikleri geleneksel bilginin dönüşüm sürecini gözlemleyebilmek için seçilmesinde etkili olmuştur.

Araştırmayı inşa eden ön çalışmalar niteliğinde öncelikle 21 Eylül 2019 tarihinde Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifi'nin düzenlediği “*Karacaören Üzüm Hasadı*” etkinliğine katılım sağlanmıştır. Bu etkinlikte kolektifin genelde Güdül ilçesinde özelde de Tahtacıörencik köyünde yürüttüğü tarımsal faaliyetler hakkında bilgi verilmiştir. Öncelikle Güdül merkezi gezdirilmiş, ardından Karacaören köyünde bulunan üzüm bağlarına gidilmiştir. Üzüm bağlarında üzüm türleri ve üretimi hakkında bilgiler verilmiş, tadım yaptırılmıştır. Kolektif, bu etkinlik ile üretici ile tüketicinin doğrudan tanışmasını ve tüketicinin üretim süreçlerine dair bilgi almasını sağlamıştır. Ön çalışma kapsamında katılım

sağlanan bir diğer etkinlik yine kolektifin ve Dört Mevsim Ekolojik Yaşam Derneği'nin birlikte düzenledikleri 21 Şubat 2020 tarihinde gerçekleşen "*Güdü'l üreticileri buluşuyor!*" etkinliği olmuştur. Bu etkinliğin ana gündemini kimyasal kullanılmadan nasıl ürün yetiştirilebileceği ve bu ürünlerin aracısız bir şekilde tüketiciye ulaştırılabileceği oluşturmuştur. Etkinliğe Tahtacıörencik Kolektifi'nin doğal üretim ölçütleriyle üretim yapan çiftçiler ve kolektif bünyesinde olmayan Güdü'l'ün çeşitli yerlerinde üretim faaliyetlerini sürdüren çiftçilerle kentte organik, doğal tarım faaliyetlerini sürdüren üreticiler katılmıştır. Adı geçen kolektifin ölçütleri hakkında detaylı bilgi verildikten sonra bu ölçütlerle üretim yapan çiftçiler deneyimlerini aktarmışlardır. 3-4 Temmuz 2021 tarihlerinde Tahtacıörencik köyüne yapılan ziyaret de araştırmanın ön çalışması niteliğindeki etkinlikler kapsamındadır. Bu iki günlük çalışmada kolektifin Süvari Çayı kenarında bulunan tarımsal faaliyetlerini sürdürdükleri uygulama bahçesi ziyaret edilmiş, buradaki yabancı ot temizleme faaliyetine katılım sağlanmıştır. Kolektifin üretici ağına dâhil olan çiftçilerle düzenlenen haftalık toplantıya katılıp, deneyimlerini dinleme imkânı bulunmuştur. Araştırmanın ön çalışması niteliğinde katılım sağlanan son etkinlik 12 Şubat 2022 tarihinde Ankara Kent Konseyi toplantı salonunda gerçekleşen "*Üretici-Türetici Buluşması*" adlı toplantı olmuştur. Bu toplantıda Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifi üreticileri kendilerini tanıtıp, geleneksel tarım ürünlerine, gıdalarına ve üretim tekniklerine dair soruları cevaplamışlardır. Tüm bu ön çalışmalar araştırmanın alanına, görüşmeciler gruplarına dair bilgilerin elde edilmesine ve alan araştırması sırasında sorulacak soruların şekillenmesine önemli katkı sağlamıştır.

2.2. ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TENİKLERİ

Sosyal bilimlerde sosyal yapıları açıklayan görece durağan örüntülerin ve uygulamaların ölçülmesi hedeflendiğinde nicel veri toplama yöntemleri, istisnalar ya da özel durumlar hakkında daha derin bir anlayışa ihtiyaç olduğunda ya da o büyük örüntülerin altında yatan anlam ve tercihlerin anlaşılması istenildiğinde nitel metotlar kullanılmaktadır. Nitel çalışmalar, "neden" ve "nasıl" sorularını sorarak nicel çalışmanın "ne" sorusunun ötesine

geçerek büyük örüntülerin altındaki anlamlara ulaşabilmeyi sağlamaktadır (Berg ve Lune, 2019: 13). Bu çalışmada da geleneksel bilginin dönüşümünün “ne” olduğu hususundan hareketle bunun “nasıl” ve “neden” olduğuna dair bir araştırma yürütülmüştür. Geleneksel bilginin dönüşümü, bu dönüşümde iç ve dış dinamiklerin payı ve dönüşümün kırsal kalkınmadaki etkisiyle kalkınmanın sürdürülebilirliğindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaca bağlı olarak veriler, nitel araştırma yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Nitel araştırma, sosyal yaşamın nicel ölçüme uygun olmayan yönlerini, araştıran bir araştırmadır (Sumner, 2006: 248-249). Bu çalışmanın temel meselesi olan geleneksel bilginin dönüşümü de sosyal yaşamın nicel ölçüme uygun olmayan yönlerinin araştırılmasını gerektirdiği için nitel araştırma yöntemiyle araştırılmaya uygundur. Devon Jensen, nitel araştırmada araştırmacının etkileşime girdiği görüşmecilerin geniş dinamiğini görmesi gerektiğini, bunun da görüşmecilerin yaşadıkları deneyimlere bir bakış olduğunu ve bunu sağlayacak olanın da yüz yüze görüşmeler ve yerinde gözlemler olduğunu ifade etmektedir (2008: 2). Jensen’in nitel çalışma hususundaki gözlem ve deneyim vurgusu geleneksel bilginin dönüşümünün nasıl araştırılması gerektiğini göstermektedir. Geleneksel bilgi, insanın çevresini gözlemlemesi ve deneyimlemesi yoluyla dönüşen dinamik bir yapıya sahiptir. En temel özelliği gözlem ve deneyim olan bu bilginin dönüşümünü izleyebilmenin araştırmacı için de en verimli olacak yolu gözlem ve deneyim olmalıdır. Henry P. Huntington, geleneksel bilginin gözlem yoluyla edinildiğini, sözlü gelenekte aktarıldığını ve paylaşıldığını ifade etmektedir. Huntington’a göre bu bilgi deneyimseldir ve bireyin geçim kaynaklarının hatta hayatta kalabilmesinin dayandığı çevresel olayları anlamak ve tahmin etmek için kullanılmaktadır. Bu bilgi türünü belgeleme yöntemleri sosyal bilimlerden türetilmiştir, bunlar; yarı yapılandırılmış görüşme, anket, atölye çalışması ve işbirlikçi alan çalışmasıdır (2000: 1270-1271). Huntington’ın geleneksel bilginin doğasına ve yöntemine dair görüşleri de bu çalışmada nitel araştırma yönteminin kullanılması savını desteklemektedir.

Nitel araştırma yöntemi, literatür taraması ile elde edilen verinin uygulamada nasıl olduğunun gözlemlenmesi açısından verimli olacağı düşünüldüğü için

seçilmiştir. Geleneksel bilginin deneyimsel yapısını kavrayabilmek, izleyebilmek için veriler, *derinlemesine görüşme ve gözlem* teknikleriyle elde edilmiştir. Sözü geçen veriler, *alan notları ve görüntüyle belgeleme* teknikleriyle elde edilen verilerle de desteklenmiştir.

Belkıs Kümbetoğlu, *derinlemesine görüşme* tekniğinin açık uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kıldığını ifade etmektedir (2015: 71). Derinlemesine görüşme tekniğine uygun olarak açık uçlu soru listesi hazırlanmıştır. Bu görüşmeler, araştırmacının sorduğu sorulara, görüşmecinin verdiği cevaplar doğrultusunda derinleşmiş ve yön bulmuştur.

Görüşmeler, görüşmeciden izin alınarak ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Bu ses kayıtlarının alınabilmesi Leech ve Onwuegbuzie'nin ifade ettiği gibi konuşmanın mümkün olduğunca çok nüansının yakalanmasını sağlamıştır (2008: 340). Böylece, görüşme sırasında gözden kaçmış olması muhtemel detaylar, kayıtların deşifresi sırasında ortaya çıkmıştır. Böylesi veriler, analiz sürecini destekleyici niteliktedir.

Verilerin elde edildiği bir diğer teknik olan *gözlem*, Keith F. Punch'ın ifadesiyle nitel yaklaşımlarda daha az yapılandırılmıştır. Araştırmacı, davranışları, olayları doğal akışı içinde gözlemler ve gözlemlenen durum araştırma amaçlarına göre düzenlenmez (2020: 175-176). Punch ile benzer şekilde John W. Creswell de doğal ortamın önemini vurgulayarak, nitel araştırmacıların, görüşmecilerle doğrudan konuşarak ve kendi ortamlarındaki davranış ve pratiklerini görerek yakından bilgi topladıklarını ifade etmektedir (2020: 46). Tüm bunlar gözlemin, geleneksel bilginin tarım ve gıda alanındaki dönüşümünü, bağlamında anlayabilmeyi sağlayan bir nitel araştırma tekniği olarak bu çalışma için önemli bir veri elde etme tekniği olmuştur.

Alan notları da görüşmeler sırasında gözden kaçabilecek noktalar hususunda büyük bir öneme sahiptir. Anne E. Brodsky, nitel araştırmacıların, alan notlarında insanların (araştırmacının kendisi de dâhil), yerlerin, nesnelere ve

olayların derinlemesine ayrıntılarını ve ayrıca veriler, örüntüler ve araştırma süreci hakkındaki yansımalarını kaydettiğini ifade etmektedir (2008: 341). Böylece derinlemesine görüşmeler sırasında kayıt cihazının kaydedemeyeceği mekâna, kişilerin tutum ve davranışlarına, söze dökülmeyen detaylara dair bilgilerin alan notları olarak kayda geçirilmesi alan verisini destekleyici olmuştur.

Bir diğer destekleyici teknik olan *görüntüyle belgeleme* sayesinde alan araştırması sırasında çeşitli faaliyetlerin fotoğrafının çekilmesi ve video kaydının alınması sağlanmıştır. Bu teknik, geleneksel bilgi pratiklerinin görsel veriyle sunulabilecek olanlarına ve çalışmanın bağlamına dair görsel veri elde etmede faydalı olmakta olup, elde edilen görsel veriler analiz sürecini desteklemiştir.

Görüşmeciler belirlenirken aşağıda belirtilen kıstaslar göz önünde bulundurulmuştur:

- Hâlihazırda tarımsal üretim yapan çiftçiler/köylüler ve doğadan bitki toplayıcılığı faaliyetlerini sürdürenler,
- Tahtaciörencik Doğal Yaşam Kolektifi (TADYA) ölçütleriyle üretim yapanlar,
- Buraya kadar belirlenen gruplardaki üreticilerin daha önceden tarımsal üretim yapan aile büyükleri,

Araştırma konusu ve sorunsalı çerçevesinden hareketle hazırlanmış olan açık uçlu sorulardan oluşturulmuş olan soru listesi ile yapılandırılmamış ve yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler, görüşmecilerin izinleri alınarak ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Bu araştırmada kuşaklararası ve cinsiyetler arası farklılıklar göz önünde bulundurulmuş 30 kişi¹⁷ ile görüşme yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler konu ile bağlantılı başlıklar altında tasnif edilmiştir.

Çalışmanın temel meselesi olan geleneksel bilgi konusuna insan, kültür, çevre etkileşimi bağlamında odaklanılmıştır. Tarımsal faaliyetler başta olmak üzere halk takvimi, halk meteorolojisi gibi konulara dair de görüşmeler ve gözlemler

¹⁷ Görüşmeci listesi tezin sonunda "Kaynaklar Bölümünde" yer almaktadır.

yapılmıştır. Çalışmanın temel hareket noktasını tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır. Tarımsal faaliyetler mevsimlere bağlı olan, kendine özgü takvimi olan pratiklerdir. Bu takvimler de tarımsal faaliyetin sürdürüldüğü bölgenin iklim koşullarına ve coğrafi özelliklerine göre değişkenlik göstermektedir. Tarımsal faaliyetlerin takvime ve iklim koşullarına bağlı olarak toprak hazırlığı, bakım, tohum yatağı hazırlama, toprağı sürmek ve havalandırmak, ekim veya dikim, çapalama, gübreleme, sulama, hasat veya harman gibi kendine özgü aşamaları vardır. Alan araştırması planlanırken tarımsal pratiklerin bu özellikleri göz önünde bulundurularak hareket edilmesine dikkat edilmiştir. Alan araştırması planlanırken 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde başlayıp dünyaya yayılmış olan ve tüm dünyayı etkisi altına almış olan Covid-19 küresel salgını da göz önünde bulundurulmuştur. Sözü geçen hastalıktan korunabilmek için temel kurallardan birisi sosyal mesafeye dikkat edilmesidir. Bu nedenle alan araştırması sırasında görüşmeler açık havada, açık veya yarı açık alanlarda ilkbahar, yaz ve sonbahar aylarında gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında ön hazırlık ve planlama çalışmaları yapıldıktan sonra köyün tarım faaliyetlerine bağlı takvimine uyularak alan araştırmasının takvimi oluşturulmuştur. Bu takvim doğrultusunda alan araştırması yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemi kapsamında derinlemesine görüşme ve gözlem teknikleri kullanılarak Tahtacıörencik köyünde tarımsal üretim faaliyetlerini sürdüren çiftçilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tarımsal üretim faaliyetlerinin emek yoğun bir süreç olması tarlada, bahçede çiftçilerle bir arada bulunarak çalışmalarını engellemeden görüşmelerin yapılmasını gerektirmektedir. Alan araştırması süreci boyunca görüşmecilerin tarımsal üretim faaliyetlerinin aksamaması hususunda gereken dikkat gösterilmiştir. Bu durumun olumlu tarafı çiftçilerin üretim alanlarındaki faaliyetleri hususunda etkili bir gözlem yapılabilmesini sağlamış olmasıdır. Geleneksel bilginin dönüşümünü anlayabilmek hususunda görüşmeci çeşitliliğini sağlayabilmek adına, görüşmelerin farklı kuşaklardan ve cinsiyetlerden kişilerle yapılmasına özen gösterilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonunda nitel araştırma yöntemiyle elde

edilen ses kayıtları deşifre edilip, görsel malzemeler ve alan notları düzenlenip, tasnif edildikten sonra söylem analizi aracılığıyla yorumlanmıştır.

Araştırma ziyaretlerinin belirli aralıklarla yapılması verilerin deşifresi, düzenlenmesi, eksikliklerin belirlenmesi ve bir sonraki ziyaretin bu veriler ışığında eksiklikleri gidermeye yönelik olması sağlanmıştır.

Nitel araştırma teknikleriyle toplanılacak her türlü veri alan verisini oluşturmaktadır. Derinlemesine görüşme, gözlem vb. tekniklerle alandan elde edilen veriler, söylem analiziyle yorumlanmıştır. Keith F. Punch, söylem analizini dili kelimelerin, cümlelerin ve dilsel özelliklerin ötesinde ele alan; dikkatleri, dilin kullanım biçimine, ne için kullanıldığında ve dilin içinde kullanıldığı sosyal bağlama çeken bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır (2020: 214). Punch'ın söylem analizine dair sosyal bağlam vurgusundan hareketle, veriler elde edildiği sosyo-kültürel, ekonomik, tarihsel bağlamı içinde yorumlanmıştır. H. Russell Bernard'a göre söylem analizi, doğal olarak oluşan etkileşimlerin yakından incelenmesini içermektedir. Resmi söylem analizi de bu etkileşimleri kaydetmeyi ve dikkatlice kodlama ve yorumlamayı kapsamaktadır (2006: 484). Tüm bunlardan hareketle, söylem analizi, insanların birbirleriyle ve doğayla girdikleri etkileşimin getirisi olan geleneksel bilgi pratiklerinin değişim, dönüşüm ve aktarımına dair farklı cinsiyet ve yaş gruplarından görüşmecilerin söylediklerinin kaydedildikten sonra kodlanmasını ve literatürden de destek alınarak yorumlanmasını sağlamıştır.

Özetle, bu çalışmayla geleneksel bilgi, geleneksel ekolojik bilgi, insan-çevre-kültür ilişkisi, sürdürülebilir kırsal kalkınma gibi kavramlarla birlikte nitel araştırma, söylem analizi gibi metodolojik uygulamalar aracılığıyla geleneksel bilginin dönüşümüne dair hem yerel hem evrensel düzeyde bir bilimsel bilgi üretilebilecektir.

3. BÖLÜM

TAHTACIÖRENCİK KÖYÜNDE GELENEKSEL TARIM VE BESLENME BİLGİSİ

3.1. TAHTACIÖRENCİK KÖYÜNÜN HİKÂYESİ

*“Coğrafya hem kişisel hikâyelerin hem de kolektif hafızanın harmanlandığı özel bir yer”
(Küçüküstel 2020: 53).*

Tarımsal üretim ve gıda özelindeki geleneksel bilgi belleğinde çeşitli sebeplerle dönüşüm yaşanmasının ardındaki tarihsel süreçler, önceki bölümde anlatılmıştır. Bu bölümde de bütün dünyayı etkileyen bu süreçlerin, sınırları belli bir alandaki etkileri açıklanacaktır. Bu etkilere geçmeden önce araştırma alanının hikâyesine de yer verilmesi gerekli görülmüştür. Tahtacıörencik'te geleneksel bilgi belleğinin taşıyıcıları olan insanların kendi hikâyeleri kadar bu bilginin öğrenildiği, paylaşıldığı ve dönüştürüldüğü mekânın da hikâyesi önem arz etmektedir. Geçmişten bugüne ulaşan resmî belgelerde köyün adının ve bağlı olduğu yerlerin değişiklik gösterdiği görülmektedir. 1107 Tarihli Avarız Defterinde (1695-1696) Tahtacıörencik, 1167 Tarihli Şer'iyeye Sicilinde (1753-1754) *Tahtacıviran*, 1928 yılında *Tahtacıvirancık* adlarıyla Ayaş'a bağlı olduğu belirtilmektedir (Karaman, 2003: 811-813). 1 Eylül 1957 yılına kadar Ayaş'a bağlı bir nahiye olan Güdül, Ankara'nın ilçesi olduktan sonra Tahtacıörencik de bu ilçenin bir köyü olarak resmî kayıtlarda geçmeye devam etmektedir. Günümüzde Ankara ili Güdül ilçesine bağlı Tahtacıörencik, Büyükşehir Yasası ile köy statüsünden mahalle statüsüne geçirilmiştir¹⁸.

¹⁸ Çalışmada mahalle kavramının, köyün çağrıştırdığı sosyal, kültürel ve ekonomik anlamı veremediği düşüncesinden hareketle köy kavramı kullanılmıştır.

Görsel 2. Tahtacıörencik Köyü Tabelası

Köye dair resmî belgeler, bize sadece köyün yerel yönetimlerle bağı, varlığının hangi yıllara dayandığını göstermektedir. Bu bilgilerin bir çalışma için önemi yadsınamaz ancak köyün yaşayan tarihini köyde yaşayanların dilinden duymak, dinlemek de en az resmî bilgiler kadar önemlidir. Söz konusu meselenin önemini John Berger, köyü, köylüyü, köy ve kent yaşamının sentezini konu edindiği *Onların Emeklerine* üst başlığıyla yayınladığı üçlemenin ilk kitabı olan *Domuz Toprak'ta* şöyle ifade etmektedir:

Çok yakın zamanlara kadar bir köyün ve oradaki köylülerin kendilerini tanımlamaları için ele geçirilebilir bilgi yalnızca onların söylenmiş sözleriydi. Köyün kendi portresi -emeklerinin fiziksel başarıları dışında- varoluşlarının anlamını yansıtan tek şeydi. Başka hiç kimse ve hiçbir şey, böyle bir anlamı vermezdi. Böyle bir portre (...) olmaksızın köy kendi varlığından kuşkulandırmaya zorlanmış olabilirdi. Her hikâye ve hikâye üzerine her yorum -ki bu hikâyenin tanıkları olduğunun kanıtıdır- portreye katkıda bulunur ve köyün varoluşunu doğrular (2016: 21).

Berger'den farklı olarak bugün hâlâ, köye ve köylüye dair bilginin kendi sözlerinden anlaşılabilirliği söylenebilir. Daha kapsamlı düşünüldüğünde alan

araştırması yapılan çalışmalarda, araştırılan konu, o mekânın öznelinin diğer bir deyişle yaşayanlarının anlatımlarından çok daha iyi anlaşılabilir. Mekân, “insanlara ait anıların ve geçmişin ambarıdır; ayrıca kültürel simgeler deposu olarak da işlev görmektedir” (Urry, 1999: 42). Bir yeri, bir mekânı, sakinlerinin o yere dair anlattığı deneyimleri, anıları dinlemek anlaşılır kılacaktır.

Köyün resmî tarihindeki ad yolculuğu bilgisinde “*tahtacı*” ifadesi yanına “*viran*”, “*virancık*¹⁹” ve “*örencik*²⁰” gibi ekler olsa da tahtacı kısmı hiç değişmemiştir. Köyde yapılan görüşmelerde ve günlük sohbetlerde köyün adının hikâyesinin ne olduğu sorulmuştur. Bu soru, genellikle “tahtacı” ifadesinin “Tahtacı Türkmen Alevileri”ni çağrıştırdığı, o nedenle buranın Alevi köyü zannedildiği ancak köyün adındaki “tahtacı” ifadesinin Alevilik ile ilgisinin olmadığı belirtilerek cevaplanmıştır.

Ya buralar hep aslında ormanmış çammış. Adamlar kese kese ta burdan Haymana'ya ağaç götürmüşler. Bak hesapla satmak için. Tahta tahta çoğumuş. Tahta üretirlermiş, kaçak çekerlermiş böyle şeynen makine neyin yok. Harhar (!) dedükleri bir şey var testereynen tahta yaparlarmış onları satmaya giderlermiş. Tahtacılık ordan geliyor (Adem Kurtuluş).

İşte tabii ya bu çok köyün kuruluş aşamasında ise daha o marangozlar hızır makinelerinin falan olmadığına el testereleriyle o uzun tomrukları, sııkları çekmek suretiyle. Çekmek diyorlar ona. İnce ince tahta hâline getiren bir karşılıklı çekilen testereyle çekmek dedikleri de o. Karşılıklı testereyle çeke çeke tahta hâline getirmişler. Tahtalardan evler yapmışlar. Çatıları dâhil kiremit falan değil, tahtaymış komple. Tahtaları çakıp yağmur, kar falan o tahtaların üzerinden akarmış. Sac yok, kiremit yok. Çok eski. O yüzden hani tahta çektikleri için tahta yaptıkları için her şeylerini Tahtacı kelimesi ordan kaynaklanıyor. Tabii bir gelirlerini yine sağlamak için biraz da geleceğe yönelik para biriktirebilmek için tabii çocuklarının geçimini sağlamak, evliliklerini yapabilmek maksadıyla orman genel müdürlüğünün ormanda yapmış olduğu kesimlerde bu köylü çok çalışmış. Orman kesimine çok gitmişler. Kamyonlara kereste sarmışlar, tomruk sarmışlar. Kendi ihtiyaçlarını da oradan karşılamışlar. Kaçak göçek de olsa karşılamışlar. Evlerini yapmışlar. Damlarını yapmışlar. Ahırlarını yapmışlar. Ne bileyim her türlü ihtiyaçlarını ormandan görmüşler. Yakacakları dâhil olmak üzere (Mehmet Yıldız).

Yukarıdaki anlatımlar, köyün adındaki “tahtacı” ifadesinin somut anlamda tahtacılık işiyle ilgisinden kaynaklandığının düşünüldüğünü göstermektedir. Köyde hem geçimlik ekonomide yer alması hem de yaşam alanları olan evlerin yapımında kullanılması nedeniyle, tahtacılığın burası için önemli olduğu ve hatta köyün adında yer aldığı anlaşılmaktadır.

¹⁹ “Viran sıfat (vi:ra:n) Farsça viran, yıkık, harap” (TDK 1998: 2349).

²⁰ “Ören isim Eski yapı veya şehir kalıntısı, harabe, virane” (TDK 1998: 1735).

Görüşmeler sırasında köyün nüfusunun bir zamanlar çok fazla olduğu ifade edilmiştir. 2023 yılı verilerine bakıldığında köyün 223 nüfuslu bir yerleşim yeri olduğu görülmektedir. Nüfustaki değişiklikler köydeki eğitimi de etkilemiştir. Köyde bir okul binası bulunmasına rağmen uzun yıllardır burada eğitim verilmemektedir.

Ya göç oldu yaa. Okul vardı evveli iki öğretmen vardı. Okul kalabalığıdı köy de kalabalığıdı. Şimdi yok. 5-6 çocuk var 2 çocuk kalmış şimdi de. Servis gelip götürü. Taşıyor Karacaören'e taşıyor, Güdül'e taşıyor. Beypazar'a taşır. Çocuklar bölük grup grup (Selime Ünal).

Okul vardı geldiğim ilk senelerde vardı. İlk üç sene felan öğretmen vardı. Öğretmen arkadaşımız vardı. Üç sene felan durdu. Ondan sonra taşımali olunca Karacaören'e gittiler çocuklarım. Benim bile çocuklarım hem Uruş'ta okudu hem Karacaören köyünde okudu (Nevin Demir).

Ben 118-120 talebe olduğunu bilürüm bu okulda. 120-140 öğrenci olduğunu bilürüm yani. Taş Binada. Taşımali eğitim kötü oldu ya (Adem Kurtuluş).

Yani ben okula burada başladım mesela. Burada okul var görmüşündür. Orda beşinci sınıfa kadar orda okudum. Bayağı da kalabalıktık yani yüz kişi falan vardık yani genç olarak. Daha sonra taşımali eğitim diye bir şey çıktı. Karacaören. Bir yıl. Ondan sonra bizi aldılar başka bir okula, Uruş. Ordan sonra bir ara şeye geçtim ben Ankara'da okudum biraz. Tabii nüfus olarak genç nüfus olarak şimdi bakarsak eğer yani köyde kalan şu anda yüzde iki falandır ya (Fırat Şener).

Görsel 3. Tahtacıörencik Köyü İlkokulu

Görüşmecilerin neredeyse tamamı ilkokul eğitimini köydeki okulda tamamladığını ifade etmiştir. Nüfusun azalmasıyla birlikte okul çağındaki çocuk sayısı düşünce köyde kalan öğrenciler taşımali eğitim adı altında Güdül'ün başka bir köyü olan Karacaören'e gitmeye başlamışlardır. Zamanla okul çağındaki çocuk sayısı düşünce, taşımali eğitim yerine aileler kış mevsimini Beypazarı'nda veya Güdül merkezde geçirmeye başlamışlar, çocuklarını buralardaki okullara yazdırmışlardır. Köy okulundaki eğitim-öğretim faaliyetleri sona erdiği için bina boş olarak durmaktadır.

Köyün içerisinde kendi ürettiklerinin dışındaki ihtiyaçları satın alabilecekleri herhangi bir işletme bulunmamaktadır. Bu tür ihtiyaçları alabilecekleri en yakın işletme, köye sınırı olan Beypazarı'nın Uruş köyünde bulunan bakkal dükkânıdır. Köye her sabah Güdül merkezden ekmek arabası gelmektedir. Bugün bazı evlerde ekmek yapımı devam etse de köy halkının büyük bir bölümü ekmeğini ekmek arabasından satın almaktadır. Eskiden ise herkesin kendi ekmeğini yaptığı, köyde iki ekmek fırınının bulunduğu görüşmelerde belirtilmiştir.

İki taneydi fırını olan. Biz hamurunu yoğuruyorduk. Oraya götürüyorduk. Oranın şöyle yerleri vardı. Yer olsun sekü derler şöyle yüksek yerlere. Oralara seriyorduk. Odununu götürüyon hamurunu götürüyon. Yani orda içini koyuyon. Onlar şöyle fırının içine sürüyollar. Şeyini kaç tane alırsa bilmem de bir çörek verürlermiş bir pişmeye. Bir postaya bir çörek evet (Zeliha Erdem).

Birinin... bir aşağıda vardı fırın bir de yukarıda vardı. Orda ikisi. Aşağı gidersen aşağı giderdin. Şu yukarıya çok giderdik biz. Ben işe neyi gittimiydi ebem tekneyi götüremezdi. Böyle tekne olurdu. O fırıncı karı gelir de götürürürdü. Ekmeği de pişürür de getirürürdü. Ebem sererdi ederdi. O kadın da pişürürdü. Ebem getirürürdü (Münevver Çelik).

Köyün yukarisında Göcen ebenin fırını vardı. 15 günde bir yanardı. Çörekler, külde kömbeler yapıldı. Böyle bir fırın olsaydı. Her gün açılabilir yapılabilir (Hayriye Erol).

Eskiden evlerde yoğurulan hamurun köydeki fırınlara götürülüp oradaki kişilerden pişirilmesinin istendiği belirtilmiştir. Ekmeği pişiren kişinin emeğinin karşılığıninsa parayla değil pişirdiği ekmekle ödendiği belirtilmiştir. Bu tür bir ödeme biçiminin olması eskiden köyde takas ekonomisinin kullanıldığını göstermektedir. Burada Karl Polanyi'ye referansla bir "karşılıklılık" ilkesinin sözkonusu olduğu söylenebilir. Polanyi'ye göre, böylesi bir "karşılıklılık (...)

birbirini tanıyan ve/veya birbirleriyle sosyal konumları tarafından belirlenmiş, o konumla uyumlu ilişkiler kuran insanları içerir". Komşuluk, hemşehrilik gibi aile bireyleri arasındaki ilişkiye benzer, güvene, dayanışmaya, sadakate dayanan bir karşılılık ilkesi biçimidir (2010: 19). Bugün ise artık köy fırınları olmadığı için bazlamalar, evlerde sac üzerinde veya sobada pişirilmektedir.

Görsel 4. Bazlama Pişirme

Görsel 5. Bazlama Pişirme

Köyde sağlık ocağı veya sağlık hizmeti alınabilecek herhangi bir kurum bulunmamaktadır. Gündelik hayat içerisinde erkeklerin sosyalleşme mekânı olan köy kahvesiyse TADYA kolektifinin düzenlediği etkinliklerde köyde yaşayan ve kentten gelen kadın, erkek, çocuk herkesin bir arada bulunduğu bir toplanma mekânı işlevini görmektedir. Köydekilerin “bir topluluk içinde bulunma ihtiyacını karşılamak” amacıyla kullandıkları kahvehaneye bugün kentten gelenlerin girebildiği bir mekâna dönüşmesi ise köyün “şehrin kozmopolit yapısına” açıldığını göstermektedir (Emiroğlu, 2016: 492).

Çevre ilçe veya köylerden değirmene öğütülmesi için buğday getirme, ticaret yapma gibi sebeplerle köye gelenlerin ücretsiz bir şekilde misafir edildiği bir köy odasının bulunduğu görüşmelerde ifade edilmiştir. Ayrıca köy odasının dışında, ailelere ait odaların bulunduğu ve bu odalarda da dışarıdan gelenlerin ağırlandığı ifade edilmiştir.

E kalabaluk olunca bir de bizim odamız vardı. Köy odası değil. Bizim kendi odamızdı ora. Oraya cumartesi gelürlerdi Kuzuören'den Çukurören'den, Akkaya'dan Sorgun'dan. Cumartesi gelürlerdi yatallardı. Erken kalkarlar pazara... Akşam yatmadan evveli babam yemek hazırlattururdu onlara. Tarhana çorbası... Satış neyi yapmazlardı. Yazuk onların ekini olmazdı pek. Uruş'tan alırlardı. Bizim köyde de değirmen varıdı su değirmeni. Ceryanlı değirmen sonradan çıktı ya. O su değirmeninde öğütürlerdi. Ücretsiz kalurlardı. Biz hayrımıza verürdük. Taa ebemin dedemin zamanında varımışmış bizim odamız onlar da verürmüş. Geleni geçeni... yatallardı. Yerlerdi yemek verürdük. Erkende tarhana çorbası pişürürdük. Pekmez koyuverürdük. Ordan yoğurt koyuverürdük yavrum. Üstünde iki kat odası var. Bir de yatak odası var. Hayır için bakarduk. Yatakları yazuk adamlar gelince çıkarıverürdü giderdi o yatak odasından babam. Kitliydi o oda. Ordan erkende giderdi düerdi oraya yatak odasına kordu Zeliha sen de bilmen yavrum. Süpürürdü odayı. Çıkar gelürdü gayi. Bizim hep verdi babam. Daha hayvanların samanını da verürdü arpasıynan olmayanların. Evveli böyle köy çarşı neyin mi vardı yavrum. Şimdi gidiyor herif gayi Ankara'ya mı gider Ayaş'a mı gider hani bir derler Bolu'ya mı gider. Oralardan alıyor ununu yiyeceğini edeceğini bu yanına hiç gelen yok (Münevver Çelik).

Eskiden bir yerden bir yere gitmenin ve dönmenin zor olduğu, otomobil, otobüs gibi ulaşımı kolaylaştıran araçların olmadığı dönemlerde, gidilen yerlerde konaklama ihtiyacının zaruri olması, köy odası gibi konaklama yerlerine ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bugün artık ulaşımın gelişmesi, mesafelerin kısalması, alışveriş yapılabilecek yerlerin artması gibi etkenler, bu tür bir konaklama ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Tahtacıörencik'te artık köy odasının yerine kentten gelen, köyde vakit geçirmek isteyen ziyaretçilerin konaklayabilmesi için köylüler, ücreti mukabilinde ya evlerinin bir odasını ya da kullanmadıkları evlerini kiralamaktadırlar. Köy odasında ücretsiz konaklanılan dönem, konaklayan kişinin ihtiyacının ve zorda kalma durumunun giderilmesi olarak görülebilir. Öte yandan bugün, ücreti mukabilinde bir konaklama imkânı sunulması ise kentten gelen bireyin boş zaman ve dinlenme etkinliği ihtiyacının giderilmesi olarak yorumlanabilir. İkinci durumun keyfilik içeren yapısı bu etkinliğin ücretlendirilmesi durumunu açıklamaktadır.

Anlatılanlara göre özetle, adını, ekonomik bir kaynak olarak gördükleri tahtacılıktan alan Tahtacıörencik köyünde eskiye nazaran nüfusun çok büyük oranda azaldığı, okul, bakkal, sağlık ocağı, köy odası gibi yerlerin bulunmadığı, bir zamanlar evlerde yapılan ekmeğin artık satın alındığı bir yer hâline gelmiş olduğu görülmektedir. Değişen şartlar uyarınca kahvehane gibi bazı mekânların işlevinin genişlediği görülürken, dışarıdan gelen ziyaretçilere ücretsiz

konaklama imkânı sunan köy odasının yerini ücreti mukabilinde konaklanılabilen köy evleri almıştır.

3.2. BİR GÖÇ HİKÂYESİ: GİDENLER, KALANLAR, GERİ DÖNENLER

“Bir yerlere giden insan, asla aynı kişi olarak dönmez.”
Dupa Dealuri (2012) / Cristian Mungiu

Paul Connerton’a göre “bir yaşamın anlatısı, birbirleriyle bağlantılı anlatılar dizisinin bir parçasıdır; söz konusu anlatı, kişilerin kimliklerini edindikleri grupların öyküsü içine gömülüdür” (1999: 38). Tahtacıörencik köyünde peşine düşülen tarım öyküsüne dair yapılan her görüşmede, her sohbette bireysel deneyimlerden önce içinde buldukları grubun toplumsal deneyimine ve yaşamışlıklarına dair hikâyeler anlatılmıştır. Bu deneyimlerin mekânı olan köye dair anlatımların merkezinde, köydeki eski kalabalık günlere özlemin dile getirildiği kente göç hikâyesi yer alır. Sözü geçen hikâye, her görüşmeci tarafından yinelenmiştir. Bu yinleme hâli, göç hikâyesinin Tahtacıörencik’in kolektif belleğinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

“Şehir, yurt olduğunda herkesin hatıra kesesinde kendine büyük bir yer bulan ve ruhumuza doğrudan nüfuz eden bir “şey”dir. Kendi kişisel tarihimize yataklık eden şehirlerin tarihi ile kendi tarihimizin kesiştiği zamanların önemi diğer sıradan zamanlardan fazladır” (Tunç, 2012: 33).

Ayfer Tunç’un *Memleket Hikâyeleri* kitabındaki bu ifadelerden hareketle sadece şehrin değil yaşanılmış veya yaşamakta olan her yerin aslında yurt olduğunu söyleyebiliriz. Tahtacıörencik de burada yaşamış ve yaşamakta olanların yurdudur. Bir yurt olarak Tahtacıörencik’in tarihiyle burada yaşayanların kişisel tarihleri birbiriyle kesişmektedir. Köy nüfusunun geçmişten bugüne olan tarihiyle buradan göçenlerin, geri dönenlerin, göç(e)meyip kalanların kişisel tarihleri de birbirine karışmaktadır. Köyden kente tamamen göçebilenler, göç(e)meyip kalanların dışında bir ayağı köyde bir ayağı kentte adeta arafta yaşamını sürdürenler, bu göç hikâyesinin kahramanlarını oluşturmaktadır.

Köyün nüfusunun önceden nasıl olduğu sorusuna verilen cevaplarda eskiden kalabalık olduğu vurgulanmaktadır.

Eskiden var ya köy çok kalabalıktı köy. Tabii canım. Çok kalabalıktı. Ankara'ya... öyle az kişi vardı Ankara'da benim çocukluğumda... belki beş on kişi vardı. Şimdi hepsi o tarafa yöneldi. Neden öyle oldu. Köyde ne yapamaz meslek yok. Yani tarım çok şey değil. Geçinebilecek yani aile geçindirilebilecek bir köyde öyle büyük ekip biçilecek arazi yok bizim köyde. Dağlık olduğu için bura. Uzun 50-60 dönüm bir kişinin arazisi yok. 2 dönüm, 3 dönüm, 5 dönüm. Küçük bir köy böyle. Ova değil ki bura. Dağlık bir köy. O yüzden herkes iş bulmak için dışarı bir yerlere gitmek zorunda. Nere olursa yani. Birisi okuyor gidiyor mesela biri iş buluyor gidiyor, biri meslek edinip gidiyor. Öyle öyle köy boşaldı yani. İş güç olmayınca köyde (Hanife Özay).

Bu köyün benim çocukluğumda çok şey kalabalık bir nüfusu vardı. Ankara dediler hep gençler Ankara'ya gittiler. Yaşlılar iş tutamayacak yaşlılar kaldı. Ben de annemin babamın yaşlı çocuğuydum. Benim annem babam da çiftçiydi, yaşlıydı. Cahiller idi. İlkokul okumamışlar. Çiftçilik ettikleri için ben burda galmak zorunda kaldım. Benim ilkokul birde başladığım arkadaşlar ben üçüncü sınıfa dördüncü sınıfa gidince hep anaları babaları Ankara'ya gitti. Kimininki gapıcı oldu kimininki başka bir iş buldu kimininki bir şey oldu. Onlar gittiler ben tek bir tane kaldım (Selma Koçak)

Burası tabii çokluk çocuk şey etti. Yoksa bizim köye sığmazdı ki... Dörtte biri sığmaz. Çevreye dağıldılar (Güner Kızılca).

Köyün nüfusu biz çocukluğumuzda daha kalabalığıdı. Yaz kış kalıyorlardı. Şimdi daha az tabii. Şimdi yazlar çok oluyor kışları kimse kalmıyor köyde (Nilgün Göçmen).

Eskiden çok kalabalığıdı. Mektep vardı. Her şey vardı. Sıymazdı herkes gitti Alamanya'ya gittiler. Ankara'ya gittiler. Ta başka yurtdışlarına Avusturya'ya şuraya buraya herkes dağıldı yavrum. Ya göç oldu yaa. Okul vardı evveli iki öğretmen vardı. Okul kalabalığıdı köy de kalabalığıdı. Şimdi yok. 5-6 çocuk var 2 çocuk kalmış şimdi de. Servis gelip götürü. Taşıyor Karacaören'e taşıyor, Gündül'e taşıyor. Beypazar'a taşır. Çocuklar bölük grup grup (Selime Ünal).

Köyün eski kalabalık günlerini anarak başlayan anlatılar, görüşmelerde ve günlük sohbetlerde yinelenmiştir. Köyden kente göçün nedenlerinden birinin büyük tarım arazilerinin olmaması nedeniyle geçim sağlamanın zorlaşması olduğu belirtilmiştir. Tarımda makineleşme, büyük tarım arazilerinde kitlesel ölçüde üretimi mümkün kılabilirdiği için büyük üreticiler piyasa koşullarına uyum sağlayabilmiştir. Ancak küçük üreticilerin bu süreçte piyasa koşullarıyla rekabet edememesi üretimi bırakmalarını tetiklemiştir. Böylesi bir bağlamda kent de iş, eğitim gibi imkânlar sunmasıyla köyden kente göçü cazip kılmıştır. İş nedeniyle göçen ailelerin kentte çeşitli iş kollarında çalıştığı ifade edilmektedir. Ancak bu iş kolları içinde bakkal dükkânı işletmek amacıyla kente göçenlerin sayısının çokluğu da görüşmelerde yinelenen hususlardan birisi olmuştur.

İşte adamlar gitti. Ankara'da 175 tane bakkalımız vardı bizim köyün. Bu köyün 175 bakkalı vardı (Adem Kurtuluş).

Evvelden hep herkes bakkallığa gitti. Ankara'ya... Yetmişten sonra seksenli yıllarda. Bir sene... bir sene dediğim o yıllarda bir herkes gitti gitti... Ondan sonra onlar gine döndü köye geldi (Zeliha Erdem)

Gittim ben 17 sene bakkal çalışturdum Ankara'da (Münevver Çelik).

Bizim gittiğümüz sene işte 80'lerde hep millet bakkala gitti Ankara'ya gittiler. Gitti tutturdu hep millet galan oraya çekildi. Biz 82 mi 83. mü bakkaluduk (Nimet Doğramacı).

Biz gayı bakkal olduk Angara'ya gittük. Orman bizi sıkınca yüz yirmi yedi kişi bakkaluduk biz Angara'nın her tarafında. Kaçakçılık yapan adamlar hepsi de bakkal olduk. Ev aldılar. Fakir olanlar zenginledi kızım (Rıza Seymen).

Tabii ilk gidip de bakkal dükkânı açan birisi maddi durumu da iyi olunca arkasından sürüklemiş köyü. Ya buranın hemen hemen yüzde otuzu yüzde kırkı bakkalcılıkla esnaflıkla Ankara'ya gitmişler. Orda geçimlerini sağlamışlar. Orda da çoluğunu çocuğunu yetiştirip de o işleri devreden emekli olan tekrar köyüne gelmiş. Bağına bahçesine sahip çıkmaya başlamış (Mehmet Yıldız).

Kente göç anlatılarında, kente giden “adamlar”ın ailelerini de beraberlerinde götürdükleri anlaşılmaktadır. Ailecek göçme hâli toprağa ve tarımsal üretim süreçlerine olan ekonomik bağımlılığın ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu durum, aynı zamanda ataerkil aile düzeninde babaya bağlı ekonomik yapıdaki çözülmeye işaret etmektedir. Toprağa bağlı bir ekonominin yerine kentte bakkal dükkânı işletmenin tercih edilmesinde, bu eylemi gerçekleştiren birkaç ailenin refah seviyesinin artmasının geride kalanların da göçmesi hususunda cezbedici bir tarafı olduğu anlatılmıştır. “Köylü gördüğüne inanır” sözünün bir yansıması olan bu durum, somut örneklerin köylünün dünyasında ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Görüşme yapılan kadınların neredeyse tamamının köyden kente göçmeleri ise evlilik yoluyla olmuştur. Köye dönüşleri veya daha uzun süreli olarak köyde vakit geçirmeye başlamalarıysa kadınların ya eşlerini kaybetmesi ya da eşlerinin emekli olmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Kadınların kentte yaşamlarını sürdürdükleri dönemlerde ise köydeki aile üyelerinin yanlarına gerçekleştirdikleri ziyaretler, çocuklarının okullarının tatil dönemlerine bağlı olarak kısa süreli olmuştur. Köyden kente göç neticesinde tarımsal üretimden bakkal işletmeciliğine geçişle, ekonomik uğraşın alanı değişmiş olsa da kadınlar ve çocuklar açısından emek boyutunda bir değişiklik göstermediği anlaşılmaktadır. Görüşmelere ve günlük sohbetlerden edinilen bilgilere göre, köyde tarımsal üretimin ailecek sürdürülmesi durumu, kentte bakkal işletilirken de

sürdürülmüştür. Wolf'a göre köylünün köydeki işletmesi hem bir iktisadi birim hem de bir yuvadır. Dolayısıyla bu işletme, sadece üretime hazır şu kadar "el"den oluşan bir üretim birimi değil, aynı zamanda bu kişilerin doyurulması gereken tüketim birimidir (2000: 32). Buradan hareketle kentte de bakkal dükkânlarının ailecek işletilmesi burada da hem üretim hem de tüketim birimi anlayışının sürdürüldüğünü göstermektedir. Hane halkının beslenme, temizlik gibi ihtiyaçlarının sürdürülmesi hususunda kadının sorumlu görüldüğü ev içi emek faaliyetlerinin köyde olduğu gibi kentte de yine kadınlar tarafından sürdürülmekte olduğu anlaşılmaktadır. Münevver Çelik'in verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere kadınların ev işlerinin yanı sıra bakkal işleriyle de ilgilenmek durumunda kaldıkları görülmektedir. Kentte de köyde olduğu gibi "iş" ev ve ev dışı olarak ayrışmamış, köyde olduğu gibi hane üyelerinin tamamını kapsayan bir ekonomik uğraş olarak görülmüştür.

Köyden kente göçle birlikte kalabalık geleneksel aile yapısından çekirdek aile yapısına geçildiği anlaşılmaktadır. Aile yapısındaki bu çözülme, tarımsal üretime dair geleneksel bilginin aktarımını da etkilemiştir. Böylece göçenler, tarımsal üretim yeri olan köyden ve üretime dair bilginin aktarıcıları olan aile büyüklerinden mekânsal olarak uzaklaşmışlardır. Bu durum, tarımsal üretime dair geleneksel bilgi belleği aktarımının en önemli iki bileşeni olan gözlem ve deneyimin, mekânsal düzlemdeki imkânlılığının ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Köyden kente tam olarak göçmekten ziyade yılın büyük bir bölümünü köyde geçirdiğini söyleyenler sayıca çoğunluktadır. Köyde geçirilen süreyi ise tarımsal üretim takvimi belirlemektedir. Hem tarımsal üretim faaliyetlerinin durduğu hem de havaların soğuduğu kış mevsimini pek çok kişi ya Ankara merkezdeki ya da Beypazarı'ndaki evlerinde geçirdiklerini ifade etmiştir.

17 yaşına gada burda yaşadım. Annem babam çiftçiydi. 17 yaşımdan sonra Ankara'ya gittim. Ankara'da yaşadık. Eşim emekli olunca da şimdi sekiz ay şey altı-yedi ay koydeyiz, altı yedi ay da Ankara'dayız gışın (Selma Koçak).

2010'da geldik köye. Beyim emekli olunca geldik. Bir bu sene gittim kış olarak. Devamlı yazları burdayım. Hayvancılık da yaptık beyimle beraber (Güner Kızılca).

Yoo buradayım ben çocukluğum burda geçti. Evlenene kadar burdaydım. Evlendikten sonra da burdaydım. Sekiz ay durdum evlendikten sonra. 1984'te evlendim. 85'te gittik Ankara'ya. 85'in martı mıydı nisanı mıydı ne gittik. Ondan sonra işte dokuz sene orda kaldık. Çeşitli yerleri gezdik işte. Eşim emekli oldu şimdi (Nilgün Göçmen).

Ankara'da bir sene gittük bir bakkal açtuyduk üç tane çocuk duramaduk geldük geri. Kaynanam da gitmedi. Kayınvalide de gitmedi. Gitmeyince onu da burda koduk gittük deyi gerisi geriye geldük. Beypazarı'nda bir ay iki ay gidiyoruz öyle yaşıyoruz (Nimet Doğramacı).

Nisan martta nisanda geliyoruz buraya. Ekimde gasımda gidiyoruz Angara'ya gene (Melahat Güler)

Köyle kent arasında mevsime ve tarımsal üretim dönemlerine bağlı olarak göçebe bir yaşam sürenlerin dışında, köyün sadık bekleyenleri olarak dört mevsim köyde yaşamını sürdürenler de bulunmaktadır. Kış mevsimini köyde geçirenlerin büyük çoğunluğunun inekleri vardır. İneklerine bakabilmek amacıyla kış mevsimini de köyde geçirmeleri gerekmektedir. “Bu köyde doğdum... Hiç öyle yani gitmedim hiç... Hep bu köyde durdum” diyen Zeliha Erdem ile Ankara'da 17 sene bakkalcılık yapmış olan, eşi öldükten sonra köye dönüp inek bakmaya başlayan akrabası Münevver Çelik “Köyün hâli böyle. Bilmem ben Zeliha ile ikimiz memnunuz köyde durmaktan” diyerek tüm yılı köyde geçirmelerine dair duygularını ifade etmişlerdir. 7 sene Ankara'da elektrik işinde çalışan Tahsin Mumcu da “Ankara'yı sevmedim” diyerek köye dönüp tarımsal üretimle birlikte hayvancılığı sürdürenlerden birisidir. Ekonomik uğraşın ne olduğu köyle kurdukları bağ ile de ilişkilidir. Kimisi bu uğraş nedeniyle gitmediğini belirtmiş olsa da kimisi de bu uğraş devam ettirmek için geri dönmüştür. Buradan yola çıkarak ekonomik uğraşın, yaşam alanı tercihinde belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca kişilerin çiftçiliğe dair geleneksel bilgi belleğine sahip olmaları, onlara yaşam alanlarını belirleyebilmeleri hususunda tercih hakkı vermektedir.

Çocukluğunda yaz tatillerini babaannesinin, dedesinin yanında geçiren köyle bağını “buralıyım, ata yurdum benim” olarak tanımlayan Emin Devrim, kentte büyüse de “köyle de bağımızı hiç koparmadık” diyenlerden. Çeltik ekiminden üzüm bağına oradan ekin biçmeye kadar çocukluğunda her türlü tarımsal faaliyeti gözlemlediğini anlatmaktadır. Özetle “geçim neredeyse, ekenek

neredeys e oradaydım” diyerek köyün, onun çocukluğundaki hâlini tanımlamaktadır.

Daha sonra zaten köyü seven bir kişi olarak benimsediğim yaşam tarzı köy yaşamıydı. Sürekli içime bir uhte vardı. Bir anlık alınan bir kararla kendimi köyde buldum diyebilirim. On, on iki sene falan oldu köyüme tamamen geleli. Bi üç beş sene tabi hani git gel yapıyordum Bolu’dan. Yazın geliyordum ekin işi yapıyordum kışın Bolu’daydım. Ama şimdi tamamen evimizi, köyümüzü yaptık. Alt yapımızı oluşturduk, biraz bi tarım tecrübesi edindik. Uğraştık, didindik. Velhasıl bundan sonra da tahminim ömrümüzü, kalan ömrümüzü toprağımızda tamamlayacağız (Emin Devrim).

Bu ifadeler Emin Devrim’in arafta olma hâlinden sıyrılıp köye göçmesini, kalan ömrünü burada geçirmek istediğini göstermektedir.

Tahtacıörencik köyündeki bu göçme/göç(e)meme anlatısı Joseph Campbell (2010)’ın “Kahramanın Sonsuz Yolculuğu” monomitini akla getirmektedir. Monomit “yola çıkış”, “erginlenme” ve “dönüş” olmak üzere üç ana aşamadan oluşmaktadır. Köyden kente göçen, kentte bir süre yaşadktan sonra yılın neredeyse üç mevsimini köyde geçirenler bu monomitin üç eşiğini yaşayan kahramanlar olarak değerlendirilebilir. Bu göç hikâyesinin kahramanları, başlangıç noktaları olan köyden çıkıp geri döndüklerinde aynı kişiler olarak dönmemişlerdir. Köyün dışında geçen sürede farklı deneyimler yaşamışlardır. Köye dönen bu kişiler köydeki geçmiş deneyimleriyle sonradan edindikleri bilgileri birleştirerek yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu nedenle, tarımsal üretim ve gıda alanındaki dönüşümün izini süren bu çalışmada dönüşüm sürecinin bir parçası olan kişilerin ifadeleri, sürecin anlaşılması için önemli görülmüştür.

3.3. TAHTACIÖRENCİK KÖYÜNDE DÜNDEN BUGÜNE TARIM VE DAVARCILIK

Tahtacıörencik köyünde tarımsal üretim ve gıda alanında geleneksel bilginin bugünkü durumuna gelene kadar yaşadığı dönüşümü anlayabilmek ve açıklayabilmek için görüşmecilerden elde edilen verilere bakılması gereklidir. Görüşmeciler, tarımsal üretim faaliyetlerinin bugünkü durumunu geçmişe referans vererek anlatmışlardır. Connerton’a referansla bugünkü deneyimlerini,

geçmiş deneyimlerine ve onların oluşturduğu bağlama dayandırarak açıklamışlardır (1999: 15). Geçmişte neler ekildiğine, dikildiğine dair anlatılanlar, köyün bugünkü tarımsal üretim çeşitliliğini anlayabilmek, hangi ürünlerin nasıl devam ettirildiğini ya da hangilerinin bırakıldığını görebilmek açısından önemli bilgiler sağlamıştır.

Annemgil işte buğday ekiyordu, fiğ ekiyordu, nohut ekiyordu, hepsini ekiyorduk yani. Çeltik ekiyorduk şu çeltik pirinç yapıyorduk. Gara gılçık ekiyorduk, kırmızı pirinç ekiyorduk (Hanife Özay).

Bak o zamanki tarım ürünleri en çok ektiğimiz pirinç. Pirinci bizim annelerimiz babalarımız çok yetiştirirdi. Arpa, buğday, gara fiğ yem deriz ya hani. Bunlar çok yetiştirirdi. Ama bu dörd ürün hele çeltiğe ne dellerdi biliyon altın dellerdi. Şöyle tanesini boşa gidermezlerdi pirincin (Selma Koçak).

Ne ekülürdü? Pamuk ekerdik tarlalara. Yem ekerdik, nohut ekerdik. Ondan sonra yavrum sana deyim çeltük ekerdik pirinç. Buyday ekerdik, arpadır ne ekülür bunlar ekülürdü (Selime Ünal).

Önceden bu şey ekiliyordu buğday ekilürdü, arpa ekilürdü, yem ekilürdü fiğ dedüğümüz, sonra nohut ektük, bir de çeltük ekerdik pirinç. Onun yeri ayrı o sulak Süvari'de... Ondan sonra bunları ekerdik (Zeliha Erdem).

Çeltük ekerdik. Ekin ekerüz, arpa ekerüz, nohut ekerdik. Nohudu evveli çok ekerdik yaparduk fiği doğru. Nohudu ekini şimdik canavarlar domuz dedüğümüz var ya onlar yimeye başlayışa nohudu, yemi, şeyi bırakıverdük. Ekini de bıraktuk. Ekin de ekilmiyor. Şimdik bir arpa ekiyoruz (Nimet Doğramacı).

Ekiyorduk tabii. Ekin galdururduk yarım buğday galduryoduk çeltük ekerdik pirinç galduruk. Ah yavrum oraları bi ağnatıversem benim lafım iki gun alır bitmez (Melahat Güler).

Fiğ derler yem ekerdik yem. Ondan sonra keyman dedikleri Güdül'ün ondan da ekerlerdi. Mercimek ekerlerdi. Nohudumuz vardı. Arpa, buğday ondan sonra çeltiğimiz vardı pirinç olarak. Çeltik suyu severdi. Devamlı suda kalması gerekir. Şimdi yapmıyorlar (Güner Kızılca).

Eskiden işte mesela her şey ekerlerdi. Pamuk ekilirdi mesela. Çeltik ekilirdi önceden. Şimdi onlar kalktı bak. Ne pamuk ekıyorlar ne çeltik. Ondan sonra nohut bak mesela bir sene ekin ekerdik tarlaya buğday ekerdik ertesi seneye de nohut ekilirdi ekin ekilen tarlaya. Dinlendiriyorlardı yani. Mesela bu sene mesela şu tarla iki tarla diyelim şunun birine bu sene ekin ektik ya buğa nohut ediyoz seneye buğa ekin ekiyoz buğa nohut ekiyoz. Yani dinlendiriyoz. Ama şimdi nohut mohut eken olmadı. Şimdi var ya domuz korkusuna. Domuzlar yiyo diye nohut ekmiyorlar. Çeltik de ekmiyorlar (Nilgün Göçmen).

Çeltük, e buğday, ordan nohut, bir de kara yem derlerdi fiğ. Biliyon mu onu? O fiğden ekerdik. Sığırımız vardı, davarımız vardı. O yemi neyi de yemin samanını o fiğin samanı yem samanı derlerdi. Onu davarlara verürdük. Babamın zamanında. Onun samanı iyi olurdu. Yararlı olurdu. Nohudun samanını ayrı ederdük katmazduk. Eee o fiğ samanı iyi olurdu nohut samanı takıl tukul... nohut samanını da öyle verürdük de gene nohut samanı o kadar yaramazdı. Duzlu duzlu gibi olurdu da bir yimezlerdi (Münevver Çelik).

Görüşmecilerin aktardığı bilgilere göre eskiden köyde çeltik yani pirinç, buğday, pamuk, nohut ve fiğ gibi ürünler üretilmektedir. Standage'e göre bu ürünlerden

buğday ve pirinç yanına mısırı da alarak uygarlığın temelini attığı gibi, geçmişten bugüne toplumların altyapısını oluşturmada da önemli bir yere sahip olmuştur (2020: 21). Tahtacıörencik'te de tarımsal ürünlerin başında çeltik ve buğdayın gelmiş olması durumunu Standage'ın ifadeleri açıklamaktadır. Geçmişte yetiştirildiği belirtilen bu ürünlerden bugün sadece buğday, fiğ ve kısmen nohutun hala üretildiği bilgisi verilmiştir. Ticareti yapılan pirincin domuzlar yüzünden üretimi bitmiş ancak davarcılık ve büyükbaş hayvancılığın devamlılığı sayesinde fiğ (kara yem) üretimi sürdürülmüştür. Pamuk da yatak, yorgan, ip gibi temel ihtiyaçlar ölçüsünde üretilirken, verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla 80'ler sonrası serbest piyasa ekonomisinin bir devlet politikası olarak benimsemesi nedeniyle tüketim alışkanlığında değişimler meydana gelmiş, hazır üretim, fabrikasyon elyaf ürünler tercih edilmeye başlamıştır. Böylece insan ve üretim arasındaki ilişkinin sadece yerelde yaşanan ekolojik değişimlerle değil aynı zamanda dönemsel ülke politikaları ya da eğilimleriyle de ilişkili olduğu görülmektedir.

Dikkat çekici bir başka konu da, görüşmecilerin geçmişten bugüne tarımsal ürünler hakkında bilgi verirken özellikle sebze üretiminin eskiden beri yapılip yapılmadığı sorusu sorulana kadar sebze yetiştiriciliği konusuna değinmemiş olmalarıdır.

Sebze mi? Sebze böyle çok ekmezlerdi eskiden fazla yiyeceğimiz kadar ekerdik (Hanife Özay).

Sebze de fasulle, domates, biber, patlıcan bunları herkeş yiyecek kadar ekerdi. Şeylik ekmezlerdi. Başka bizim sebze ürünü herkesin yiyecek kadar kendine yetecek kadar pazarlama yoktu (Selma Koçak).

Eskiden sebze fazla yoktu. Herkeş domates, biber onları ekerdik. Öyle çeşit çeşit heç. Pamuk ekerdik pamuğun içine nohut şey ekerdik pancar şeker pancarı var ya onu ekerdik. Kabak ekerdik. Ya yiyem diye ekerüz. Pamuk ekip böğrüne de domates, kabak, pancarı onları soğan onları ekerdik. Bahçemiz yoktu. Yok böyle çeşit ne arasın domates, biber. Şimdik her çeşit... (Nimet Doğramacı).

Neler ekilirdi. Öyle bir yelpaze geniş değildi şimdiki kadar. Hani herkesin ana geçim kaynağı burda... Herkesin bir çeltik tarlası olurdu. Herkesin bir bağı vardır. Hani üzümünü oradan şey yapar yaprağını basar, pekmezini yapar, üzümünü kurutur. Çeltik olayı da zaten pirinç kalktığı zaman o zamanlar hani hızlı geçer. Pirinci satıp kışlık ihtiyacını hazır alırdı. Bir de herkesin, her ailenin pirinç tarlasının yanında küçük, ufak bir bostanı olurdu. Hani ne diyeyim yani bir ev kadar yüzölçümü olmaz bir ev alanı kadar... Ürünler derken domatestir, salatalıktır, kabak, bostan deriz hani kavun, karpuz, kabağı bostan... Sebze çeşitleri kısıtlıydı, ekseri domates işte bostan dediğimiz biber... patlıcanı falan bilmezlerdi yani... Ama bir ailenin kışlık

yiyeceği, kurutmasını, turşusunu, bilmem neyini, her şeyini, orda yetiştirirdi, çıkarırdı. Ufak çaplı, ticaret için yapılmazdı. İnsanlar sadece kendi ihtiyacını görmek için üretirlerdi. Yani geçim için ekstradan bir çeltik ona bir ehemmiyet verilirdi. Gerisi... yani bağ imiş bostan imiş herkes kendi ailesinin kışlık yiyeceği ihtiyacı için. Yani eskilerden insanların zaten başka da bir tasası yoktu. Yani.. yakacak odunu getirdikten sonra dağdan yiyecek, içeceğini de yiyeceğini de ambarına stokladığı zaman, kışlık yiyeceğini koyduğu zaman başka da bir tasası olmuyordu, masrafı da olmuyordu. Kendi kendine yetebiliyordu. Dışarı bağımlılığı yoktu, yani o şekilde (Emin Devrim).

Tarımsal ürün denildiğinde görüşmecilerin zihninde en başta sebzenin belirmemesinin nedeni, geçmişte hem çok fazla sebze çeşidi olmaması hem de ticaretinin yapılmamasıdır. Görüşmelerden anlaşıldığı üzere sebze, hane halkının ihtiyacı kadar yani geçimlik olarak üretilip, tüketilmiştir. Bu bağlamda, kişilerin geleneksel tarıma dair bilgileri hakkındaki açıklamalarında bilgiye affettikleri değerlerde farklılık olduğu görülmektedir. Geçmişte doğrudan ticareti yapılan ürünün üretim bilgisinin, evin gündelik besin ihtiyacının karşılanmasına dair üretimin bilgisinden daha değerli görüldüğünü söylemek mümkündür.

Geçmişte sebze üretiminin aslında Güdül ilçesi genelinde az olduğu 1945 tarihli bir yazıda da ifade edilmektedir.

Güdül sebze yetiştirmeye pek elverişli bir yer olduğu hâlde şimdiye kadar bu lüzumlu işin halkça âdet edilmemesi düşündürücü, şaşılacak bir hâldir. Bütün ihtiyaçlarını Beypazarı'ndan sağlayan bu kasaba için Kırmir ırmağı, Gölpinar deresi dolaylarında sebze bahçeleri kurulması gerekmektedir. Bugün bir iki gayretli yurttaş buna başlamış bulunuyor, başarı da gösteriyorlar (Çakır, 1945: VII).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere sebze yetiştirilmesinin önünde coğrafi veya iklimsel olarak bir engel bulunmamaktadır. Böylesi bir engel bulunmadığını sonrasında artan sebze üretimi ve çeşitliliği gösterecektir. Çakır'ın 1945 tarihli yazısından alıntılan ifadelerden ve alan verilerinden anlaşıldığı üzere, tarımsal üretimde sadece coğrafyaya bağlı sınırlılıkların değil, bilgi edinme yollarındaki kısıtlılıkların da etkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür. 1945 yılında insanların, ürünlerin çeşitliliğine ya da buldukları toprakta yeni ürünlerin yetişip yetişemeyeceğine dair detaylı bir bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Geleneksel bilgi belleğinde yetiştirilmesine dair bilgiye sahip olmadığı ürünlerin üretimine de yer verilmemiştir. Bilgi edinme yollarının çeşitlenmesi ve bilginin yaygınlaşmasıyla toprağa dair uygulamaların

da değiştiği görülmektedir. Ancak geçmişte üretimdeki bu çeşitliliğin sınırlı olmasının yerel mutfağın içeriğini de kısmen sınırlandırdığını söylemek mümkündür. Görüşmecilerin yerel mutfağa dair verdikleri bilgilerden geçmişte yetişen ürünlere bağlı sınırlı bir mutfak olduğu anlaşılmaktadır. Geçmişte hane halkının günlük yemeklerinin ne olduğu sorulduğunda görüşmecilerin hepsi bulgur aşı, yaprak aşı, sütlü çorba ve tarhana aşı yediklerini ifade etmişlerdir. Bu yemeklerin içinde sütlü çorbanın bayram sabahlarında yenilmesi açısından sembolik bir anlam ve öneme sahip olduğu belirtilmiştir.

Sonra o mahalle toplantıları bittikten sonra aile de biz mesela babaannemin eve toplanırdık. Bütün amcalar, kuzenler vesaireler herkes orda olurdu. Sıraya girerdi herkes büyükten küçüğe el plrd. O bayramlaşma yapılırdı. Ondan sonra da muhakkak önce sofraya sütlü çorba gelirdi. O şeydi yani fiksti. Sütlü orba yenirdi ondan sonra kahvaltılık ne varsa sofraya konulurdu. Bayram sabahları hep o şekilde geçerdi (Halise Kaya).

Bayram sabahları mutlaka yenilen “sütlü çorba”nın araştırma sırasında “bulamaç aşı”, “sütlü aç” gibi farklı adlandırmaları olduğu görülmüştür. Ancak tarhana orbasının yapılmaya başlamasıyla birlikte sütlü çorbanın tüketiminin mevsime bağlı olarak değişmeye başladığı ifade edilmiştir. Bu durumun sözlü kültürel ifade boyutuna yansıması “Bulamaç aşı merdiven başı, tarhana aşı dağı dolaşı (Nimet Doğramacı, Zeliha Erdem) sözünde karşılığını bulmuştur. Bu sözün açıklaması ise şöyle olmuştur:

şöyle eskiden bulamacı yaz gelince yani nisandan ağustosya kadar hatta eylle kadar her gün yaparlarmıştı. Sabah kahvaltısı gibi, bulamaç aşı. Dedğm gibi bir de demiştim ya babaannem bişrmeyip ne yeyeceksiniz deyi. Bulgurman piriç karışımı. Onu da her akşam yaparlarmıştı. Yazın da kışın da herhalde. Hele kışın ta pişirirlermişti. Çünkü şu bakla patlıcan yimeği yoğmuştu. Eskiden evet bu sebze olmadığı için (Zeliha Erdem).

Erkende kalkarduk bi bulamaç aşı pişirrdk şey ederdük de onu yirdük sabahleyin de. Bulamaç aşı merdimen başı dellerdi tarhana aşını kışın yaparduk tarhana çorbasını. Yazın da hep bulamaç stlaş onu yaparduk (Nimet Doğramacı).

Tüm bu ifadeler, tarımsal üretim içeriğinin yörenin yerel mutfağını, kutlama yemeklerini ve gıda tercihlerini özetle beslenme kültürünü nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

Geleneksel bilgi belleğine sahip olan bir başka üretim alanı ise hayvancılıktır. Keçilerden meydana gelen davar sürülerinin diğer bir ifadeyle küçükbaş hayvancılığın da önemli olduğu sıklıkla görüşmeciler tarafından vurgulanmıştır.

Tabii çok eskiden de o davarla birlikte sadece davarla sağlamamışlar geçimlerini. Çeltik ekmişler. İşte iyi kötü arpa, buğday ekmişler. Yine kendi un ihtiyaçlarını karşılamak için. Bulgur ihtiyaçlarını karşılamak için. Bunun yanı sıra da orman köyü olması hasebiyle orman işçiliği yapmışlar. Yani orman, davar hayvanı keçi ve çeltik yine küçük çaplı da olsa arpa ve buğdayla da burda geçimlerini sağlamışlar. Ha sebzeçilik meyvecilik o aşamalarda çok fazla değilmiş burda (Mehmet Yıldız).

Evet ya insanlar önceden birinci geçim kaynağı köyde hayvancılıktı. Yani herkesin evinde yani belki yüz tane keçisi vardı. Yüz tane keçisi vardı. Küçükbaş büyükbaş ayrı tabii. Yani keçisi de vardı on tane de ineği vardı. En az on tane. Tarım da ikinci plandaydı yani para dönüşü en hızlı köylüye hayvancılıktan oluyordu. Tarımda da işte sezonluk hani pirinç ektin sezonda kaldırıyon satıyon parasını.... Ya da nohut. O tarz şeyler (Fırat Şener).

Tee bizim dağda iki yüz üç yüz davarımız vardı yavrum. O zaman hayvancılık da çoğudu. Davarın tiftiğini gırgarduk da satarduk. Ondan sonra biz de o tiftikten geçiniyorduk biliyon. Yaa çoğudu çok. Herkeşin davarı olmayan kimse olmazdı. E yününü tiftiğini gırkarduk sırtından mayısta nisanda, çuvallara guyarduk. Alıcılar gelürdü aludu. Hee burdan alıcılar. Haa yirmi beş guruşa satıyorduk o zaman. Yirmi beş gaymeden gaç para teee dört yüz kilo beş yüz kilo tiftik satıyorduk. E onu da hesapladımıydı onuylan yazın amelenin parasını veriyodun, boğazına yiyordun. Üstüne başına alıyodun gışlık yazlık seneye gada. Daralursan bir tane anasından böyüyeninden satıyordun. Etlik kışlığını kesiyordun. Etini yiyordun. Şimdi bir kilo eti alıyon bazardan ne dadı var. Gaça alıyon iki yüz liraya alıyon bir kilo eti değel mi (Sabiha Pekkan)

Çok davar varıdı. On bin yirmi bin davar vardı burda. Ekonomisi.. tiftiğini satallardı. Ha tiftik. Burda tiftiğnen davarınan çeltük olan adam zenginidi (Rıza Seymen).

Hayvancılık da ancak kendine göre vardı herkeşin. Çok böyle mandıra yapıp da sığır guden yoğuduku. Tiftik satardı herkeşler. Bizim on sekiz dane davarımız varıdı. Benim aklım erdüğü. Emme evveli babam çobanımışımış. Çok tee beş yüz dene davarı varmışımış babamın. Hep dağlarda durmuş (Melahat Güler).

Mesela eskiden milletin şeyi çoktu tiftik keçisi çoktu bizde. Koyun çoktu önceden çobanlar çoktu tabi canım. Bizim yoktu da. Yani olan komşularımız vardı. Mesela onlar tiftik satallardı. Ondan sonra yün satarlardı (Nilgün Göçmen).

Davar yetiştirenler, keçilerden kırtıkları tiftikleri satarak ekonomik gelir elde etmişlerdir. Kendi üretebildikleri ürünlerle hane halkının geçimini sağlamışlardır. Ancak şeker, çay, tuz gibi üretimini yapamadıkları ve ücreti mukabilinde almak istedikleri ürünleri, ticaretini yaptıkları çeltik ve tiftik satışından elde ettikleri gelire almışlardır. Sırakaya'nın vermiş olduğu bilgiye göre, Güdül'de tiftik ve deri ticareti, Osmanlı İmparatorluğu devrinde, 16. yüzyıla kadar götürülmektedir. Bununla birlikte yine aynı çalışmada Güdül ilçe merkezinde 1990'larda da bu ticaretin yapıldığı dükkânların olduğu belirtilmiştir (1993: 193,203).

Görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla tiftik ticareti bugün devam etmemektedir, köyde davarcılığın sürdürüldüğü söylene de görüşmeciler içinde sürü sahibi olan kimse bulunmamaktadır. Geçmişte zenginlik göstergesi olarak görülen tiftiğin, davar sürülerinin azalması nedeniyle zamanla üretimi durmuştur. Davar sürülerinin azalması görüşmecilerin verdiği bilgiye göre kişilerin kendi bireysel tercihleri neticesinde olmuştur. Köyden kente daha iyi bir yaşam arzusu için gitmek isteyen köylünün sermayesini davar sürüleri oluşturmuştur. Bu da köyün üretim kültürünü doğrudan etkilemiştir. Kente göç, sürülerin azalması, tiftik üretiminin durması bütün bu unsurlar etrafında gelişen geleneksel bilgi belleğinde de kırılmalara sebep olmuştur. Tiftiğe dair ticaretin durması, buna dair bilginin de artık işlevsizleşmesine neden olmuş, aktarımının gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Bu durum ekonomik değer üretmeyen kültürel unsurun, geleneksel bilgi belleğinde kaybolma sürecine işaret etmektedir.

Kendi ürettikleri ürünler dışındaki ihtiyaçlarını karşılayabilmek için köyün dışına çıkmaları gerekmiştir. Bu durum da çevre ilçe ve nahiyelerle iletişim içinde olmalarını sağlamıştır.

Uruş'a pazara gidellerdi. Güdül'e Güdül günü giderlerdi. Pazartesi Güdül'e giderlerdi. Uruş'un pazarı pazar günüydü. Çarşamba günü Beypazarı'na giderdi herkes. Beypazarı'nın pazarıydı. Gene şimdi giderler. E yavrum ne olmaz. Her şeyi üretsinler vara yavrum. Peynir alurlardı şey zeytin alurlardı. Peyniri ederlerdi iyi kötü gene kendi herkeş de. Zeytin alurlardı. Ordan Aydın yemişi derler inciri neyi var ya o inciri incir alurlardı. Ordan cerez alurlardı. Bu kara cerez razık derlerdi kocaman kocaman. E torbalara giderke bayırlara koyuverürlerdi yavrum (Münevver Çelik).

Hee mahalle olmadan önce mesela bizim şurda Uruş Nahiyemiz vardı yakınca çok canlıydı. Sorgun vardı cuma günleri orada mahalleydi. Pazar olurdu cuma günü oraya giderdik (Tahsin Mumcu).

Yukarıda sözü edilen Beypazarı'nın ilçesi olan Uruş'taki pazar, artık kurulmamaktadır. Ancak köyde bakkal dükkânı bulunmadığı ve köye en yakın bakkal Uruş'ta bulunduğu için acil ihtiyaçlar olması durumunda Uruş'a gitmeye devam edilmektedir. Güdül merkezinde pazartesi günleri pazar kurulmaya devam etmesinin yanı sıra market, fırın gibi yerlerin bulunmasından dolayı alışveriş için burası da tercih edilmektedir. Güdül'de kurulan pazar 1945 yılında yayımlanan bir yazıda şöyle anlatılmaktadır: "Pazartesi günleri kurulan güdül

pazarı çok canlı, hareketli olur. Bir kısım toprağı dar, verimsiz köylerle asıl kasabının birçok halkı (çünkü Güdül çiftçiliğı İç Anadolu ölçüsünde bir çiftçilik değıldir, zayıftır) tahıl-hububat- ihtiyaçlarını bu pazardan sağırlarlar” (akır, 1945: VII). Ancak Güdül merkezden daha ziyade Beypazarı, köydekiler tarafından geçmişten bugüne alışveriş için en çok tercih edilen yer olma özelliğini korumaktadır. Bu tercihte Beypazarı’nda hem ürün çeşitliliğinin hem de banka, hastane, eczane gibi yerlerin alternatifinin fazla olması da etkili olmaktadır. Bu tespitlerden yola çıkararak köyün, içine kapalı bir toplumsal yapıya sahip olmadığı, evre ilçelerle olan alışveriş bağıının bu yapıya etki ettiğini belirtmek gerekmektedir. Dışarıyla olan iletişim, köydeki evlilik yapısına dair bilgiyle daha anlamlı hale gelmektedir. Köyün yapısı hakkında evliliklerin de ticaret kadar bilgi verdiğı söylenebilir. İevlilik, grupların birbirinden ayrı tutulması ve grubun içine kapanmasını sağılamaktadır (Aydın, 2020: 541). Buradan hareketle genel olarak köyde ve özellikle görüşmeciler arasında evliliklerin hem içeriden hem de dışarıdan yapılması, köyün içe kapalı bir yapıya sahip olmadığının göstergesi olarak okunabilir. Böylece hem ekonominin hem de evliliklerin köyde kültürel etkileşim üzerinde etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

3.4. TARIMSAL ÜRETİMİN SİMGE MEKÂNLARI: SÜVERİ ÇAYINDA ÇELTİK, SİNEK SEKİSİNDE PAMUK, KOCA ÇAYIRDA HARMAN KALDIRMA

Connerton’a göre “her türlü başlangıcın içinde bir anımsama ögesi yatar” (1999: 14). Tarımsal üretime dair yapılan görüşmelerde tüm hikâyeler, ekin, nohut, fiğ, eltik ve pamuk üretiminin yapıldığı günler anlatılarak başlamıştır. Ancak tüm bu ürünlerin içinden eltik ve pamuğa dair detaylar ön plana çıkarılmıştır. Tahtacıörencik köyünün tarıma dair “ilk dramatik kaynaklarını oluşturan kler stoğu”nun (MacIntyre, 2001: 319) kökeninde eltiğın ve pamuğın yer aldığı görülmektedir. eltiğın retildiğı Süvari yerel deyişle Süveri ayı, pamuğın retildiğı “Sinek Sekisi” ise birlikte tarımsal üretim “hafıza mekânı (Nora, 2006)” olarak her görüşmede tekrarlanmıştır. Çeltik ve pamuğa dair her anlatının duygu yüklü ve nostalji içeren söyleme sahip olmasını sağılayan şey,

bugün artık üretilmeyen bu iki tarım ürününün üretim mekânlarıyla birlikte içerisinde pek çok anıyı ve anlamı barındırıyor olmasıdır. Görüşmecilerin anlatımlarından, bu anı ve anlamın, bugün de gündelik yaşamlarının içerisinde yer aldığı görülmektedir. Çocukluk çağındaki gündelik yaşamlarına dair bu anı parçaları, kişileri ait oldukları topluluğa ve mekâna bağlamaktadır. Bu aidiyet duygusu, kişilerin mekân ve üretim ilişkileri üzerinden kurdukları kültürel kimliklerinin göstergesidir.

Ya çocukluk bizimki ama şu gözümün önünden hiç gitmez. Pirinç ekilirdi. Misal babaannem o pirinç tarlasında o çeltik otunun, suyunun içinden hiç çıkmazdı. Hani sabahtan akşama kadar ot ayıklardı. İki dönüm kadar bir üzüm bağımız vardı. Yani köyde durulmazdı zaten hep arazide. Geçim neredeyse, ekenek nerdeyse orda... Ya üzüm bağında olurduk ya Süveri'de çeltik tarlasında... Hani büyüklerimiz, dedelerimiz, amcalarımız çalışırken biz de oralarda cıvı cıvı oynardık akşamı ederdik. Böyleydi... Hani ekin biçmeye giderlerdi biz oralarda yatar uyurduk, gezerdik (Emin Devrim)

Benim geldiğim senelerde pirinç ekerlerdi Süveri'de. Onu biçerdük, patoza verürdük. Çok güzel. Evet ben biçmesine de gittim onun. Ekin dalı gibi pek güzel dalları olurdu (Nevin Demir).

Bir de çeltük ekerdik pirinç. Onun yeri ayrı o sulak Süveri'de... Hayvan gübresini Süveri'ye götürürlermiş onlar ta bi de çeltüğe pirince. (Zeliha Erdem)

Şimdi Süveriler boş da ondan ekiyollar oralara. Oraya pirinç ekerdik (Sabiha Pekkan)

Tabii canım kaç tonlarla kaldırıyorduk pirinci Süveri'de. İşte bu benim ebe var ya ebenin işte çok büyük çeltik tarlası vardı yukarda. Bu ebeylen dede yapardı. Yukarıda bunların çeltik tarlası çoktu. Yaparlardı onlar. Benim işte bu ebeylen dede bir ton iki ton kaldırırdı. Çeltik tarlaları bayağı büyüktü (Hanife Özyay).

Süveri Çayına pirinç vardı ha o zaman eskiden (Tahsin Mumcu)

Bizim Süveri tarlası var ya şuraya gezmeye gidiyolar ya pikniğe. İşte ora. Oraya biz hep pirinç ekerdik, çeltük (Melahat Güler)

Eskiden pamuk, çeltik ekiyorduk. Ben bunları çok istiyorum. Ama ne güzel çeltiklerimiz olurdu ya. Hani böyle Japonlar, Çinliler yapıyor ya işte. Onları görünce ben hep kendi şeyimi hatırlıyom (Ayten Bektaş)

Köy halkının belleğinde Süveri Çayı ve çeltik yani pirinç birbirini çağrıştırmış ve tarım denilince akla ilk gelen çeltik olmuştur. Görüşmecilerin ifadeleri, Süveri Çayının kendileri için hafızanın mayalandığı bir yer olarak tarımsal üretim geleneğinin sadece kendisi değil onun laboratuvarı olduğunu göstermektedir (Nora, 2006: 12). Burada mekân üzerinden gerçekleşen bir anımsama eylemi söz konusu olmakla birlikte, kolektif hafızanın işlerliğini de görmek mümkündür. Maurice Halbwachs, kişilerin fiziksel olarak yalnız olsalar da zihnin hatırlama eyleminde yalnız olamayacağını belirtmektedir (2017:23). Ona göre, "... biz ve

tanıklar aynı grubun bir parçasını oluşturduğumuz ve bazı benzerlikler çatısı altında ortak olarak düşündüğümüz andan itibaren bu grupla iletişim halinde kalıyoruz, kendimizi grupla birlikte tanımlayabiliyor ve kendi geçmişimizi grubunkıyla karşılaştırabiliyoruz” (2017:13). Buradan yola çıkarak görüşmecilerin anımsamalarının, kişinin kendisini tek başına değil, bir grup içerisinde tanımlamasına imkân verdiğini görmek mümkündür. Anı parçalarında genel olarak kolektif bir üretim süreci göze çarpmaktadır. Burada kişi, hatırlama eyleminde bu süreçten ve bu süreçte birlikte zaman geçirdiği kişilerden ayrı düşemez. Kişi hatırladıklarıyla üretim faaliyetlerinin yürütüldüğü mekân ile kişilere aidiyet kurmakta, bu mekân ve kişiler aracılığıyla kültürel kimliği kurulmaktadır. Bu kimlik, geleneksel bilgi belleğine sahip, çevreyle etkileşim halinde olan ve üreten köylü kimliğidir. Bu köylü kimliği yaşamı, üretim üzerinden algılar. Yaşamını bu üretim sürecine göre şekillendirir. Yaşam daha çok üretim faaliyetleriyle ilişkili bir sosyallik içerir. Bu sosyallığın örneğini, çeltik ekiminin yapıldığı günlerin, kadınların hatıralarında ayrı bir yeri bulunması üzerinden görebilmek mümkündür.

Kadınlar çeltiğe giderken en güzel kıyafetlerini giyerlermiş. Süslenirlermiş. Tek göründükleri yer oraymış çünkü (Selda Erbay).

Mesela biz çeltik otuna giderken düğüne gider gibi düzünürdük. Ya neydiyse o adet öyleydi. Simli elbiselerimizi giyerdik. Süveri deresinden bir bak yukarı yolak geliyor ya hani araba yolunu sayma. Eskiden gelen bir yol vardı. Allım güllüm her türlü renk var. Giderken bir bak. Altınımızı daha takardık ileğin başına korduk. Hiç hırsız mırsız yok muydu o zaman? İleğin başına şuraya geyeceğin içine sarar korduk. Akşam da gelirken üstümüzü başımızı o kirli şeyimizi yıkarduk” (Ayten Bektaş)

Süveri Çayı, birçok boyuta sahip olan hafıza mekânı olarak önemli bir buluşma yeri hâlini almıştır (Nora, 2006: 10). Süveri kenarına çeltiğe gitmenin mekânı, kadınlar için o dönemin bir nevi kamusal alanı hâline getirdiği görülmektedir. Burada sözü edilen kamusal alanın dışında bir mekân olması üzerinden ifade edilmiştir. Kadın emeği boyutuyla bakıldığında evin içine tekabül eden özel alandaki emek yoğun işlerin, pirinç tarlasında da devam ettiği görülmektedir. En güzel kıyafetini giyip, takılarını takarak, köyle Süveri arasındaki yolculuğa özen gösteren kadınlar için çeltik ekimi zamanı, Süveri’yi bir sosyalleşme mekânı hâline getirmiştir. Kadınlar için böylesi bir anlamı olması durumu, mekânı kendileri için özel kılan ve bir nevi “kadın kamusal alanının (Köker, 2015: 702)”

kurulması olarak değerlendirilebilir. Tarımsal üretim süreçlerine dair yapılan görüşmelerde çeltik ekimi dönemi dışında diğer ekim, dikim işlerinde veya ücretli işçi olarak Beypazarı'nın ovalarına gidildiği zamanlarda, kadınların kılık-kıyafet konusunda böyle bir özeni olduğu belirtilmemiştir.

Diğer görüşmecilere göre yaşça en küçük olan ve çeltiğin son zamanları çocukluğuna denk gelen Fırat Şener'in hatıralarında çeltiğin tarım ürünü olarak geçim sağlamanın dışında farklı anlamları olduğu görülmektedir.

Bir de önceden böyle hani gün boyu tarlada bahçede çalışırdı insanlar. Şimdi mesela sabah gidiyor, bir saat çalışıyor geri geliyor. Kahvaltısını yapıyor. Önceden kahvaltayı falan böyle şeyde yapardık tarlada. Onu hatırlıyorum yani böyle bir gece önceden annem böyle atıyorum çeltik tarlasına gideceğiz. Bir sürü o şeyleri hazırlarlardı yemekler işte bazlamalar, gözlemeler. Orda sabah altı beş gibi falan böyle hava karanlık olurdu. Öyle araba falan da yoktu yani çok kimsede. Eşekler vardı atlar vardı. Eşeğe falan bindirirlerdi biz küçüktük tabii. Eşekten üç dört kez falan düşmüşüm. O kadar küçüktüm yani. Oturamazdım yani. Yani kahvaltı orda yapılırdı. Yoruldu mesela öğlen çok sıcak oldu geçer bir ağacın altına yatar dinlenirdi. Yani karanlıkta gider karanlıkta gelirdik. Ama şimdi yani öyle bir şey yok. Hani öyle çalışmıyor insanlar (Fırat Şener).

Fırat Şener'in çeltik tarlasında geçen çocukluk anılarına dair anlatımlarda geçmişte köyde çalışma ile dinlenme mekânı ve zamanının birbirinden ayrılmadığı görülmektedir. Johann Dietz (1946: 19,55), bu durumu şöyle açıklamaktadır: Geçmişte köylünün hayatı, iş ve çalışma hayatından oluşmaktadır. Nerede yaşıyorsa orada da çalışan köylünün hayatı tarla etrafında dönmektedir. Dolayısıyla aile hayatı bir iş hayatıdır bu da köylü ailesinin bir çalışma birliği olduğunu göstermektedir. Çocuklar dâhil tüm aile fertlerinin bir arada olduğu bu yaşam biçiminde işler yapılırken günün olayları, hava durumu, yakın gelecekte yapılan işler konuşulmaktadır. Özellikle bu konuşmalar esnasında çocuklar da erginlerin hayatına karışmış, köyün geçmişi, köylülerin hayatı, bitkiler, hayvanlar, hava durumunun gidişatının ne olacağı gibi konular hakkında bilgi edinmiş olmaktadırlar. Dietz'in geçmişteki köylü yaşamına ve köyde kuşaklararası aktarımın nasıl ve hangi bağlamda gerçekleştiğine dair açıklamaları, Fırat Şener'in çocukluğunda çeltik tarlasında geçirdiği günlere dair ifadelerini aydınlatmaktadır. Tahtacıörencik'te de köyde yaşayanların hayatının çalışmadan/ üretimden ibaret olduğu dönemlerde ekim,

dikim zamanlarında topluca bulunulan mekânlar, aynı zamanda kuşaklararası aktarımın da bellek mekânları olmuştur.

Süveri Çayı'na dair anlatılanlar, John Urry'e referansla mekânsal olanın toplumsal olandan ayrılamayacağını dolayısıyla mekânsal ilişkilerin önemini göstermektedir (1999: 97). Mekâna anlam kazandıran, orada yaşanan deneyim, bir arada olma hâlidir. Bu bir arada olma hâli zaman içinde çözülmeye uğramıştır. Eskiden tarımsal üretim toplu halde, kalabalık aile üyeleri ve komşularla birlikte yürütülen bir faaliyetken bugün artık daha bireysel bir hâl almıştır. Bunun nedenleri, tarımda makineleşme, köyden kente göç, aile yapısındaki küçülmeye yönelik değişim, sonraki kuşakların meslek seçimlerinde başka uzmanlık alanlarına yönelmeleri olarak sıralanabilir. Ailelerin küçülmesiyle tarımsal üretimin azalması paralelik göstermektedir. Böylece tarımsal üretime yönelik iş gücünün azalması toplu hâlde iş yapma gerekliliğini ve böylece kişilerin birbirlerine olan bağımlılığını azaltmıştır. Gerekli olan iş gücü de büyük oranda tarım makineleriyle sağlanmaya başlamıştır. Bu da topluluk hâlinde gerçekleştirilen üretim faaliyetleri ve mekânları etrafında oluşan geleneksel bilgi ortamlarının parçalanmasına sebep olmuştur. Üretim faaliyetlerinin azalmasında kente olan göçün etkisi de bulunmaktadır. Göç hem kişilerin kendileri hem de sonraki kuşaklar için yereldeki geleneksel bilginin aktarımını kesintiye uğratan bir etmendir. Kente göçen ailelerde, aile büyüklerinin köye geri dönüşleri olsa da çocukları veya torunları formal eğitim olanaklarından yararlanarak farklı uzamanlık gerektiren meslekler icra etmektedirler. Böylece köyün artık kendi gelecek kuşaklarından ziyade, kentten gelen "postmodern yerellerin" (Özdemir, 2022b) geleneksel bilgi aktarım mekânı haline gelmeye başladığını söylemek mümkündür.

Köy halkının çeltiğe verdiği önemi, görüşmecilerin anlatımlarındaki ayrıntılardan görebilmek mümkündür. Çeltik üretiminin toprak hazırlığından tohum ekimine, otlarının temizlenmesinden hasadına kadar tüm aşamaları görüşmelerde en ince detayına kadar anlatılmıştır.

Çeltik nisan ayında ekilirdi. Nisanın sonuna doğru. Ondan sonra bu sebze işleri mart çıkardı, fidelerini nisanın onundan sonra yerini hazırlarlardı donmasın araya geçmasın deydi. Her şeyin bi şeyi var mevsimi var (Selma Koçak).

Mihrican soğukları Eylül 22'ide girer. Yağmurla başla 2 hafta gibi sürer. Mihrican soğukları bitince çeltik başlardı (Rukiye Erten).

İnsan gücüyle. O iki tane şey vardı. Taşa vururdu birisi. Birisi de böyle değneklerimiz vardı onu çırpardı çeltiği. İnsan gücüyle. Ama emeğe şey yapıyo da ama o zaman çeltik para yapıyodu. Satıyordu dede onu bayağı kar kalıyordu. Şimdiki rençberin yüzü gülmüyor mesela. Mazot pahalı. Hayvanlarla sürüyordu. Traktörler sürüyorlar şimdi. Ot ilacı da yapıyorlardı sonra benim çocukluğumda. Ama dedeylen ebenin başladığında ilk başlangıcında yoktu. Sonradan çıktı o zehir. Otu öldüren zehir. O şey yapıyodu mesela otu öldürüyordu. Şöyle şöyle deviriyodu. Onu ot olmuyordu. Bulandırıp geçiyoduk. Şey yapınca ot oldu. Önceden ot olayı tek tek yoluyoduk yani. Şimdi hiç yapan yok çeltik usulü kalktı (Hanife Özay).

Çeltik devamlı suyun içinde olacak. Açık havada olacak (Selime Ünal).

İşte ulama aldım ulamasını şeyini ayıklaması hep suyun içinde buz gibi... ekerdik. Pek çok kepezelik çekerdik kız biz Zeynep çok çektik gı. Be bir iyi bir yere düşeydim. ben eskimezdim. Mesela benim kızkardeşlerim var bir içim su. Bana bi bah. Benim kızkardeşlerim benim yanıma geldi mi ben en yaşlısı sanar (Şükran Demiroğlu).

Biz ayıklardık tek tek o çeltiği devirirdik suyun içinde. Guyruklu tosbağa olurdu. Su yılanı olurdu. Gevge olurdu. Kurtlar olurdu. Ama biz hiç korkmazdık ki. Erkekler de mesela şu daban falan yapıyor ya daban olurdu tahtadan delikli delikli. Saban daban onlarla tutarlardı. Onlar ederdi dabanı doğru. Tabii tabii biz de ulamasını alırdık. Diyom ya hani bulandırıyor diye. Şimdi ivleğin içindeki ot parçaları oldu. Bunları bööyle hep tek tek kazıyacan alacan, ivleğin kenarına atacan. Bulanığıkanda o tohumu atacan. Erkekler sürerdi dabanlardı. Suyun içinde düzlerdi yani. (Ayten Bektaş).

Sürmeyi erkekler yapardı. Onun içinde ulama derüz yabancı şööyle çepel otlar olurdu onları dolandırur dolandırur onu alırdık. Ulama derler içindeki tarlayı sürerkene olan otlar var ya çepel otlar. Onları o suyun içinde bir alırdık daha tohumu atmadan. Ulama derler biz yapardık kadınlar yapardı. Ondan sonra tohum atılırdı. Bilen biri atardı şöyle. Erkek olsun kadın olsun. O işten anlayan. Anlayan biri (Zeliha Erdem).

Bu çeltik otunu neyi böyle tırnaklarımızınan çeltük otu ederdük. Teee bir aydan fazla giderdik çeltük otuna neyi ay yavrum. Bitmeyince ameleynen gider ederdük. Çeltük otunu etmeden ekin biçme çıkıverürdü tutardı a yavrum (Münevver Çelik).

Çeltik tane tane düşerdi. İlekler pek güzel olurdu yavrum. Sen o çelti otunu bi goreydin de. Biz ayıklarken bi geleydin de bakaydın da bu şöyle turist gibi olaydınız da o zaman çamurun içinde biz ayıklarkana. Pek de korkardım kurttan yilandan ben hep korkardım (Melahat Güler).

Tallayı çeltik tarlasını sürellerdi suyunu salallardı böyle. O bi gun yumuşardı. Ondan sonra şey daban dellerdi. Dabanı goyardı. Daban gelir gider gelir giderdi. Kenarlara uğramazdı şöyle koşelere. Onları elimizle alırdık ortaya atardık. Suyunu içine girerdik buraya gada bata bata. Bu kenarlarını alırdık koşeleri felan ortaya kakardık böyle. Çepelleri çerleri çöpleri. Ulama dellerdi (Zarife Özkök).

Nasıl yapıyorduk hayvanları sürerdük. O dereden de suyunu geçürürdük. O sebze ettikleri yerler. Hayvanları içine gıyarduk bütün keseklerini öldürürdü suyun içinde varagele varagele. Şöyle dırmıklı şeyimiz olurdu onunilen. Ondan sonra da içini bi dolanuduk düzlerdik. Düzleyince de tohumu atardık. Böyle tohumu vardı. Tohumu herkeş atardı. Herkeş bilürdü büyükler bilürdü. Haa kadın erkek farketmezdi. Onda tohum attın mıydı suyunu garacan bi çok su verürlerdi bi de azaldırlardı. Çok

verince suyu götüregordu aşağıya gotüregordu azar azar ederdük. Ondan sonra da işte öyle öyle bitirinceğe gada. Bitirince de otunu ayıklamaya giderdük. Suyun içine girerdük böyle bir bir otlarını yolarduk. Hııı kadınlar ayıklardı otunu. Sonra da kelle çıkaruduk. Devamlı suyun içinde duracaklar. Devamlı suyun içinde yetişür çeltik. Pirinç suyun içinde durur. Mevsiminde ağustos eylülün yirmisinde suyunu keseller, gurudular. Guruyunca yer guruyunca altı guruyunca da orağnan biçerdük. Haa orağnan böyle böyle goparurduk. Sonra da onu tarlaya sererdük gurusun deyi sapıyan. Bi de böyle böyle toplarduk bi de dirgenlen böyle böyle erkekler döverdi. Çeltiği böyle pataklarduk. Dayağnan böyle iki dane şöyle şeyleri olurdu onulan vura vura dövellerdi. Bizler de getirüverürdük önlerine koyuverürdük. Savururduk sonra yel çıkınca. Bu hâle gelince kuyar gelürdük işte (Sabiha Pekkan).

Çeltik ekiminin toprak hazırlığı ve hasat sonrası dövülmesi kısmında erkeklerin çalıştığı, suyun içerisinde yabancı otların ayıklanması aşamasının da kadınlar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu durum çeltik üretiminde erkeğin fiziki güç, kadının ise ayrıntı ve dikkat gerektiren işlerde çalıştığını göstermektedir.

Uzun yıllardır ekimi yapılmayan çeltiğe dair böylesine ayrıntılı anlatımlardan anlaşıldığı üzere, geleneksel tarımsal üretim bilgisine sahip kişilerin belleğinde bu bilgilerin hâlâ korunduğu görülmektedir. Ancak gerek çeltiğin artık üretilmiyor olması gerekse de üretimi sürdürecektir bir kuşağın olmaması nedeniyle çeltiğe dair bilginin, bu kişilerde saklı kalacağı söylenebilir. Bu da tarıma dair geleneksel bilginin sürdürülmesinde, üretimin devamlılığını sağlayacak kişilere olan bağımlılığın göstergesidir.

Kadınların çeltik ekim zamanına dair özlem içeren ifadelerinin yanı sıra suyun içerisinde uzun süre kalmaları nedeniyle bu süreçleri yaşayan kadınların dizlerinde romatizma hastalığı olduğu ve yoğun bir şekilde de diz ağrısı yaşadıkları sıklıkla anlatılmıştır.

Çeltük değil mi bizi böyle mahveden. Suyun içine giden en çok bizidik yavrum (Saniye Güral).

Bizim köyümüzün onun için yüzde doksanı hep şeydi romatizmalıdır. Hep o sudan işte. Erkekler yapmaz. Erkekler sadece ekmeye gelürler. Otunu yapmazlardı. Kadınlar otunu yapar (Nilgün Göçmen).

Yukarıdaki görüşmecilerin dışında çeltik nedeniyle bugün sağlık problemleri yaşayan ama aynı zamanda çeltik ektikleri günleri özlemle anan pek çok görüşmeci olmuştur. İnsanların sağlık problemleri yaşamalarına rağmen bu

sürece duydukları özlemin aslında çeltikten ziyade dinç ve sağlıklı dönemlerine olduğu söylenebilir.

Köy için geçimlik tarım ürünü olmasının ötesinde ticaretinin yapılması nedeniyle önemli bir gelir kaynağı olan çeltik ekiminin bitmesinin temel nedeninin ekili alanlara girip çeltiği yiyen domuzlar olduğu belirtilmektedir.

Çeltik niye azaldı oraya afedersin hayvanlar girmeye başladı. Değişik pis hayvanlar, ismini söylemeyim. Maddiyat oldu. Yaşlılar beceremedi. Genç olmayınca onun meşgalesi çok. Suyun içine girip otunu temizlemek zor. Yeni nesilden bunu yapacak yok. Eski nesilde yaşlanınca bu işler böyle bitti (Nevin Demir).

Sonra da şeyler yiyiverdi gızım domuz denen bi şeyler var ya hayvan. Hee domuz yüzünden boşladı millet şeyi oraları. Meydana gelince geldiler çoğaldılar ya bayırda (Sabiha Pekkan)

Çeltiği domuzdan bıraktılar. Domuz rahatsız etti çok.... Bırakmadı ki (Adem Kurtuluş)

Çeltik ekimini 2005'te bir anda bıraktık. Çoğu aile bir anda bıraktı. Suyun içinde bir ay. Çok emek. Bir de tam elde edersin gelir domuz girer. Çok eskiden domuz için gece bekçisi tutulmuş. Çeltüğü neye bıraktılar... Şeyden bıraktılar ya şu domuzlar çoğaldı. Eskiden yoktu. Yani en eskiden daha yokmuşsun da sonradan.... O böyle çoğaldı domuzlarnan yavruladı yavrular sürüye gelürdü şey yapardı. Önceden şu Sağır köyünde gelürdü bizim köye inmezdi domuzlar ekinlere neyin. Yani azıdı. Onlar domuzdan zor kaçırdık elinden derlerdi. Evet köyün içine kadar hani bir derler bizim araziye de geldi. Daha sonraları Süveri'lere indi. Süveri'den... bir de yapan azaldı. Hani bir derler hayvanlar bitti. Evet süren kalmadı. O yüzden bırakıldı bu şey çeltik (Zeliha Erdem).

Eskiden domuzlar yok muydu ne yapıyordunuz diye sorulduğunda:

Çok davar varıdı. On bin yirmi bin davar vardı burda. . Her davarın ardında onar dane kopek varıdı. Yavrularını dutar dutar boğardı. Kopekler davar öleden keyi domuz çoğaliverdi. Domuzları boğuyordu anasını babasını kopekler hepsi birden boğuveriyordu (Rıza Seymen).

Herkes çeltiğinin başında nöbet tutardı ama domuzlar bu kadar çok değildi ve aşağı inemezdi. Eskiden herkesin bir sürü küçükbaş büyükbaş hayvanı vardı. Her birinin bekleyen köpeği vardı. Köy de kalabalıktı. Domuz sürüleri aşağıya inemezdi. Bir domuz on tane yavruluyorsa kurtlar da çoktu hemen yiyordu domuzları. 2003'te araziye zehirli yem serdiler orman işletme milli parklar kurtlar ölünce domuzlar arttı iyice aşağı indi domuzlar (Emin Devrim).

Davar sürülerinin sayısının çokluğu, sürüleri bekleyen çoban köpeklerinin de sayıca fazla olmasını sağladığı için domuzların yaşam ve ekim alanlarına inmesi mümkün olamamıştır. Geçmişte domuzların üremesinin hem davar sürülerini bekleyen köpekler hem de dağdaki kurtlar tarafından engellendiği

görülmektedir. Kurtların zehirlenmesi ekolojik dengenin dış müdahale tarafından bozulmasına neden olmuştur. Berkes ve Kışlalıoğlu, yaşanan bu durumun benzerini Kapıdağ Av Koruma bölgesi özelinde aktarmışlardır. Bölgede, avlanmanın artmasıyla domuz sayısı da artmış ve artan domuzlar üretim alanlarına girerek buraları talan etmişlerdir. Domuzların üremesini denetim altında tutan yırtıcı hayvanların avlanarak ortadan kaldırılması burada ekolojik dengenin bozulmasına neden olmuştur (2019: 20). İnsan eliyle bozulan ekolojik denge yine insanın üretim faaliyetlerini etkilemiştir. Böylece çeltik ekimi etrafında oluşan geleneksel bilgi belleği ve bu üretime dair yaşamsal faaliyetler de olumsuz anlamda etkilenmiştir. Çünkü “bitkisiyle, hayvanıyla, dağıyla, taşıyla, insanıyla doğa bir bütün. (...) doğada her şey birbirine bağlıdır” (2019: 22). İnsanın doğaya yaptığı her müdahale kendisiyle birlikte doğadaki canlı ve cansız tüm varlıkları, müdahalenin boyutuna ve biçimine göre olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Ekolojik dengenin sürdürülebilirliğini, insan, kültür ve çevre arasındaki etkileşimin ekosistemin bir bütün olduğu anlayışıyla hareket etmesi sağlayacaktır.

Hayvan sürüleri içinde, köyün temel geçim kaynaklarından birisi olan davar sürülerinin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Çeltikle birlikte davarcılık yapanların köyde zengin sayıldığı anlatılmıştır. Davar sürülerinin tiftiğinin ticareti, sürü sahipleri için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Davar sürülerinin çokluğuyla çeltik ekiminin sürdürülebilirliğinin sağlanmasının birbirine paralel olduğu, çeltiğe dair anlatılarda dile getirilmiştir.

Köylünün komple ortak arazi ortak. Hayvan olatmak için. Pamuk tarlasına benzerdi aynı. Öyle keçi davarı vardı ki... Çok davar vardı burda. 10000-15000 davar vardı. O kadar çoğudu. Çobanın biri gider biri gelürdü. Zaten domuz ondan sonra şey etti. Davar gitti domuzlar buraya indi (Adem Kurtuluş).

Eskiden çoktu. Çok eskiden ben yoğukana deyini bundan altmış yıl evveli çoğudunu. Nüfusu çoğudu. Her yönden insan olarak da hayvan olarak da hani bir derler köyde her şey çoğudu. Hemen hemen herkesin davarı vardı sürüynen. Bak bizim bile varmıştı. Bizim, nenemin... Davara hemen hemen herkes kendi güderdi. Ya birbirlerine katarlardı (Zeliha Erdem).

Kayınpederim de burda Ankara'ya göçmeden evvel davar dedikleri keçi sürüleri varmıştı. Hatta şu gördüğün arazilerde komple böyle bembeyaz.100, 150, 200 ve ak pak olurdu derler. Yani böyle bahsederlerken arazi akpak olurdu. Çünkü her yerde bir sürü görüyorsun. Herkes o sürüleri satıp satıp Ankara'ya gitmişler (Mehmet Yıldız).

Daha önce sözü edilen köyden kente göçüp bakkal dükkânı açabilmeleri için gerekli sermayeyi davar sürülerini satarak sağladıkları meselesi de sıklıkla dile getirilmiştir. Hem davar sürülerinin ciddi oranda azalması hem de çeltik ekiminin sona ermesinin arka planını köyden kente göç olayının oluşturduğu görülmektedir.

Çeltik ekiminin 2005 yılında bırakılmasının ardından çeşitli denemeler yapıldığı ama domuzların ekim alanlarına girmesi nedeniyle başarıyla sonuçlanmadığı anlatılmıştır.

En son bir ekem dedük biz de. Burda işte bu organik tarım başlayınca TADYA başladığında çeltük ekem dedük ektük. İki evlek üç evlek ektük. Çeltük de oldu. Yetiştürdük. İki gün kaldı işte ya suyunu kestük kurusun da biçem dedük. Erken bir varduk domuz hepsini heç bir tane komamış. Hepsini tertemiz etmiş. Hepsini sıyırmiş. O senenin emeği gitti (Adem Kurtuluş).

Görsel 6. Çeltik Tohumu

Alan çalışması sırasında köydeki üreticilerden Emin Devrim, pirinç ekimini yeniden denemeye karar vermiştir. Bu deneme sırasında ekim aşaması

gözlemlenmiştir. Deneme, bu kez domuzlardan dolayı değil çimlenme aşamasında yaşanan problemlerden dolayı başarıyla sonuçlanamamıştır.

Görsel 7. Çeltik Ekimi Denemesi

Sebze ederler. Süveri'de sebze ediyollar pirinç tarlalarına (Selime Ünal).

Ekimi devam etmemesine rağmen bugün hâlâ çeltikle özdeşleşmiş olan Süveri Çayına Selime Ünal'ın da belirttiği gibi artık sebze eken aileler bulunmaktadır. Sebze üretimi, çeltik üretimine nazaran daha küçük gruplar, diğer bir deyişle çekirdek yapıdaki aileler tarafından yapılmaktadır. Çeltikten sebze üretimine geçiş, mekândaki üretimin kişileri birbirine bağımlı kılan yapısını değiştirmiştir. Süveri Çayı, geçmişte çeltik ekiminin yapıldığı dönemde, köyden hemen hemen herkesin bir arada olduğu topluluk hâlinde çalışmanın mekânyken bugün sadece birkaç ailenin üretim yaptığı bir yer hâline dönüşmüştür. Toprağın çeltik üretimine uygunluğuna dair olan geleneksel bilgi, aynı toprakta sebze yetiştiriciliğine dair yeni bilgiyle güncellenmiştir.

Süveri Çayı kenarı bugün sebze ekimini sürdüren ailelerin kullanımının dışında, köyden bir aile tarafından ekokamp olarak işletilmektedir. Çeşitli gezi grupları ya da bireysel olarak gelen kişiler, bu mekânı çadırlar kurarak konaklama için kullanmaktadır. Ayrıca Süveri Çayı kenarı, TADYA Kolektifi tarafından düzenlenen kahvaltılı şenlikleri ve köy ziyaret günü gibi etkinliklerde kentten gelenlerin ağırlandığı, yiyecek ikramının yapıldığı bir mekân olmuştur. Süveri Çayı kenarı bir tarımsal üretim mekânı olmasının dışında, dışarıdan gelenlerin

etkisiyle bu işlevi dışında da kullanılmaya başlanmıştır. Hem ekolojik yapısı nedeniyle hem de tarımsal üretim mekânı olması nedeniyle burası, köyün kültürel yaşamının bir temsil mekânı olarak değerlendirilebilir. Kentte yaşayıp kır yaşamını merak eden ve deneyimlemek isteyenler, bu mekâna var olan anlamlarının dışında yeni anlamlar yüklemişlerdir. Köyün yerel halkı için bu mekân bir tarımsal üretim alanıyken, kentten gelen ziyaretçiler için boş zamanlarını geçirebilecekleri ve farklı bir deneyim yaşayabilecekleri mekânlar olarak görülmektedir. Böylece “postmodern yereller” (Özdemir, 2022b) olarak nitelenebilecek bu kişiler, mekânı yeniden anlamlandırmışlardır. Burası aynı zamanda köyün yerelleri ile dışarıdan gelenlerin karşılaşma ve kültürel etkileşim mekânına dönüşmüştür.

Çeltiğin dışında her fırsatta dile getirilen ve bugün ekimi sürdürülmeyen bir diğer tarım ürünü ise pamuktur. Pamuğun çeltikten farkı ticaret amacıyla değil üretkenlerin günlük hayattaki çeşitli ihtiyaçları için kullanılmış olmasıdır.

Eskiden bir de yani pamuk ekilişi yapıldı buralarda. Hem yağı çıkarılırdı hem pamuk, getirisi iyiydi. Ama öyle hani dönümlerce arazilerde değil. Yani herkesin bir dönüm iki dönüm... az da olsa kendi ihtiyacı için de olsa satış için de olsa pamuk tarlası, pamuk ekilirdi (Emin Devrim).

Eskiden Emin'in durduğu yerde biz pamuk ekerdik, pamuk. Sulak bir yer değil. Oranın toprağı böyle bir kara toprak. Böyle verimli toprak, o taraf. Orada pamuk yetiştirirdik. Şu yataklarımız, yorganlarımız hep bizim pamuk tarlasından kendimiz yapardık. Pamuk yetiştirirdik. Ya 12-13 yaşında... benim pamuk ekerdi annemgil böyle toplardık, koza sepetimiz vardı oraya goyardık. Pamuk dalı var ya... Pamuk diye çivit diye bir şey var, pamuğun içinden çıkan. Çivit tohum çivit tohumu derler. Onu ekiyoduk böyle aynı ne domatesi diyorlar. Şimdi ufak domates var ya. Çeri domates değil ya. Turşu kuruyoduk, sarı bir domates vardı ya ne diyorlardı. Sarı gibi böyle küçük. Onun dalı gibi oluyordu aynen pamuk dalı, böyle, büyüyodu. Ondandır böyle kozalaklar. O kadar güzel oluyodu ki böyle. Dört tane şeyi vardı böyle, şöyle şöyle bi şey. Böyle açınca bembeyaz, yumuşka şey gibi erik gibi böyle büyüklüğünde, eriğin daha büyüğünü düşün yeşilike böyle beyaz pamuğu olunca böyle şey gibi... Tarlada resmini çeksen çok güzel. Pamuk, pamuğu kendimiz yetiştirirdik önceden. Ya ticaretini bilmem de herkes yatağını, yorganını... İşte annemgilin çeyiz yaptıkları şeyleri hep ondan kendileri ürettiyordu. Kıyafeti falan hep işte diyom ya annemgilin çeyizini pamuğunu kendi dokurdu, ipliğini kendi eğirirdi eskiden bu ebeler. Ya ne bileyim işte, sonradan fabrikalar kurulunca, gidip şehri görünce millet kolayına gelmiş bırakmışlar. Bizim köyde vardır, kozalak pamuğundan kendi yapılmış şeyinden. Şu ebenin vardır bizim çıkıcı ebenin. Hee kozalak pamuğundan vardır. O var ya kozalağın pamuğunun yatağı yorganı o kadar nefis olur ki bembeyaz böyle ısıtır adamı. Pamuğu şimdi şeye atar, kılıfını çıkarırdık, şuraya at şöyle kabarırdı kozalağın pamuğu. Yüzünü yıkamaya at şöyle balkona yenilenir. Öyle güzel. İşte o dediğim nisan ayında ekerdik pamuğu şey yapınca. Kıştan çıkınca yani ekerdik pamuğu. Sonra da toplardık işte. Onu yaz bak. O pamuğun dört köşe açıyor ya, güneş görünce şey yapar yağmur yağınca o

kendiliğinden yumulur. Kapatıyor. Böyle bir şey var, özelliği var. Pamuk da o dört köşe böyle bi olsa da sana göstersem o şeyi. Pamuğu saklıyordu o şeyi derisi gibi yani şey derisi gibi. Korumaya alıyordu. Hani bir çiçek açar sabah bazen çiçekler güneş görünce açar, şey yapar ya. Aynı pamuğun kozalağı da öyleydi. Yağmurda kapanır. Güneş görünce baksan, bembeyaz olmuş tarla güneşte. Yağmurda da kapatırdı. Böyle özelliği vardı. Yayı vardı annemin, pamuk atardı. Kendi yorganını, yatağını kendi yapardı annem. Kayınvalidem rahmetli de çok güzel yapardı (Hanife Özay).

O eski şeyler daha çok güzeldi yani pamuk falan ekliyoduk. Biz bu Sine sekisi var ya Emin'in olduğu yerlere pamuk ekliyoduk. Onların otunu iki üç kere ayıklıyoduk. Ama bembeyaz pamuğumuz oluyodu. Benim o pamuktan yorganım var. Kaynanam yorgan dikti. Bak çıkırdık olurdu. Pamuğu önden verirdin. Böyle şeyli tohumlu ama onları toplaması falan çok zevki olurdu ya beyaz beyaz. Hani Adana'da falan gösteriyorlar ya ben onları izlemeyi çok seviyom. Onları toplardık. Onların çekirdekleri falan böyle büküyon elininen ağzına veriyon böyle tahtadan. Kaynanamgilde vardı iki tane. Vermediler başa. Onun arkasından pamuk böyle gidiyor saç gibi uzayıp gidiyor, kaba kaba. Önüne de o şeyler dökülüyor hani şu Ceyhan Hoca arıyordu ya bir zaman pamuk tohumu, çivit deriz biz ona. Onlar da buraya dökülüyordu. Ondan benim kaynanam başa yorgan yaptırıverdi. Daha hâlâ duruyor benim bak (Ayten Bektaş).

Eskiden pamuk ekerdik. O da şeyde olurdu. Sinek sekisi deriz. O taraf o bölgeye ekilirdi. Herkes kendine yapardı, yatak yapardı yorgan yapardı. Her sene değül. Bir sene durur bir sene ekerdik. Her sene ekilmezdi. Evet bir sene pamuk... ekin devrüne değül de ekin ekilmeyen yem devrü derler öyle deyini. Yem fiğ dedüğümüz şu kara yem var ya şu pitik pitik şey gibi bamya gibi bamya tohumu gibi o. ekmediğimiz sene pamuk ekerdik. Pamuk ekerdik. Ona bekçi tutarlar idi. Onu eylülün sonuna doğru toplarlar idi. O da nisanda ekülürdü. Nisanda mayısta ekülürdü. Onu tabii bir kendine gelinceye kadar tarlada bir az açardı. Açık derler. Şöyle pamuğun hiç gördün.. Öyle koza olurdu. O kozası eylülün on beşinden sonra gaylı kiş geliyor şey oluyor deyi kozaları toplarlar idi gaylı. Onu getirürdük bir onun içinde nasıldı kaburcuğu pamuğun içinde. Sonra çıkırcığnan... Şöyle evlere kurardık şöyle sedirlere. Kışın çekülürdü o. Kışın olurdu. Çividini ağzına verürdük kolunan da çevürürdük böyle o çividi buraya gelürdü pamuk arkaya giderdi. Onun tohumu ineklere de verürdük fazlasını. Tohumunu da kordun. En gözellerinden. Şöyle deyinin eylülde sonra oluyor ya hani tam bu aylarda çekerdin (ekim). Ta kışın kasımda aralıkta neyin de şöyle çıkırdıktan geçürürdün. En eskiden şu benim aşağıki çul var ya.. Öyle ipini eğirirlermişini çıkırdıktan. Çıkırcak derler şöyle... Şöyle uzun bacaları var. Şöyle edeller edeller şöyle südürürlerdi. Ben hatırlarım eden ebeyi. Onu sonra ordan sömen derler sömen ederler, boyarlarmıştını. O ip için. İpi dokurlar çul dokurlarmıştını çuval. Ekin arpa koyduğumuz çuvaları da ondan yaparlarmıştını eskiden. Şu Uruş'ta mı ne mi dokurlarmıştı. Bizim burda bir dede vardı o dokurdu. Fethiye'nin Osman derler. Şu koca Zöhre var ya mahallede bilün mü? Şişko biri o şalvarlı ebenin alt yanında evi var ya... Onun babası. O şey dokurdu. Öyle dokurdu. Onun tezgâhı vardı. Şu çaputları keseriz de şu çaput yolluklar var ya onları neyi dokurdu. Bu köyde evet dokurdu emme yıllar önce. Öldü gitti. Yani kadın da dokurdu da o dede dokurdu. Yani o pamuğu ekerlermişini emme çuval öyle şeyde kullanılırarmıştı. Yani yatak yorgan minder. Herkesin çeyizine kaç tane minder yapılırdı gelinlere. Çeyizine ya minder döşek yorgan hep öyle. 20-30 kilo kalkardın yani bir günlük tarladan. Bir de en aşağı bir günlük iki günlük. Hani bir derler onu bıraktılar gayrı. Seksenli yıllarda bıraktılar. Ondan sonra gayrı şeynen alduk paraynan alduk (Zeliha Erdem)

Ha bak çok eskiden bir de o Sinek sekisi dediğimiz mevkiye pamuk ekerlermiş. Kendi ihtiyaçları için yine. Ticaret değil. Tabii yorganını yataklarını yapmak için çeyizlik kızlarına falan işte. Çok fazla bir getirisi olmayınca, sanayiide de yorganlık ve yataklık bir sürü şey çıkınca elyaf elyafın gelişmesiyle birlikte yani. Elyaf gelişmiş yorganı yatağı hazır almışlar (Mehmet Yıldız).

Ortasına tarlanın pamuk ekerdük. Biz pamuğu çok ekerdük evveli. Yatak için yatak ederdük. Bez ederdük. İp şeyi... Giyim iç giyimimiz bizim o pamuktan oldu. Bu pamuk tarlalarını iki üç kere ayıklaruduk çapaynan çekerinen. Onların içinde şimdik anam irahmetlik böyle don yoğudu. O şeyden pamuktan şey varıdı üç eteği varıdı. Pamuktan olan. Sıvarıdı (Kamile Gezmiş)

Pamuk da varıdı. O bi tarafa da pamuk ekerdük. O Sinek sekisi tarafına. Döşşek yapılcak gelinlere birer ikişer gat üçer gat yatak için pamuk ekellerdi. Az kendimize yetince 10, 20 kilo 30 kilo (Rıza Seymen)

Pamuk da varıdı. Goza çekerdik... çevürürdük çıkırcak çevürürdük. İplik eğürürdük. İpliği eee çuval, çul derüz şu serilen çullar vardı. Evveli halı mı varıdı, yoğudu öyle halılar doğru. Dokutturuduk işte yollarduk şehere... Uruş'ta dokullarıdı. Burda vardı dokuyucu öyle... Varıdı evveli. Hıı yere şey ediyodu. Çul dokuduyorduk. Üçer dörder ganat ederdi onu da eklerdik birbirine dikerdük. Koca bir halı olurdu evin içine. Çaputtan olurdu çaputtan ederdük bir de yolluk. Yolluk dellerdi çaputtan ettüğümüze de. Onu da Dereli'de doğru şu tarafta köyde dokurlardı, getirürlerdi. İşte eski kötü şeyleri kırkar kırkar kırkar ekler ekler ekler birleştirir topak ederdük yollarduk dokudur gelürdük (Saniye Güral).

Koza da pamuk da ekerdük evveli. Ta eveli evveli pamuğu ekerdük Sinek sekisine yavrum biz. Çividini tohum pamuk çividi deller. Ondan evelden öğretmiş ebelerimiz, dedelerimiz o çividi gotürür tarlaya atarduk tohum atarduk sürerdük, hayvanlarnan sürerdük o zaman motor neyi yoğudu. Hayvanlarnan sürerdük de o zaman pamuk oludu. Açuk getürdük. Açuk derdük biz pamuk açılınca böyle ak pak tarlalar açuk oludu. Şimdi o Adana'da neyi görünce Zeliha eyvah derdim aynı bizim Sinesekiz'i böyle oludu derdim ne gozel. Tenekelernen sepetlernelen gider o açılanları getirürdük bu evin önünde çekerdik kapının önünde. Çekerdik sonra onu pamuk şeyden çevürürdük çıkırcak. Gaç türlü yerden çevürürdük amaan yavrum. Evin önüne otururduk da pamuk çevürürdük ya. Çakruklan çekerdük (Melahat Güler).

Anam pamuk ekerdi. Pamuğnan uğraşurdu. Pamuk ekerdük evelceden. Pamuğun otunu ayıklaruduk. Meydana getirürdük böyle böyle içinden çıkaruduk bir de böyle böyle çevirürdük. Ayırıyo böyle tohumundan. Tohumundan ayırıncanan bi de şöyle ipi de pamuğu böyle böyle atallardı. Bağa da böyle böyle ettürdü bi tahtanın üstünde şöyle. Bööyle bi de eğiridü onu ip yapıverem deydi. O ipi de güççük güççük eder dikiş dikeceğimiz de onulan dikerdük. Haa ipimizi. Ondan sonra şu donlarımızın uçkurunu ondan yapallardı ebeler gaynatulardı bükellerdi bükellerdi ısıcak suda gaynatullardı da topak ettürdü böyle anam. Onu gaynaturdu, haşlardu, haşlanınca da tekrar bukerdi gurutudu. Haşlanınca bükülüyor o. Haşlamadan olmuyor. Sonra da getirüdü gene topak ederdi. Her işimizi onulan görürdük işte. Ne edeceğsek. Bez ederdük bez dohutmaya verürlerdi. Onu şey dokutmaya kimin köyünde dokurlardısa şehirde bazarda ustası varmış onun. Babalarımız goturuyordu. Erkekler goturuyordu. Ebeler ne bilsin. Şimdiki gibi yengeler uyanık değılü o zaman. Şimdi sen dahıldın buraya geldin değıl mi? Bizler gidemibülürdük burdan. Yol yoh, yolah yok, araba yoh. Bi eşeğnen nereye gidülür (Sabiha Pekkan).

Görüşmecilerin hemen hemen hepsi, pamuğun ekiminden hasadına, eğirip ip hâline getirilmesinden dokutulmaya götürülmesine kadar olan tüm süreci, özlem duyarak anlatmışlardır. Bu özlem dolu detaylı anlatım, çeltikte olduğu gibi, pamuğun üretimi olmasa da geleneksel bilgisinin aktarımının tamamlandığı kişilerde bugün hâlâ canlı bir şekilde var olduğunu göstermektedir. Hafızalarda hâlâ canlı olan bilgilerden anlaşılmalıdır ki, pamuk, beslenme dışında kişiye

ve eve dair ihtiyaçların giderildiği bir tarımsal ürün olarak yetiştirilmiştir. Geçmişte yastık, yorgan, yatak, ip, çul, çuval, halı, bez, iç giyim gibi ürünlerin dışarıdan satın alınamaması nedeniyle üretimi bir ihtiyaç olarak görülmüştür.

Pamuğın bitişini hazırlayan sebepleri ise Emin Devrim şöyle ifade etmiştir:

Pamuk sonra tabi hani artık ne diyeyim bunu küresel güçle mi şey yapılamadı veya konvansiyonel tarımla hani makineleşmenin sonucu daha büyük ovalarda daha ucuza mal etme yoluna bakıldı. Getiri olayı düştü. Hani fiyatlar ekmeye değmeyecek şekilde ayarlandı. Velhasıl aynen işte o şekilde yani ufak köylü pamuk ekilişini bıraktı. Aynı pirinç gibi... (Emin Devrim)

Emin Devrim'in ifadeleri tarım politikaları, tekstil alanında olan gelişmeler, artan üretim çeşitliliği ve en önemlisi tüm bunlara erişimin mümkün hâle gelmesinin pamuk üretiminin bir ihtiyaç olması durumunu değiştirdiğini göstermektedir. Bu durum da pamuğun üretiminden hasadına, eğirilip ip hâline getirilmesine, dokutulmaya götürülmesinden üretilen ürünlerin kullanımına kadar olan süreçteki uygulamalar ile kullanılan araç ve gerece dair geleneksel bilgi belleğini, bu süreci deneyimleyenlerin zihinlerinde geçmişte yaşanan anılar hâline getirmiştir. Bu durum pamuğa bağlı kültürel üretimi ve bu üretime dair geleneksel bilginin aktarımını sekteye uğratmıştır. Ürünlerin dışarıdan alınması, daha çok kadınlar tarafından gerçekleştirilen ham maddenin işleme sürecindeki birlikte iş yapma hâlinin, mekân kullanımının ve araç gerecin işlevini kaybetmesine sebep olmuştur. Artık çeyizlik yorganların, yatakların, minderlerin yerini fabrikasyon ürünler almıştır. Pamuk hammaddesiyle çeyiz hazırlama süreci de ortadan kalkmıştır. Çeyizlik eşyaların hemen hemen hepsi dışarıdan satın alınmaktadır. Böylece var olan geleneksel uygulamalar için gerekli olan ürünün üretiminden uzaklaşmıştır.

Alan araştırması sırasında pamuk üretimini yeniden canlandırmak için pamuk tohumu yani yerel adlandırmasıyla pamuk çividi aradıklarına şahit olunmuştur. Tahtacıörencik köyünde yerli tohum bulunamayınca Nimet Doğramacı, çevre köylerden biri olan Kayı köyünden pamuk tohumunu temin etmiştir. Ancak alan araştırması süresince pamuk ekiminin yeniden denenmesine dair bir gelişme olmamıştır.

Görsel 8: Pamuk Tohumu

Tarımsal üretime dair mekânların içerisinde Süveri Çayı ve Sinek Sekisi kadar tekrar edilmese de Koca Çayır'dan da bahsedilmiştir. Tarladan hasat edilen buğdayın hayvanlara yüklenerek getirilip savrulduğu harman yerlerinden birisi olan Koca Çayırı görüşmeciler şöyle anlatmıştır:

Ya ne biliyim işte orda kaynaş kuynaş gece yarısına kadar patoz beklen yemek yiyen çay içen böğün olmadı patoz yarına kaldı. Bir de patoz ne biliyon mu? Patoz derken savuran bir patoz da değil sadece samanın içinde karışık çıkıyor patoz. İlk defa yani yapılan. Ekim mümkün birlikte saman da onu bir de savuruyon. Sıra bekliyon böyle bütün saplar arka arkaya yığılmış çok olurdu ekin mekin. Bütün şurda benimki şurda seninki şurda onunki şurda bununki. Herkesi sıraynan girerdi ama o kadar zevkli olurdu ki. Çok güzel olurdu ya. Geceler neyi orda yatarlık çay içerdik. Orda sohbet ederdik ya böyle televizyon doğru yoktu ki. Keşke öyle olsaydı. Ben evet öyle yani oturup sohbet edilse konuşulsa insanlar birbirine ne biliyim ben yani (Aytan Bektaş).

Koca Çayırdaki ot biçerlerdi. Şimdi oraya da bakmayollar. Yayla gibi ot olurdu böyle biçerlerdi. Onu da etmeyolar. 5-6 kişinin ortak ya ortak (Selime Ünal).

O Koca Çayıra şu aşağıda ora bir de yukarda çayır var hep ora taşırdık. Kara patoz işte o savurmalı olmadığından onun savurması yok ya oradan rüzgârda savururduk yani akşamüstü rüzgârı çıkar ya (Tahsin Mumcu).

Bilirim şu ekinin felan... Oraya toplarlardı... Patozu orada verirlerdi. Yani nohudu olan nohudu kaldırırdı. Ekinin olan ekinini kaldırırdı (Nevin Demir).

Eskiden top oynarduk genelde. Hayvanlarla buğdayların saplarını getirürdük orda patoz yaparduk. Hemen hemen çoğunluk orda olurdu. Öyle birkaç çayır vardı öyle. Üç

beş kişi ortak. Bakan yok. Biri bakmayınca öteki de bakmıyor. Ölenler oldu, kaldı (Adem Kurtuluş).

Hı ot biçerdük orda. İşte o bayramlarda gider oynarduk. Oynarduk orda. Orayı biçer şey edeller de biçellerdi biz de gayi oralara giderdük oynamaya. Ateş yakarduk. Isınurduk, ateş yakar alev çıktı üstünden atlallar (Nimet Doğramacı).

Orda ne mi düven sürerlerdi. Herkeş oraya gelir şu kadarcık bir yer hak ederdi. Buraya sapını yığardı şurda hayvanını döner sürer. Oraya savururduk yabayan samanı. Savurarak taneyle buğdayla samanını ayırırdık rüzgârda. Ondan sonra çuvala koyup getirirdin hayvana sarardın (Güner Kızılca).

Koca Çayır dışında başka harman yerleri de var olduğu belirtilmiştir.

Nası deyin bak şimdi bahçe yaptığımız yer. Şu çeşmenin önü.. Köyün içindeydi bir de.. O çeşmenin önlerinde... Koca Çayır vardı. Ta en eskiden benim küçüklüğümde ben yoğka şu binanın olduğu yer var ya şu nenemin kapının önündeki harman bahçe yaptığı yer buralarda yaparlarmıştını. Herkesin harmanı ayrı. Herkes ayrı. Herkesin kendi harmanı, komşusunun, akrabasının... Ekin arpa geliyor. Onu düvenlen sürerlerdi en eskiden. Köyün içindeymişti bu harmanlar. Evet düvenlen sürerlerdi. Şöyle deyin o şalvar diken ebenin o yanında nenemin bir bağ yaptı şimdi samırsak neyi diyor orada harmanımıştı. Sonra yabayan da savuruyon. Savuruyon hani bir derler çeçini gözerden çalkayon, samanını sırtında eve taşıyon çarşafılarınan. Gözernen kalburdan gözer derler ekin inen seyrek şey. Gözer adı gözer onun. Kalburda koyarlar ona şöyle iki kişi karşılıklı dururdu. Altına şeyler çul derler. Onlardan sererlerdi üstüne iki kişi karşılıklı dururdu biri o kalbura kuyardı biri de getirür onlara kuyardı. Ya iki kişi çalkardı ya da bir kişi. Yani muhakkak o harmanda çalkanurdu çeç. Çeç derler. Savurur. Onu çuvalan eve gelürdü gayri (Zeliha Erdem).

Bugün Koca Çayır dışındaki çoğu harman yerine ya çeşme ya da ev yapılmıştır. Koca Çayır ise olduğu gibi durmaktadır. Diğer harman yerlerinin olmayışının ya da Koca Çayır'ın bugün harman yeri olarak kullanılmamasının nedeni artık ekinin savrulmasına ihtiyaç kalmamasıdır. Tarımsal üretim tekniklerinin anlatıldığı başlıkta detaylıca anlatıldığı üzere biçerdöver adı verilen makine, ekinin hasadından savrulmasına ve sonrasında balyalanmasına kadar olan sürecin tek bir mekânda yani ürünün üretim yeri olan tarlada tamamlanmasını sağlamaktadır. Bu nedenle Koca Çayır başta olmak üzere harman yerleri, görüşmecilerin belleklerinde bir nostalji mekânı olarak yer almaktadır.

Bir deprem oldu da orada yattık bir de sabaha kadar Koca Çayırda. Burda bir de büyük deprem oldu. Burda ben ev binamız hep çatladı. Millet hep dışarlarda yattı birkaç gün (Nevin Demir).

Görüşmecilerden Nevin Demir, Koca Çayırın harman yeri işlevini kaybettiğini anlattıktan sonra 17 Ağustos 1999 depreminde toplanma alanı olarak başka bir

işlevi yerine getirdiğini belirtmiştir. Bunun dışında Koca Çayır, TADYA Kolektifi ve Dört Mevsim Ekolojik Yaşam Derneği öncülüğünde düzenlenen 14-15 Eylül 2019 tarihinde gerçekleşmiş olan “Tahtacıörencik Hasat Festivali”nde kentten gelen katılımcıların konaklaması için çadırların kurulduğu kamp alanı olarak kullanılmıştır. Tarımsal üretim sürecinde harman yeri olarak görevini tamamlamış olan Koca Çayırın bugünün değişen ihtiyaçları doğrultusunda yeni bir işlev kazandığı görülmektedir.

Tarımsal üretim denilince bugün işlev değişikliğine uğramış bu üç mekânın tekrar edilmesi, süreklilik duygusunun kökünün mekânda olduğunu göstermektedir. Bu mekânların geçmişteki kullanım işlevlerinin karşılığı olan hafıza ortamları bugün olmadığı için, anlatımlar hafıza mekânları üzerinden gerçekleşmektedir (Nora, 2006: 17). Tarımsal üretim süreçlerine dair simge mekân hâline gelmiş bu yerlere bakıldığında özetle pamuğun üretim alanı olan Sinek Sekisinin bugün orada pamuk ekimi olmadığı için görüşmecilerin belleğinde geçmişten bir hatıra olarak yer aldığı görülmektedir. Koca Çayır harman yeri olarak kullanılmasa da çok sık olmamakla birlikte çeşitli ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Bir zamanlar köyün temel ekonomik kaynaklarından olan çeltiğin üretim alanı olan Süveri Çayı ise sebze ekiminden kamp alanına kadar çeşitli uygulamaların ve etkinliklerin mekânı olma görevini üstlenmiştir.

3.5. TAHTACIÖRENCİK KÖYÜNDE TOPLAYICILIĞA DAİR GELENEKSEL BİLGİNİN SÜREKLİLİĞİ VE DEĞİŞİMİ

İnsanın yaşadığı çevrede yaşamsal faaliyetini sürdürebilmesini sağlayabilmesi, beslenme ihtiyacını karşılabilmesiyle mümkün olmaktadır. Bunu sağlayabilmek için yaşadığı çevrenin sunduğu besin imkânlarını, gözlemleri ve deneyimleri sonucunda fark etmesi, toplayıcı uyum stratejisini geliştirmesine neden olmuştur. Çevresinde bulunan hangi besinin yenilebilir ya da yenilemez, zehirli mi zehirsiz mi olduğunu, yılın hangi döneminde toplanması gerektiğini anlaması, insanın gözlemleri ve deneyimleri sonucunda oluşturduğu geleneksel bilgi belleği sayesinde olmuştur. Doğada bulunan besini toplama yoluyla, besin

ihtiyacının karşılanması anlamına gelen toplayıcılık, sonrasında geliştirilen tarım, çobanlık gibi uyarlanma stratejileriyle birlikte devam etmiştir. Bugün bir uyum stratejisi olarak toplayıcılık hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Tahtacıörencik köyünde de bir uyarlanma stratejisi olan toplayıcılık faaliyetine dair geleneksel bilgi belleğinin olup olmadığı, varsa geçmişten bugüne bu belleğe eklenenlerin ve dışarıda bırakılanların neler olduğu görüşmelerde sorulmuştur. Köye dair yapılan ön araştırmalarda köyde doğadan ürün toplama faaliyetlerinin, geçmişten bugüne çok canlı bir şekilde sürdürüldüğü bilgisine erişilmiştir. Bu ön bilgiyle görüşmelere başlanıldığında doğadan ürün toplama faaliyetinin, bugün köyde aktif bir şekilde yapılıyor olduğu ancak geçmişte toplayıcılık faaliyetinin çok sınırlı olduğu anlaşılmıştır.

Bizim ürettüğümüz değil de olurdu ahlat olurdu tarlalarda. Kıpkırmızı... tabii. Ne güzel ahlat olurdu bir Zeynep evveli. Şimdi hiç yok ahlat muhlat. Ahlat pek çok olurdu Zeynep. Ondan komposto ederdük hoşaf keserdük. Hem de bi çok. Sığır gitmeden babam rahmetlik erkenden hemen namazı kılınca erken namazını iki dene heybe atardı eşşeğe giderdi şu yanda ahlat dallarımız vardı. Beş altı kadar bir tarlada vardı ahlat dalımız. Üç dört kadar bir tarlada vardı ötede. Orayı toplardı gelürdü. Bu kerde şu yakın tarladan toplardı. Sığırlar varmadan sığırlar varırsa yiyiverürlerdi tutarlar da. Onlar gitmeden giderdi babam. Hoşaf kesiyorduk. Kışın da komposto pişiriyorduk. Öyle danesini pek yimezdük de. İneklere verürdük kaynatırdık da suyu güzel olurdu. Suyunu içerdik Zeynep. Bir seferlik... Dolap yoğudu yavrum evveli. Bir sefer kaynatırdık içerdik. Bizim kalabalığduk (Münevver Çelik).

Bi alıç toplarduk ahladımız oldu. Elma, armut bu gadar yoktu. Ahlat vardı. Ahlat var kızıl kırmızı kızıl ahlat deriz biz ona herkeşin ahladı olurdu. Erken hemen kalkarduk, inekler yemesin deyi koşar toplar gelürdük. Arazimiz kendi herkeş kendininkini toplar. Keserdük hoşaf yaparduk. O hoşafı pişürürdük hep. Hiç başka elmaymış erüğümüş cerezimiş heç bilmezdük (Nimet Doğramacı).

Bir dağ ahladı olurdu. Dağ ahladı deyi şöyle daşlı bir şey. Bir de alıç gibi bir şey giden olursa giderdi. Gidemezlerdi çoğu bileni. At yoğudu araba yoğudu herkeşte dağ nere bura nere (Mehmet Yıldız).

Ahlat çok eskiden.. Onu da o yabani değil. Onu da aşlamışlar kızıl ahlat dedükleri. Kızıl ahlat derler ona. Eskiden bir onu bilürdü millet. Başka hiç meyva yoktu ki. Bir ahlat varıdı. Bir de nasıl anladım bizim şey varıdı bağda kuyunun başında derüz bir ahlat varıdı. Zeydi köyünden gelmiş o. Karamanın Ahlad ıdı adı. Karamanın ahlat yani o dedeye Karaman derlerimişdi de. Karamanın ahladıdı. Şey zamanı olurdu ağustosta neyin. Harman zamanı. Allahım ne diyem ben işte. Bir de bu anneannemin bağdaki bir armut varmıştı erkenden olurmuştu. O da ağustosta. Öyle erkenden olurmuştu bir de onu bilürün. Ben değil abiyim, ablam, annem, babam yani benden önceleri neyi ona giderlermiş orda armut var deyi. Öyle meyve yaygun değilmişünü. Bir ahlat varıdı o da eylülde olurdu. O da aşılarak. Çoğudu her tarlada olurdu ondan. Ahlat. Bu zirai ilaçlar onları körenledi. Zirai ilaçla ahlatlar körendi, kurudu. Herkes erkenden ahlat toplamaya giderdi. Onun hoşafını keselleridi. Kurutmak için. İkiye bölelleridi sergülere serelleridi. Kışın da onu kaynadıp suyunu içellermişti. Hoşaf dedükleri (Zeliha Erdem).

Bizim buranın esas önemli güzel bir şeyi var. Kızıl ahlat var. Çok tatlı bir şey. Aslında hoşaf yapıyosun. İshal ilacı yani aslında. Ağaçta oluyor. Aşı yapıyoz onlara. Doğadaki yabani ağaçlara aşı yapıyoz. Ahladı armuda çeviriyoz. Müdahale ettiğimiz için kızıl ahlat çıkıyor yani. Akça ahlat diye bir şey var. O yabani ahlat. Kızıl ahlattan buluyoruz aşlarımız. Armut aşıyoruz mesela. Armuttan alıyoruz bir kolu ondan getirip ona aşıyoruz (Adem Kurtuluş).

Görüşmecilerin ifadelerine bakıldığında köyde eskiden toplayıcılığın çok fazla olmadığı görülmektedir. Geçmişte doğadan toplanılan ürünlerin başında ahlat gelmektedir. Ahladı kurutup hem çerez olarak hem de suda kaynatıp hoşaf olarak tükettiklerini belirtmişlerdir. Köy arazilerinde doğada yabani hâlde bulunan akça ahlat ağacına armut dalı aşılayıp kızıl ahlatla dönüştürüldüğü anlatılmıştır. Bu uygulama, insanın doğanın kendisine sunduğu bir meyveye yılların deneyimiyle oluşturduğu geleneksel bilgi belleğinde yer alan aşılama bilgisiyle müdahale ettiğini göstermektedir. “İnsanlık, süreç içerisinde, bitkileri değişme uğratmış, bitkiler de insanı dönüştürmüştür” (Standage, 2020: 12). Standage’ın sözünü ettiği bitkileri değişime uğratma meselesinin örneklerinden birisi de istendik olanın insan müdahalesiyle oluşturulduğu aşılama. Bugün hâlâ daha köyde ağaç aşılama işlerini yapan Adem Kurtuluş, “yarma aşısı”, “göz aşısı”, “düdük aşısı” gibi aşılama çeşitlerinin nasıl ve hangi zamanda yapıldığı hakkında detaylı bilgi vermiştir. Aşılama kimden öğrenmiştiniz sorusuna cevabı ise şöyle olmuştur:

Ben gördüğümü unutmam. Dedelerden öğrendim. Sevim'in kayınpederi vardı. O beni her tarafa götürdü aşığı şeye şuğa buğa her tarafa götürdü. Çocuğdum. Dedüğünü yapardım. Beş dakkada öyle oyalanmazdım. Kendi oğlunu götürmezdi. Beni götürürdü. O aşı işlerini hep o yapardı. Ondan öğredim. Akraba işte köylü. Babamın arkadaşı. Aşılamaı ondan öğrendim (Adem Kurtuluş).

Adem Kurtuluş’un aşılama konusundaki geleneksel bilgiyi öğrenme kanalının kendisinden önceki kuşaktan bir büyüğü olduğu görülmektedir. Bugün, ağaç aşılamanın nasıl ve kimler tarafından yapılmaya devam edildiği sorulduğunda Güner Kızılca’nın verdiği cevap bu konudaki değişimi göstermektedir.

Şimdi herkes aşı yapıyo. Kadın erkek bütün herkes aşı yapabiliyo. Önceden erkekler yapardı herkes bilemezdi, görmediydi ki. Şimdi herkes internette öğrenabiliyo. Senden iyisini biliyo. Erkekler yapardı. İşte o zaman kadınlar merak etmiyorlardı. Herkes evinin işini beceremiyodu ki öyle işe kalksın (Güner Kızılca).

Güner Kızılca, aşılamanın kimler tarafından yapıldığı konusunda geçmişte toplumsal cinsiyete dayalı bir ayırmadan söz etmektedir. Bu ayırım, kadının özel

alandan sorumlu kılındığı ev işleri üzerinden gerçekleşmiştir. Emek yoğun süreci içeren bu işlerin kadınların tüm zamanını alması, aşılama gibi işlere katılmamalarının temel nedeni olarak belirtilmiştir. Güner Kızılca'nın ifadelerinden cinsiyete dayalı ayrımın artık olmadığı ve bununla birlikte aşılama dair geleneksel bilginin aktarım biçiminin de değiştiği anlaşılmaktadır. Adem Kurtuluş'un büyüklerinden bizzat görerek, deneyimleyerek öğrendiği aşılama bilgisine bugün kolayca internetten ulaşabildiği, kadın erkek ayrımı gözetilmeden isteyen herkesin bu işi yapabildiği belirtilmektedir. Çeşitli internet platformlarında yer alan videolar, izleyenlere hem görsel olarak hem de sözlü anlatım biçimiyle bilgi vermektedir. İçerikleri izleyen, dinleyen kişiler uygulama süreçlerini bireysel olarak deneyimlemektedirler.

Doğadan ürün toplayıcılığı meselesinde ahlata dışında birkaç üründen daha söz edilmiştir. Ahlatın dışında yine atıştırılabilir çerez olarak övez ve alıcı da toplayıp tükettiklerini belirtmişlerdir.

Eskiden o odun toplamaya gidellerdi. Ona gidince de oralardan alıç bulurlar. Oduna gittüydük de alıç da bulduk. Şöyle iplere dizelerde boynumuza neyi dakarduk (gülüyor) İpe dizerlerdi onu. Süs gibi aynı şöyle tespih gibi. Şöyle okula neyi onu şey gibi götürürlerdi beslenme gibi. Giderken ya ya evet yemek için. Böyle şey yoğunluğu (Zeliha Erdem).

Asıl övezdir yani Güdül'e has olan. Onun için sadece Güdül bu bölgede yetiştiği için pek bilinmez. Güzün olan bir meyve. Sarı hâliyle, yaprağıyla toplanır, bağ yapılı, asılır. O siyahlaşır muşmula gibi. Olgunlaşması onun bekleyerek olur. Hani bu mevsime kadar usul usul o olgunlaşır. Güzde toplanır hasat edilir. Hani yabani eriği bilirsiniz o şekil yani ona benzer bir şeydir ama toplandığı zaman hani rengi daha sarıyken sertken acıdır, buruktur. Tabii o duracak siyahlaşacak muşmula gibi yumuşuyacak. Dalından toplayıp yiyemiyorsun. Asıyosun bekletiyosun o kurumuyor. Yani aynı şey gibi muşmula gibi kararıyor durduğu yerde olgunlaşıyor (Emin Devrim).

Görüşmecilerin doğadan ürün toplama faaliyetini anlatırken çocukluklarına referansla bilgi verdikleri görülmektedir. Bu da yerel ürün bilgisinin çocukluk döneminde, doğayla kurulan yakın temas neticesinde edinildiğinin göstergesidir. Görüşmecilerin alıç ile övez hakkında verdikleri bilgiler, bu ürünlerin kullanım biçimleri ve saklama koşullarını içermektedir. Geçmişte tüketime yönelik ürünlerin doğrudan doğadan temin edilebildiği görülmektedir. Bugün aileler çocukları için hazırladıkları beslenmelere paketlenmiş yiyecekler koyarken, çocukluk dönemi,

doğayla iç içe geçmiş olan bu kişiler okulda beslenmeleri için doğada hangi yiyecekte yararlanabileceğini tespit edebilmektedir.

Köyde toplayıcılığının görüldüğü ve devam ettiği bir başka ürün de kekiktir. Geçmişten bugüne toplanmaya devam edilen kekiğin köyde eskiden beri tüketildiği anlatılmıştır.

Ebem rahmetli kekük içerdi. Kekük toplardı yani. Teee bundan kaç yıl evveli deyini. Elli yıl. Buralarda vardı. Şu Böğür derüz orada. Kendiliğinden yetişen kekük evet. Dağları bilmezlerdi. Dağlardan değül. Buralarda toplardı. Yani bir şey olarak bir de şey derdi anneannemin babası bu ölümden başka her derde derman dermişti kekük için. Sonradan gayli tey şuna fayda buna fayda deyi çoğaldı gitti ya (Zeliha Erdem).

Zeliha Erdem'in verdiği bilgilere göre, kekiğe dair bir geleneksel bilgi belleğini olduğunu ve kekiğin bir sağaltma aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Sağaltım işleminin yapılabilmesi için gerekli olan ürün ve ürünün kullanım bilgisi Zeliha Erdem'e ebesi ve dedesi aracılığıyla aktarılmıştır.

Ekimi yapılmayan ve kekik gibi yine doğrudan doğadan temin edilen şakırdak da sağaltma işlemi için kullanılmaktadır.

Görsel 9. Şakırdak

Şakırdak diyoz. Çay gibi demliyo. Beş altı tane atıyo bi bardağın içine. Demleniyor. Ya buna başka bir şey diyorlar internette adı var unuttum. He he Osman dedem falan işte bunlardan şey yapanlara önerirmiş. Gabızlığa şakırdak da bunun adı var başka bi adı daha var. Böyle hoşumuza giderdi de şöyle şıklatıyoduk bak. Biraz daha sert olunca şık yapıyor bu. Bizim koyduğumuz bir isim bu başka bir ismi var bunun. Birkaç tane al da şimdi faydası olmaz. O bayağı olgun olacak. Angara'da parayla baharatçılarda satılıyor bu (Hanife Özay).

62 yaşında olan Zeliha Erdem'in kekiğe, 61 yaşında olan Hanife Özay'ın da şakırdağa dair kendilerinden önceki kuşaktan edindikleri bilgilerin, bugün hâlâ kendi kuşakları arasında dolaşımda olduğu görülmektedir. Bu ürünlerin sağaltmada kullanımı, halkbilim disipliniinde halk bilgisinin bir kategorisi olarak değerlendirilen halk hekimliği (Örnek, 2014; Alangu, 2020; Ekici, 2010) içerisinde değerlendirilir. "Halkın, olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince, veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne *halk hekimliği*" denilmektedir (Boratav, 2015: 139). Sedat Veyis Örnek de halk hekimliğinin irrasyonel olma durumunu ortaya koymakla birlikte, bir kısım uygulamaların aslında hastalık teşhisi, kullandığı ilaç ve bazı metodlarında rasyonel bir düşünüşle hareket edilmekte olduğunu, hattâ tıbbın bunlardan yararlandığı ifade etmektedir (1966: 105). Bu bağlamda, doğadan toplanan kekik ve şakırdağın kullanımını Örnek'in rasyonel olarak belirttiği uygulamalar içerisinde değerlendirmek mümkündür. Çünkü bu ürünlerin kullanımında büyüsel herhangi bir işlem yapılmadan, sadece vücudun ihtiyacı doğrultusunda gerekli kullanım yöntemleri uygulanmaktadır.

Köyde toplayıcılığın sadece çerezlik ya da sağaltma amacıyla kullanılan ürünlerden oluşmadığı, doğrudan yerel mutfakta kullanılması odaklı da gerçekleştirildiğinin bir örneği olarak dağ ispanağı verilebilir. Dağ ispanağı adı verilen yabani ispanağın eskiden çok daha fazla tüketildiği hatta bugün tohumdan ekilip üretilen ispanağın sonradan öğrenildiği görüşmelerde ve günlük sohbetlerde yinelenmiştir.

Dağ ispanağı kendi biter işte bahçelerde. Onun için dağ ispanağı... Eskiden ispanak ekmek bilmezlermiş bunu yirlermiş. Bu ispanak bizim atalarımızın ispanağı. Sonradan ektiler şu ispanağı yeşil... Tabii biz onu yedik önceden. Ben çocukluğumda vardı da yani annemgil doğru hep bunu yermiş (Hanife Özay).

Görsel 10. Dağ İspanağı

Hanife Özay'ın verdiği bilgiye göre, geçmişte de ıspanak bitkisini toplayıcılık faaliyeti aracılığıyla tükettikleri ve bu bitkinin ekim bilgisine sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Yukarıda geçmişte sebze yetiştiriciliğinin ve yetişen ürünün çeşitliliğinin sınırlı olduğu belirtilmiştir. Bu bilgiyle birlikte Özay'ın anlatımlarından, ıspanak sebzесinin toplayıcılık faaliyetiyle tüketildiği anlaşılmaktadır. Bugün ise ıspanağın ekimine dair bilgiye sahip olunulmasına ve tohumdan yetiştirilmesine rağmen doğada yabani halde yetişen ıspanağın tüketiminin de tercih edildiği belirtilmektedir.

Bugün hâlâ doğadan toplanılan ürünler arasında köyün yerel mutfağında önemli bir etkisi olan dağ eriği, alan araştırması sırasında çok fazla ön plana çıkmıştır.

Dağ eriğinden ekşi ederdük. onu kaynatıyorduk delüklüden geçiriyorduk o şeylere dökerdük, ekşi ederdük. Hamur bişürürdük. Pırsaya katarduk, bamyaya katarduk. hee ekşi olarak.. Limon yoğudu evveli. Kuruturduk. İki senedir beş altı sene bir şey olmaz. Ekşimizdi.. Çok güzel idi o. Bayırda olur bayır. İşte taaa sararmadı. Taa bir az var. Daha bir ay sonra neyin. hâlâ ederiz ekşi. Taaa edeceğüz tabii ya. Ne güzel (Selime Ünal).

Biz eskiden beri bizim çorbalara ekşi çorbalara limon yerine onu atardık biz mesela. Mesela erişteye şeye... Ekşiye olur. Gene sumak kullanıyoruz onu kullanıyoruz gene aynı (Tahsin Mumcu).

Oldu bitti kullanırlar dağ eriğini. Eskiden limonu nerde bulsun millet. Hep o. Pestil olarak kullanırdık kuru olarak. Saklaması daha kolaydı. Onu kaynatıyoz eriği.

Eritiyoz. Ondan sonra döküyoruz. Tepsiye şeye naylonlara da seren olur tepsiye de dökən olur. Güneşe kaldırırlar bir incecik. Onu kuruturlar. Öyle öyle kurur. Bir tabaka hâlinde kaldırırlar (Güner Kızılca).

Dağ eriğini pestil yapıyoruz işte. Ekşi pesitili bilmiyon mu sen? Eskiden limon yoktu kardeşim onu yaparlardı limonu bilmezlerdi önceden bizim köyde. Limonu kim bilsin (Nilgün Göçmen).

Ekşi erük evet evet. Yabani erükler evet. Onu hep eskiden daha çok yaparlardı. Bu ekşi erüğü de hem de şöyle deyini limon yerine onu kullanırdun. En eskiden yoğudu limon bildiğim kadarıyla. Onu çorbaya bir çorbaya şu pırasaya bamyaya varıdı da onlara da çok güzel yapar. Pırasaynan bamyaya. Yabani o kendiliğinden oluyor. Bu şeyde köyün arazisinde. Onun ekşisini ederiz. Aynen kaynatır geçürün bir daha tepsilere... Eskiden şöyle tahtaları üstüne neyin dökerlerini. Onu yüzüyon bir daha şey yapıyon. Şimdi hani bir derler naylonlara döküveriyon. Bir gün de kuruyor o kaldırıyon bitiyoru. Eskiden günlerce şöyle tabla derler tahtaların üstüne yaparlardı. Onu yüzerler onu bir daha gözellerler. İki günde bir daha yüzerler böyle çoğar çoğar ederler. Üstünden hemen alırlardı sıyırıp sıyırıp alırlardı evet öyle ederleridi çoğar. Kurudukça alırlar. Tek katı tepsiye dökse de naylonlara döküyollar bir günde kuruyor o ısıcakta ağıstosta (Zeliha Erdem).

O hep varıdı o dağ erüğü her tarafta varıdı. Hee onu gullanılıyorlardı taaa hâlâ ben onu gullanıyom napiim. Angara'nın adamı limon gullanır. Limonun dadı yok. Hee dağ erüğü. Ebelerimiz dedelerimiz... Mancar olurdu bizim burda bi mancar... acı mancar çahıllarda biten. Yeşil bi şey hıhı. Onu gıyallardı onun içine gıyallardı. Ehşiyi ha o dadını getürürdü. Yemek olarak yaparduk onu. Doğrarın ısıcak suya atan bi de maşaynan dığlallardı maşayı gızdururlardı demürü de altına biz gara ateşte bişürürdü onu. Onu altına demürü gızdurdunmudu ... acısı gitsin deyi... Mancarın ehşili acısı gitsin de.. Şindi düdüklüde bişürürler garılar, gençler öğrenürler. Şişelere gıyallar. Heee öyle satan da var. Heee pek datlı oludu ehşi ehşi (Sabaha Pekkan).

Köyde doğadan toplanan dağ eriğini pestil hâline getiren köy halkı, limon olmadığı zamanlarda yemeklerine ekşi tadı verebilmek amacıyla bu pestili kullanmıştır. Bamyadan, pırasaya, mancara kadar yemeklere ekşi tadı veren bu pestil olmuştur. Bugün artık limonun bilinmesine ve mutfaklarda tüketilmesine rağmen onun verdiği ekşi tadı yeterli bulmadıkları için hâlâ dağ eriğinden ürettikleri ekşi erik pestilini tercih etmektedirler. Yukarıda sayılan bu yemeklerin dışında ekşi erik pestilinin olmazsa olmaz bir malzeme olarak yer aldığı ekşili çorbanın köyün yerel mutfağındaki yerinin önemi de görüşmelerde yinelenmiştir.

Haa bir de ekşi de diyeceğim şimdik bir çorbayı piriç çorbası ehşili çorba ederdük. O ekşiyen. O ekşiyi şimdik kuru ekşi ya onu ıslarduk. Onun suyuynan bir de bu kesdüğün davallar var ya kesdüğün davarların kakırdağı olur ya şey yağsı. Kakırdağıynan çok güzel olurdu o çorba. Hep yapardık onu. Sonra mercimek çıktı emme hiç derlerdi ne olurdu derlerdi bir ehşili çorba pişür de bir içem derlerdi (Kamile Gezmiş).

Bir de ölene yemek yaparlar ya onun için anam rahmetli ölünce bana yemek yaparsanız hayır yapacaksınız deyi daha gücü kuvvati yeterke seksenki yıllarda neyin böyle giderdi yapardı getürürdü yaparduk. Teee çok eskiden o ekşi dedim ya ölürsem yaparsam deyi hazırlık yapardı bir de (gülüyor). Herkes yapardı onu

aslında. Annem de yazık böyle yapardı. Sonra anam hani bir derler teee yapamaz oldu. Şimdi yapsalar ekşiyi illa ki o ekşiyi katarlar. Her şeye de o çorbaya da. O limon yerine kullanılır. O olurdu şimdi bile olur da eskininki daha iyi olurdu. Dedim ya şimdikiler.. Bir yemek olursa kapamanın önüne illa o ekşili çorba olacak. O çok köyün en eski yemeği o ekşili çorba en eski yemeği (Zeliha Erdem).

Dağ eriği pestilini eskiden beri kullanuruz. Ekşi yerine şeylerde hayırlarda düğünlerde bir ölen oldumuydu hayır derüz bir oğa. Yemek verürüz büyük yemek. Altmış yetmiş tane gapama goruz. Onu verürüz. İlla onun ekşisi olur. Ekşili aşı olacak. Dağ erüğünden. çorba... piriç çorbası yaparuz onu. Mutlaka o olur. Hayır yemeği. Ölmüşlerin şeyi için. Mesela Ramazanlarda yemek verürdük. Birisi he bir kişi kendi yapabülürse yapar. Yapamazsa iki kişi katışur yapar o yimekleri, yimeği, iki kişi katışur. Senlen ikimiz edem derüz. Veyahutta ben kendim yapacan der yapardı. Ramazanlarda yimek verürdük. Şimdik gayi o doğru kalktı. Evveli hep ölene gapama gorduk destiler gorduk. Onları yaparduk. Çorbası, pilavı, eti, fasullesi, tatlısı olacak. hah biri ölüncek. Şimdik yapmıyolar artık. Şimdik öldüğü gün getiriyolar şey veriyollar hazır yimek veriyollar. Şey edip savıveriyolar. Ya bir yere veriyorlar parasını. Burada dört tane beş tane kadın pişirecek bulaşuğunu yıkayacak deyi şey edecek. E şimdik yüz ellışer gayme veriyolardı o vakit. Şimdi üçer yüz dörder yüz alurlar kadınlar. Bir de odunuydu ocağıydı pişürmesiydi getürmesi gotürmesi... Bir zor oluyoru bir zor oluyoru. Biz anneme babama hani gaynanama şeye hep verdük. Şöyle kendin yoruluyon yani. Çok yoruluyon. Ha eski usul zamanı. Şimdik hazır yimeği getür diyon veriveriyon işte tertemiz oluyor (Nimet Doğramacı)

Görsel 11. Ekşi Erik Pestili

Ölen kişilerin ruhu için cenazelerde, ölüm yıldönümlerinde veya Ramazan ayında verilen hayır yemeklerinin olmazsa olmazı olarak ekşili çorbanın önemi vurgulanmıştır. Bu çorbanın kendine has tadını veren ise dağdan toplanan erikten yapılan ekşi pestil olmaktadır. Zeliha Erdem'in de belirttiği üzere köyün yaşlı insanları her yıl olur da ölürlerse kendileri için verilecek hayır yemeğinde kullanılsın diye ekşi erik pestillerini hazırlamaya dikkat etmişlerdir. Ancak Nimet Doğramacı, artık hayır yemeklerinin hazırlamasının zahmetli olması nedeniyle sıklıkla yemek şirketleri veya lokantalardan sipariş edilen hazır yemeklerin cenazelerde dağıtıldığını ifade etmiştir. Böylesine bir değişim olmasına rağmen ekşi erik pestilinin üretimi devam etmektedir. TADYA Kolektifi üreticilerinden Hanife Özay ve Hatice Kıray, Ankara'da Başkent Üniversitesi Gastronomi Bölümünün TEOS Mutfağında "2. Sürdürülebilir Beslenme Buluşması ve Gelenekseli Yaşatmak Atölyesi" adlı etkinlik kapsamında, bölüm öğrencilerine ve kentten katılımcılara bu çorbayı hazırlamıştır.

Görsel 12. Ekşili Çorba Hazırlığı

Görsel 13. Ekşili Çorba

Bu etkinliğin düzenlenme amacı, sürdürülebilir beslenme konusunda gelenekseli yaşatmanın önemi olarak belirtilmiştir. Sözü geçen etkinlikte çorbanın ana malzemelerinden biri olan kakırdak yağının hayvansal yağ olmasının katılımcılar arasında vejetaryen veya vegan beslenmeyi tercih edenler açısından sorun teşkil edebileceği düşünülmüştür. Bu yüzden çorba, hem kakırdak yağlı hem de aslında başka bir hayvansal yağ olan tereyağlı olmak üzere iki çeşit hazırlanmıştır. Böylece yerel mutfağa ait bir yemeğin yapımında kullanılan malzemenin değişen bağlama ve tüketecek kişilerin beslenme tercihlerine göre güncellenmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak oluşturulmaya çalışılan bu alternatifi, radikal bir değişim olarak görmek pek mümkün değildir. Çünkü yemek, tüketicinin beslenme tercihine göre değil eldeki yerel bilginin alternatifi kullanılarak hazırlanmıştır. Yerel bilgide kakırdak yağının doğrudan hayvandan alınması sebebiyle hayvansal olarak kabul edilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında tereyağı ise hayvansal bir besinin işlenmesiyle elde edilmektedir. Bu özelliğin yemeği hazırlayanların tereyağını hayvansal yağa bir alternatif olarak görmesine neden olduğu söylenebilir.

Doğadan toplanan ürünlerin bazıları bugün hâlâ var olmaları nedeniyle toplanmaya devam edilirken bazılarıysa insanın doğaya, doğal olana müdahalesi sonucunda artık bulunmadığı için toplanamamaktadır.

Emme evveli soğukluk deyi bir şey vardı. O şimdi ilaç olalı yemlerin içinden kayboldu. O pek güzel olurdu. Soğukluk deyi ıspanak gibi ederdük pek tatlı olurdu. O yok şimdi. İlaçla körenledi bir daha da bitmedi. Tarlalarda bitmedi. O da bir ottu. Bir güzel otudu. He kavururduk haşlar kavururduk pek tatlı olurdu. Ya pek güzel olurdu. Bu semizotundan güzel olurdu emme yok. Şimdi öldü gayi yok. Semizotu çıktı bir de sirken var başka. Bir de çalılardan mancar ederler onu satarlar. Çalılardan erüğnen pişirilir mancar. Kıyarız doğrarız o ekşiynen bişürürüz pek tatlı olur. Soğukluk gitti gari soğukluk yok. Piyasada yok gari kızım soğukluk (Selime Ünal).

Yemin içinde çok olurdu, fiğın içinde. Haa yemesi çok güzel oldu bu ıspanak gibi soğukluk gibi doğru. Soğukluk derleridi ıspanak gibi doğru olmazdı. Sirken olurdu. Bu pamuk tarlalarını iki üç kere ayıklaruduk çapaynan çekerinen. Onların içinde şimdik anam irahmetlik böyle don yoğudu. O şeyden pamuktan şey vardı üç eteği vardı. Pamuktan olan. Sıvarıdı. Onu sirken şu şimdik de var o sirken emme tadı olmuyor öyle. Eskiden ha o sirkeni eteğine toplarıdık. Şimdik diyenmeye varınca onu ayıklaruduk orda. Onu getürü haşlarduk. Gözelce haşhaş yağıynan da kavururduk. Onu da sarımsaklı yoğurdunan şey ederdük. Yoğurt kendin her şey kendin (Kamile Gezmiş).

Soğukluk güzel olurdu ya ıspanakların şeyinden tatlı oludu (Saniye Güral).

Ama şimdi ne oldu ne çeşit envai çeşit şeyler vardı, otlar olurdu, eskiden mesela soğukluk derdik çok güzel olurdu. Ya o soğukluk dediğim neye benzer şimdi ıspanağa benzer. Ispanak gibi. Neden yok oldu ilaç yapmadan hep ilaç. Onlar genelde ekinlerin içinde buğday yani ekin şeylerinin içine yeşil ekinlerin içinde bir de fiğ ekerdik yem diye, kara fiğ. Fiğnin içinde çok olurdu onlar. Ispanağa benzer aynı ıspanak. Hani şu yabani ıspanak diyolar ya aynı oğa benzerdi yani. Ama ıspanaktan da çok güzeldi şeyden de. Onun yemeğini değil onu haşlayıp kavurup sarımsaklı yoğurtlu yapardık onu. Şimdi mesela onun yerine sirken deriz onun bir değiştiği. Evet soğukluk daha güzel olur ama sirken de şimdi hani derler ya koyunun olmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi. Sirken de bildiğimiz bir şeydi canım ama soğukluğun tadı daha güzel olurdu. Ot ilaçları var ya hep mahvetti şeyleri. Ot ilacı yapa yapa çok şeyler öldü yani toprağın verimi bile öldü (Nilgün Göçmen).

Bayırda eskiden ekinlerimizi içinde yemlik olurdu, karakavuk olurdu, sirken olurdu. Onları öldürdüler. Yemlik, karakavuk, sirken... Tuzlan banar yerdin yeşillik olarak. Sirken de ıspanağın bir değiştiği de amma güzel güzel şu onun lezzetini hiçbir yerde bulaman. O neden gitti bilün mü? Tarlalara ekilen gübreler ot ilacı ot olmasın diye attıkları ilaçlar öldürdü bunları. Zarar ettiler. Fiğlerin içinde dobul dobul şöyle biterlerdi. Çok guzel olurdu, organik. Yoo haşlayordun kavuruyordun yımırta kırardın çok guzel idi (Nevin Demir).

“Onun lezzetini hiçbir yerde bulaman” diyerek anlatılan, bir zamanlar yemin içinde olan soğukluk, ekinin içinde olan yemlik, karakavuk gibi kendiliğinden olan otları çeşitli şekillerde tükettikleri ve o tatları özledikleri görülmektedir. Özlem duyulmasını sağlayan “tatlar konusunda edinilen birikim, koku ve diğer duyularla edinilen bilgi birikimleri ile birleşerek bellekte (Uhri, 2016: 46)” bu

otların birer yiyecek olarak yer etmiş olmasıdır. Tarımdaki zararlı otlardan kurtulmak amacıyla yapılan zirai ilaçlamalar bu otların da ortadan kalkmasına neden olmuştur. Eskiden bu otların yemeğe dönüştürülerek kullanılmasını, yerele ve coğrafyaya özgü bitkilerin o yerin mutfağının içeriğini şekillendirmesinin bir örneği olarak değerlendirmek mümkündür. Bugün bu otların yerine sirken adı verilen ve doğada yabani hâlde oluşan bir otun kullanıldığı belirtilmiştir. Ancak bugün sirken olmasına rağmen tükenmiş olan diğer otların lezzeti ve mutfakta ne tür yemeklere dönüştürüldüğü görüşmelerde özlemle bahsedilen bir konu olmuştur.

Doğada bulunan, eskiden ne işe yaradığı bilinmediği için toplanmayan ancak günümüzde toplanmaya başlayan ürünlerin gün geçtikçe arttığı ifade edilmiştir. Bu ürünlerin toplanması gerektiği ya da işlevsel olduğu bilgisi, köy halkının geleneksel bilgi aktarım yollarının dışında alternatif bilgi aktarım yollarına ulaşmaları ve köyün dışından kişilerle olan kültürel etkileşimleri neticesinde edinilmiştir.

Çalı bakıldığını da işte davarlar yer. Çalıyı onun da çalısını şey yaparız. Böyle ağıllarız tel örgü olmadan onu ağıllardık bahçelere. Dalını kullanıyorduk. Hayvanlar yiyordu çalı bakıldığını işte o da hastalıklara iyi geliyomuş. Onu da internetten. Gövem eriğini de önceden bilmiyorduk. Mesela şimdi satışa çıkıyor ya bunu reçel etmeyenler gurutup çayını içiyo. Reçel edenler eder. Etmeyenler zaten gurutacak. Kızılıcığı da önemsemездik hiç. Sonradan faydalı olduğunu anladılar. Böğürtlen mesela şey yapıp da yimezdik. Böğürtlen çocuklar bir iki alırdısa alırdı almazsa yimezdik hiç dururdu. Şimdi topluyoruz, satıyoruz. Hem de reçel yapıyoruz (Hanife Özey).

Her şey toplanıyor. Çalı bakıldığını mesela toplayoz. Adaçayını toplayoz. Bilmeyorduk evveli. İşte televizyonlardan şeylerden bakıyoruz. İnternetten. Çalı bakıldığını, adaçayı, kuzukulak, madımalak dedüğümüz onu bir de ilac ediyollar ya neydi kantoron. E toplayoz kuşburnu. Kuşburnu heç bilmezdük etmezdük. Bir öğretmen geldiymi hanımı vardı. Gülçin deydi. O kuşburnunu topladı reçel yaptı. Kız bu ne dedük. Kız bu yenir dedi kız git gayi biz de başladuk baktık iyi bize birer tabak birer şey verince. Benim eltinin yanında oturdu o da. Ziraatçı var ya şeyde Osman Abi onun evde otururdu. Gayi biz de başladuk etmeye. Şimdik yapıyoruz iyi kuşburnu. Sonradan sonradan. Sumağı da bilmezdük heç hep oralarda yollarda durudu. Sumağı da işte millet biz Adanalılardan öğrendik (Nimet Doğramacı).

Kuşburnu toplarlar. Kekük toplar. Dağda ne bulursa alır. Eskiden toplanmazdı. Sonradan internetten öğrendiler. Her şeyi internetten (Kamile Gezmiş).

Böyle guşburnu heç kim ederdi gız o zaman guşburnu etmezdük kü biz içmezdükü Zeliha. Yavrum çay içmezdik zatini. Evveli çay neyi yoğudu gozel gızım. Yok heç toplamazlardı heç ne guşburnunu bilüledi hep guşburnuları gurur giderdi. Şindi guşburnu ediyola (Melahat Güler).

Hiç kimse bi şey toplamazdı (gülüyor) Biz bi şey toplamayı bilmezdik. Bi böğürtlen yerdik toplardık da hiç guşburnu falan bilen olmazdı. Hiç hiç hiç bilen yoktu kuşburnu, sumaktır başka şeydir. Hiç bilen yoktu toplamazdık (Zarife Özkök).

Doğada çok şey var da adları ne bileyim ki... Şu mesela şu otları papatyaları biz hiç ineklere verirdik. Çalı bakıldığını hiç tanımazdık. Çalı keser şuraya yatırırđık. Şimdi onun şeyini alıyo bakıldığını satıyorlar. Ne işe yaradığını bilmiyoruz bakmayoz. Satıyoz. Şey dedi Ceyhan demiştir (Güner Kızılca).

Sumak böyle salkım salkım. Biz bunları kendimiz yapıyoruz kendimiz şeyden çekiyoruz robottan. Ben onu var ya azar azar çekiyorum. Öyle çok çekmiyceksin onu. Azar azar çekeceğim (Ayten Bektaş).

Önceden bilmezlerdi sumağı. O yeni yeni çıktı herhalda. Emme sumak hiç dalı malı neyin de yoğudu. Belki şehir yerinde varmıştır da buralarda bilmezdük. Hiç hiç kuşburnuyu da toplamazlardı. Kuşburnu da yani şöyle bir 15-20 yıl içinde toplamaya içmeye başladı millet. Böyle gayrı şehire göç yapınca mı yaptılar. Onlardan mı bildiler (Zeliha Erdem).

Sumağı da davarlar yerdı. Tadına hiç bakmazdık. Teyzem toplardı bize getirirdi. O Osman abimin bahçeden. Anneme verirdi davarları vardı annemin keçileri. Al bunları keçilere ver derdi (gülüyor). Tabii tabii internetten bakıyolar gençler. Biz nerden bilelim. Biz... gençler bakmasa zati bilmeyiz. Ebe ne olacak bu diyo. Gene satacağınız mı bunu diyo. He diyoruz (gülüyor). Teyzen de getirir de derdi keçilere verin. Ben de hatırlıyom teyzemin keçilere getirdiğini (Hanife Özay).

Ya mesela, beğenme, bilmediğimiz otları biz mesela bak Ceyhan'dan öğrendik şu şuğa iyi geliyo, bu buğa iyi geliyo. Ceyhan Hoca'dan da tabii şu şuna mesela biz bu sarıkantaronu bilmiyoduk. Bak sumağı bilmiyoduk. Bizim Süverimizde sumak oluyomuş hiç haberimiz yok. Onlardan öğrendik hep. Tabii onlardan. Hiç biz öncesinde ordan geçiyoduk diyoduk ki bu neyki ya. Bizim ebelerimiz, dedelerimiz belki biliyodu ama bize kimse anlatmadı ki. Ama kullansalar da bize derdi. Demek ki onlar da kullanmamış. Ya böyle salkım salkım olurdu. Allahım bu da ne derdik ya bir alıp da ağzımıza da almazdık. Belki de korkuyoduk zehirli falan diye. Ekşi ya ama bir al ağzına belki bir yani zararı olmaz diye düşün. Onları Ceyhan Hoca öğretti. Bilmediğimiz daha ot türleri şeyleri var yani bizim. Bir sürü şeyler var mesela. Melisa diyo, bak şu melisayı falan biz bilmiyoduk doğru dürüst. Ya içiliyo mesela. Sarıkantaronunun merhemini bak o sarıkantaron şeyini ben kendime yapıyom ayaklarıma sürüyom, ellerime sürüyom, belime sürüyom. Ceyhan Hocagil dedi. He he hakiki zeytinyağıyla koyuyom. Ben sana gösterdim ya temin sapsarı olmuş. Bak şu çocuk pişiklerine falan çok iyi geliyo. Bak şu sığırların bir yeri yara oluyo ya ben hep onu kullanırdım. Katran sürüyoduk. DDT ekiyoduk. DDT var ya şimdi iptal etmişler DDT'yi, toz olan bir şey, bembeyaz. Hı hı ilaç o. Onu eden vardı. Mesela benim kayınbabam falan davarlara ekiyodu onu görüyodum ben. Be kendim etmedim ama o ediyodu. Mesela ilaç yerine kullanıp döküyoduk kurt otu falan olunca, yara olunca bir yeri. Hani canavar falan dişliyo ya hayvanı, onu ekiyodu. Ama hayvanın canı acıyodu ondan. Ama böyle organik bir şey sürsek acıtmazdı canını. Biz yok o zaten yasaklanmış o şimdik artık. İyi olmuş ama yasaklandığı. Ama çok şey öğrendik yani çok (Ayten Bektaş).

Görsel 14. Gövem Eriği

Görsel 15. Sumak

Köyde çalı bakıldağı, kuşburnu, kızılıcık, gövem eriğı, sumak gibi doğada kendiliğinden oluşan bitkilerin yakın zamana kadar ya hiç toplanılmadığı ya da hayvanların tüketimi veya farklı amaçlar için kullanıldığı görülmektedir. Bu zamana kadar toplanılmamasının nedenini Ayten Bektaş'ın "Bizim ebelerimiz, dedelerimiz belki biliyodu ama bize kimse anlatmadı ki. Ama kullansalar da bize derdi. Demek ki onlar da kullanmamış." ifadesi açıklamaktadır. Aile büyüklerinin geleneksel bilgi belleğinde bu bitkilerin çoğı, hayvanlara yedirilme özellikleriyle yer etmiş sonraki kuşağı da bu şekilde aktarılmıştır. Eskiden büyüklerinden görerek öğrenmenin yerini bugün çok çeşitli bilgi aktarım kanalları almıştır. Kentle olan ilişkiler, televizyon, internet ve kentten köye gelen bir nevi kılavuz sayılan kişiler, bilginin yeni aktarım yollarını ve imkânlarını oluşturmuşlardır. Alan araştırması sırasında hemen hemen öğrenilen her türlü yeni bilginin kaynağı olarak internet ve televizyon dışında bir nevi kılavuz kişi olarak kabul edilmiş olan TADYA Kolektifinin kurulmasında da öncü olmuş *Ceyhan Hoca* diye hitap ettikleri Ceyhan Temürcü'nün adı sıklıkla geçmiştir. Kendisinden bugüne kadar bilmedikleri bitkilerin, tarım ürünlerinin nasıl yetiştirildiğini ve ne işe yaradığı gibi bilgileri öğrendiklerini belirtmişlerdir. Örneğin köyde bulunmasına rağmen keçilere vermek dışında kesinlikle tüketilmeyen sumağı, bugün toplamakta ve evlerindeki robotlarda çekip kolektif aracılığıyla kentteki tüketiciye satmaktadırlar. Üreticilerden Hanife Özay'ın doksan yaşındaki annesi Şehriban Sağlam kızının dağıdan bayırdan topladığı sumakları evde ayıklarken gülererek "Biz bunu geçilere veridük, siz şimdi bunu satacağız yani" demektedir. Sumağın mutfakta tüketilen bir ürün olduğunun anlaşılması, köydeki üreticilerin de kendi mutfaklarına sumağı dâhil etmesine neden olmuştur. Köyde doğadan toplanan ürünlere eklenen bu yeni ürünler de köyün geleneksel bilgi belleğine dâhil olmuşlardır. Bu da bize geleneksel bilgi belleğinin sabit, değişmeyen bir yapı yerine güncellenebilen, değişebilen bir bellek olduğunu göstermektedir. Sadece geleneksel bilgi belleğine dâhil olan bilgiler değil bu bilginin aktarım yolları da güncellenmektedir ve değişmektedir.

3.6. YAĞMUR DUASI VE BEREKETE DAİR PRATİKLER

Tarımsal üretim, bir yanıyla geleneksel bilgi belleğine sahip olan diğer yanıyla da gelişen ve değişen teknolojilerle birlikte geçmişten bugüne dönüşümler geçirmekte olan bir süreçtir. Tüm bu dönüşüm sürecine etki eden faktörleri anlayabilmek adına yapılan görüşmelerde tarım meselesine kültürel boyutuyla bakılan bu çalışmada, inanç ve inaniş boyutunun da sorgulanması önem arz etmektedir. Köyde tarımsal üretime veya mevsimlere bağlı olarak gerçekleştirilen tek ritüelin yağmur duası olduğu anlaşılmıştır. Hıdırellez veya Nevruz gibi mevsimlere bağlı kutlamaların geçmişte ve bugünde yapılmadığı ifade edilmiş, özellikle Nevruz'un Doğu Anadolu bölgesine ait bir uygulama olarak görüldüğü belirtilmiştir.

Doğanın ve mevsimlerin yıllık döngüsü, tarımsal üretimin takvimini belirlemektedir. Mevsimlerin özelliklerine göre havanın ve toprağın doğru zamanda ısınması, yağmurun ya da karın doğru zamanda yağması, tarımsal üretim faaliyetlerinin de döngüsel olarak ilerlemesini sağlar. Ekilen ürünün yağmur suyuna ihtiyacı olduğu dönemde yağmur yağmaması, üreticinin üretim planını bozacaktır. Bu durumun uzun sürmesi kuraklığa ve beraberinde kıtlığa neden olabilecektir. Doğanın bozulan düzenini düzeltmek amacıyla dünyanın hemen hemen her yerinde çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlerin kabul edildiği tüm toplumlara kadar başta yağmur yağdırma törenleri olmak üzere çeşitli ritüelistik uygulamaların olduğu bilinmektedir. Çünkü Clifford Geertz'in ifade ettiği gibi insanlık için "yaşamdan bir anlam çıkarmak, yaşama bir biçim ve düzen kazandırmak dürtüsü, belli ki, daha bildik biyolojik gereksinimler kadar gerçek ve ivedidir" (2010: 167). Yağmur yağdırma törenleri de insanın düzen kazandırma dürtüsünün getirisidir. James G. Frazer, eski toplumlarda tanrılardan mevsimi gelince yağmuru yağdırması, güneşi açtırması, ürünü olgunlaştırmasının beklendiğini ifade etmektedir (2004: 10). Frazer, Altın Dal adlı çalışmasında bu beklentinin yerine gelmediği durumlarda dünyanın pek çok yerindeki toplulukların taklit büyü yoluyla gerçekleştirdiği yağmur yağdırma törenlerinden örnekler vermiştir. Sedat Veyis Örnek de dünyada pek çok yerde gerçekleştirilen bu törenleri, ortak özellikleri olduğu vurgusuyla şöyle değerlendirmektedir:

Yeryüzünün hemen hemen her tarafında yağmur yağdırmak için bir takım büyüsel işlemlere başvurulmaktadır. Bu işlemler, uygulandıkları yerlerdeki yöresel, dinsel ve etnik renklerin, motiflerin dışında, mekanizmaları ve genel çizgileriyle aşağı yukarı aynıdır: yağmurla şu ya da bu şekilde ilgili olduğu kabul edilen objeleri, sözdaki majik güçten de yararlanarak birtakım işlemler ve törenler içinde kullanıp, yağmur yağdıracak doğaüstü kudretleri olumlu yönde etkilemek (1966: 96).

Orhan Acıpayamlı (1964: 221), Türkiye’de yapılan yağmur törenlerinin çeşitli isimlere sahip olmasına rağmen hepsinin genel olarak yağmur duası olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Pertev Naili Boratav (2015: 158), mevsimi gelip de düşmesi geciken yağmurların yağmasını sağlamak ve dolayısıyla oluşabilecek kuraklığı engellemek adına gerçekleştirilen törenleri ikiye ayırmaktadır. Büyüklerin katıldığı törenleri “yağmur duası”, çocuklar tarafından gerçekleştirilenleriyse “oyunumsu törenler” olarak sınıflandırmaktadır.

Tahtacıörencik köyünde de görüşmeciler, iki üç yıl öncesine kadar yağmur duasının gerçekleştirildiğini, bu duaya kadın, erkek, çocuk hatta küçükbaş hayvanlardan kuzuların bile katıldığını belirtmiştir. Görüşmecilerin büyük çoğunluğu, bizzat yağmur duasına katıldığını ifade etmiştir.

Yağmur duası bazı ederdük. Yağmur duası okullar işte üfleller kurban keseller. Çubuk gömeller göle. Odun çubuğunu, bağ çubuğunu gömeller. Eee çaput neyin okuyor üfleyor da ne bileyim işte göle gömerler. Göl yukarıda. Buranın başında göl varıdı buraya gömerlerdi. Çaput okurlar, üflerlerdi ya. Çubuğa bağlallardı okurlardı adamlar yavrum ya. Karılar da giderdi okurdu oraya gömerleridi. Sabah okurlardı. Sonra üç gün okurlar. Namaz kılarlar şeyden dua ederler. Böğürün arkası deriz o depeye çıkallardı. Yüksek yere çıkallardı. Orda ederler işte. A yavrum işte öyleydi ya (Selime Ünal).

Şimdik yiğenim biz üç gün yağmur duasına çıkarız. Şimdi ilkin hoca bir şey yapar bir kum sayıyor. Bir hafta falan devam ediyor da bu. Hoca bir üç gün dört gün kum sayıyor. Ondan keyli onun görevi bittikten dört gün sonra biz duaya çıkıyoruz. Sabah saat altıda çıkarsın beş buçuk altıda gün doğmadan bizim şurda okulu üzerinde bir depemiz var oraya çıkarız. İşte böğrün depe derler. Orda duaya çıkarız. Ellerimizi böyle (Avuç içi yere bakacak şekilde). Hoca okur biz amin amin amin. Orda namazımızı kılarız beraber köylüce yani. Üç gün çıkarız. Hoca dört gün sayma yapar kumu önden sayar. Onun görevi bitti miydi okur üç gün dört gün işte. Sonra da üç gün duaya çıkarız. Üçüncü gün kumu gömeriz. O saydığı kumu gömeriz. Bu sergeneyren denen bir yer var, oranın içine gömeriz. Sergen neyren derler kalenin orda. Az bir dere derin bir yani. Oraya dalar iki kişi o kumu güzelce gömer. Hoca gene okur. Köye kadar gene okuyarak geliriz. Hele bir sene bir yağmura tutulduk da doluya ne çektik. Hep karışık. Çoluk çocuk. Hele son gün de bu koyun kuzu davar olursa. Mesela koyunlar önde gider yavrularını arkadan getirir onlara da biz okurkana birbirini bulalım diye meleşirler ya onların duası ta kabul olur. Onlar da annelerini bulacaz diye yani meleşmelerini bir görecen ya acayip adam ne oluyor ya. Allah bi ta vermesin. Ondan keyli kumu gömer geliriz. Kapamalar pişer. Herkeş yemeğini yir, çeker gider evine emme. Sağolsun bizim köyümüzün adamı da hayırsever adam biliyor musun böyle yağmur duası gibi hayır işlerinde çok yardım eder. Kimi der benden bir kuzu. Mesela ben pirinç alırım öteki

diyor ben yağyı alırım mesela. Hep birlikte yani hayırsever adamlar. Hâli vakti olanlar. Fakir olanlar yazık veremez. Yer yazık. Ayrım olmaz yani (Tahsin Mumcu).

O şöyle yağmur duası köye yağmur yağmayınca hani bir duaya çıkam derler. Erken namazından sonra cemaatinan köy halkı bütün hocanın arkasına... Kadın, çoluk çocuk hep çocuklar bağıınca yağmur verir Allah sabı subyanın yüzü suyu hürmetine deyiverirler. Hoca dua ederdi. Biz de arkadan amin amin amin derdik. Üç gün arka arkaya belirli bir yerlere giderler. Üçüncüsü gün bir yer var oraya şey gomerler asma gomerler. Çok gözlü, sulu aksın yağmur çok aksın deyi çok gözlü bir asma gomerler. Oraya da o duasını yaparlar. Oraya bir tane adamı atarlar suyun içine, ıslanır. O gün ordan üçüncüsü gün de gelirler kurban keserler. Kurbanı keserler yağmur duası deyi bütün millete duyurulur. O gün zaten gelen giden olur. Herkes yir, köy halkı bu yapılan yemeği şeyi de gine sen, ben köylü verir. Parasını pulunu evet. Ortak hayır. Herkes kimisi davarını verir, kimisi pirincini alıverir, kimisi yağsını alıverir. Böyleliğin üç gün dua olur. Üçüncüsü gün kurban kesilir, yemek verilir, böyleyle küsler barışır. Yağmur yağacağı herkes helalleşecek, küsler barışacak, düzgün olunacak. Çok oldu çok. Beş altı sene felan oldu herhâlde. Talep olmadı hani şöyle yağmursuzluğumuz olmadı. Olsa olurdu. Hoca okuyor. Köy hocası, önderlik o yapar. Önünde duaları okur. Okuyacakları şeyler var onları okur. İnsanlar da dinler amin der. Onun da bir ona göre özellikleri var (Nevin Demir).

Yağmur duasına çıkarlardı. Beş sene oldu çıkılmayalı. Köylü karar alıyor. Ondan sonra köylü karar alındıkeyi şey yapıyoruz bir araya geliyoruz. Millet katkı katıyor. Veriyor şeyi. Para yardımı veya yiyecek yardımı veya kendi gücünen yardım yapıyor. Ben şunu yaparım diyor ben bunu yaparım diyor çıkıyor ortaya. Mesela yemeği ben hazırlarım diyor ya da. Oraya gidiyor yemek yapıyor akşama kadar. Hayvan verecek adam diyor ki al diyo benden davar veriyim ben bir şey veriyim, et benden diyor. Pirinç benden. Şey benden. Çıkıyor adamlar böyle ortaya koyuyor. Ondan sonra hoca başlıyor okumaya. Üç gün gidiyorlar. Okulun yanındaki tepeye çıkarlar sabahtan. Sabahtan giderler. Namazdan geç bayağı geç. Orda bir namaz kılarlar. Üç gün orda namaz kılarlar. Ondan sonra gelürler üçüncü giden bir de giderler kum gömerler oraya şey gömerler. Şu yokarda ..... vardı. Suyun içine. Adamın biri dalar suya girer suyun içine oraya kum gömer. Asma gömer, kum gömer, bir şeyler gömer. Hoca okur. Okuduğu şey var, okuduğu bir şey var onu gömer oraya. Üzüm asmasının. Onun sayısı var gözlerinin. Belli bir sayısı var. O açacağı yaprak açacağı yerler var ya oralara göz denir oğa. Onu sarıyorlar, doluyorlar adam suyun içine giriyor gömülüyor onu gömüyor suya. Zaten okunmuş o. Suya gömüyor. Ondan sonra çıkıyor geliyorlar, yemek yeniyor. Valla yağıyor işte denk geliyor veya denk getiriyorlar. Nasıl olursa olsun ne yapacak denk getiriyorlar. Ya yağmurun yağacağını bildükleri zaman çıkıyorlar genelde. Hesap yapıyorlar yani (Adem Kurtuluş).

Yağmur duasına çıkarlardı. Yağmur yağmayınca. Yani şu ben iki üç iki kere mi neyin gittim üç mü gittim şu okulun deposesine çıkarduk orda namazdan sonra sabah namazından sonra hep köylü. Kılabilen hani bir derler hasta olmayan gücü yeten. Çoluk çocuk.. Duaya gidergük orda hoca bir şeyler okur okur biz amin derdik. Heralde bi iki rekat namaz kılıp gelürdik. O üç gün devam ederdi. Ondan sonra ya kırk tane kum ya da kırk gözlü asma çubuğu Şöyle her yerden bir tane filiz süren oluyor ya pıtıraklı pıtıraklı. Kırk tane kum ya da kırk gözlü çubuğu. Asma çubuğu... Upuzun kırk gözlü. Onu böyle dolarlar dolarlar bir keseye koyarlar. Sarıyollar bir de beze kuyallar. Şu köyün üstünde bir Eğren var derler Eğren gölet göl şöyle. Eğren derler. Eğleniyor ya su eğren derlerdi. Orada bir taşın altına gömerleridi onu. Oraya da hep yine köylü gider. Oraya birini çıplak olur da atarlaridini. Şöyle şey varidini. işte birini çolak derler yazuk ahrazidini onu ya da bir kör biri varıdı Ragıp derler. O mu yaparmıştını. En eskiden ben yoğukana. Denize girer gibi. Amma küççük bir yer o Sergen Eyren derleridi. Yani şöyle bir sergeni mi var seküsü mü var bilmeyom da... Sergenli Eyren derlerdi köyün üstünde... Duruyor ama şimdi su neyin kalmadı ki doğru eskisi gibi heralda hiç.. Onu gömerleridi. Yani ıslansın da yağmur versin Allah deyi işte. Allahın.... Bir de o gün yemek verürleridi. hep köylü yardım ederdi. Para verürdü şey yapardı. Kuzu alurlardı. Evlerden pirinç yağ bir

şeyler toplarlarıdı en eskiden. Sonra gayrı para verdiler. Çarşıdan mı alındı öyle bir şey oldu. Bazen yağardını aynı gün. Allahın hikmeti. Bazı üç beş gün bir hafta sonra işte yağacağasa yağardı. Birkaç yıl önce yapıldı pandemiden önce. İki üç kere gittim evet böyle. Bu sene bile yaptılar da öyle mikrofonlan şeyden yaptılar. Yok Güdül'den yaptılar. Biz buralarda amin dedük yani. Yani bayağı oldu bizim köye en son şey olalı (Zeliha Erdem).

Ben çocukluğumda ben daha iyi giderdim. Şimdik camiinin önüne toplanırdık. Camiinin önünde hoca dua ede dua ede şu depeye çıkarduk. O depede bir dua ederduk, birer namaz şükür namazı kılınurdu küççüğüken ben. Ben öyle evlenince gitmedim. Ordan sonra da oldu ama döner gelürdük. Üç gün böyle oraya çıkarduk. Ondan keyi de şu yokarı. Gittin mi dağ yoluna hiç? O köprünün altında bir göl varıdı. O göle birini götürürleridi. Okurlarıdı dalına bir kum torbası verürleridi. Onuynan beraber kakıverirleridi göle. Orda Allahın hikmetiynen ordan gelişeğe kadar şarıl şarıl yağmur yağardı. Yapmazlar şimdik yapmazlar. Eskiden ama çok yapılyordu. Eskiden yaparlarıdı. Eskiden inanç varıdı. Şimdik inanç yok. İnanç yapallarıdı evveli. İnanç çoğudu eskiden (Kamile Gezmiş).

Eyy ne bileyim ben giderdi hoca giderdük şu böğür va böğüre giderdük. E hoca okurdu biz amin derdük ne diyem: Nahi deller ne bilem yavrum. Ohurlar ohurduk ohurduk döner gelüdük. Yağardı. Erken ezanından keyi giderdük. Sabah ezanından keyi yağmur... amin diye diye giderdük. Amin diye diye de gelürdük. Hoca okudukça biz amin derdük. Üç gün sonra mı ne yemek verürler. Yemek buralarda herkeş.. Guzu doğru kesiliverülürdü hayırına hani herkeş. Hayırına heee. Toplanuduk pişürürdük yirdik dağıtırdık dağılır giderdik. Şimdi bilmem bir iki senedir ettikleri yok heç. Yaptılar bizim zamanımızda. Haa yeni yapmadılar. Eskiden yapallarıdı. Yapallarıdı evveliden. Yokarıya bir göl var dellerdi. Şöyle dağ başında yokarda çubuk gommeye gidelleridi. Gotürürleridi bir adamı götürur atları daşdan aşığıya gölün içine adam. Ben onu gormedim emme (Saniye Güral).

E hoca dualıyor gittim emme. Yahın zamanda yapmadılar taha. HYee o zamanlar yapıyollardı işte. Bundan beş sene evvelce de yaptılar öyle yağmur duası. Hoca dualayiveriyor. Allaha yalvarın deyi işte ne diyecen başka (Sabiha Pekkan).

Var duamız var. Allahtan istiyoruz işte dua ediyoruz. Hocayla beraber emek dökerler dua ederler. Tepeye çıkarız. Herkes gider. Çoluk çocuk evde canlı bir şey kalmaz (Güner Kızılca).

Yağmur duasına gidellerdi. Ya onu hoca okuyo okuyo işte yağmur duasını. İşte namaz kılıyorlar su ediyolar. Sona yemek yaparlarıdı. Ya inek keserlerdi ya dana kuzu koyun keserlerdi bir sürü ya da dana keserlerdi. Büyük yemek verirlerdi. Şu şey okulun orda boşluk var ya orda yaparlarıdı genelde. Orda yapallardı. Ondan sonra bir de sergen neyren derler yokarda bir göl gölet gibi şöyle bir suyun birikintisi var, sergen neyren derlerdi eskiden. Şimdi gitsen bulunur mu bilmem valla. Ben gitmedim de bilmiyom da duyardım. Oraya da işte birini götürür gönüllü birini yağmur duasından sonra suya kakarlarmış. Hı o suyun içine atarlarmış kakallarmış. İsteyen gönüllü birini atarlarmış hani su şey etsin yağmur yağsın diye öyle ederlerdi eskiden. Yemek verürlerdi işte. Yemek, kapama ya et haşlallardı ya kavururlardı eti pilavın üzerine. Öyle yağmur duası eskiler öyle edermiş.Yok valla şimdi epeyden beri yapılmıyo. Başka köylerde yapılyor bizim köyde hiç yapan yok yağmur duasına ne çıkan yok. Bazı köylerde çok çıktılar gine yağmur duasına Cimder'de Sağar'da ondan sonra Uruş'ta gittiler bizim köylüler de yağmur duasına gidiyoz diye (Nilgün Göçmen).

Köyde gerçekleştirilen yağmur duasının öncesi, sırası ve sonrası olmak üzere üç aşamadan oluştuğu görülmektedir. Yağmur yağması gerektiği mevsimde yağmadığında köylünün karar alması, işbölümü yaparak sonrasında yenilecek

yemeğin malzemesinin kimler tarafından verileceğinin belirlenmesi, cami hocasının kumu sayarak okuması, duanın başlayacağı günün duyurulması hazırlık aşamasıdır. Sabah namazının ardından Böğürün Tepe denilen yere çıkan köy halkının hocanın ettiği duaya hep birlikte “âmin” dediği aşama üç gün boyunca devam etmektedir. Üçüncü gün köy halkı hocayla birlikte köyün başka bir yüksek yerinde bulunan adına “Sergen Neyren” denilen göle gitmektedir, hocanın okuduğu kum ile kırk gözlü asma çubuğu göle gömülmekte ve gönüllü bir kişi suya atılmaktadır. Tüm bu aşamalar neticesinde yağmur duası tamamlanmış olmaktadır. Ardından köye gelinmekte, kurban olarak kesilmiş hayvanlardan hazırlanan yemek hep birlikte yenmektedir. Kumun ve asma çubuğunun gömüleceği göle giderken Tahsin Mumcu’nun koyunların önden giderken arkada kalan yavrularının meleşmelerini, onların dua etmesi ve dualarının kabul edilme ihtimalinin daha yüksek olduğunu ifade etmesi Frazer’ın başka bir topluluktan örnek verdiği yağmur duasındaki inanışla benzerlik göstermektedir. Frazer’ın verdiği bu örneğe göre “kuraklık zamanlarında Teneriffe’li Guanche’lar koyunlarını kutsal yere götürür, orada, acıklı melemeleri tanrının yüreğini yumuşatır diye, kuzularını analarından ayırırlardı” (2004: 21-22). Köydeki uygulamada koyun ve kuzuları birbirinden böyle bir ayırma söz konusu olmasa da ikisi arasındaki benzerlik aşikârdır.

Orhan Acıpayamlı, yağmur duası törenlerini “hazırlık ve yürüyüş safhası”, “uygulama safhası”, “törenlerin ziyafet ve bitiş safhası” olmak üzere üçe ayırmaktadır (1964: 227). Tahtacıörencik köyünde gerçekleştirilen yağmur duası törenlerinde de bu üç aşamanın olduğu görülmektedir. Acıpayamlı, hazırlık aşamasında gerçekleştirilen uygulamalarıysa dinsel işlemler (oruç tutma, mevlut okutma, camide toplanma, kum, çakıl ve taşta dua okuma, kırk boğumlu asma çubuğunun gözlerine dua okuma vd.) ve dinsel olmayan işlemler (Çakıl, taş, kum ve nohut toplama, kepçecik bebekler hazırlama, yemek pişirme vd.) olmak üzere kendi içinde ikiye ayırmaktadır (1964: 228). Köyde gerçekleştirilen yağmur duası töreninde de hazırlık aşamasında Kur’an okunması, kuma ve kırk gözlü asma çubuğunun gözlerine dua okunması gibi dinsel; yemek pişirme gibi dinsel olmayan işlemler gerçekleştirilmektedir. Törenin uygulama aşamasında kırk gözlü asmanın

suya atılmasının sadece bu köye özgü olmadığı Acıpayamlı'nın yazısında verdiği çeşitli örneklerin varlığından anlaşılmaktadır. Asmanın burada bir bitki olarak tüm bitkileri temsil ettiğini, her bitki gibi suya ihtiyaç duyduğunu belirten Acıpayamlı, onun suya atılmasını tüm bitkilerin suyla temasa geçmiş olacağı anlamına geldiği şeklinde değerlendirmektedir (1964: 241). Köydeki yağmur duası ritüelinde kumun, kırk gözlü asma çubuğunun ve bir insanın suya atılmasının hepsi simgesel eylemin parçaları olmaktadır. Levy-Bruhl'a göre simge, simgesi olduğu varlığı ya da nesneyi temsil etmekte diğer bir deyişle onun varlığına somutluk kazandırmaktadır. Simgesel eylem gerçekleştirildiğinde arzulanan sonucun biçimlendirilmiş ya da gerçekleştirilmiş gibi kabul edilmiş olması sağlanmaktadır (2016: 261). Burada kum, asma çubuğu veya insanın suyla teması diğer bir deyişle suya kavuşması aslında yağmur yağmasının simgesel eylem olarak canlandırılmasıdır. Yağmur yağması arzusuyla gerçekleştirilen bu ritüelle yağmura kavuşma hâli, bu simgeler aracılığıyla taklit edilmektedir. Ayrıca suya atılan asma çubuğunun kırk gözlü olmasının da simgesel anlamı mevcuttur. 40 sayısı, Annemarie Schimmel tarafından "hazırlama ve tamamlama sayısı" olarak isimlendirilmiştir. Onun verdiği bilgiye göre:

"Saf bilimsel açıdan bu sayı, kadim Babil'de de gözlemlendiği gibi Ülker'in [Süreyya burcu, -çn] 40 gün boyunca gözden yok olmasıyla ilişkilidir. Bu aynı zamanda yağmurlu mevsimlerin süresidir – bilindiği gibi Nuh Tufanı'na neden olan yağrurlar da 40 gün sürmüştü. Ülker "sürgün"ünden döndüğünde Babilliler Yeni Yıl şenliği yaparlardı. Bugün bile şu kurala göre 40 günlük hava tahmini yapılır: Eğer belli bir gün yağmur yağıyorsa, ondan sonraki 40 gün de yağmurlu olacak demektir." (1998: 265).

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, ritüellerin bir parçası olan simgesel araçların rastgele seçilmediği görülmektedir. Görüşmelerde özellikle sorulmasına rağmen, bu uygulamalardaki simgesel anlamlar açıklanamamış ancak gelenek görenek olarak tanımlanmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere, geleneksel bilgi, her zaman altında yatan simgesel anlamlarla birlikte değil bazen sadece bir uygulama olarak aktarılmıştır.

Yağmur duası törenine bakıldığında içerisinde dinsel ve dinsel olmayan öğeleri bir arada barındırmasının, İslamiyet öncesi inanışlara işaret eden taklit büyüsü gibi pratiklerin izlerinin olması, senkretik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Tayfun Atay (2005: 144-145), *Göl ve İnsan* adlı çalışmasında yağmur duasının “bağdaştırmacı” ve “uyarlamacı” bir yapı gösteren “halk dini” veya “halk İslâmı” içerisinde değerlendirilebilecek bir pratik olduğunu belirtmektedir. Ahmet Yaşar Ocak’a göre “bir dinin teorik yapısı, inanç esasları ne olursa olsun, halk arasında zamanla o halkın toplumsal ve kültürel özelliklerini kazanır, o özellikleri uyarlanır, yine zamanla da onlarla özdeş hâle gelir; yani “dönüştürür ve dönüşür”. “Halk İslâmı” terimi de İslâm’ın esaslarına belli ölçüde sadık kalınmasıyla beraber geleneksel yaşantının belirlediği uygulamaların ve inanışların birbirine karıştığı bir inanç tarzına karşılık gelmektedir (2003: 52). Kitabî bir din olan İslamiyet’te yağmur yağdırma törenlerinin dinsel olmayan kum, asma çubuğu okumak, gömmek gibi pratiklerin yerinin olmaması gerekmektedir. Bu pratiklerle birlikte namaz kılınması, Kur’an okunması uygulamalarının bir araya getirilmesi ve yağmur yağdırma törenleri adlandırması yerine yağmur duası denilmesiyle ortaya senkretik bir uygulamanın çıktığı değerlendirilmesini yapmak mümkündür.

Yağmur duasının ardından toplu hâlde yenilen yemek, beslenmenin biyolojik bir ihtiyaç olmaktan çıkarılarak sosyal varlık olan insanın etrafında oluşan gelenek ve ritüellerle kültürel semboller hâline dönüştürüldüğünü göstermektedir (Öğüt Eker 2018: 171). Duanın ardından mutlaka köyün yerel mutfağına ait olan kapama adlı yemek yenilmektedir. “Pek çok insan belirli bir zamanda belirli yemekler yiyerek grup kimliğini doğrular” (Stoeltje 2009: 337). Burada yenilen kapama yemeği “grup aidiyetiyle oluşturulan beslenme alışkanlığının bir göstergesidir” (Öğüt Eker 2017: 52).

Tarımsal üretim faaliyetleriyle geçimini sağlayan toplumlar tarafından doğanın döngüsünü istendik ve beklendik bir şekilde tamamlaması, o toplumun üyelerinin yaşamsal faaliyetini sürdürmesinin garantisi olarak görülmektedir. Mevsim koşullarının dışında kuraklık ya da aşırı yağmur yağmasının üretim faaliyetlerinin döngüsünü bozacağı korkusunu doğurmaktadır. Yağmur duası da bozulan döngünün eski hâline kavuşması için inanç, inanış boyutunda gerçekleşen bir ritüeldir. Bozulan döngünün eski hâline kavuşturulması kadar var olanın korunması, bollaşması da önemli görülmektedir. Bu noktada ise devreye berekete dair pratikler girmektedir. Boratav, bereket kelimesinin

özellikle tarımsal üretim yapan toplumların gündelik hayatındaki önem ve anlamını bazı deyimler üzerinden şöyle açıklamaktadır:

(...) “toprağı bereketli”, “bereketli yağmurlar”, “bereketli bir yıl” deyimlerinde bereket, “topraktan elde edilen ürünlerde bolluk” anlamındadır. Bereketli toprak, çok ürün veren toprak; bereketli yağmurlar, zamanında ve yeterince yağdığı için ürünlerde bolluk sağlayan yağmurlar; bereketli bir yıl, ürünlerin bol olduğu yıl demektir (2015: 110).

Görüşmecilerden Nimet Doğramacı, köyde bereketin artmasına dair uygulamalardan yağmur sonrasında çocuklar tarafından gerçekleştirilen bir pratiği hatırladığını ifade etmiştir.

Yağmur yağarsa naparduk (gülüyor) mayıs koyallardı bi şeyin içine bereket geldi bereket yağmur yağdı bereket oldu deyi nisan aylarında çocuklar. Heh yağdığında bebekler çıkardı hepcek bereket geldi bereket geldi deyi. Kimi yağ verüdü kimi pirinç verüdü o çocuklara çıkan. Heh koyallardı öyle çıkallardı gayi bebeler. Haaa kimine yumurta verürlerdi yağ verürlerdi pirinç verürlerdi öyle yapallardı (Nimet Doğramacı).

Nimet Doğramacı, nisan ayında yağan yağmurun ardından çocukların yerel kullanımda mayıs olarak adlandırılan tezekle, kapı kapı gezip gıda ürünleri topladığı bu ritüelin artık devam etmediğini belirtmektedir. Bu ritüelle doğanın döngüsünün olması gerektiği gibi ilerlemesine, bir nevi şükür gösterildiği belirlenmiştir.

Bu pratiğın nisan ayında yağan yağmurdan sonra uygulanıyor olmasının doğanın döngüsüne göre yaşamını düzenleyen toplumlar için önemi vardır. Boratav, nisan ayında yağmurun önemini bereketle ilişkisi üzerinden şöyle açıklamaktadır:

Yağmurun, yılın belli bir ayında düşeninde bereket olduğuna inanılması, sadece bu ayın, toprağın en çok su beklediği zaman olmasıyla açıklamamak gerekir; nitekim, nisan yağmuru bereketli sayıldığı gibi, incilerin onun damlalarından meydana geldiğine de inanılır. Gene nisan yağmurunun altında ıslanmaktan sakınmamak, kaçmamak gerektiği söylenir: o insanın saçlarını güçlendirir, gürleştirir (Boratav 2015: 56).

Nisan ayında yağan yağmur, ekilen ürünler için bereket anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle yağmur istenilen ve beklenen zamanda yağmıştır. Tasın içindeki mayıs nam-ı diğer gübre ise toprağın bereketinin simgesi olarak görülmektedir. Çocukların kapı kapı gezerek topladıkları malzemelerin bir araya getirilmesiyle pişirilen yemekle de ritüel tamamlanmış olmaktadır.

Bereketin arttırılmasına yönelik belleklerde kalan bir başka uygulama ise şöyle açıklamışlardır:

Çeç atarkana bir kesek atarlarmış bir gübren atarlarmış.. Çeçi çalkarkana bir kesek. Çeçi çalkayacaklar ya. Harmanı savurup da çok eskiden. Bir kesek atarlarmış bir gübren atarlarmıştını bir başak mı atarlarmıştını şey sergüye. Hııı kesek toprak, bir de gübren bir de başak herhâlde... Sergiye atarlarmıştını. Öyle derlerdi benim küçüklüğümde. Bereketli olsun diye. Şimdi ebenin dedüğü akıl arttı bereket kalktı. Çalkayacakları çeçi atıp da buraya şey yaparkana.. yerdeki yaygınin üzerine... (Zeliha Erdem).

Çece mi? Çece şey atallardı çalkarkan bir taş, bir gübren, bir de toprak şey ekin başağı gibi... Ondan atallardı gözere. Şey gözere mi atallardı yere mi atallardı onu Zeliha? Yere atallardı herhal. Bir de çalkallardı iki kişi karşı karşıya dururdu. Çalkarduk işte (Münevver Çelik).

Anlatılan bu pratikte taş, buğday başağı ve hayvan dışkısı olan gübre ile artması istenilen bereketin simgeler aracılığıyla sağlanması amaçlanmaktadır. Ancak tarımda teknolojileşmeyle "buğday çalkama" uygulamasının da birkaç hane dışında sürdürülmediği gözlemlenmiştir. Alan araştırması sırasında buğday çalkamak için yardıma gidilen üreticilerin de bu pratiği gerçekleştirmediği görülmüştür.

Görsel 16. Buğday Çalkama

Tüm bu pratikler Boratav'a göre tabiat yasalarını etkileme işlemleridir ve bereket sağlama amacını gütmektedirler (2015: 110). Köyde de bu pratiklerin bereketi sağlamak ya da olanı bollaştırmak, korumak gibi amaçlarla uygulanmış olduğu görülmektedir. Ancak, "buğday çalkama" sırasında gerçekleştirilen bereket ritüelinin çok uzun yıllardır gerçekleştirilmemesi ve yağmur duasının da yaklaşık beş yıldır yapılmıyor oluşu da göz önünde bulundurulduğunda, bu pratiklerin işlevini kaybetmiş olduğu söylenebilir. Nebi Özdemir, bu işlev kaybını hazırlayan süreçleri ve temel etmenleri köy seyirlik oyunları örneği üzerinden incelediği yazısında değerlendirmektedir. Özdemir'e göre, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin kırsal bölge insanının yaşam tarzı ve üretim biçimini değiştirmesi, köy nüfusunun çok büyük oranda kentlere göç etmesi gibi etkenler tarımsal bereketin sağlanmasına yönelik ritüellerin işlevinin ortadan kalkmasına neden olmuştur (2001: 124-125). Tahtacıörencik köyünde de bu ifade edilen süreçlerin etkisiyle bereket sağlamaya yönelik pratiklerin işlevlerini kaybettiği görülmektedir. Bu işlev kaybının ortaya çıkışında hem köyde geçmişteki kadar nüfusun bulunmaması hem de buğday üretiminin eskiye nazaran azalmış olması gibi etkenler bulunmaktadır. Öte yandan özellikle tarımsal üretimin pek çok aşamasında makineleşmenin ortaya çıkması da ritüele duyulan ihtiyacı ve ritüel ortamlarını ortadan kaldırmıştır. "Buğday çalkama" sırasında gerçekleştirilen bereket ritüelinin artık yapılmıyor oluşunda bu faaliyetin artık makineler tarafında yapılıyor olmasının etkisi vardır. Görüşmecilerin bu ritüele dair anlattıkları kendi deneyimlerine dayanmamakta, kendilerinden bir veya iki kuşak öncesini gözlemledikleri zamanların hatıralarını barındırmaktadır. Bu durum geleneksel bilginin, çağın şartları, imkânları dâhilinde işlevselliğini koruduğu sürece devam edebildiği ve güncellenebildiği gibi, tamamen ortadan kalkma durumunun da söz konusu olabileceğini göstermektedir. Öte yandan bazı ritüel ve uygulamalar ihtiyaç hâlinde tekrar hatırlanabilir ve yeniden uygulanabilir. Bu durumun en belirgin olduğu alan "kriz ritleri" dir. Lauri Honko, ritleri "giriş/ geçiş ritleri", "takvimsel ritler" ve "kriz ritleri" olmak üzere üç başlık altında sınıflandırmıştır (2006: 131). Honko, "kriz ritleri"ni şöyle tanımlamaktadır:

Bunlar, beklenmeyen kriz durumlarında yapılan ritlerdir. Amaçların gerçekleştirilmesi durumunda, dünyanın normal düzenini bozan, kişi ve topluluk

hayatını tehdit eden durumlarda, kişi veya toplum tarafından organize edilirler. Bu kriz durumlarının yarattığı belirsizlik ve huzursuzluğu aşmak için organize edilen ritler, çok çeşitlilik gösterirler; sınırlı fakat çabuk, karşı tepki ritleri, bunlar, bütün bir grubun krizin içinde olduğu durumda yapılan geniş, kolektif ritlerdir. Hastalıktan kurtulma, yangından korunma, ekinlerin kurumaması ve kıtlığın olmaması için yapılan yağmur yağdırma ritleri, hırsızlığa, kıskançlığa, kötülöklere karşı yapılan ritler, uzun kriz ritleri listesinin yalnızca başlangıcını oluşturur (2006: 133).

Honko'nun da sözünü ettiği kriz ritlerinden birisi yağmur yağdırma törenleridir. Tahtacıörencik'te de son yıllarda gerçekleştirilmeyen yağmur duası töreninin bir kriz anında diğer bir deyişle yağmurun istendik zaman ve miktarda yağmaması durumunda yeniden uygulanabileceğini söylemek mümkün görünmektedir.

3.7. TOHUMDAN HASADA TARIMSAL ÜRETİM

"Hani bahar geldi miydi kanımız kaynar bizim. Sıcak ve şeyi gördüğümüz zaman şurası da olsun şurayı da ekeyim burayı da ekeyim. Yani toprak canavarı gibi bir şey olmuşuz. Görünce dayanamıyoruz" (Emin Devrim).

Tarımsal üretim faaliyetleri, tohumun seçiminden toprak hazırlığına, ekim dikimden hasada kadar çeşitli aşamaları olan emek yoğun bir süreçtir. Bu aşamaların her birinde ayrı ayrı uygulamalar yer almaktadır. Görüşmecilerden Mehmet Yıldız ve Emin Devrim, bir tarım ürününün elde edilebilmesi sürecinde yaşananları şöyle dile getirmiştir:

Çünkü ben diyorum ki üretim aşamalarını bir düşün. Bir önceki yılın yetiştirdiğin ürününden başlarsın. Bir önceki yılın. Domatesten biberden tohum almakla başlar bir sene sonraki işler. Tohumunu alırsın muhafaza edersin. Sonraki sene martın sonunda nisanın ortasında ürün ekeceğin yerleri çapayla hazırlamaya başlarsın damlamalarını tekrar çekmeye başlarsın. Gübre atarsın tekrar çapa yaparsın. Ondan sonra o aldığı tohumlardan fide yetiştirmeye başlarsın. Onları yetiştirdikten sonra yerlerine aktarmaya şaşırtmaya başlarsın. Sonra başlarsın sulamaya. Otu çıkar iki üç sefer yılda en az üç sefer otunu yapacaksın elinle. Artı sonra toplamaya başlayacaksın. Bazı zararlı böcekler olmaya başlayacak onlarla mücadele yapmaya başlayacaksın. Sonra onları toplayıp paketleyip ürününü değerlendirmek için gayret gösterecek (Mehmet Yıldız).

Kabarır hani böyle çamur, su değildir, kesek kesek değildir. Pullukla veya tarım makinesiyle işlediğiniz zaman un gibi dağılır o toprak. İşte tava gelmesini bekleriz. Toprak hazırlığımızı yaparız. Sürülür, kazayağı çekilir, karıkları açılır, sulama sistemi neyse artık... Eskiden salma su için kanallar açılırdı, bent tutulurdu. Şimdi damlama sulamaya geçildi. İşte borularımız falan çekilir, hazırlanır. Günü geldiğinde de fidelerimiz bir tane bir tane hani bir bebekle ilgilenir gibi o şefkatle toprağa kavuşturulur. Bakımı yapılır, otlamasının önüne geçmek için hani vakitlice çapasına başlanır. Yani ot kontrolü için kimyasalla yapılmadığı için bayağı bir emek, işgücü ister o. Yani üç çapa dört çapa isteyebilir yılın durumuna göre yağışa

göre. Bakımı yapılır. Her sebzenin ayrı ayrı her fidenin ayrı ayrı bakım dikim aralığı vardır, şeyi vardır, yöntemi vardır, yetiştirme yöntemleri... (Emin Devrim).

Görüşmecilerin birkaç cümlede özetlediği tarımsal üretim süreci, uygulamada çok daha uzun sürmektedir. Tarımsal üretim sürecinde her bir ürün, ekim-dikim, bakım, hasat süreçlerine dair kendine has uygulamaları gerektirmektedir. Tüm bunların bağlı olduğu ritmi ve zamanlaması doğa tarafından belirlenen bir halk takvimi vardır. Gürbüz Erginer halk takvimini şöyle tanımlamaktadır:

“Herhangi bir yöre insanının, temelde kültürel bir miras olarak edindiği; doğal olgularla, toplumsal kurumlar ve olgular arasındaki uzun süreli deneyimlere dayalı ilişkinin kurulduğu dinsel, tarihsel, töresel, eğitsel, inançsal, hukuksal, tarımsal, siyasal, ekonomik bağın anımsama ve anımsatma görevini üstlenmiş olan zaman-hayat ikilisinin sistemli bir dizgesi” (1984: 22).

Halk takvimi bulunulan yerin coğrafyasına, iklimine ve kültürüne göre şekillenmektedir. İnsanın bu takvimi oluşturabilmesini sağlayan doğayla etkileşime girmesi, çevresini gözlemlemesi ile edindiği deneyimler arasında bağ kurup bir anlam dizgesi oluşturabilme yeteneği olmuştur. Tarımsal üretim faaliyetlerini akışını ve zamanını belirleyen de doğanın ritmine bağlı olan halk takvimidir. Tahtacıörencik’te de ekim, dikimden hasada kadar her türlü tarımsal faaliyetin ve gıda hazırlıklarının zamanına dair oluşturulan halk takvimine dair bilgilerin detaylarını, hemen hemen her bölümde görebilmek mümkün olacaktır.

3.7.1. Tarımsal Üretimin Özü Tohum

“Nisanın derler ya elde ya yerde derler” (Zeliha Erdem)

İnsanın beslenme ihtiyacını gidermek için yaşadığı çevreye uyarlanma serüvenin en önemli parçalarından birisi tohum olmuştur. Tohum, ister toplayıcılık faaliyetlerinde ister tarım faaliyetlerinde olsun bize insanın doğayla beslenme ihtiyacı boyutunda kurduğu ilişkiyi anlatmaktadır. Besin zincirinin ilk halkası olan tohum (Shiva 2019a: 15), binlerce yıl sonra bugün hâlâ insanların doyurulmasını, gıda güvenliğini ve güvencesini sağlamak için hayati öneme sahiptir (Yıldırım 2020: 55). Çünkü “sonraki mevsimler için tohum saklamak, her zaman için hayatta kalabilmenin temel kuralı olmuştur” (Shiva 2019b: 103).

Domateslerimizin tohumlarını doğru zaten önceden tutulmuş analarımızdan kalma. Onları ben hiç kaybetmedim. Hep sakladım. Benim avluya in. Benim avluda bezlere bağlı bir sürü tohumlarım var (Ayten Bektaş).

Ayten Bektaş'ın kendisine aile büyüklerinden kalan tohumları kaybetmemesi, hayatta kalabilmenin temel kuralına uyduğunu göstermektedir. Ayten Bektaş'ın tohum konusundaki bu dikkati Shiva'ya göre, besin zincirindeki doğal akışın sürmesini sağlaması ile genetik çeşitliliğin ve besin ürünlerinin kendi kendini yenileme özelliğinin korunması açısından önem arz etmektedir (2019a: 15). Ayten Bektaş, köydeki pek çok üreticinin yaptığı gibi bu tohumları ekerek ve hasadın ardından her defasında yeniden tohum ayırarak sözü edilen doğal akışın sürdürülmesini sağlamaktadır.

Tarımsal üretimin başlangıcını ve sürdürülebilirliğini sağlayan temel unsur olan tohumun seçiminden saklanmasına, ekiminden filizlenmesine kadar tüm aşamalar kendi içerisinde çeşitli pratiklere sahiptir. Tüm bu aşamalara dair bilgi, Shiva'ya göre tohumun içinde gömülü hâldedir. Bu bilgi. "doğası gereği bir buluş değil ortaklaşa keşfe dayanan bir birikimin sonucudur" (Shiva 2019b: 117). Bu birikim, tohuma dair geleneksel bilgi belleğinin oluşmasını sağlamaktadır. Tohuma dair geleneksel bilgi belleğinin izi sürülürken görüşmecilere öncelikle tohum seçerken nelere dikkat edildiği sorulmuştur.

İlk düşenleri tohum olarak dalda bırakıyoruz. Havalarda soğuyunca alıyoruz tohumlarını suya koyuyoruz çekirdeklerini yani suyun yüzünde kalanları alıp atıyoruz ağır olanlar dibe çöküyor onları tohumluk olarak ayırıyoruz. (Tahsin Mumcu).

Özellikle domateste sapa yakın tohumlar daha iyidir, daha iyi olgunlaşmış olur. Bir de tohumluk alacağın hangi bitkiden tohum alırsan o ilk üretim olan ilk verdiği meyveyi o sezonun sonuna kadar bekletip dalında bekletip onu ayıracaksın. İşaretliyeceksin onları toplamıycaksın. Her toplamada ona dokunmıycaksın. Şeyin sonuna kadar üretimin sonuna kadar bekletirsen daha çok olgunlaşır daha çok dolgunlaşır tohumlar. Ondaki alacağın tohumların fidesi daha az olur. Tutma oranı daha çok olur. (Mehmet Yıldız).

Normal tohumu alurken zaten çok önemli tohum. Mesela şu domates, bunun tohumu alırken şurdan kesecen alt tarafını taban tarafını at ne yaparsan yap. Kulpa yakın tarafı var ya buradan aldığı tohum şaşmaz. Bir de verim yüksek. Tabanı atabilirsin, ye ne yaparsan yap. Ama şey üstten alca tohumu. Hepsinden ne olursa olsun. Kızarıcak en kızarıcak. Zaten iyice olgunlaşacak. Domates de aynı. Ya tarlaya gidiyon gözüne kestiriyon en iyisi mesela hangisi şu kızarmış. En ilkin kızaranı koyuyon. İpilen bağlayon onu. Bir şeyler... Ben orda ipilen bağlarım genelde ben. Kimse yolmasın kimse karıştırmayın diye. İpilen dolarım böyle bezi veya şeyi şöyle dolarım. Ondaki sonra bu çocuklara tembih ederim bak bunu yolman bu tohumluk. Bu tohumluk derim (Adem Kurtuluş).

Atalık tohumlar işte dededen, ebeden taa gelenlerden bırakılıyor işte... tohum. Şimdi biberi biz yetiştiriyoruz ya şu biberi. O biberin dalında bir ip bağlıyoz şuraya. O biberi toplamıyoruz. Tohumluk oluyor. İşaretlemek için ip bağlıyosun. Başka bir şey yöntemi varsa aklında onu yapıyorsun. Onu toplamayon o mahsulü toplamayon. Atalık tohumunu alıyon (Hanife Özay).

Yok hani domatesten tohum alacaksan beğendiğin hani ilk döküm domateslerden tohumluğa bırakırsın hani beğendiğin domatesten rastgele hani istediğin şartlara beğendiğin göze hitap eden o şekilde deyim yani... Tam hani dolgunluğunu yakalamış olgunluğa ulaşmış (Emin Devrim).

Ya o biberin tohumunu alttan çıkan biberlerden gorrardı bi tane. O gızardı şey oludu. Onu tohum alılladı. Fasulleiy alttan gorrardı. Ondan sonra... (Selma Koçak).

Görsel 17. Tohumluk Biber

Görüşmeciler, tohumun, özellikle sebze tohumunun, seçilmesinde ilk düşenin diğer bir deyişle ilk olgunlaşan domatesin, biberin, fasulyenin tohumluk olarak ayrılması ve ipe, kurdeleyle işaretlenmesi gerektiğini anlatmışlardır. Böylesi bir tohum seçme yöntemini, dünyanın başka yerlerinde de görebilmek mümkündür. Kendisini bir tohum saklayıcısı, takasçısı ve bankacısı olarak tanımlayan Janisse Ray de “Yeraltındaki Tohum” adlı kitabında ilk çıkan bamyalardan bir ya da iki tohum zarfını bitkinin üzerinde bıraktığını ve seçtiklerini toplamamayı kendisine hatırlatmak amacıyla tohum zarflarının saplarına pamuk iplikler bağladığını anlatmaktadır (Ray 2015: 141). Shiva’ya göre de her bitkinin ilk meyvesi en iyi tohumu içermektedir, bu nedenle ilk olgunlaşan meyvenin

tohumu alınmak üzere bir kurdele ile işaretlenmesi ya da tohumun kendi yuvasında saklanması mesela kabak çekirdeklerinin kabak kabuğunda muhafaza edilmesi gerekmektedir (2019c: 37).

Görsel 18. Tohumluk Yeşil Soğan

Görüşmeciler, köyün temel tarım ürünlerinden ekin tohumu ile sebze tohumunun seçilmesini ve ayrılmasını ayrı ayrı anlatmışlardır.

Tohum ayırmayı... Ekini tohum ayırmayı... kelle kırkarduk güzel güzel kellelerden evveli. Şimdi değül gayi de evveli kelle kırkarduk. O kelleyi de iki yarım neyse üç yarım beş yarım dört yarım. Onu da bir tarlaya ekerdük. Başka karuşturmazduk. O da kalkınca öteki tarlalara tohum ederdük Zeynep (Münevver Çelik).

Ya şimdi tarla olarak bi tallaya burayı tohum edecek miyiz o tarlanın içinde tohumluğu çavdar biter, arpa biter başka şeyler biter. Onları ayıklarlar. Tamam mı? Bura tohumluk. Çünkü sade ekin olacak. Ayıklamassan içinde çavdar da olabilir arpa da olabilir. Başka madde de olabilir. Onu ayıklarlar bu tohumluk derler. Tohumluk tarlası ayrı olurdu babamgilin. Ama öbür hasılatı ayırmazlar içinde arpa olsun vara arpa da yenir der babam. Çavdar da yenir. E çavdar ekmeği yimiyoz mu yiyoz. Arpayı da yiyoz. Ama tohumluğa özen gösterirlerdi. Ayıklarlardı (Selma Koçak).

Kendimizin herkeş bir tarla ekin. Şimdik o şey var ya ekin başakları o başaklarını kırkarduk şöyle götürürünce. Onu ayrıca döverdük. Onu bir tarlaya ekerdük onu bir

sene tohum ederdük. Ertesi seneye bir daha aynı ederdük. Yani çok güzel tohumumuz olurdu bizim (Kamile Gezmiş).

Biz o tohumluğu çalkaruz irisi yüzüne gelüdü incesi dibine dökülüdü. Onu ekmeklik yaparduk gotürürduk. İrisini yaparduk, ayırıyorduk. Arpasını, çavdar varsa içinde çavdarını. Ya biçmeden önce girerüz tarladan çavdarını alırduk, arpası arsa onu alırduk çuvala içine. Şey edincek de öyle ifitlerüz. Tohumluk yapacağuz deyi ifitlerdük içinden arpasını, çavdarını (Nimet Doğramacı).

Şimdi tohumluğu mesela ekecen mi baharsın içine mesela iki yarım tohum ekecen bir tarlaya. Onu aynı böyle bizim fasulye ettiğimiz gibi bir şeye dökersin tepsilerin üstüne. Ayıklarsın içindeki çavdarını ondan sonra arpasını ondan sonra yulafını ne varsa. Taşına değme taş zaten tarlaya gidecek de yani öteki. Mesela tohumlarını mesela şey tohumları olur ot tohumları olur, ot tohumlarını alırsın içinden temizlersin (Nilgün Göçmen).

Ekinin tohumunu elde etme ve saklamak için ayrıca bir tohumluk tarlasının ekildiği belirtilmiştir. Pirinç, ekin tohumları hem bir sonraki ekim mevsiminde tohum olarak ekilmektedir hem de ürünün kendisi olarak tüketilmektedir. Böylece Shiva'nın deyişle kendisini yeniden üreten ve çoğaltan tohum, çiftçiler tarafından hem mahsul olarak hem de gelecek yılın ekini olarak kullanılmaktadır (2018: 131). Ray'e göre tohum, kendi kendini yaratmaktadır, genetikçiye, melezleme uzmanına veya reklamcıya ihtiyacı bulunmamaktadır. Sadece bazen bir tohumun güveye, yaban arısına veya kuvvetli bir rüzgâra bazen de bir çiftliğe, bahçeye ya da bahçivana ihtiyacı olabilmektedir (2015: 28).

Tohumu seçmek kadar tohumu saklamanın da önemli olduğu belirtilen görüşmelerde tohum saklamanın özel yöntemleri de anlatılmıştır.

Kabın içine koyar. Domatesi kıyıyom şeye attın mı... salça yapıyon ya hamur süzecinde kalanı yıkıyom koyuyom.Kutuda. Mesela teneke kutular var ya. Kahvelerin şöyle. Onlara koyuyom ağzını da kapatıyom canım (Şükran Demiroğlu).

Meyvesini, şeyini yiyince mesela domatesi yiyince çekirdeğini böyle böyle alıyosun, şey yapıyosun, kurutuyosun kâğıdın üstünde. Biberi de öyle şekilde içini çıkarıyosun. Biberini değerlendiriyosun. Tohumunu çıkarınca gene değerleniyor ki biber. ebelerimiz dedelerimiz aynı şekilde yapıyodu herhâlde ya. Dışarıdan parayla almayız. Biberinkini biberden şeyinkini domatesinkini domatesten kendimiz (Hanife Özay).

Onları nasıl kurutuyom mesela domatesi ben mesela yıkamadan doğru delüklüye sıkıyom. Ama yıkamıyom. Yıkayınca o şeyini kaybeder. Bazıları yıkıyollar ya bitmiyor. Onu bilemiyor herkes. Bunu sıkacan delikliye koyacan. Hamur deliklisi oluyor ya süzek de olur. Sıkacan, o suyuyun böyle onu biraz kendi suyuyla kağıda serecek kurutacan peçeteye. Sonra da onu alacan beze bağlayı koyacan. Ya da bir şişeye koyacan. Kağıda da sarabilirsin yani. Öyle saklayabilirsin. Ben hep kendi tohumlarım. Annemden getirdiğim. Mesela kaynanamdan kalan. Hiç başka bir tohuma tutup da sadece bir bu sene bir şey ısmarladık, salatalık. Şu şey var ya Mehmet Abiye Havaynan. O da herhâlde organik tohum o (Ayten Bektaş).

Önce yıkıyorsun tohumu nemden uzak kalması için kağıtta kurutacaksın. Yani önemli olan burda nemini güzel kurutmak şimdi hani boş bulunuyorsun güzel kurutmadan naylon torbaya falan koyuyorlar bir bakmışsın baharda küflenmiş, patlamış o şekilde ama güzelce bir serilir yıkanır kurutulur nemi iyice uzaklaştırılır. Ondan sonra kavanoza da koyabilirsin veya hani bir kâğıdın bez torbanın içinde en güzeli yani en mantıklısı yani şeydir bez torbadır. Rutubet görmeyecek bir yerde (Emin Devrim).

Torbada bez torbada saklayabilirsin, kağıdın içinde saklayabilirsin. Mesela küçük olanları kağıdın içinde saklıyoruz. Yazı yazıyoruz işte şu domates şu tohumdan. Böyle yazı yazarak saklıyoruz. Unutmasın diye. Arpayı, buğdayı da zaten çuvalara dolduruyoruz. Arpa, buğdayı da işte kaldırdığımız üründen kullanmadığımızı tohum ediyoruz (Hanife Özay).

Tohumu ambarlarımız olur ambarlarda saklardık. Böceklenmemesine dikkate ederdik. Guruturduk. Bez torbanın içinde. Gurudurlar bez torbanın içinde saklalllar (Selma Koçak).

Tohum saklarken kavanozda nemsiz ortamda bozulmayacak. Nem... iyice kurutacaksın ayırdığı tohumu. Nemi olmayacak. İyice kurutacaksın. Kavanoz içerisinde saklamak faydalı. Bir de aldığın tohumu, suyu bir kapta iyice karıştırıp da beklettiğinde suyun üstünde kalanlar boştur zaten içi. Onlara boşuna emek vermene gerek yok. Onları toplıycan ayırcan sonra onu kurutucaan iyice kuruttuktan sonra da kavanozda etiketleyip muhafaza ediceksin (Mehmet Yıldız).

Görsel 19. Tohum Saklama ve Viyollere Ekimi

Görüşmecilerin ifadeleri tohumun sürekliliğini etkileyecek en büyük tehlikenin nem olduğunu göstermektedir. Kurduğundan emin olunan tohumlar, bir

kavanoz, teneke kutu ya da bez torbaların içinde ambarın kursak adı verilen yerlerinde saklanmaktadır. Zeliha Erdem'in "En kıymetli yer ambarıdır eskiden. Kıymetli şeyini de ambara kuyardın. En emniyetli yerin ambarıdır eskiden." ifadeleri ambarın önemini gösterdiği kadar tohumun da ne kadar kıymetli olduğunu ortaya koymaktadır. Çiftçinin besininin kaynağı olan tohum, evin en emniyetli, en kıymetli yerinde saklanmaktadır. Bugün yine köyde tohum saklama konusunda nemden korumak başta olmak üzere bir dikkatin devam ettiği görülmektedir. Ambarlar, köyde uzun yıllar boyunca insanların beslenecekleri gıdaları sakladıkları, depolama mekânları olma işlevini sürdürmüşlerdir.

Böyle ekinin arpan onun.. Bir tane bir şey olurdu delüğü olurdu. Işık almayacak ama gine ışık olsun deyi illa bir gözü olurdu hava alsın. Yok bozulma şeyi yok öyle serinliği emme her şeyini ambara kordun. Etini, ekmeğini tövbe estafurullah et derkene kuru kıymanı bile (Zeliha Erdem).

Ya güneş ışığı fazla almıyor. Yani küçücük bir camı olur onun. Başka camı falan olmaz. Ne kadar desem mesela şöyle şöyle şu kadar şöyle kare şeklinde bir küçük cam olur. Öyle fazla güneş almaz şey almaz. Kışın serin yazın da şey olur kışın soğuk olur yazın serin olur. Hani şey görmez. Oralarda saklardık eskiden. Şimdi hâlâ hambarı olanlar saklar da (Nilgün Göçmen).

Ambarların yaz, kış serin olma özellikleri gıdanın saklanması ve bozulmamasını sağlamaktadır. Ancak başta tohum olmak üzere bütün yıl hane halkının beslenmesini sağlayacak gıdayı sakladığı ambarların, bugünün ihtiyaçlarının farklılaşması nedeniyle bazı evlerde oda, yüklük gibi farklı kullanım amaçlarıyla mekânsal olarak dönüştürüldüğü anlatılmıştır.

Benim hambarım var. Mesela annemin de vardı hambarı. Annem şey yaptı onu bozdular şimdi kızkardeşime oda yaptılar oraya. Oda oldu. Bir tane daha oda yaptılar. Kalabalık gelince oğlan kardeşim neyi de gelince sığmıyoz diye. Rahat yatınsınlar diye. Hambarı da kullanmıyorlardı şimdiden sonra miller ekin ekip de şey mi edecek. Kullanılmayı diye annem bozdurdu hambarı şey yaptı oda yaptırdılar (Nilgün Göçmen).

Şu ambarlarımız var ya kursaklar vardı böyle ambarın içinde. Kursak var da ben önlerini kestürdüm şimdi. Belli gine şöyle arkasında. Nenem de kestürdü hep şimdi.. Emme ben birini şöyle yatak koyun deyi kestürdüm kullanmayınca. Bir tarafını bir daha kestürdüm yatak şey yapın diye. Yanaz kursak derlerdi kapının arka tarafına. Yanaz yani kapı kapanıyor ya zorluk veriyor. Onun için yanaz kursak derleridi. Orayı ta evvel babam rahmetlini kestini (Zeliha Erdem).

Ambarların böylesi işlevsel dönüşüm yaşamalarının temel sebeplerinden birisi tarımsal üretimin bazı hanelerde eskisi kadar büyük miktarlarda olmaması ya da

neredeyse tamamen bırakılmış olmasıdır. Eskiden hemen hemen herkesin yaptığı çeltik üretiminin bırakılması da hem tohum olarak kullanmak amacıyla hem de hane halkının tüketimi için ayrılan çeltiğin depolanması ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Ambar kullanımına duyulan ihtiyacın azalmasındaki etkenlerden birisinin de bu olduğu anlaşılmaktadır.

Kırsalda zaman, doğanın yıllık döngüsüne bağlı olarak algılanmaktadır. Mircea Eliade'ye göre, tarım toplumlarında yapılan iş, belli bir zaman döngüsüyle ve mevsimlerle yönlendirilmektedir. Yıl, mevsimler, yaz ve kış, ekme ve biçme dönemlerinin hepsi bu döngünün içinde özerk bir değere sahiptir (2015: 324). Tarımsal üretim pratiklerini belirleyen de sözü edilen bu döngüdür. Köyde ise bu döngüye bağlı olarak tohumu toprağa atmanın temel işaretinin toprağın tava gelmesi diğer bir deyişle ısınması olduğu görüşmelerde sıklıkla yinelenmiştir.

Ya önemli olan zaten burda toprağın tavını beklemektir. Mevsim, hava ha kimi ne kadar erken dikiyim erken çıksın diye bir mantık yok. Yani yeter ki toprak hani tava gelsin bi tütsün kabarsın, kendi kabarsın. Ben burdayım desin ondan sonra dik zaten yani senin emeğini hiç etmez toprak (Emin Devrim).

Nisanın derler ya elde ya yerde derler 6 Mayıs var ya... Ya elde ya yerde yani şöyle ya tohumu bir gün iki üç güne kadana ya elde ya da yerde yani atmış olacaksın. Ya yere atmış olacaksın Hıdırellezde 6 mayısta ya elde ya yerde derlerini (Zeliha Erdem).

Ya çocukluğumda mesela şu zamanda şu ekilecek. Buğdayın ekim zamanı ekim ayı. Arpayı nisan mayısta da ekebilirsin. Arpa çabuk kavrayan bir ürün. Ama ekini nisanda mayısta ekemezsin ekimde ekeceksin illaki... buğdayı. Toprağı kuru ekersen ekinin bitmez karıncalar götürür ekim ayında. Yağmuru bekleyeceksin. Yağmurun arkasından ekin ekerler. Çünkü kuru toprağa ekini atarsan, buğdayı karıncalar hep şu tarafa götürür yuva yapar. Tabii tabii dikkat edilmesi gereken bir şey olmaz olur mu. Buğdayı böyle yaparsın. Mesela nohudu ya mart ayında ekeceksin ya mayısın sonunda ekeceksin. Şimdi er nohut martta ekilir, erken olan nohut. Nasıl ayırıyorsun. Şimdi san (?) diye bir şey var güneş çarpması diye nohudu şey yaparsan o zaman ekersen san vurur. Mesela çiçeğken içine gir nohudu gez çiçeğke hepsini şey yapar çiçeğini döker. Sapsarı olur. Gezersen bile zararı olur. Girmemen gerekir. Nohutun o özelliği var. Mesela mart...kırk günde yetişse nohudun çiçeği... mart, nisan mayıs. Mayısta çiçek açarsa nohut o ara bir çiçek zamanı nohudun içine girilmez. Ot olsun varsın. Orada kalacak.San çalığı derler oğa. Mesela böyle kurur nohut olduğu yerde kurur. Bakmışsın niye kurumuş bu nohut dersin. San çalığı. Nohudun özelliği de o. Tabii ederler. Bilenler eder. Bilmeyenler de niye oldu nohuda ne oldu der. Püf noktası var. Çiçeğke nohuda otuna bile girilmez (Hanife Özay).

Mesela bu ayın başında sarımsak dikilir. Ekimin sonunda kasımın başında sarımsak dikilir. O kıştan paçalaşır, güzel olur deydi öyle dikerler. Mesela bu gine ekimin sonunda kasımın başında ekin, arpa ekerler. Toprağa gömerler. Yaza kadar uyur, saçak salar. Yağmuru, yaşı yiyince güzel yaz havası da çıkınca çıkmaya başlar, filiz atar. Her şeyin bir zamanı var (Nevin Demir).

Bak şimdi sebze ekecek misin ee mard ayı çıkacak. Nisanın şöyle ilk haftasından keyli tohumları ekmeye başlayın, çim olacak hani, fide olacak. Ondan sonra ona dikkat edellerdi martta ekmezlerdi, donar. Ondan sonra mesela arpayı, buğdayı ekim ayında ekelleridi. Çeltik nisan ayında ekilirdi. Nisanın sonuna doğru. Ondan sonra bu sebze işleri mart çıkardı, fidelerini nisanın onundan sonra yerini hazırlarlardı donmasın araya geçmasın deyi. Her şeyin bi şeyi var mevsimi var (Selma Koçak).

Ekin ekim ayında ekilir. O kışın karın altında durur, biter. Hep öyle ta eskiden beri yazın ekersen olmaz o. Baharda şöyle arpayı ekerlerdi ekin ekmezleridi. Bahar arpası derler. O ekinlen arpa muhakkak bu aylarda ekilecek ekim... Baharın ekeller de o iyi olmaz yani. Öyle kışın ekemeyince yağmurdan kıştan... Hep eskiden de öyleydi. Hep ekim ilen kasımda. Bu ekinlen arpa. Hep bu aylarda ekerler ekinlen arpayı (Zeliha Erdem).

Yavrum ebeler eskiden çok geç de ekerleridi. Ekemeyince yaza çıkınca arpayı neyi de ekerlerdi yavrum. Öyle de. Yalnız güzün eküldüğü kadana eyi olmazdı yaza çıkınca ekilen arpalar. Zayıg olurdu eccük bir. Verimi az olurdu. Güzün besleniyor ya toprakta saçaklanıyor ya o daha eyi oluyordu. Yetişemezlerdi Zeynep. Kış basıverürdü. Hayvanlarnan odun gelürdü yavrum. E bir de dağa gidülürdü bir de odun gelürdü. Yetişemeyince ne edecen çift kalurdu bu geride. Onu da hayvanlarnan edeceğen. Şimdiki gibi motor mu vardı yavrum. Her şey hayvanlara bağlıydı. Kalınca yetişmeyince yazlık ekilirdi (Münevver Çelik).

Hee mayısta çeltüğü ekellerdi nisanda mayısta. Geç gomazlardı. Geç gorlarsa bitmeyiverürdü. Tohumu da bu ekini de buğdayı da ekim ayında ekellerdi Bu aylarda işte ekiyollar ya (Sabiha Pekkan).

Zeliha Erdem'in ifadesiyle nisan sonu mayıs başı tohumun ya elde ya yerde olması gerekmektedir. Doğanın ilkbahar mevsimiyle birlikte yeniden uyanışı, toprağın tohumla buluşması için ideal zaman olarak belirlenmiştir. Ray'in ifadesiyle yenilenme, potansiyel çoğalma, bolluk ve geleceğin metaforu olarak kabul edilen tohum (2015: 34), doğanın yenilenmeye, yeni bir yıla başladığı zaman diliminde toprağa atılmaktadır. Bu durumun istinası arpa ve buğdayın ekim ayında ekilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekim, dikim zamanıyla ilgili üreticilerin içinde görece daha küçük yaşta olan Emin Devrim'in ifadeleri, diğer görüşmecilerden kısmen farklı olmuştur.

Tabi yani halk arasında batıl inançlar vardır... pek bir şeyimiz o konuda yok. Ama hani dikim tarihleri konusunda bir hani gel-git olayı, ay takvimi falan takip edilirse onun çok faydasını görürler. Bitkilerin gelişmesi açısından dikim tarihleri yani önemlidir. Ha nedir hani sorarız gene bir hani aslında basit bir şey veya bir takvim şeyi müsveddeye yazılabilir ama hangi dönem neyin ekileceği misal yani saçak köklüler veya yeşilliğiydi şunuydu bunuydu. Su ne zaman yürür su ne zaman şey yapar. Onun hesabı büyüklerimize sorarız. Hani hatta eğer dikimde falan gördülerse işte "vay ay garantisiz girdi işte dikilmez bir hafta boşuna uğraşma". Ha dediğiniz gibi yani kimi zaman bir dalgalılığınza geliyor dikime bir başlıyorsunuz on beş gün yirmi gün sürüyor tarlanın dikim işi. Arada kesinti vermeden dikiyorsunuz. Ay karanlığı giriyor. Misal en son diktiğiniz on beşinci gün diktiğiniz fide on beş gün önce diktiğiniz fideyi on gün içerisinde bir hafta içerisinde geçmiş. Aynen yani kök kalıyor olduğu yerde, çalışmıyor. Yani o benim çok güzel tecrübe ettiğim bir şey.

Onu da işte tam olarak bilmiyorum da ihtiyarlar çok iyi biliyor. Hani soruyoruz şimdi dikilir, işte bir hafta dikilir. Ondan sonra işte yok bu hafta dikilmez falan. Aslında öğrenmemiz lazım onu. Yani tohumdan dikilecekler ne zaman dikilecekse zamanı vardır. Tohumdan misal fasulyeydi, kavundu, karpuzdu gireriz. Karpuz misal yani bir tarla karpuz bir dönüm iki dönüm karpuz dikeriz. Bir bakarız e bitmemiş tekli tükü. Aradan misal yani bir hafta geçiyor kıyıyorsun hani veya başka bir tarlaya dikiyorsun attığın çekirdeklerin hepsi firesiz bitmiş yani gel-gitler... (Emin Devrim).

Ekim, dikim zamanına dair halk arasında yaygın olan bazı uygulamaları “batıl inanç” olarak ifade eden Emin Devrim, ama bir yandan bu konuda büyüklere danıştığını, ay karanlığı girdiğinde ekilmemesi gerektiğini, dikkat edilmediğinde ise bunun olumsuz sonuçlarının olduğunu dile getirmektedir.

“Uzun süreli deneyim ve bilgi birikiminin ürünü olan halk takvimlerine uymamak, onun gösterdiği doğrultuda hareket etmemek bireyin büyük zararlara uğramasına neden olur. Çünkü halk takvimleri oluştukları doğal ve kültürel ortamın ürünüdürler. Malı oldukları toplum O’nu uzun süreli deneyimler, maddî manevî pek çok kayıplar sonucunda elde etmiştir” (Erginer, 1984: 22).

Emin Devrim’in aile büyüklerinin ekim ve dikim konularındaki uyarılarının dinlenilmemesi durumunda yaşanacak olumsuz sonuçların nedenini Erginer’in halk takvimine dair ifadeleri açıklamaktadır. Yaşça büyük olan kuşak tarımsal üretim sürecine dair bilgi belleğini oluşturken hem işlerin zamanlaması hem de kullanılan yöntem ve teknikleri deneme ve yanılma yoluyla belirlemiştir. Önceki deneyimlerinin olumsuz sonuçlarını akılda tutarak farklı yollar ve zamanlamalar geliştirmiştir. Daha da önemlisi bu deneyimleri sonraki kuşağa aktararak bu bilgi birikiminin onların da hayatını kolaylaştırmasını sağlamıştır. Her kuşak edindiği bu birikimini, bulunulan şartlar ve imkânlar doğrultusunda eklemeler veya çıkarmalar yaparak güncellemeye devam etmiştir.

Ay ve ekim dikim zamanı arasındaki ilişkilene meselesine geri dönecek olursa bu konudan Maureen Boland ve Bridget Boland’ın *Bahçıvanlar İçin Kocakarı İlimi- Bahçıvanın Büyüsü* adlı kitaplarında da söz edilmektedir.

“Bütün kocakarılar size tohumları hep ayın küçüldüğü değil büyüdüğü evrelerinde dikmenizi, fideleri asıl yerlerine yine bu zamanlarda nakletmenizi söyleyecektir. Ay döngüsünün dünyanın manyetik alanı üzerindeki etkilerini keşfeden bilim insanları da artık aynı fikirde: Ay bitkilerin büyümesini de etkiliyor. Ay dünyanın atmosferini de etkiliyor, dolayısıyla dolunay ve yeniaydan hemen sonra sağanak yağış olma ihtimali istatistiki olarak epey yüksek (ki, bir şey diktiğinizde olmasını istediğiniz bir şeydir bu) (2021:15)”.

Burada da tıpkı Emin Devrim'in ifadesine benzer biçimde ay döngüsüne göre ekim-dikim yapılması kocakarılarından elde edilmiş bir bilgi olarak belirtilmiştir. Ancak sözü edilen bu geleneksel bilginin "bilimsel" anlamda da bir karşılığının ve açıklamasının olduğu yani "geçerli" bir bilgi olduğu da ifade edilmiştir. İnsanın doğayı gözlemleyerek ve deneyimleyerek edinmiş olduğu bilgi, bilimin deneysel alanında da karşılığını bulmuştur. Boland ve Boland'ın ifadesiyle "Kocakarı, laboratuvar koşulları ve istatistiki verileri olmadan, bitkilerine iyi bir başlangıç sağlamayı tecrübeyle öğrenmiştir" (2021: 15).

Görüşmeciler, tohumu toprağa atarken söylenen sözler ya da uygulanan pratikler hakkında bilgi verirken kendi ifadeleriyle birlikte aile büyüklerinin sözlerini ve yaptıkları uygulamaları anlatmışlardır.

Tohumu mu? Mesela benim inancım bereketli olsun diye yaprağı ilk torbaya koyarken ettehiyatüyü okurum. Mesela şu yaprağı topluyorum ya torbaya koyuyorum bir tane atıyorum ya ettehiyatüllilahi vesselavatü var ya o duayı okurum, bereketli olsun diye. Ya işte besmeleyle başlarız Allah bereket versin, Allah güle güle kaldırmayı nasip etsin, mutlulukla kaldırmayı nasip etsin diye bir kelimeler denir (Hanife Özay).

Ekinin zaten zamanı olur. Zamanında ekilir. Ya tabii bismillahi dersin atarken. Euzubesmele çekersin. Allahım yani biz attık sen arttır dersin. He işte öyle deriz yani. Böyle lafları deriz (Ayten Bektaş).

Eüzü besmeleyi çeker yarabbi allaha sağa dayanuruz ya gokyuzunden yağmuru ver yeryüzünden bereketini ver deyi bi dua ederdük. Ondan keyi Allah da verüdü (Rıza Seymen).

Tabii, söylemez olur mu? Besmele çekerdük yavrum ilk önce. İlk önce bismillahirrahmanirahim diyecen ileğe girecen yavrum. Ben şu besmeleyi ta guççuktan beeli hiç dilimden atman. Hep tohum atılırken olmaz mı yavrum tabii tohumu heybenin içine elim sokarkana Bismillahirrahmanirahim derdük, aluduk heydin. En sonunda Allah versin gullar yesin galanı derdük yarabbim. Gulların da hakkını ver, gurdun guşun da nasıbını ver derdük. Hep tohum atarken böyle derdük yavrum (Melahat Güler).

İlk tohumu atarken babam derdikine velahevla velaguvvete illabillahi aliyül azim vebbiasir veledyasi hayır yarabbi gurdun guşun nasıbını içine gat derdi.hee gat. Öyle değil mi bak öğrendin mi bu böyle. Velahevla velaguvvete illabillahi dedi şöyle eline alınca böyle darlaya atarken boyle derken velahevla velaguvvete illabillahi aliyül azim vebbiasir veledyasi hayır yarabbi gurdun guşun nasıbını içine gat benimkini de içine gat değil mi gurt da yeyecek gul da yeyecek bize de galacak ne galağsa değil mi? Hayır yarabbi diyodu hayırlısını ver derdi. Her şeyin nasıbını içine gat derdi tohumunu atarken. Bu tohumu toprağa atarken boyle derdi (Sabiha Pekkan).

Ya işte okuya okuya dua ede dua ede atallardı. İşte atarka bismillahirrahmanirahim derlerdi. Allahım bereketini içine koy bereketli olsun diye kendi kendilerine derlerdi (Nilgün Göçmen).

Tohumu toprağa atma pratiğini yerine getirirken söylenen bu sözler, gerçekleştirilen eylemi sözün gücüyle daha da etkili kılmaya çalıştıklarını göstermektedir. Aynı zamanda bu eylemin kutsala dayandırılarak diğer bir deyişle kutsaldan bir beklenti içinde yerine getirildiği anlamına da gelmektedir. Burada kutsaldan beklenti içine giren üreticinin sadece kendisi için bir talepte bulunmadığı görülmektedir. “Kurdun, kuşun hakkını da ver” derken içinde bulunduğu ekosistemdeki diğer canlıların besini için de bir temennide bulunmaktadır. İnsanın doğayı izlemesi bitkisel yaşamın belirli aralıklarla yenildiğini gözlemlemesi ortaya insan ve tohumun dayanışması sonucunu çıkarmış bu da beraberinde ölümle ve ölümden sonra yenilenme umudunu getirmiştir (Eliade, 2015: 348). Böylece tohum ve yaşamın doğrudan ilgisini kuran insan, tohumun toprağa ekilmesiyle öldüğünü ancak besin vererek yeniden dirildiğini düşünmüştür. Bu yeniden dirilmeyi sağlayabilmek için tarımsal faaliyetlerini çeşitli ritüeller etrafında gerçekleştirmeye başlamıştır. Örneğin, tıpkı bir dinsel törendeki, gibi hasat döneminin başında olduğu gibi tohum ekerken de çiftçi yıkanmalı, temizlenmeli ve yeni bir giysi giymelidir. Bir başka ritüel ilk tohum tanelerinin ekilmemesi, tarlanın dışına atılmasıdır ki bunda amaç ölümler, rüzgarlar, buğday tanrıçası gibi çeşitli ruhlara sungu olarak verilmesidir (Eliade, 2015: 327). Buna benzer bir ritüel uygulamanın örneğini Pertev Naili Boratav da vermektedir. Mahsulün bereketli olması için, tohum atmadan abdest alıp iki rekât namaz kılarlar. Sonra: «Kurdunan, kuşunan, eşinen, dostunan yemeği nasib eyle» deyip saçarlar tohumu. (Yazılı-Kaya/Afyon.) (Boratav, 1994: 95-96). Eliade ve Boratav’ın belirttiği örnekler de görüşmecilerin tohum atma sırasında söylediği sözlerle benzerlik göstermektedir.

Tohum atmaya kimden öğrendikleri sorusuna ise verilen cevaplar şöyle olmuştur:

Ekmeyi biçmeyi kayınbabam öğretti tohum atmaya doğru. Tohumu gızım şu parmakların şu parmağın arasından çıkaracaksın derdi bağa, gösterirdi böyle. Başparmağın..Hıhı şöyle kısımlıyon ya tohumu bunu gevşek bırakıyon. Şu ikisinin arasından gidiyo böyle attın mıydı gidiyo yani. Onun yöntemi var yani. Tohumun gittiği yeri görüyon sen ama. Tekrar bir daha geliyon ya aynı yerin yanından atıyon mesela (Ayten Bektaş).

Tohumu mu? E tohumu nası ediyoduk pamuğunku o çivid olurdu çivid atuludu tarla sürerkene. Eline alduñ şeye kuyan heybeye dalına vuran heybenin içine kuyan, heybe derüz bilün mü heybeyi. Hah. Heybenin içine tohumu atarduk. Babam rahmetli bahardım hep çeltüğü beş kere de sallardı ta bi, iki, üç, dört, beş. Yavrum derdi şu barmağından gidecek tohum derdi bak şu gadasını açardı avucunun. Böyle sallardı çeltiği. Beş kere sallardı bi avucu. Ekini üç, dört kere de ativerürdü hemen. İki, üç kerede biterdi ekin. Çeltüğü beş kere de atardı eline goyar alur sikturudu. Çeltik tane tane düşerdi (Melahat Güler).

Tohumu atarka bile avucu gısımla derdi annemgil. Bak elini şöyle bi sallayınca bi barmağını açıcın iki salladığında bunu açıcın derlerdi, üç salladığında tamamını açıcın derlerdi. Böyle birden açılmaz hani hep bi yere düşer. Böyle böyle attururdu benim annem. Tek tek (gülüyor). En sonunda şu ikisini açıcın burda fazla bi şey galmıyo (Selma Koçak).

Yukarıdaki görüşmecilerin dışında günlük sohbetlerde de tohum atmayı babasından, dedesinden, kayınpederinden, annesinden öğrendiğini belirten çok fazla kişi olmuştur. Her görüşmede tohumu, çoğunlukla erkekler mi kadınlar mı atardı sorusuna kadın ve erkeğin fark etmediği, bilen birisinin atmasının önemli olduğu cevabı verilmiştir. Verilen bilgilerden yola çıkarak, görüşmecilerin geleneksel bilgiyi daha çok görme ve deneyimleme üzerinden edindikleri görülmektedir. “(...) geleneksel unsurları aktarmanın, öğrenmenin ve öğretmenin farklı yöntemlerinden birinin önce gözlem yapılmasının sağlanması ardından sorumluluk verilmesiyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir” (Ölçer Özünel, 2015: 195). Kaplan, *Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın* adlı doktora tez çalışmasında bilgi edinme yolu olarak gözlemin göz ardı edilmemesini özellikle belirtmiştir (2008: 93). Burada da tohum ekimine dair bilginin öğrenme sürecinin bir önceki kuşağın gözlemlenmesi ve bu uygulamanın bilginin sahibi ve aktarıcısı olan aile üyeleriyle birlikte gerçekleştirilmesiyle tamamlandığı görülmektedir. Ayrıca Kaplan, aynı çalışmada, geleneksel bilginin büyük oranda aile bireyleri arasında ve kadınlar tarafından paylaşıldığını belirtilmiştir (2008:95). Görüşmecilerin verdiği bilgilere göre, burada da bilginin daha çok aile üyeleri arasında paylaşıldığı görülmekle birlikte burada cinsiyete dayalı bir ayırmadan söz edilmemektedir. Görüşmeciler cinsiyet temelli bir bilgi akışından ziyade, cinsiyet fark etmeksizin bu konuda yetkin kişinin bilgi aktarımından bahsetmişlerdir.

Shiva'ya göre tohumlar, sadece bitki ve gıda kaynağı değildir aynı zamanda bir kültür ve tarih deposudur (2014: 75). Tohumun saklanmasından, ekimine,

adlandırılmasına ve daha pek çok pratiğe dair oluşan geleneksel bilgi belleği insan, kültür, çevre arasındaki ilişkiyi barındıran bir kültür ve tarih deposudur. Ray de benzeri bir çizgide yer alarak evladiyelik bir tohumun genetik bir kaynak olmasının yanı sıra kültürel bir kaynak olduğunu ifade etmektedir. Çünkü pek çok tohumun hikâyesi vardır ve bu hikâye zamanla değişebilir. Ray, bu görüşünü çalışmasında “Vaiz Fasulyesi” ve “Evlilik Sarımsağı” adlı iki ayrı tohumun hikâyeleri üzerinden örneklendirmiştir (2015: 106). Tahtacıörencik’te de özellikle “Zeliha’nın anasından kalma fasulye” olarak adlandırılan fasulyeden, görüşmelerde sıklıkla bahsedilmiştir. Ayrıca Zarife Özkök’ün annesine ailesinden kalan ve şimdi de kendisinde olan mısır tohumu da görüşmelerde sözü edilen tohumlardan birisi olmuştur.

Annemden... Çok eskiden kırk elli yıllık var. Ayşe Kadın... (Zeliha Erdem).

Şimdi bizim “Sırık Ayşe” dediğimiz tohum, fasulyenin tohumu bizim Zeliha’nın taa annesindedir o. Annesi saklaya saklaya şimdi bizim Zeliha da saklıyor. Ondan da ben aldım köye gelince. Şimdi hep o fasulyenin tohumunu tutuyoz. İşte biz ölsek o Sırık Ayşe belki sandıktan bir yerden çıkacak, çöpe atılacak (Hanife Özay).

Gerçi evveli de bunların bu gelen Zeliha’nın anası alurdu. Ben ilk geldiğümde Ankara’dan. Gelince başa gettödü şöyle bir kısım tohum verdi bu. Şey fasulle tohumu. O fasulle de aynı döktü. Aynı döktü. Şey tohumu. Kendi tohumu. Zeliha heç almaz. Hep kendi tohumundan eder. Bilmem ne deller kılçıklıya şu kadar şu kadar olur ya (Kamile Gezmiş).

Annemden kalma 20 yıllık tohum hiç kaybetmedik. Çok güzel patlar. Hiç kalmaz. 10 yıldır da ben devam ediyorum (Zarife Özkök).

Bu veriler ışığında, geleneksel tohum saklama yöntemiyle üretilen köydeki Ayşe Kadın fasulyesinin yaklaşık 50 yıllık bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fasulyenin üretimindeki bu devamlılığın, tohumların hibrit olmaması, geleneksel yöntemlerin kullanılarak saklanmasıyla doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Saklanan mısır tohumu için de aynı şey söylenebilir. Bu tohumların bugün var olması ve her yıl ürüne dönüşmesinin temel nedeni, tahmini olarak verilen geçmişlerinin çok daha öncelere dayanmasıdır. Bu bilgilerde dikkat çeken bir başka özellik de bilgilerin aktarıcı ve alımlayıcısı rolündeki kişilerin kadın olmalarıdır. Tohumu kimin attığı konusunda bir cinsiyet ayırımından söz edilmezken tohumu saklayanların daha çok kadınlar olduğu görülmektedir. Tohum, kadınlara annelerinden kalan bir miras olarak değerlendirilebilir. Bu aktarım, doğrudan temel beslenme ihtiyacına yöneliktir. Böylece kadın

beslenmenin biyolojik ihtiyacı karşılama işlevinin sürdürülebilirliğini sağlayıcısı olmaktadır. Standage'ın deyişle “gelecekte ortaya çıkması muhtemel gıda kıtlıklarına karşı tohumları sigorta işlevi görmesi amacıyla saklamak, bir yetenek işiydi” (2020: 298). Hanife Özay'ın belirttiği gibi kadınların sandıklarında muhafaza edilen bu tohumlar hayati bir nitelik gösterir. Bu anlamda kadınların teknolojik gelişmeden bağımsız olarak bu hayati işleve sahip tohumların sürdürülebilirliğini geleneksel öğretiyile korudukları görülmektedir. Bu durum, Özge Kelekçi, Nihan Bozok ve Meral Akbaş tarafından kaleme alınan *Ara Sıra Yaşama Umudu* adlı yazıda şöyle ifade edilmektedir:

“Norveç'teki Svalbard Küresel Tohum Deposu'nda dünyanın sonundaki kıtlık için önlemlerin alındığı rasyonel dünyada, tüm bunlardan habersiz bir kadın, belki de annesinden gördüğü gibi, karaköprü hıyarının tohumlarını bohçasını saklamış. Kadın öldükten sekiz yıl sonra, kızı annesinin bohçasına bakarken tohumları bulmuş ve türü tükenmiş hıyar yeniden canlandırılmış. Bu dünyadan giderken bohçasında yaşam tohumu bırakan, insanın kıyıcılığına karşı doğanın bereketinde medet arayan yaşlı kadının akli da dünyanın sonunu milim milim hesaplayan adamakıllı büyük dünyaya başkaldıran bir ütopya olarak niye anılmasın?!” (2018: 161).

Görsel 20. Atalık Mısır Tohumu

Ray'a göre tohum saklayıcıları, tohumları saklayarak tohumlara dair isimleri, hikâyeleri, mirasları, yerleri ve mutfağı da korumaktadırlar (2015: 240). Zeliha Erdem ve Zarife Özkök ile onların anneleri, aileleri birer tohum saklayıcısı olarak kendilerine kalan bu tohumları yeniden yeniden ekerek tohumun sonsuz olmasını sağlarken aynı zamanda o tohumlara dair geleneksel bilgi belleğini korumaktadırlar.

Tohum, bir yandan besin zincirinin temeli olarak insanın temel fizyolojik ihtiyaçlarından en önemlisi olan beslenmeyi sağlarken öte yandan Jan Assmann'ın ifadesiyle "kültürün bağlayıcı yapısı" görevini görmektedir (2015: 23). Tohum, kültürel bağlayıcı yapısıyla hem sosyal boyutta hem de zaman boyutunda birleştirici ve bağlayıcıdır (2015: 23). Tohumun bu birleştirici ve bağlayıcı yapısı, tohumun ekiminden ayrılmasına ve muhafazasına dair bilginin yanı sıra toprak, mevsim, mutfak/beslenme, atasözü, hikâye ve inanış gibi pek çok alandaki geleneksel bilgi belleğinin aktarılmasını da sağlamaktadır. Tüm bunlar aslında bize tohumun bir "kültürel bellek" taşıyıcısı ve aktarıcısı olduğunu göstermektedir.

3.7.2. Tarımsal Üretimin Karşılığı: Hasat Zamanı

Tarımsal üretim faaliyetlerinin toprak hazırlığı, ekim, dikim aşamalarında olduğu gibi hasat zamanı da yerel iklim ve mevsim koşullarına uygun yapılmakta, diğer bir deyişle yerele özgü takvimleri bulunmaktadır. Küresel ısınmanın etkisiyle yaşanan iklim değişiklikleri, bu takvimlerin zaman zaman kaymasına neden olsa da toprağı ve havayı takip eden üreticiler doğru ekim-dikim ve hasat zamanlarını bulabilmektedir.

Eskiden işte dövenlen sürerdik şey yapardık. Rüzgârda poyrazda derdi... Poyrazda yabayan savururken poyraz çıkıp da savuralım derlerdi şeyi harmanı. Yabayan savruluyor ya. Poyraz çıktığında savuralım derlerdi. Poyraz çıkınca çok şiddetli bir rüzgâr gelir böyle. İkindiden sonra çıkar o rüzgâr. Oğa derler poyraz yeli esti. Hasat zamanı. Hasata.... harmanı eskiden savuruyorduk ya... Kolaylaştıran bir rüzgâr. Temmuz ayında. Hasat zamanı işte ekini düveni süreriz tarlayı kaldırıncaya... (Hanife Özyay).

Hasat zamanı da işte temmuz on beşten sonra hani fasulyeden salatalıktan temmuz aylarında falan en erken onlar çıkar. Haziran, haziran sonunda, haziran

ortasında... Sırasıyla işte biberiydi, domatesiydi, patlıcanıydı derken hani kışlık ürünlerimiz arka arkaya... Bir taraftan hasat edilir bir taraftan ekime devam edilir sezonsal olarak. Velhasıl işte Mihrican soğukları deriz o soğuğu atlatır. Eylül yirmi, yirmi bir yirmi ikisi o arada yapar. Ama bölgemiz biraz bi dar vadi... Rüzgâr akımından dolayı bölgemize o soğuk pek dokunmaz. Daha aşağıdaki açık alanlara dokunabilir. Ondan sonra ekimin yirmi ikisine kadar tekrar bir hani pastırma yazı deriz o gelir. O devam eder. Ürünlerimiz, hasatımız, döküm olayı devam eder. Ondan sonra o soğukları da atlatırsa kasıma kadar aralık ayına kadar... Yani coğrafyamızın büyük bir avantajı da budur (Emin Devrim).

Hanife Özay ve Emin Devrim'in anlatımlarından, hasat zamanı uygulamalarına dair sahip oldukları geleneksel bilgi belleğinin içerisinde, bölgeye etki eden doğa olaylarının bilgisinin de bulunduğu görülmektedir. Rüzgâr türü ve yönü, coğrafi bilgi, mevsimlerin yöreye etkisi gibi konularda geleneksel bilgi belleğine sahiplerdir. Bu durumda doğayla etkileşim halinde oldukları yaşam biçiminin etkisinin oldukça fazla olduğunu söylemek mümkündür. Doğayla olan bu etkileşim, tarımsal üretim faaliyetlerini sürdürebilmeleri için buldukları coğrafya ile iklimi gözlemlenmeleri ve deneyimlemeleri neticesinde geleneksel bilgi belleği oluşturabilmelerine neden olmuştur.

Toplamayla ilgili mesela sabah serinliğinde akşamın serinliğinde sulama yapılır. Akşamın serinliğinde sulama yapılır gündüz sulaması yapılmaz. Niye gündüz yapılmaz? Buharlaştır çünkü. Ondan sonra akşamın serinliğinde sulama yapılır. Hele ki dolunay da varsa çok daha güzel olur denir mesela. Dolunayda işte dolunayın çekim gücünün köklere suyun daha fazla yaklaşmasından dolayı olduğu söylenir. Mesela sabahın çok erken saatlerinde sebzenin toplanması gerektiği sıcakta sebze toplanmıyacağı sıcakta toplanan sebzelerin daha yumuşak daha pörsük olacağını. Sabahın serinliğinde... (Mehmet Yıldız).

Gundonümü deller gun dönerkene biçmeyem çeltüğü derdük. Gün dönerke biçmezdük. Yağmur çok yağar ya gundonümünde (Nimet Doğramacı).

Hatırladığım yağmurlu günlerde şey çok yağmur yağınca mesele ekin zarar görür. Sürekli yağmur yağarsa. Nisanda yağmur bereket işte. Temmuzda ağustosta yağarsa yağmur... Eskiden şey yapmazlardı çok temmuznan şeyi hasat kalkacak ya iyi saymazlardı yani. Nisan mayıs yağmuru ekin, buğday, arpa onlara iyi gelir (Hanife Özay).

Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere, hasat zamanı, köy halkının günlük ve yıllık zaman planmasının ana unsurudur. Yılın yaz ve sonbahar mevsimleri diğer bir ifadeyle temmuz ortasından ekim sonuna kadar yıl boyu süren tarımsal üretim faaliyetlerinin karşılığının alındığı hasat zamanıdır. Bir yılın zamansal algısı tarımsal üretim faaliyetleriyle şekillenmiştir. Bu tür bir zaman algısı, tekrar diğer bir deyişle döngüsellik üzerine kuruludur. Lefebvre'ye göre, döngüsel zamanlar, insanın doğayla etkileşiminin kesilmediği, doğanın ritimlerine göre hareket

edildiğinin göstergesidir (2015: 55). Bu anlamda köyde, güneşin konumuna, havanın sıcaklığına ve soğukluğuna, yağmur zamanına özetle doğanın ritmine göre tarımsal üretim faaliyetlerinin yürütüldüğü ve gündelik yaşamın da bu döngüye bağlı olarak sürdürüldüğü görülmektedir. Böylesi bir yaşam biçiminde insanın doğayla etkileşimini sürdürebilmesi de mütemadiyyen içinde bulunduğu çevreyi gözlemlemesi yoluyla sağlanabilmektedir. Gün içinde yapılacak işlerin belirlenmesi hususunda da hava durumu diğer bir deyişle doğanın ritmi etkili olmaktadır. Yağmurun çok fazla yağdığı gün bahçeye girip ürün toplamak yerine evde bazlama ve çörek yapmanın tercih edilmesi, sabah serininde çapa yapılıp öğle vakti sıcak bastırıldığında tohumların filizlendirilmek üzere viyollere ekiminin yapılması gibi örnekler gündelik yaşamın doğanın ritmi tarafından belirlendiğinin örnekleri olarak alan araştırması sırasında gözlemlenmiştir. Oysa kentte çalışma zamanı ve işin içeriği bir bütün hâlinededir ve doğanın ritmi tarafından belirlenmemektedir.

Küresel ısınma nedeniyle iklim koşullarında meydana gelen sapmalar ve doğanın ritminde yaşanan değişikliklerin etkileri üreticiler tarafından fark edilmektedir. Görüşmelerde eskiyle bugün arasında farklılık gösteren iklim koşullarından ve bu durumun olumsuz etkilerinden üzüntüyle bahsedilmiştir.

Yani kulak dolgunluğuyla şimdi. Hatta şimdi mevsimler değiştiği için o takvim de pek uymuyor. Hava şartları yaz kış hani ortada bahar mevsimi de diye bir şey kalmadı. Kıştan yaza geçişler ani, sert oluyor. Eskiden hani üç ay bahar mevsimi vardı. Her şey yani her taraf yemyeşil o vaziyette dururdu. Ama şimdi bakıyorsunuz bir hafta on gün yeşeriyor ondan sonra sıcaklar bastırıyor, kuruyup gidiyor (Emin Devrim).

Mesela bu sene var ya çok geç kaldı bizim fideler. Soğuktan. İşte (İklimler) değişiyor. Mesela şey yapınca... geç şey yapınca sonra da ekin de mesela erken basarsa kış, sebzeleri soğuk vurur. Toplamak zorunda kalırsın. Erken toplamak zorunda kalırsın. Bu sene mesela birden bastırır verdi soğuk, kış. Dona çekilince dondu yani sebzeler tarlada. Önlemimi alamazsın ki sera olmayınca. Sera olsa önlemimi alırsın (Hanife Özay).

Eskiden yağmur çok yağıyordu ya gar da çok oluyordu. Şu tavanlarda bir buz oludu. Tee şu gada şu gada. değnek alurduk da biz çocukluğumuzda buz kırardık. Kırım deyi şey yaparduk. Gar gonen verürdü yaşlık olurdu toprak. Ekim ayında ekilen ekin iyice kalıyor. Su oluyoru. O yorgan derdük yağmurdan yorgan oldu deyi. İşte ağustosta biçülür şey olur ha ağustosta şey yaparduk. O yorgan derdük yağmur şey garın çok yağduğu sene ekinimiz bol olacak derdük. O gar şimdik hiç ebedi yok. Bir metre oludu iki metre kar çok yağardı. E tabii şimdik yok (Nimet Doğramacı).

Gızım iklim değişti. Bi yağmur olurdu burda gar olurdu su. şindi bağlar öldü susuzluktan olmuyor. şindi verim bakımı çok iyi tallaların moturla iki kere üç kere sürüyor mesela. Eskiden hayvanılan. Çıkar da cızdururdu güççük bir pulluğunan hayvanın ardından. O zamanları öyleydi. Bol su. Yağmur olursa bol gıda ekin olurdu. Gızım burdan gar galkmazdı. Altı ay beş ay neyi gar yağardı. Gasımda bi başlardı gar buraya bi gar düşerdi tam... hep tavanları neyi kürürdük biz. Böyle tuğla muğla yoğudu (Hüseyin D.).

Görüşmeciler, geçmişten bugüne iklim koşullarında meydana gelen değişiklikleri ve bu durumun neleri, nasıl etkilediğini anlatmışlardır. Ancak tüm bu iklim değişikliklerine uyum sağlamayı başardıkları ve üretim faaliyetlerini sürdürdükleri görülmüştür. Bu durum, insanın içinde bulunduğu şartlara uyum sağlama ve yeni yollar bulabilme özelliğinin göstergesidir.

3.8. GEÇMİşTEN BUGÜNE DEğİşEN UYGULAMALAR: TARIMDA TEKNOLOJİLEşME

Dünyada ve Türkiye’de geçmişten bugüne tarımsal üretim yöntemlerinde ve kullanılan araç gereçlerde değişiklikler olmuştur. Başlangıçta insan, daha sonra da hayvan gücüne dayanan tarımsal üretim faaliyetleri, gelişen teknolojilerle birlikte makineleşmeye başlamıştır. Bugün gelinen durumda tarımda makineleşmenin, toprağa ve ekosisteme verdiği zararın sonuçları bilinmesine rağmen devam ettirildiği görülmektedir. Özellikle büyük tarım arazilerinde konvansiyonel tarım faaliyetlerini sürdürenler kendileri için makine kullanımının elzem olduğunu düşünmektedir. Öte yandan küçük ölçekli tarım faaliyetinin sürdürüldüğü yerlerde toprağı da korumak adına el gücünün de kullanıldığı bilinmektedir. Tahtacıörencik köyünde de tarımsal üretimin bugünkü durumunu anlayabilmek için geçmişte kullanılan yöntemlerin, araç ve gereçlerin neler olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Köyde tarımsal üretimin geçmişine bakıldığında insan gücünün ve emeğinin başlıca unsur olduğu ve hayvancılıkla ortaklaşa ilerlediği, hayvansal gübre kullanımının geçmişte görece çok daha fazla olduğu hem görüşmeler hem de gözlemler neticesinde ortaya çıkmıştır.

Ee ne olacak ne ekilecek. Ekmeyolar gördüğüm bu yavrum. Evveli böyle. Evveli düven sürerdük. Bir ay harmanda kalurduk. Okuzlarnen düven sürerdük. Patoz eder. şimdi patoz da yok da biçer geldi tarlalara. Biçer kolaya bindi ama bizim hâlimiz kalmadı. Kolaylaştı tabii her şey iyi oldu. O sebepten onlar iyi oldu. Yoğudu biçerdöver yoğudu. Öküzler sürerdik. Hayvanlar varıldı. Sonradan patoz vardı.

Patoz da kalktı şimdi biçer var. Tarlalarda biçer eder, saman eder götürür şey. Harman yerine taşımaca yok (Selime Ünal).

Ya işte eskiyenen bugünün arasında şöyle değişim var tabii. Şindik teknoloji ilerledi. E ondan sonra biz mesela buğdayı ekerdik, otu için sırtımızda tulumbaynan ilac ederdik. E otu için dökerdik gızım ha eskiden. Ondan sonra orağnan biçerdik. Deste deste gorduk. Gatırlarnan sap çekerdik. Düven sürerdik. İnsana eziyet idi. İnsana eziyet idi. Ama şimdi her şey teknoloji ilerlediği için moturnan, motur yapıyor. Motur ilaçlıyor. Döver biçer biçiyor. Şindi insana eziyet yok, şindik teknolojiye eziyet, o kaldırıyor şeyi. Önceden de insana eziyetliydi gızım. Şöyle mesela şindi teknoloji ilerledi ya insan gücü rahat. Eskiden de teknoloji yoktu insan gücü zordu. Her şey insan gücüyle oluyor (Selma Koçak).

Eskiden orda orağnan biçiyoduk böyle böyle her gün. Düvenle sürüyorduk katırları düvene koşuyoduk. Düvenle... belki tanırsın düveni. Düvenile öyle herhâlde bir ay düven sürerdük. Biz buraya gelenden keyi patozu öğrendük. Burda da vardı da ekin sürmüyordardı. Burda da nohudu, yemi kara patoz vardı kara patoz. Sonra eccük bir şey patoz çıktı. Ondan keyi otomatik makine çıktı. Şimdi biçer. Patoz da kalmadı. Tarlada oluyor halledelip geliyor (Şükran Demiroğlu).

Eskiden bir ara (ücretli işçi) tutuyorduk da. Şimdik eskiden ta işimiz çoktu bizim. Ekin arpa çok ekerdik. Bir de biçerler falan çıkınca. Eskiden orağlan tırpanlan biz patoz kara patozlarda.. Patozu... savurmalı patoz tarlada oluyor. Yoksa eskiden kara patozlarda yaptık harmanları topladık. O koca çayıra şu aşağıda ora bir de yukarda çayır var hep ora taşırdık. Kara patoz işte o savurmalı olmadığından onun savurması yok ya ordan rüzgârda savururduk yani akşamüstü rüzgârı çıkar ya... Şimdi gali biçer çıktı. Gelip biçiyor. Eve geliyor ya ekin mesela balya eve geliyor balya. Şimdi onun için kolaylaştığı için rahatladık ya onun için otları kendimiz yapıyoruz (Tahsin Mumcu).

Her şey kolaylaştı ama mesela biz o zaman benim çocukluğumda düven vardı. Hayvanlan sürerdi katır varıdı. Hayvana biz biçtiğimiz buğdayı sarardık. Getirir harmanda sürerdik. O zaman çok eziyet çekti büyükler, annemgil. Şimdi her şey işte patoz çıktı, makineler çıktı. Tarlaya da varmıyorsun. Baksan gelmiş eve. Kolaylaştı. Makineler çıkınca işler kolaylaştı. Biz sen gidersen bir günde bir dönüm yer sürersin. Adam gidiyo on yirmi dönümü sürüp geliyo akşama kadar (Güner Kızılca).

Biz sabanla sürerdik. Babam ilk traktörü aldığında ben 18 yaşındaydım. Ben tam modern tarım geçiş sürecini yaşadım. Hem tarım hem hayvancılık yapıyorum bir de köyde inşaat işi yapıyorum. Köyde Tek başına tarımla geçinmek zor (Hilmi Çıray).

Görüşmecilerin hemen hemen hepsi köyde tarımsal üretimde kullanılan araç ve gereçlerin sabandan pulluğa, kara patozdan biçerdövere doğru olan değişimini ya doğrudan kendi deneyimleri ya da aile büyüklerinin deneyimleri üzerinden anlatmışlardır. Toprağı sürmede hayvan gücünden, ot biçmede orak kullanılarak bedensel güçten yararlanan dönemleri yaşayanlar, bu zamanların zorluklarını sıklıkla tekrar etmişlerdir. Tarımda gelişen teknolojiyle birlikte geline durumda Selma Koçak'ın ifadesiyle "Şindi insana eziyet yok, şindik teknolojiye eziyet, o kaldırıyor şeyi." İnsanın bir zamanlar tarımsal üretim sürecinde yaşadığı eziyetin artık teknolojiye devredildiğini düşünmektedirler. Sabiha Pekkan'ın "İşte böyle sabanlan sürüyoduk. Öküzünönen, eşeğnen, hayvanlan ekiyoduk biliyon. Şimdi

motura bindi iş. Her şey lüks oldu. Burada Angara oldu işte.” ifadeleri kendisinin zihninde tüm değişimlerin köyün kentleşmesine işaret ettiğini göstermektedir. Bu ifadelerden teknoloji ve kentlilik arasında bir ilişki kurulduğu anlaşılmaktadır.

Sebzeyi kendimiz şey yapmıyoruz. Fideleri.. şey sebzeninkini kendimiz burda çimleme yapıyoruz serada. Ordan arkadaşlara alanlara dağıtıyoruz. Kendi ihtiyacımızı dikiyoruz. Kalanları arkadaşlara veriyoruz mesela. Tabi tabi elle atılır o tabii. Hem de ata tohumu olacak. Ya şimdi napıyom biliyo musun. Traktöre tarlayı herk ettiriyorsun arkasından bir kazayağı. Sonra... he kazayağı herk ettik ya pullukla, arkasından kazayağı, onun arkasından ekeceğin zaman mivzerle ekiyorsun tohumu. He makine atıyor (Tahsin Mumcu).

Bugün geline noktada sebze tohumlarını fide hâline getirirken ve bu fideleri bahçelere, tarlalara aktarırken insan gücünün kullanılmaya devam ettiği görülmektedir.

Görsel 21. Fide Ekimi Videosu

Ancak tarlada ekinlerin ekilmesi faaliyetinde tarlanın sürülmesinden, tohum atılmasına, ürünün hasat edilmesinden evlere taşınmasına kadar tarım makineleri kullanılmaktadır. Tüm bu aşamaların tarlada tamamlanması daha önce sözü edildiği üzere harman yerlerine olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Biçerdöver, tarladan ekini kaldırdığı için harman yerine taşıyıp, savurmaya gerek kalmamıştır.

Harmanlara taşuduk gine. Samanından ayırmayan patozuzu kara patoz derler. Kara patoz samanından ayırmadı onu da yabayan savurduk. Yel olmazsa olmaz bir de. Rüzgâr.. Rüzgâr alan yer olacak hani bir derler bir de yel tav tav derler hemen esmez. Tav tav gelür. Şöyle 15 dakikada bir gelüyü 10 dakikada bir gelüyü. O vakit atarlar. Devamlı esse daha iyi olur. Daha kolay olur. Ağustosta öğlen saatinde... Harman yeri... saat 10'lan 12 1-2 arası savururlardı sıcakta benim küçüklüğümde burda. Emme yel olur şöyle bir esince. Ağustos ayında düvenle şey

yapıyon ya evet Temmuzda daha ekin biçer olurduk. Bir de sona gayrı köyün içinde yel esmeyoru şey yapmıyor deyî millet hep kendini bayır derler... Koca Çayıra attılar. Aşağıda var Önepe'de ekilmeyen tarlalar vardı. Köyün içini bıraktılar. Köyün içini bıraktılar gaylı (Zeliha Erdem).

Yani hani o gün ekin biçilecekse karı koca giderdi çoluğu çocuğu hani yetişkin çocuğu da ne diyeyim tırpan sallayamıyorsa o da orakla biçerdi. Yani en küçük çocuklara yere dökülen o hani bir tane bir tane o başka taneleri toplanırdı. Yani bunu zaten bereketi ordandır. Üç dönümlük beş dönümlük bir ekin tarlasının hasatı yani harman deriz on beş gün yirmi gün sürerdi ama şimdi biçerdöver diye makine çıktı... geliyor bir saatin içinde al bakalım samanın şurda tanen burda (Emin Devrim).

Zeliha Erdem'in harman yerinde ekin savurmaya dair anlattıklarındaysa doğa koşullarına olan bağlılık ve o işin gerçekleşmesi için rüzgârın esmesinin gerekliliği ifade edilmektedir. Geçmişte savurma işinin gerçekleşebilmesi için günün belli bir saatinde belli bir şiddette rüzgâr esmelidir ki savurma işlemi istendik şekilde gerçekleştirilebilsin. Biçerdöverle birlikteyse harmanın savrulması için doğanın gerekli koşulları sağlamasına yönelik beklenti artık ortadan kalkmış, tamamen teknolojinin koşullarına bağlı hâle gelmiştir. Zeliha Erdem'den farklı olarak Emin Devrim'in biçerdöver öncesi dönemde harman yerine dair anlattıkları kendisinin çocukluk sürecine denk gelmektedir. Makineleşme öncesi sürece dair ifadelerinde eziyet ve kolaylık vurgusu olmamasının nedeni çocukluk hatıralarında harman yerinin kendisi için keyifli, eğlenceli zamanları, hatırlatıyor olması olabilir. Verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla tarımda makineleşme, yapılacak işin süresini kısaltırken, gerekli olan insan gücü ihtiyacını da azaltmıştır. Bunun bir sonucu olarak kişilerin birbirlerine ve topluluğa olan bağımlılığı azalmış, bir arada çalışma kültürü ve ortak mekân kullanımına ihtiyaç kalmamıştır. Emin Devrim'in çocukluğunda hasat zamanına dair anlatımı, aynı zamanda onun geleneksel bilgiyi edindiği aktarım ortamına işaret eder. Ancak bugün tarımda makineleşme ve teknolojinin gelişmesi, bu aktarım ortamına olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle hasat zamanının önemli mekânı olan harman yerleri, artık köydekilerin belleğinde tarımsal üretimin geçmişinde yer alan anı mekânlarına dönüşmüştür.

Görüşmelerde eskiden tamamen hayvansal gübre kullanıldığı, kimyasal gübre kullanımının sonradan başladığı ve yabancı otla mücadelenin el gücüyle orakla biçilerek yapıldığı ancak zamanla zirai ilaçlamanın da başladığı belirtilmiştir.

Biz ekini bile kendimiz otlarını seçerdik de öyle yapardık. Ot bir ay ot yapardık ekinlerin içinde. Hem ineklere katkı oluyordu ekin otundan. Tek tek seçerdik otları. O zaman benim çocukluğumda yoktu öyle bir şey. Zehir mehir yoktu (Hanife Özay).

Gübre ama şey gübresi işte bu hayvan gübresi. Davar gübresi. Başka nerden bulup alacan paran yok ki gübre alsan. Zaten o zaman benim evlendiğim sıralar falan öyle şeker gübresi şu bu ben hayatımda o gübreyi doğru dürüst hiç kullanmadım (Ayten Bektaş).

Pek o gadana şey yoğudu. Eccük şimdi şey çıktı ya traktör motorlar çıktı. Şimdi golaylaştı deyi herkeş ektikçe ekiyo. Nere bulursa ekiyoru. Evveli bu gadana şey yoğudu gubren mubren atmazlardı. Büyük damlardan eccük gubren gotürürlerdük. O da ne verim verü. Vermeyor o gadana verim emme şimdi gubren atıyor ziraatıyidi şuyuydu buyuydu şey çok verim veriyor. Ya şimdi gurusa ilacını ediyor evveli öyle ne arasınıdı (Saniye Güral).

Eskiden ilaç yoktu. Hep kubren çekerdü taa hayvanlaranan çuvallara koyarduk sepetlere kuyarduk. Hayvanlarnan sığır kubreni hayvan kubreni gotürürdük. (Vesile Candan).

Eskiden yoğudu ilaç sonra çıktı bu ilaçlar. Evveli goktaş ederdik ekinlere. Goktaş, goktaş. İşte ilaç. Güdül'den Beypazarı'ndan alurduk. Ekinleri ıslardık oğa ederdik. Kıymasın diye böcekler deyi neyi. En eskiden öyle ederdik. Şimdi Uruş'ta şey ediveriyollar ilaçlayiveriyollar (Selime Ünal).

Hayvansal gübre kullanımından kimyasal gübreye geçişi ortaya çıkaran nedenlerden birinin köydeki hayvan sayısının azalması olduğu düşünülmektedir.

Eskiden biz bir dönüm yerden yirmi beş hektar şey kaldırdık. Bir dönümden yirmi beş teneke buğday. Şimdi yarıya düştü. Üretimi az, çok az çok. Yani ölçmeylen baş edemezdik. Yani çuvallara koymaynan buğdayı. Beyaz gübreden kaynaklaşıyor bence. Beyaz gübre kullanıyorlar ya. Hayvan hayvan. Davar çoktu önceden. Davarımız. Davar gübresi kullanıyorlardı. İnek gübresi kullanıyorlardı. Hayvan az az. Kimsenin hayvanı yok ki doğru dürüst. Şimdi biz çocukluğumuzda bi çeşme vardı babamgilin o yukarda gördün ya çeşme. Ordan mesela şu komşu ineği sulasin sıra bana gelsin diye bakardık. Hayvan o kadar çoktu köyde. Tabii hayvancılık azaldı. Hayvan yok ki, davar yok, hayvan yok. Mesela Güler Abla sulasin sıra bana gelsin. Münevver Abla sulasin hayvanını sıra bana gelsin. Hani takışmasın hayvanlar. O kadar yoğundu hayvan, hayvancılık, davarcılık. Şimdi azaldı, gübreye dönüştü, yarıya düşmüş şey mahsül (Hanife Özay).

Hanife Özay'ın ifadeleri, köydeki hayvan sayısının düşmesiyle kimyasal gübre kullanımının artması arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Toprağı sürmede ve tarladan kaldırılan ekini harman yerine taşımada hayvan gücüne duyulan ihtiyacın azalması, köyde hayvan sayısının da azalmasına neden olmuştur. Bu durum da hayvansal gübreye erişim imkânını azaltmıştır.

Görüşmecilerden Mehmet Yıldız, doğal gübre kullanımı ve yabani otlarla doğal yollarla mücadeleden, kimyasal kullanımına yönelen ilgiyi şöyle değerlendirmektedir:

Eskiden de. Yani ilaçla tanıştıkları yıldan itibaren kullanmışlar. Niye kullanmışlar. Hani konvansiyonel tarım gelişip de büyük tarlalarda konvansiyonel tarımda kullanılan ilaçları duydukça insanlar kulaktan ya ben yaptım şunu yaptım da çok güzel. Bu köyde bir de şey vardır biliyor musun? İmparator diye bir ilaç keşfetmişler bunlar. Şey ağaçlara... Dallara kurtlar için yaptıkları. İmparator adı da imparator. Herkes yediden yetmiş köyde... Giderler imparator alırlar. Her sene imparator her sene imparator. Ya arkadaş antibiyotik kullanıyoz ya virüsler ve mikroplar o antibiyotiğe bağışıklık kazandığı zaman fayda etmemeye başlıyor. Sen her sene her sene aynı ilacı aynı özellikteki ilacı yapmaya kalkarsan onun da faydasını göremezsin. Heh yani hep aynı ağrı kesici. İşte burada da öyleydi imparator. Şimdi ben Beypazarı'na gidiyordum şu karşıdaki küçük kulubenin sahibi yahu dedi bana dedi bir ilaç getir dedi. Ne ilacı getiricem dedim. Kurt ilacı dallara yapacam dedi. Adı ne olacak dedim. İmparator dedi hiç şaşırmadım. (gülüyor) Yok ya ya hep ezberlemişler bir imparator. Adı da ezberde kalıcak bir şey (Mehmet Yıldız).

Mehmet Yıldız, kimyasala yönelen bu dikkati, daha çok kulaktan kulağa yayılan zamanla da insanların alışkanlık hâline getirmesi süreci olarak değerlendirmiştir. Kimyasal gübre ve ilaç kullanmaktan geçmişten bugüne hep kaçındığını belirten Tahsin Mumcu ise gerekçelerini şöyle açıklamıştır:

Ben niye kullanmam biliyor musun? Şey yapıyordum ben ilacı niye kullanmam ben çünkü bana şey lazım. Saman lazım, sap lazım. Mallar ne yiyecek. ekin içindeki otlara ilaç ettiğim zaman ot ölecek ekin yere düşecek, seyrecek ondan keyi Ben gübre götürürüm. Suni gübre kullanmam ben sebzeyle bir de ekinlere hayvan gübresi götürürüz biz. Eskiden beri... Tabi tabi eskiden beri hayvan gübresi. Tabii canım o da balya olacak. Yoksa ekin içinde yabancı otların taa hayvan yiyor. Mesela ekin seyrek olur. İlaç edersen ekin şey olacak balya durmayacak. Ama ilaç etmezsen gergin olur iyi balya çıkar yani hem biçer de iyi olur. Yani ondan ben yani hayvancılık var ya bizde (Tahsin Mumcu).

Tahsin Mumcu, ekip, biçmeyle birlikte hayvancılık faaliyetini de sürdürdüğü için kimyasal ilaç ve gübre kullanımından kaçınmaktadır. Ekininde zirai ilaç kullandığı takdirde ekinin içinde yer alan ve hayvanlarının beslenmesini sağladığı otların kaybolacağını farkında olduğunu ifade etmektedir. Beslediği hayvanların gübresini de tarımsal faaliyetlerinde kullanarak, ekolojik döngünün sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Hayvansal gübrenin köyde tarımsal üretim dışında da eskiden nasıl ve niçin kullanıldığını Nevin Demir şöyle anlatmıştır:

Hayvanların gübresi, onları götürürdük. Dıştan atardık. O dıştan suyu emer. Tarla kabarırdı. İyice evet. Ben attığımızı bilirim gübrenleri. Hayvanın ineklerin şeyini mayıs deriz biz. Mayısını tezek deriz tezek yapardık. Onları sobada yakardık. Ekmeği onları pişirirdik eskiden. Ekmeği çok güzel olurdu bazlaması felan. Ben elim ilen tezek yaptığımı bilirim. Hem yeni gelinkene (Nevin Demir).

Yerel adlandırması “tezek” ya da “mayıs” olan hayvan dışkısının tarımsal üretimde gübre görevi görmesinin yanı sıra ekmek pişirmede ve ısınmada da kullanıldığı görülmektedir. Bu uygulama, doğal yollarla elde edilen bir maddenin yakıt biçimine dönüştürülüp gündelik hayatın çeşitli alanlarında kullanılabilmesinin bir örneğidir. Gübrenin, toprağın verimliliğini arttırmadaki öneminin yanı sıra yakıt olarak da kullanılabileceğinin anlaşılmasını sağlayan, insanın gözlem ve deneyimleri neticesinde kültür üretebilme yeteneği olmuştur. Böylece doğayla etkileşime giren insan, edindiği bilgiyi böylece hem tarım hem ısınma hem de pişirme teknikleri gibi farklı alanlarda geleneksel bilgi belleğinin bir parçası hâline getirmiş diğer bir deyişle kültüre dönüştürmüştür.

Tarımda makine kullanımının artmasına rağmen eskiden kalma bazı tarım uygulamalarının da devam ettirildiği görüşmelerde anlatılmıştır. Bunlardan en çok anlatılan ekilen tarlanın bir yıl ekilip ertesi yıl boş bırakıldığı nadas ve her yıl farklı bir ürünün ekildiği münavebeli tarım uygulamaları olmuştur.

(Eskiden) orda da nadasa bırakılıyordu. Yani eken ekiyordu. Ama dediğimiz gibi şeydir hani eskiden ahırlardan çıkan gübre hayvanlarla yani insanların kışın işi yoktu. Gübre çekerdi başına bostanına... üç kilometre ötedeki tarlasına bile hayvanlarla kırk sefer elli sefer dönerdi. Gübre çekerdi, kazardı. Kazması olsun şeyi olsun hani hayvanlarla sürülürdü, iki kere sürerdi, çapraz sürerdi, bir daha sürerdi. Toprağı tava getirmek için işlerdi hani toprak verilen emeği hiçbir zaman inkâr etmiyor. Yani yeter ki bir alın teri dökün bir yani eliniz değsin. İnsan gibi nankör değil yani toprak. Yeter ki bir emek sarf edin karşılığını misli misli veriyor (Emin Devrim).

Şeye de tarlalara da bir sene ekerler bir sene nadasa bırakırlarmıştı. Bu gubren olmadığı için. Dinlensin de seneye biraz verim versin deyi. Satın alınan gübre çıkınca yani ekinlere atınca boy vermiş. Önceden boyları neyin kısa olurmuştu. Nadasa bırakmamışlar o sene yem ekmişler. Bir sene yem ekerler bir sene şey yaparlardı eskiden her yer eküldüğü için öyle bazı yerleri nadasa bırakırlarmıştını. Evet değiş tokuş yaptılar (Zeliha Erdem).

Şöyle mesela gücümüz yetceği kadar ekiyoruz işte. Karar verip de mesela diyelim ki sen orayı gelip de görmedin. Mesela diyelim ki buraya domates ektik ya. Orayı değiştircen buraya biber ekeceksin, domatesin yerine. Mesela domatesin olduğu yere bamyaya. İki sene üst üste aynı yere yaparsan verim alamazsın. Eskiden babam da böyle yapardı. Tabii çünkü aynı yere her sene aynı şeyi diktiğin zaman verimden düşer. Bir de bizim suni gübre yok zati hayvan gübresi ya. Az olur temiz olur. Zelletli olur yani bizde (lezzetli) (Tahsin Mumcu).

Bugün bazı üreticiler, nadas ve münavebeli tarım yöntemlerini kısmen uygulamaktadır. Bunun yanı sıra özellikle başta TADYA Kolektifi üyelerinin “en eskiden ilaç yoğudu, hayvan gübresi vardı” diyerek işaret ettikleri zaman

diliminde olduğu gibi, zirai mücadeleyi doğal ilaçlarla ve yöntemlerle yapmaya aynı zamanda da hayvansal gübre kullanmaya dikkat ettikleri görülmektedir.

Tarımsal üretimi yapabilmenin temel bileşenlerinden birisi de sulamadır. Geçmişten bugüne değişen, gelişen sulama yöntemleri, üretim sürecinde harcanan zamanın ve emeğin azalmasını sağlamıştır. Görüşmelerde tarımsal üretimde ortaya çıkan yenilikler içerisinde en çok dile getirilen şey sulama yöntemlerinde yaşanan gelişmeler olmuştur.

Ama şöyle bi şey var. Teknoloji ilerlediği için bizimki gada insanlar eziyet çekmiyor. E sulama damlama sulama var. Hani ekerkene motur sürüyor yerleri. Hani şey etme. Şindik teknolojidenden faydalandıkları için hani insanlar rahat. O kadar da rahat değil. Gene de hani çilesi var da. E tabii herkes de çileyi çekti gızım. Eskiden... şimdi damlama var. Eskiden şöyle ark deriz topraktan giderdi su. Topraktan gitmeynen sulardık. Hortum yok hortum deyi bi şey bilmezdik. Hah arklar açardık arktan giderdi. Damlama sulama aman tabii daha iyi. Niçin iyi tam o dibine damlıyo hem su israfı olmuyo. Eskiden yağmur çok yağardı şimdi bi de guraklık var. Hani hem de insana eziyet olmuyor. O arkları açmak arkları etmek kolay mı? İnsan gücü. Hah ona göre ekiyon. Onda da damlama sulamada da hem sudan kar ediyon hem insan gücünden kar ediyon (Selma Koçak).

Şu hele şu damlama su velinimet oldu millete. Hem toprak değerlendirildi biliyor musun. Fiyatı arttırdı. Şimdi yeri çoğaltınca mecbur damlama yaptık biz. Eskiden salma su. Karık yapıyorduk. Damlama değil eskiden. Karığı yapan şöyle. Fideyi karşısında dikersin. BUrayı sularsın ötekine çevirir öyle öyle sulanırdı. zordu emme. Dereden arktan geliyordu arktan. Ark yapıyorsun böyle yalak. Eskiden çok zordu ya. Bir sulama akşama kadar gidiyordu. Bak şimdi karık yapıyon bunu suluyon ötekine onu alıyon onu suluyon. Akşama kadar sulama. Emme şimdi napıyon motoru çalıştırıyon damlamaya verip gidiyon. Ne kadar kolay bak mesela. Tabii canım az su gider. Emme şimdi de benzin pahalandı emme ona katlanamaz gari napalım. Çapa motoru benzinli, su motoru benzinli, su basan motor. ATV benzinli. Hepsi benzi işte. benzin de iyi ki düştü yirmiye doğru düşmüş amma mazot çıkmış yirmi yediye bulmuş (Tahsin Mumcu).

Şimdi motor aldık da hemen sokuveriyon yalağa da atıveriyon suyu çıkıveriyon kolayca. Damlama suyu etmedük biz. Evden neyi alsak damlama suyu olur da. Hortumlan. Dalgıç motorumuz var, yalağa atarız. Eve de ceyrana sokarız. Bir deme de sular. Hemen çekiverür höttek yalakların suyunu Zeynep. Şimdi kolay yavrum ya (Münevver Çelik).

Ya tabii insan gücü ne bileyim ya da sulama teknikleri. Ya mesela sulama teknikleri su kanalları olurdu önceden yani su kanalları kullanılırdı. Yani her yıl o kanallar bir şekilde insan gücüyle yenilenirdi yani. İçine taş düşerdi toprak, ağaçlar falan. Yani en az başka ne şey yapabilirim. Sulama teknikleri her yıl değişiyor şu an. Teknolojiyle birlikte biraz şey oldu. Rahatladık sanırım (Fırat Şener).

Çok memnun olduk şu barajın geldiğine. Mesela o kadar zorudu ki bizim sulamamız. Hortumla suluyoduk şimdi açiver şeyi damlayı kendi sulanıyo. İyi oldu. Borudan, boruları taktık sulama borularını. Basit de bir şeymiş. Hem daha az su gidiyor hem de basit. Açıveriyorsun kendi sulanıyo. Gezmiyorsun. Vanayı açtın mıydı kendi sulanıyo biz ne çektik öyle hortumla sulayak diye (Güner Kızılca).

Elle sulama ya. Nerde o zaman su, modern ekim, damlama şu bu falan filan yok. Salma su şöyle salma suyun kanallar olacak da su bol su olacak da salma suyu

öyle yapcan. Mesela Süvari'de salma su yaparsın. Kuyudan elinle çekiyorsun iple çekiyorsun kovayla. O kovayla da sebzelerin dibine dökmek suretiyle suluyorsun. Ne kadar sulayabilirsin yani. Bir de bunu iki günde üç günde bir yaptığını düşün gelip. Ordan kuyunun etrafında ekin 50 metrekarelik bir yerden alacağın sebze için bir sürü emek veriyorsun. Şu anda... kendi yiyeceği kadar. Ama şu anda her şey neredeyse otomatiğe bindi. Borularını döşüyorsun damlamalarını döşüyorsun. Ondan sonra musluğu açtığı zaman her şey sulanıyor. Eskiden çapa yoktu. Şimdi çapalarımız var benzinli, mazotlu. Eskiden belle belleyecekler de günlerce ondan sonra veya kara sabanla şurayı sürecektir katırla veya öküzle sürecektir. Ondan sonra buğday arpa atacak yetiştirecek de işte... Çok uzun zaman alan bu üretim süreci şimdi daha kısa ama o zamanın verimi yok. O zamanın tadı yok (Mehmet Yıldız).

Bedensel güç harcanarak karıkların açıldığı salma sulama ile kovayla dökme yoluyla yapılan sulamadan artık boruların tarla ve bahçe içlerine döşenmesi yoluyla yapılan damlama sulamaya veya dalgıç motoruyla sulamaya geçişin, tarımsal üretim sürecine getirdiği kolaylık hem görüşmelerden hem de alan araştırması sırasındaki gözlemlerden anlaşılmaktadır. Ali Ekber Yıldırım damlama sulamanın getirilerini ve etkilerini şöyle açıklamaktadır:

“Tarımsal sulamada amaç, toprağı değil, bitkiyi sulamak olmalı. Bu nedenle damlama sulama en verimli, en tasarruflu sulama biçimidir. Bitkinin ihtiyacı olan su, bitkinin köküne akıtılır.” (2020: 49).

Bitkinin ihtiyacından fazla sulanması çok fazla probleme yol açmaktadır. Madeley, aşırı sulamanın toprak bozulması, ekinlerde ve toprağın azot stokunda uzun vadede gerilemeler getireceğini ifade etmektedir. Tüm bunlar aynı zamanda toprağın verdiği mahsülün lezzetini ve verimini etkilemektedir (2003: 81). Sulama yönteminde gerçekleştirilen bu yeniliğin üreticilerin fiziksel olarak daha az yorulmasına sebep olduğu, harcanan su miktarının azalmasını daha da önemlisi aşırı sulamadan toprakta kaynaklanabilecek aşınma ve tuzlanmanın da önüne geçilmesini sağladığı görülmektedir.

Yıldırım'a göre, su, gıda güvencesinin temel kaynaklarından birisidir çünkü gıdanın üçte ikisi sulu tarım alanlarından elde edilmektedir. Gıda güvenliğini sağlayacak olan temel etkenlerden birisi su güvenliğinin sağlanmasıdır (2020: 50). Suyun kullanımı, tüketim boyutu, sağlıklı, temiz ve yeterli suya erişim hakkı gibi konular sadece tarım alanında değil ekosistemdeki tüm canlı ve cansız varlıklar açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda su meselesi WIPO'nun geleneksel ekolojik bilgi yaklaşımları açısından da değerlendirmelidir. Bu

yaklaşımlara göre geleneksel ekolojik bilginin kendisi ile birlikte onun oluşmasını sağlayan genetik kaynaklar ve sözlü kültürel ifade boyutunun da korunması gerekmektedir. Su güvenliğinin sağlanamaması durumu, geleneksel ekolojik bilginin kendisini ve içinde meydana geldiği ekosistemi dolayısıyla genetik kaynakların da sürdürülebilirliğini tehlikeye sokacaktır. Bu nedenle su güvenliğine dair alınacak önlemler geleneksel ekolojik bilgi belleğinin sürdürülebilirliğine de olumlu etki edecektir.

“Su depolarının tahıl depoları kadar önem taşıdığı” (Madeley 2003: 78) dünyada küresel ısınmayla birlikte yaşanan iklim değişiklikleri su krizi ve kuraklık gibi tehlikelere dair uyarılar artmakta ve politikalar geliştirilmeye başlamıştır. Bu hususta geliştirilen çalışmalara bakıldığında Birleşmiş Milletler’in 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında *Temiz Su ve Sıhhi Koşullar* maddesinin yer aldığı görülmektedir. Suyu dair hedefler arasında, “herkes için güvenli ve satın alınabilir içme suyuna evrensel ve adil erişimin elde edilmesi”, “her sektörde su kullanımı verimliliğinin artırılması”, “dağlar, ormanlar, sulak alanlar, nehirler, akiferler ve göller de dâhil olmak üzere suyla ilgili ekosistemlerin korunması ve restore edilmesi” gibi daha çok madde yer almaktadır (URL-12). Su güvenliği hususunda gerek kurumsal gerek bireysel düzeyde gösterilen tüm çabalar, hem suyun kendisinin hem tüm ekosistemle birlikte geleneksel ekolojik bilginin hem de gıdanın güvenliğini ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle Tahtacıörencik’te de damlama sulama tekniğine geçilmesi su güvenliği hususundaki çabaların mikro bir örneği olarak görülmelidir.

Sulama tekniklerinde yaşanan bu değişimin önemi ve olumlu etkisi köyde genel olarak kabul edilmesine rağmen görüşmecilerden sadece Ayten Bektaş, damlama sulamanın sağladığı kolaylıktan bahsetmiş olsa da bu yöntemle yeterli sulamanın yapılamadığını ve ürünlerin lezzetinin de bu nedenle eskisi gibi olmadığını ifade etmiştir.

Eskiden helkeylen sularlık kuyudan. Bizim kuyunun suyu kesildi. Nereye gittiyse gitti. Motor aldık. Kovaynan sularlık ama bir domatesimiz olurdu ama.. Valla otuz kere neyin dönerdim tek tek. Ama o zaman iyiydi şimdi olsa döner miyim dönebülür

müyüm hiç şimdi... ama güzel oluyodu. O elimiznen sulamak güzel oluyodu bana öyle geliyo. Bir de her şey oluyodu yani. Bak şimdi damlama yaptı Hüseyin. Ben hiç sevmiyom bunu. Ne biliyim yani. Az su harcıyom ama tam sulanamıyo demek ki herhâlde. Yani olmuyor. Gidince görürsün de. Ondan sonra yoo bereket versin yine de yetiyo, yeter yani (Ayten Bektaş).

Üreticilerin içerisinde görece daha küçük olan Emin Devrim, yenilikleri ve gelişmeleri daha sık takip eden birisi olarak başta sulama olmak üzere tarımsal üretim yöntemlerine dair yenilikleri şöyle değerlendirmektedir:

Tabi sonuçta tarım toplumu olduğumuz için biraz bi yeniliklere ayak uydurmaya çalışıyoruz. Yani geçiş kuşağı şeyi gibi sanki görev verilmiş gibi onu yapmaya çalışıyoruz şimdi. Eskiden hani ne diyeyim ihtiyarlar hâlâ salma su ile uğraşır. Yani kanal açılır. Suyun geliş kuvvetine kendi şeyiyle.. Onda ot mücadelesi, daha çok iş gücü ister. İşçilik, bakım daha çok iş gücü ister. Ama nedir şimdi damlama sulama çıkmış, tesisat. Ordan vakitten dolayı kazancımız var (Emin Devrim).

Emin Devrim'in başta kendisi olmak üzere "geçiş kuşağı gibi" olma hâli, sadece onun düşüncesi değildir. Emin Devrim, üreticiler tarafından -daha sonraki bölümlerde daha detaylı görüleceği üzere- Ceyhan Temürcü ile birlikte bir geçiş kuşağı temsilcisi yahut kılavuz kişi olarak kabul edilmektedir. Bu durumda bir yandan çocukluğunda köyde geçirdiği zaman diliminden aklında kalan bilgileri kullanmasının öte yandan kentten köye geri gelip tarımsal üretime başlayıp, yenilikleri ve gelişmeleri takip ediyor olmasının çok büyük etkisi olduğu görülmektedir.

Geçmişten bugüne tarımsal ürünlerin belirli mevsimlerde doğanın takvimine bağlı olarak yetiştirildiği ve hasat edildiği bilinmektedir. Ancak tarımsal ürünlerin yetiştirilme koşullarına yapay olarak müdahale edilebilen seracılığın ortaya çıkmasıyla doğanın, mevsimin belirleyiciliğinin de etkisi olmamaya başlamıştır. Tıpkı biçerdöverin köye gelmesiyle harman yerinde ekini savurmak için rüzgârın istendik şekilde esmesinin artık beklenmesine gerek kalmaması gibi tarımsal üretim için de doğanın mevsimsel belirleyiciliğine kısmen ihtiyaç duyulmamaya başlanmıştır. Tahtacıörencik köyünde herkesin serası bulunmadığı için tarımsal üretim sürecinde hâlâ mevsim ve iklim koşulları, çoğunluk için büyük oranda belirleyici olmaya devam etmektedir.

Eskiden yoktu sera yoktu. Ya işte sera Beypazarı tarafında bayağıdır... benim çocukluğumda falan görüyordum ben de. Bizim köye geleli işte on sene ancak oldu. Ceyhan Hoca şey yaptı. İşte şeye yönlendirdi. Ziraata müracaat etti. Mesela şu sera yapabilir diye. Adem, Selda'nın babası (kayınpederi) başladı işte. Sera yaptı o Yeleş'e. Müracaat ettin işte destek verdi. Onun laylonu, demiri bilmem nesi çok pahalı. Hükümet bedava verdi. Destek verdi. Eskiden kendimiz yetiştiriyorduk havalar da çok güzel gidiyordu. Nisanda ekerdik Eylülde hasadımızı toplardık. Seralar önlem oldu. Yoksa eskiden biz nisanda günlük güneşlik istediğin şeyi ek. Hiç soğuk filan vurmazdı. Haziranda soba yaktık daha. İklim değişikliğinden. Mesela sen serada ektiğin şeyi kömürü yakıp bir soba kurup da ısıtabiliyorsun. Ama dışarıya ekersen don vurur yani. Seradaki o kadar güneş almadığı için lezzetli olmaz yani. Güneşin etkisiyle sera bir olmaz tadı. Serada yetişen domatesnen güneşin ısısında yetişen domatesin arkasında bir dünya fark var (Hanife Özay).

Kış hazırlıkları yapılıyordu. Sonradan şey yapmaya başladılar zamanla zamanla şu beş üç-dört senedir felan beş altı senedir sera. Sera çıktı Hayat... her şeyi şeye bağladılar. Mesela bak şimdik yazın kışın meyve hep bulunur. Domates, salatalık her sebze. O bizim ta eskiler o zamanlarda benim yaşadığım ufaklıklarımda kışın biz domates, salatalık görmezdik, almazdık. Yazın ekerdük, yirdük. Kışın kuru kayıt yapardık. Kurularını yerdik. Öyle satın alıp yemezdik. Organik yiyem deydi. Şimdik yaz kış her şey var. Seraynan... Çok eskilerden yoğudu ya. Bu sera falan yeni türedi (Nevin Demir).

Seranın avantajı şu mesela ben şu anda ekim ayının sonundayız kasımda zaten havalar çok çok soğuyacak. Ben mesela seraya şimdi sarımsak diktim yeşil soğan diktim. Ondan sonra kıvırcık maydonoz marul brokoli tere dereotu fındık turp alabaş ıspanak bunları diktim. Dışarda olmayacak türden olan bunlar sera ortamında olabilir. Niye dışardaki atıyorum beş dereceye düştüğünde seranın içerisi on derece sekiz derece yani onlara zarar vermeyecek onların büyümesine devam etmesini sağlayabilecek bir ortam sağlıyor. O yüzden serada kışın da bir şeyler yetiştirebiliyorsun veya baharda daha millet yeni dikerken sen satışa çıkabilecek dereceye getiriyorsun. Şimdi bunlar benim bir ay bir buçuk ay sonra mesela serayı sen şimdi görmedin keşke baksaydın (Mehmet Yıldız).

Sera koşullarında yetiştirilen tarım ürünleri, ani sıcak ve soğuk hava değişiklikleri ile yağmur, kar gibi hava olaylarından da etkilenmemektedir. Köyde üç ailenin serasının olduğu belirtilmiştir. Bu üç aile de kendileri için geçimlik tarım yapmanın ötesine geçmiş olan, TADYA Kolektifi kapsamında ürün satışı yapan ailelerdir. Kurumlaşmayla birlikte ekonomik gelir elde etme imkânının sunulduğu görülmektedir. Geçimlik tarımla hane halkına yetecek kadar üretim yapan üreticiler, kurumlaşmayla birlikte artan üretim talebini karşılayabilmek adına seracılık faaliyetine de yönelmiştir. Bu noktada kurumlaşma, talebin artmasıyla ihtiyaç haline gelmiştir. Böylece doğaya bağımlı olan tarımsal üretim faaliyetleri, insanın kısmen müdahale edebildiği bir hâl almıştır. Diğer bir ifadeyle mevsimin belirleyiciliğinin yerini teknoloji ve makineleşmenin belirleyiciliği almıştır. Bu durum geleneksel bilginin önemini azaltmış gibi görünse de aslında, küresel ısınmaya bağlı olarak değişen iklim koşulları

karşısında geleneksel bilginin yeni şartlara uyum yolları geliştirmesinin bir örneği olarak okunabilir.

Sera kullanımı aynı zamanda insan ve ürün arasındaki mevsime bağlı tüketim alışkanlığında da çözümlere neden olmuştur. Nevin Demir'in verdiği bilgilerden de anlaşılacağı üzere, sadece yaz mevsiminde taze olarak tüketilebilen sebzelerin artık bütün bir yıl tüketilmesi mümkün olmaktadır. Bu da geleneksel mutfağın önemli bir parçası olan kış hazırlıklarının gerekliliğini kısmen azaltmaya başlamıştır. Bu durum, kış hazırlıkları etrafında gelişen birlikte iş yapma kültürünün de azalması üzerinde etkili olmaktadır.

Tahtacıörencik köyünde geçmişten bugüne tarımsal üretim süreçlerine bakıldığında tarla sürmeden hasada kadar tarımda makineleşmenin olduğu görülmektedir. Üretim yapan herkesin traktör olmamasına rağmen tarlasını ücreti mukabilinde sürdürdükleri bilinmektedir. Öte yandan bahçe tarımında hâlâ el gücü kullanıldığı belirtilmiştir. Tarla tarımında makinelerle tohum atılırken sebze yetiştiriciliğine bu elle yapılmaktadır. Köyde tarımsal üretim hususunda belirtilen en önemli yenilik üreticinin hem fiziki gücünden hem de sudan tasarruf etmesini sağlayan damlama sulama tekniğinin uygulanmaya başlamış olmasıdır. Pek çok ürünün mevsime bağlı üretimini değiştiren seracılık da henüz sadece üç ailede olmasına rağmen, köyde tarımsal üretim sürecine dair sözü edilen yeniliklerden birisi olmuştur. Tahtacıörencik köyünde geçmişten gelen geleneksel uygulamaların sürdürülmesiyle birlikte gelişen ve değişen şartlar gereği tarımsal üretim yöntemlerinde güncellemeler olduğu da görülmektedir.

3.9. ESKİNİN BEREKETİ, LEZZETİ VE SAĞLIKLI OLMASI: “AKIL ARTTI BEREKET KALKTI”

“Şimdi kolay geçim ama şimdi de ömürler azaldı hastalıklar çoğaldı” (Saniye Güral)

Dünyanın hemen hemen her yerinde gerçekleşmiş olan tarımda makineleşme ve üretim uygulamalarındaki değişikliklerin büyük çoğunluğunun Tahtacıörencik köyünde de gerçekleştiği görülmektedir. Geçmiş zamanda yaşanan zorluklar,

çekilen eziyetler, insan gücünün yoğun kullanımı gibi pek çok durumun süreç içerisinde değiştiği, dönüştüğü üreticiler tarafından anlatılmıştır.

Ya eskinin yani bir bereketi bir tadı vardı. Belki o zamanlar insanlar hani kendi ihtiyaçları için dışarı bu kadar çok ürün şey portföyü yoktu. Belki ondan dolayı. Ama yani her şeyin tadı bir başkaydı. Az da kalsa olsa da olmasa da kendi ekini, kendi pirinci, kendi gıdası... Ambarına doldururdu... yani kış boyu rahatlıkla... eşine dostuna da gönderirdi hani şehirdeki akrabasına. Bidon bidon turşuları yapılırdı, bilmem ne olurdu. Pirinci ayrı koyulurdu, bulguru ayrı koyulurdu, unu ayrı verilir (Emin Devrim).

Eskiden daha iyiydi. Onlar daha datlıydı pazardan gelen öyle alınan.. Senin olmadığı iyi pazardan alurdun sen de. Eskiden yediklerimiz daha iyiydi ya yediğümüz daha iyiydi yavrum. O ekinler var ya böyle bir başakları olurdu şöyle olurdu bir de kılıcı var ya o ekinlerin ya bilün mü kılıcığını görmüşsündür. Böyle o kılıçları hep kırardı, dökerdi. Böyle kelleleri olurdu. Kıpkırmızı ekin olurdu. Şimdi nerde öyle kıpkırmızı ekin. Ee ilaç ettüklerinden değişti ey ne bilin yavrum ben (Münevver Çelik).

Sonradan tabii ilaç kullanınca her şey öldü. O ekinler de ot çıkardı. Dallar öldü ağaçlar öldü. İlaç yiyen gurudu ağaçlar. Ahlat dalımız oluyodu bayırda şimdi bi şey galmadı. Haa kendinden ilacı yiye yiye gurudu gitti. Taha güzel idi şimdi bayırda bi yercik bi şey yok. Eskidi taha iyiydin de heç olmazsa böyle şey yoğudu niye desene. Yem değişti yem malların yemi.. etin dadı yoh. Ekmeğin bazardan alıyon derdükine bi bazardan bi yemiş getürsünler. Nohudu biz ekioduk galdırıyorduk. O zaman bir kilo yemiş alıyorlardı beş guruşa on guruşa. Para gısaydın emme heç olmazsa o bi datlıydı. Şimdi hormonlu şeyleri veriyollar yavrum ne bi şeyin dadı var öyle değül. Södünün de. Yemler değişti (Sabiha Pekkan).

Ya eskiden şey yokluk vardı, neyle beslenecen. Eskiden yokluk vardı ama eskiden de bu kadar hastalık yoktu ama. O zaman hormon diye bir şey yoktu. Şimdik kışın adam domatesi, biberi patlıcanı çıkarıyor seradan ya Antalya tarafında. Kışın sebze görüyorsun mesela ne hormon. Adam da onu güzel görüyor alıyor yiyor mesela. Yok canım biz kurutmalık yapıyoruz. Biz onları yiyoruz dolaba koyuyoruz da. Mesela eskiden ben domatesi kışın hiç görmezdim ben domatesi, biberi. Şimdik Antalya'dan geliyor eksik olmuyor pazarlarda domates, biber. İşte demek istediğim eski beslenme ta iyiydi şimdiye bakarak. Tabii sağlıklıydı ya. Adam yetiştiriyor veriyor hormonu. Patlıcan dolapta uzayo kendi kendine uzar mı ya biber uzayo salata uzayo dolapta ya kendi kendine ya (Tahsin Mumcu).

Elde edilirken yaşanan tüm zorluklarına rağmen eskiden üretilen, yenilen, içilen her şeyin daha bereketli ve lezzetli olduğu hem görüşmelerde hem de günlük sohbetlerde sıklıkla anlatılmıştır. Kimisine göre, sadece geçimlik üretildiği az miktarda olduğu için kimisine göre havadan, sudan, toprağın bozulmasından ya da ilaçlardan, kimyasal gübrelerden, hormonlardan dolayı hem lezzet hem de verim değişmiştir. Verimin düşmesini, bereketin azalmasını bu nedenlere dayandırmakla birlikte inanç-inanış boyutunun da etkili olduğunu ifade eden görüşmeciler olmuştur.

Çok oluyodu yavrum. taaa altmış yük götürürlermiş taa benim aklım ermez gunde. Ee tabii yavrum şimdi üzüm yok heç galmadı bağlarda gızım öldüler. Taa babam delikanlıykan altmış yük üzüm götürürlermişmiş o zaman amıcamlan bi yerdeykene. Zeliha teyyy şu gada şu gada bizim küplerimiz vardı halanın goca goca. Goca küplere goyarlarmış hambarın içine doldurularmış. Bi gün anam gapıdan girivermişmiş ta dün gaynatmış mesela bekmezi. Bekmez daşıp duru goşa goşa İnce (İncir) Ebeye varmış. İnce (İncir) Ebe bekmez daşıp duru biz bekmez ne olduysa. Giz ocağın yanına gitçeğine giz buraya neyi geldin demiş maşallah de git demiş. Ohu kulhuyü neyi demiş sen Hızır uğramış o zaman bekmezimize demiş. Anam varıncaya gada bekmez yarım inmiş. Daşmış oraya (Melahat Güler).

Ben bile ekiyordum satıyordum. Elli altmış yarım ekin kaldırıyordum. Bir yarımını bilir misin? Bir şinik ölçü derler. Mesela ben üç dört tarla ekerdim. Eskiden verim de çoğudu. Şimdik yok o verim. O tarlalarda o verim yok. Ziraat kullanıyordum. Ziraatla da olmuyor. Şimdik ziraatlarda da olmuyor. Toprak mı öldü yavrum. İnsanların değişiminden Allahu teala bizlere ibret mi veriyor hanı. Her şeyin kıymetini bilmeyoruz, şukurumuz yok. Yani bunların şeyi var. Eskiden mesela benim kaynanam anlatırdı. Benim derdi kaynanamgilin kaynanam kaynanamgilin zamanında ekinlerin biçerdük elimiznen bir yer bir yer derdi kelleleri toplarduk derdi. Orda onun bereketi deyi kaynatam toplardı derdi. Şimdik biçerler kuyarlar yarısı yerde yarısı makinede. Bu gunah işte yerde kalan. Biçerden dolayı tabii. Elinen biçiyorduk. Hiç ekin kelle dokulmeyordu. Zıyanlık yoğudu. Yani ben böyle bunun üstünden misal veriyim sana. Yarısı yerde yarısı göğde. Böyle ola ola Allahu teala kıymetini bilmedünüz deyi bize bir yandan ibretlik bu yavrum. Bereketi gidiyor. Yerde gökte bereketi bunun (Nevin Demir).

Şimdi biz salatalık yetiştirirdik. Salatalığı şurda cacık yaparka salatalığın kokusu gelirdi ilerden. Şimdi ne kadar da organik yapsak da o kokuyu ben hiç alamıyorum. Ne bileyim neden olduğunu. Belki işte diyom ya şu zehirden, zehir de olabilir gübre olabilir. Hava değişimi. Tarlaya girince domates kokardı domates tarlasında. Şimdi yok o tohum (Hanife Özay).

Ya işte bunları, domatesimizi, şeylerimizi zaten ekerdik Süveri'ye. O kadar güzel domates olurdu ki böyle var ya bitanesi şu kadar olurdu. Mis gibi kokardı böyle (Ayten Bektaş).

Melahat Güler, eskinin bereketinin, bolluğunun çok olmasının nedenini Hızır'ın uğramasını işaret ederek inanç, inanış boyutunda açıklamıştır. Halk arasında Hızır'ın bereket sağlayıcı bir güce sahip olduğuna yönelik yaygın ve köklü bir inanış vardır (Boratav, 2015: 110-111).

“Halk inanışlarına göre Hızır, zaman zaman dünyada dolaşır, gezdiği yerlerde kuru otları yeşertir, dokunduğu kimsenin elinde yeşil bir iz bırakmış. Halk inanışlarında onun bereket, uğur getirdiği, darda kalanlara yardım ettiği, kendisine rastlayanların, Hızır olduğunu sonradan anlayıp, gördükleri zaman dileklerini söyleyememiş olmalarına yandıkları üzerine hikâyeler anlatılır” (Boratav, 2015: 253).

Hızır, yapılan çalışmalarda, bazıları araştırmacılar tarafından peygamber, bazıları tarafından velî, bazıları tarafından da bir melek olarak ifade edilmiştir (Ocak, 2012: 63). Melahat Güler'in ifadelerinde Hızır'ın kimliğine dair bir bilgi verilme de, bereketi sağlayan kutsal bir varlık olarak görüldüğü açıktır.

Bununla birlikte Hızır inancının törensel boyutu olan, “Hızır ve İlyas’ın biraraya geldiği gün olduğu inancı altında, kışın sona erip yaz mevsiminin başlangıç günü olarak kutlanan” (Ocak, 2012:145) Hıdrellez’in köyde kutlanmadığı sorulan sorulara verilen cevaplar neticesinde anlaşılmıştır. Buradan hareketle köyde Hızır kültünün sadece inanç boyutunda kaldığı, törensel bir uygulamaya dönüşmediğini söylemek mümkün görünmektedir.

Eskiden elle toplanan ekinin sonradan biçerdöverle toplanmaya başlamasının ekinin büyük oranda ziyan edilmesine neden olduğunu belirten Nevin Demir’e göre, bunun neticesinde bereketin azalması da kutsalın kendilerini cezalandırdığı anlamına gelmektedir. Üründeki bereketin, insanın ürünle kurduğu doğrudan ilişki ile sağlandığına inanılmaktadır. Bu inanın ardından yatan neden, insanın yüzyıllardır doğayla etkileşiminin doğrudan temas yoluyla sağlanmış olmasıdır. Araya teknolojileşmeyle birlikte makinenin girmesi insan ve doğa arasına mesafe koymaya başlamıştır. Toprakla temas edilerek edinilen bilginin önemini ve anlamını Halikarnas Balıkcısı’nın Aganta Burina Burinata adlı romanın kahramanı Dikdiğin Hüseyin şöyle anlatmaktadır:

“Şalvarımızı çözer, tarlanın ortasına ve toprağın üzerine çıplak ardımızla otururuz. Toprağın ardımıza vurduğu sıcaklıktan tava gelip gelmediğini anlarız. İlbaharın iş kolaylaşır. Benim toprak böceklerin uyanmasıyla tava gelir. O zaman ben arasına tarlaya yamyassı yatar ve kulağımı toprağa verir dinlerim. Karıncalar yuvalarının kapılarını açmazdan evvel içerde hazırlığa başlarlar. Onların kıpırdamaya başlayışı, kulağa derinden derine gök gürültüsü gibi gelir. İşte o zaman toprağın da uyanmak üzere olduğunu anlarım. Elbette bu dediğim yaz mahsulleri içindir” (2019: 143-144).

Roman kahramanın ifadeleri doğayı doğrudan gözlemenin, temas etmenin, doğanın sesine kulak vermenin sonucunda edindiği bilgiyle toprağın tava geldiğini diğer bir deyişle ekilebileceğinin işaretini verdiğini anladığının göstergesidir.

Geçmişte yemekten bıktıkları, tükettikleri için kendilerini fakir hissettikleri gıdalara dair özellikle ekmek niyetiyle tüketilen bazlamadan artık erişilmesinin zorluğu nedeniyle bugün özlemler ve nostaljik bir anlatı içerisinde bahsedildiği görülmüştür.

Bir de var ya eskiden gerçekten o meselea biz ekmeğimizi bazlamamızı biz köy ekmeğini yani bu ankara ekmeğini şimdi yediğimiz ekmekler var ya oğa biz ankara ekmeği derdik eskiden köyde. Hani bir Ankara'dan gelen olsa da ekmeğin getiren olsa diye bakardık. Ama hep bazlama yiyon ya insan bıkmıyor bir şeyden. Mesela Beypazarı'na giden gelen olsa da bir simit getirse de yesek derdik mesela. Beypazar simidi. Giderdik de yani gidip gelirdik de. Ankara'dan mesela Ankara'dan ekmeğin Beypazarı'na Gündül'e gidince ekmeğin alırdık. Ondan sonra o bizim meselea ekmeklerimiz eskiden biz beyaz un hiç kullanmazdık yani bu hazır unu. Hep kendi kaldırdığımız undan. Mesela ekinimizi kaldırdık mı mesela yıkardık ekinimizi, temizlerdik, yıkardık şeyde ne kadar yaptıracan. Mesela iki çuval üç çuval dört çuval neyse o kadar un, ekinini yıkarsın onu değirmene götürüp kışlık ununu yaptırırdu. Yani kara un. Ondan sonra onu da hambar dediğimiz yere işte kursak ya da şeylere basallardı şeylere kovalara movalara. Ordan ekmeğimizi ordan yapardık hep. Şimdi bazlamayı arayoz işte. Şimdi bazlamayı yapamıyoz. Önceden gayinvalidem yapıyodu. Şimdi gayinvalidem rahatsız. O yapamıyo. E ekmeğin geliyor ya her gün ondan alıyoz. Diyom yapalım diyom. Önceden yapıyodum gene ben kendim iyi kötü, az buçuk yapıyodum. Ama şimdi bir düşünüyom un da pahalı ekmeğin de pahalı şey de pahalı. Ateşin yanında yüksek tansiyon olduğu için ateşin yanında fazla duramıyom. Onun için kayinvalidem de hiç zaten ayakta duramaz değneklen zor duruyo iki değneyle. onun için artık bıraktık ekmeğini. Arada bir yapsak iyi olur diyoz da yapamıyoz. Annem yapıveriyordu annemin de işte eli mahvoldu annemin de. Onun için kaldı bizim ekmekler. Şimdi doğru dürüst ekmeğin yapan yok köyde (Nilgün Göçmen).

Eski yediğimiz şeylerin tadı başkaydı. Biz yazın buradan kamyonla dönerdik. Eskiden derdim bu kara ekmekten bıktım. Ankara ekmeğini severdim. Derdim biz fakiriz herhâlde annem hep bu ekmekten yapıyor. Ankara ekmeğini yiyenler bana zenginmiş gibi gelirdi. Şimdi o beğenmediğim ekmeğini arıyorum (Necla Durak).

Eskinin lezzetini ve bereketini vurgulayan nostalji ve özlem duygusunun bir arada olduğu bu anlatımları, Bourdieu'nun "ilk öğrenmenin, en güçlü ve değiştirilemez işaretini besinlere dair beğenilerde buluruz" ifadesiyle açıklamak mümkündür. İçine doğulan dünyadan ve yaşanan geçmişten uzaklaşıldıkça varlığını en uzun süre koruyan ve nostalji duygusunu diri tutan bu beğenilerdir. Geçmişle bugün arasında besinlere dair yapılan lezzetli/ lezzetsiz ayrımıyla en eski ve en derin deneyimlerin olduğu içine doğulan dünyaya, çocukluk evrenine gönderme yapılmaktadır (2015: 125-126).

Geçmişte neredeyse kendi ürettiği ya da komşusundan alıp tükettiği gıda dışında bir şey yemeyen köylülerin de değişen şartlar gereği mutfaklarına paketlenmiş gıdalar girmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında köyden kente göç, üretim faaliyetlerini eskisi kadar sürdürebilecek zaman ve güce sahip olmamaları gibi nedenler etkili olmaktadır. Böylesi bir bağlamda görüşmecilerin bir kısmında bugün tükettikleri pek çok gıdanın içeriğine dair bir korku ve şüphe olduğu görülmektedir.

Yavrum eskiden çok eyiydi ya nahı iyiydi deyivereyem ben sağa. Heç kimse hasta olmazdı koyde kanser nedür bilmezleridi. Kanser olmaz deyı adam akciğeri hasta olusa verem oldu öldü derleridi. Kanseri heç bilmezduk biz evveli yavrum. Diyeceğim hasta da olmazdık değel mi Zeliha. Hasta olunca koca ebeler şu ebe neyi vardı ya yazuk bi tuğla parçası gotürürleridi zobanın üstünde ısıtular ayaklarına koyuverürlerdi iyi olullar gidellerdi ebeler. Şindi yavrum hastalıklar çoğaldı gozel yavrum. Her yidüğümüz şeyde kanser riski oluyor gozel yavrum. Yemeğe de adam şey ediyor amma aç mı duracaksın mecbur yeniyor yavrum. Yediğimiz şu kadar ekmek de bile Allahın verdiği unu gozel unun içine o mayaya neler gatiyolarmış bak biliyonnu. Süt satıyollar neler gatiyolarmış kız onbeş türlü şey katıyollamış Zeliha südün içine. Hankı birine... Peynir de oğa gore kızım heç yeyecek bi şey galmadı. Kim ne derse desin. Eskiden biz heç hasta olmazduk hem yavrum kendi galdurduğumuz buğdayı çeşmenin önünde süzerduk onu gotürür daş değermeninde öğüdüdük. Şu taraflarda bi değermenler vardı, bayırda. Ceyranlı değermenler yoğudu o zaman yavrum. Sonra sonra Uruş'a bir değermen çıktı. Fabrika varmış dediler orda un öğüdüyollar. Millet oraya döndü galan. Orda herkiş nöbet beklerdi hep (Melahat Güler).

Geçmişteki üretim sürecinin zorluklarını yaşayan görüşmeciler, her ne kadar o günleri bir daha yaşamak istemediklerini üstüne basa basa tekrar etmiş olsalar da tüketilen gıdaların bir kısmına dair duyulan şüphe ve korkunun yanı sıra hastalığa dair endişelerinin de arttığını belirtmişlerdir.

Bunların tohumları dedemizden, ebemizden galma yerli tohum olduğu için şindikiler gibi.... Şindi gızım dünya ürün alıyon. Orda bi şey ekerdin. Bi kilo aludun şindi bi daldan on kilo meyva alıyon şey sebze alıyon. Şindiki kotü. O sağlık için iyi. Bu ticaret için iyi. Eskiden olan daha lezzetli de... vitamin olarak da... Benim babam doksan üç yaşında öldü. Hiç hastalığı çıkmadı. Getirdik de doktora. Doktor idrarını gotüdü kanını gotüdü. Dedi ki sizde hastalık var da dedi amca da hiç hastalık yok dedi. Amcanın dedi beyin, galp dedi, böbrekler dedi yaşlanmış dedi. Gorevi az yapıyor dedi. En çok gorev yapsa da dedi altmış yetmiş gun yapar dedi (Nesibe).

Ya ben 61 doğumluyum ebeme aklım ermez de babama aklım erer dedeme aklım erer adamlar turp gibi adam eskinin adamı. Şimdiye bakıyoz kaç sene oldu bak hep zayıf şey çelimsiz. Hem bir de farkedersen bir de ölüm de çoğaldı bak eskinin adamı eskiden kanser münser bilmezlermiş. Karnım ağrıyor yok patlıcan yedim de oldu bilmem ne öyle. Şimdik ne oldu her taraf kanser kalp hastası neye çoğaldı hep hormonlu şeylerden çoğaldı işte. Ya adamlar işte eskiden böyle sebze yoktu hormonlu bir şey yemiyordu ki adamlar. İlaçlı bir şey yemiyor ki ondan işte. Ya sağlıklı evet. Şimdiki gençleri görüyorum ben yazık hep görüyorsun işte et tavuğu kırk beş günde yetişiyor yiyor tavuğu, Sebze dersen Antalya'dan geliyor kışın yiyor onu. Sonra ne olacak hastalık çoğalacak. Sağlıksız işte (Tahsin Mumcu).

Yavrum işte eskiler aman eskiler gitsin gitsin gelmesin derim. her şey zorudu eskiden ama yimesi şeyimiz guzel idi. Bu gada hastalık doğru yoktun heç böyle. Şimdik bu hastalıklar da çoğaldı işler de kolaylaştı emme ne fayda. "akıl arttı bereket kalktı" şimdik yavrum. " Gaplar galey oldu işler kolay oldu şimdi" İşler kolay oldu şimdi (gülüyor) Ya evveli bak şu Emsanlar şeyler hiiiç yoktu. Bakırdan. Bakır kabını gotürecekisin galayladacakısın getürecekisin. hep bakırdan. Anam bir tasımız vardı, sattı da bu dedi gayi galaylanmaz şey olmaz. Bize iğde aliverdi. Çelçiciler gelüdü çelçiciler gelüdü oyle öte beri satardı iğde şey cerez incir gap gacak her şeyi satallardı. Gelürlerdi bizim annemgilin o şimdik park oldu ya Gulaygilin ora orda. Bir şey alurdun ha öyle (Nimet Doğramacı).

Ya. İşte böyle eskinin işleri böyle yahu şimdi ne kolay. Şimdi kolay. Geçinmek şimdi kolaylaştı her şey. Ekip biçme yok, harman savurma yok adamlara ne olacak. Kendimiz savururduk, ederdük atarduk şu yakın harmana... şeylere çayırlara. Şimdi dolay geçim ama şimdi de ömürler azaldı hastalıklar çoğaldı (Saniye Güral).

Eskiden insanların daha sağlıklı olduğunu, bugün ise tüketilen gıdalardan kaynaklı pek çok hastalığın ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Üretim aşamasında yaşadıkları tüm zorluklara rağmen geçmişte beslenmelerini sağlayan gıdalar sayesinde çok daha sağlıklı bir yaşam sürdürdüklerini yinelemişlerdir. Böyle düşünülmesinde alan araştırması sürecinin Covid-19 pandemisinin ardından başlamış olmasının etkisi, büyüktür.

“Dünyayı sarsan koronavirüs pandemisi, insanların yaşamını yitirmesine, sağlığının bozulmasına neden olurken, birçok alanı olduğu gibi tarım ve gıda sektörünü de derinden etkiliyor. Pandemi süreci, önemi çok daha iyi anlaşılan tarım ve gıdada yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu dönem, *tarım ve gıdada yeni dünya düzeni* olarak adlandırılıyor” (Yıldırım, 2022: 41).

Pandeminin tüketilen gıdanın niteliğine bağlı olarak yayıldığı düşüncesi insanların beslenme ve sağlık-hastalık arasında bir ilişki kurmasına neden olmuştur. Sözü geçen bu paralellik Hipokrat’ın “Besinler ilacınız, ilacınız besininiz olsun” sözünde karşılığını bulmaktadır. Pandemiyle birlikte besin ve sağlık arasındaki ilişkinin ön plana çıkmasının etkisi, sadece doğrudan gıdanın kendisinde değil, üretildiği toprak, iklim, sulama yapılan suyun niteliği, ürünün toplanması ve paketlenmesinden tüketiciye kadar olan tüm süreçler de görülmüştür. Tüm bu süreçlerde yerel veya atalık tohumların kullanılması, tarım ilaçları ve kimyasal gübre kullanılmaması, yerel ürünlerle mevsiminde beslenme ve daha sayılabilecek pek çok konuda gösterilen dikkatin artmasında pandemi sürecinde yaşanan kayıpların, kısıtlamaların ve sınırlılıkların etkisi bulunmaktadır.

3.10. GEÇMİŞTEN BUGÜNE GIDANIN İŞLENMESİ VE SAKLANMASI: “GAPLAR GALEY OLDU İŞLER GOLEY OLDU”

Tarımsal üretime dair gerek değişen araç-gereç ile uygulamalar gerekse bu uygulamalar etrafında oluşmuş geleneksel bilgi belleğinin dönemin ihtiyaçları ve şartları bağlamında yaşadığı dönüşüm, bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Tarımsal üretim ve gıda meselesiyle sınırlandırılmış olan bu araştırmanın

kapsamında, ekilen-dikilen ve zamanı geldiğinde hasat edilen tarım ürünlerinin gıda maddesi olarak işlenmesi ve saklanmasına dair süreçlerde yaşanan dönüşümler de yer almaktadır. Tarımsal üretimin tüketilen gıdayı belirlemesinden hareketle gıda konusu, köyde üretilen temel tarım ürünleriyle sınırlandırılmıştır.

3.10.1. Su Değirmeninden Elektrikli Değirmene

Tahtacıörencik köyünün başat ürünlerinden birisinin buğday olması buğdayı, köy halkının temel besin kaynaklarından birisi hâline getirmektedir. Geçmişte köyde buğdayın daha çok, una dönüştürülerek ekme yapımında kullanıldığı anlatılmıştır. Buğdayın una dönüştürülmesine dair tüm anlatılarda köyde su değirmenlerinin olduğu günlerin özleildiği tekrar edilmiştir.

Önce kunduru buğday ununu... Teknelerde böyle yıkıyorduk ekini. Suyun yıkıyorduk. Onu getiriyorduk bi sergiye böyle güzel beze seriyorduk temiz beze. Güneşte gurutuyorduk tekrar. Guruttuktan sonra elli, altmış, yetmiş... kişiye göre mesela çok galabalıysa yetmiş, seksen yarım derdik ona.. iki şinik mesela bi yarım. Bi yarım gelirdi on sekiz kilo. Onu götürürdük guruttuktan sonra bez çuvallarımız vardı böyle dokumadan kendi dokumamızdan. Ona goyardık güzelcene annemgil, babamgil veya kimse işte. İhtiyacı olan. Su değirmenimiz vardı köyde. Değirmencimiz vardı Süveri Çayında. Tahtadan böyle oluk değirmeni çevirmek için böyle ganepe gibi oluk akardı böyle. O tahtayı çevirdikçe şöyle goca bi değirmen böyle o küçüğün on yirmi mislisi gadar büyük. Yüz iki yüz kilo ağırlığında. Yukardan ekini goyardı o tahtadan o değirmene böyle süzdürerek içine girerdi değirmenin içine buğday. O çevirdikçe bi un olurdu böyle bi güzel olurdu. Su değirmeninde öğüdürdük unu önceden. Mesela bugün ben öğüttüm unu. Ertesi gün derdi ki garşı komşu imece usulü gibi sen git de öğüt bugün ben sıra bende. Giderdi birisi bakardı o unu bitmiş mi ekini öyle götürürdü. Karşılığında da bi on yarım ekin öğütürsen bi yarım veriyorduk değirmenciye. On sekiz kilo gelir bi yarım ekin dediğim. Para almazdı önceden değirmenci. Zaten para yoğuduku. Değirmende öğüdüyorduk. Şimdi hepsi fabrika olmuş. Oooo o değirmende un tadı hiç şimdi yok. Değirmene ne oldu sahibi ölünce sel aldı gitti (Hanife Özey).

Onu şey yapıyorduk. Harcı şey olan fazlası olan satıyordu herhâlde. Az olan da onları yıkarduk, un yaparduk, ekme yaparduk. En eskiden su değirmenlerinde. bizim Süverilerde. Değirmenin başında bir şeyci vardı değirmenci. Hakkını veriyordun oğça. Ekin alıyordu, evet. Ekin alırdı. On yarımda bir yarım derler herhâlde öyle. Su değirmeninden sonra ceyranlı değirmen çıktı. Uruş'taki değirmen. Hiç bizim buralarda olmadı. Burda bir iki üç tane değirmen varmıştı. Onu güzün bu zamanları su çoğalıyor ya şimdi öğüdüyon elli altmış yarım. Süveri'de mi üç tane su değirmeni vardı. Ben en sonrakını bilirim. Gördüm evet yani sonra oralarda... Su değirmenleri gayli onu da bıraktılar su gelmedi yapan mı olmadı sonra elektrikli çıkınca... Ta kolay emme o su değirmeninki fabrika unu gibi olurmuştu. Aynı öyle ekmeği olsun unu olsun daha güzel idi. Bu elektrikli değirmen bir yakıyor bir sıkıyor bir şey yapıyor bir daha unu. Elektrik değirmeni öyle yapıyor (Zeliha Erdem).

Evvelikiler nasıl farklı yavrum. Ekmeğimizi heç biz şeyden almazduk. Ekmeği almazduk. Beyaz un almazduk. Su değirmeni vardı. Benim amcalarımın üçü de su değirmeni vardı. Değirmenciydi. Süveri'de vardı. Şu Uruş tarafında vardı. Bizim burda

iki taneydi. Benim dedem zaten değirmenciymiştin o da şurda yaparmıştın. Taaa babamın babası. Değirmene gotürürduk, çuvallardan elli altmış yarım ekin öğütüdük şey yapardık da. Kalabalıüz biz on kardeşiz hep. Onu hayvanlara sarardık gotürürdük. Araba varmaz oralara. Öğütüdük alı gelürdük onu pişürürdük. Onu yaparduk. Ekmek yaparduk. Yufkamızı gözlememizi hep o kara undan yaparduk. O da nasıl ekmek oludu fosur fosur şöyle. Yook şimdiki ekmeklerde nerde buluyoruz. Bir değirmen eden olsa deyi öyle bir su değirmeni olsa. Şimdi Yok aynısı olmuyor. Özü kesiliyor ondan şey yapmıyor. Özü kesiliyor. Ceyran özünü kesiyor ne kadar şey olursa. Ama o su değirmenleri öyle guzel yapar (Nimet Doğramacı).

Süveri dedüğüm yer var ya pikniğe gittüğünüz. Oralarda değermenler vardı. Üç dört tane değermen vardı. Bi Curaların değermeni bi Eğriğüt Dedenin değermeni, Bir Ahmad Ağaların değermeni üç bi de Süleymen Değermen vardı Uruşuların aşagada. Benim bildiğim dört değermen vardı yavrum. Ekini gotürüdük üğüdüveriyolardı yerine de biraz ekin verülerdi gelülerdi. Ne gadarusa. Kaç kilo alursa ekin adam orda değermenci ha. O ne derse oğa verürlerdi ekininden. Mesela yüz yarım elli yarım ekin öğüdüdük bir seneden bi seneye yeterdi bize. Un çok ne edersen et. Yaa tabii rahad rahad yavrum. E bazlamaç bişümesi biraz zorudu emme şindi hazır ekmek alıyoz yiyoz ama o da gav gibi yeyiyon hasta oluyon işte taha bi da (Melahat Güler).

Kendimiz de bunu öğüdüdük su değermeninde. Şu yanda var ya Süveri'deki. Orda deyy dört beş gada değirmen varıdı. Heçbiri yok şimdi. Şimdi ceyrana bindi. Daha guzel oludu. Haa pek gozel oludu. Haa bundan çıkla bi ekmek etsen ne gozel oludu ne gozel oludu. Bundan büyüdüleridi bundan. Ekinler de değışti. Bu da değışti şimdi (Sabiha Pekkan).

Görüşmeciler, su değirmeninde öğütülen buğdayın ununun da ondan yapılan ekmeğin tadının da bir başka olduğunu ifade etmişlerdir. Tadın, kokunun bir başka guzel olduğunu vurgulayan bu ifadeler, nostaljik bir özlem duygusunu dile getirmektedir. Bu özlem duygusu, teknolojinin, ürün hazırlama tekniklerine, iklim değışikliğinin ise ürünün kendisine olan müdahalesiyle doğrudan ilişkilidir. Çünkü tüm bu değışiklikler, damak tadı alışkanlığını etkilemiştir. Bu da alışılmış tadın artık bir anıya dönüşmesine sebep olmuştur. “Tat ve koku insanlar öldükten, nesnelere yok olduktan sonra da sağ kalır. Zamanın azgın ırmağındaki sürem adacıklarıdır onlar” (Han, 2019: 55). Köyde bahsedilen ekmeğin yapıldığı unun, yaratım ve aktarım ortamı ile kişileri yok olmuş olsa da tadı geçmiş zamanın bir yerinde asılı kalmıştır. Su değirmenine gidildiği dönemdeki gibi bir birlikte iş yapma kültürünün de yukarıda anlatılan değışimlerle birlikte azaldığı görülmektedir. Bugün buğday öğütmek için köyün dışında bir yer olan Uruş'taki elektrikli değirmene gidilmesi, bu işlemi daha bireysel hale getirmiştir. Eskiden su değirmenindeki işlemin gerçekleştirilebilmesi için birbirleriyle kurmaları gereken iletişime, elektrikli değirmenin kullanımıyla birlikte ihtiyaç kalmamıştır. Özetle teknoloji, topluluğun ortak zaman ve mekân kullanımına dair geliştirdikleri kültürde de çözümlere neden olmuştur. Bugün elektrikli

değirmende para karşılığı hizmet alınırken geçmişte su değirmeninden alınan hizmetin bedeli yine buğdayla diğer bir deyişle takas yöntemiyle ödenmektedir.

3.10.2. Bir Gıda Saklama Yöntemi Olarak Kurutma

İnsanın doğayla girdiği etkileşimler süreciyle birlikte ürün toplamaktan üretim sürecine geçmesi, elinde tüketilebileceğinden fazlasının olmasını sağlamıştır. Hem bu ürünleri bozulmadan saklamak hem de daha sonrası için besin stoklamak adına çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Ahmet Uhri'ye göre, gıdaların saklanması ve depolanması için gösterdiği çabanın insanın kültürel gelişimi içinde önemli bir yeri vardır. Aslında zor günler için gıda saklamanın her canlı için içgüdüsel olmasına ek olarak insan, bunu kültürel bir ögeye çevirmiştir. Bunu sağlayan insanın, elindeki besinin doğada bazen bozulmadığını gözlemlemesi ardından bu gözlemi saklamaya ve depolamaya dair bir bilgiye dönüştürmüş olmasıdır. İklimsel koşullardan hareketle kurutma ya da gıdanın içindeki su oranının azalması durumunu gözlemlemelerinin mümkün olduğu söylenebilir (2016: 25-27).

İnsanların gıda saklama yöntemleri geliştirme ihtiyacı duymasını Gülin Ögüt Eker şöyle açıklamaktadır:

Tabiatın hareketlerine bağlı olarak bereket bolluk ayları olan yaz dönemi, hava şartlarının zorlaşması sebebiyle yiyecek sıkıntısı çekilen, bir başka ifadeyle yokluğu sembolize eden kış aylarına hazırlık dönemidir (Ögüt Eker, 2017: 53).

Köyde geçmişte buzdolabının bulunmaması yaz döneminde taze olarak tüketilen gıdaların saklanabilmesi için kurutma yönteminin kullanılmasını gerektirmiştir. Ögüt Eker'e göre kurutma yöntemi, "mutfak kültürü açısından yaz mevsimini kışa taşıyan devrim niteliğinde köklü bir değişimdir" (2017: 53). Böylece kışın hane halkının beslenme ihtiyacını karşılayacak olan gıda, garanti altına alınmış olmaktadır. Görüşmelerde temel bir gıda saklama yöntemi olan kurutma yoluyla saklanan gıdaların başında kırmızı etin geldiği sıklıkla tekrar edilmiştir.

Ama olur yani gerçekten eskiden bizim analarımızın ebelerimizin dolabı yoktu ki adamlar eti bile kurutuyodu. Eti bile kuru kuru şey yapıyolardı mesela yazın. Evet ben bunu hatırlıyorum. Bak şu kaburgaları kurutuyon ya bak şurayı böyle yapıyom ya

ta şuramda işte. Kaburgayı kurutuyon ya onu dolmanın altına koy pişir. Ay o kadar güzel lezzetli olur ki. Çok tatlı olur (Ayten Bektaş).

Bir de şey dedi ya Halise et keserduk, et kesilürdü kış olunca böyle eti nerde bulacaksın dolap yok, şey yok. Kış azığı, kesilürdü kıyma yapulurdu, kavurma yapulurdu. Bacaklarını kuruturduk kaburgalarını kuruturduk. Onlardan nohut pişürürduk. O etinen evet. Fasulye pişürürduk. hıhı kuru fasulye. Şu şimdiki var ya ondan. Onun içine o etlerden kurduk amma kuruttuğumuz etlerden. Bir de şu şey var ya yaprağın altına da kaburga dedüğümüzden korduk. Tabii lezzetli olsun deyi. Kaburgayı böyle yaprağın altına. Dolap yok onu kurutacaksın Kuruduktan sonra ambara dakacaksın (Zeliha Erdem).

Şimdik babam irahmetlik şeye giderdi bu Gerede'ye mahıya (?) bir şey getirürdü kömüş bir de inek getirürdü. İneği... o şimdiki gibi makinede yok şöyle tahtamız varıdı. Nacağı bilellerdi onda eder, ineği şey ederdük kavurma kış kavurması. Kemüklerini de kurutuduk. Geçenlerde bir kuru pişürdünüz ya. Ordan şeyi de kömüşü de pastırmaynan sucuk ederdük sade. Anam irahmetlik derdi ki şöyle toka oludu, tokaya bağursuklarını takardı. gel kızım derdi elinizi yıkayın da gelin derdi. Elleriniz küççük derdi siz daha iyi depersiniz derdi. Şimdiki gibi makine doğru yok sucuğa. Buz ne arasın. Onu fazlaca tuzla. Bir tuzla ben ondan bildim. Bir zaman benim küççük kızın kaynanaso etmişmiş kurtlanıkalmış. Bir tuzla bir o tuzuynan yatar. Sonra da dakıyım derken bir daha tuzların (Kamile Gezmiş).

Geçmişte buzdolabı olmadığı için kurutulan etlerin, kavurmaların yerel deyişle “sütlük”, “tel dolap” olarak adlandırılan dolaplarda saklandığı ifade edilmiştir. Bu dolaplarda saklanılan etin hiç bozulmadığı anlatılmıştır.

Görsel 22. Sütlük veya Tel Dolap

Sütlük diğ̈er bir deyişle tel dolaplar bugün artık buzdolabı ve derin dondurucuların olması nedeniyle kullanılmamaktadır. Yukarıdaki görselde yer alan tel dolabı ise TADYA üreticilerinden Güner Kızılca, konserve ve turşu kavanozlarını saklamak amacıyla kullandığını ifade etmiştir. Geçmişteki kullanımından kısmen uzaklaşmış olsa da Güner Kızılca tarafından bu dolabın yine gıda saklama amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

Tahtacıörencik köyünün tarımsal üretim ve gıdaya dair süreçlerindeki değışim ve dönüşümü ortaya koyabilmek için köyde bu dönüşümü etkileyen gelişmelere, değışmelere genel hatlarıyla değinmek gerekmektedir. Köye elektriğın gelişi ve beraberinde buzdolabı sahibi olunması, özellikle gıdanın saklama koşullarında değışikliğe neden olması sebebiyle önemlidir. “(...) yiyeceklerin seçimi, yeme metodu, hazırlanışı, öğün sayısı, zamanı ve porsiyon ölçüsü gelenek ve pratiklerin rol oynadığı kültürel örüntülerle bütünleşiktir” (Beşirli, 2012: 125). Bu bağlamda teknolojinin gelişmesi bu kültürel örüntülere, yeni gıda koruma yöntemlerinin eklenmesine neden olmuştur. Beslenmeye dair ortaya konan kültürel gelişim, zamanın ihtiyaçları ve imkânları dâhilinde şekillenmektedir.

Işık geldikten sonra 73'de geldi buzdolabı. 73'de aldık biz. İlk alan biz alduk. Evet 70'de geldi ya. hıhı babam muhtarlığında geldi ışık. İlk bizim ışık yandı. Önceden hazırladuk taktuk biz ışıklarımızı. Lamba, fener... fener şöyle taa o lambalardan var, fenerlerden de var (Zeliha Erdem).

Mesela buzdolabı yoktu. Benim çocukluğumda. Her gün yemek pişir her gün bir şeyler yap her gün ekmek yap. Saklayamıyoz. Kışın biraz rahat ederdik iki üç gün. Soğuk olarak. Yoksa buzdolabı olmayınca. 72'de geldi. Eti fazla bekletmezdik ki pazardan alır gelir akşama pişirirdik. 72'de ceryan o zaman geldi bizim köyümüze (Güner Kızılca).

Eskiden dolap yoktu canım. Eskiden böyle şey mi vardı dolap mı vardı. Dolap daha yeni çıktı. 86'da doğru 85'de de doğru dolap yoktu böyle derin dondurucu. Zaten normal bir Arçelik'in normal dolapları vardı. Çift kapak da yoktu. Tek kapaklı dolaplar vardı Arçelik'in. Ama ne ona koymuyorlardı ki. Yemeğini anca koyuyodu. Mesela benim geldiğimce şu boydan fazla eccük bir şey boylu dolaplar vardı. Başka yoktu. Ondan keyi kaç çeşit dolap çıktı (Şükran Demiroğlu)

Elektriğın gelişiyle birlikte köyde buzdolabı kullanılmaya başlanmıştır. Bu değışim, gıda saklama yöntemlerinde ve mutfağın içeriğinde değışikliklerin olmasına neden olmuştur. Bunlardan biri yukarıda verilen bilgilere göre günlük yemek tüketimine yönelik değışikliklerdir. Eskiden yemekler günlük olarak üretilip tüketilmekteyken, buzdolabıyla birlikte yapılan yemeklerin hemen pişirildiği gün tüketilmesi

zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Bu durum, görüşmecilerin, özellikle de günlük yemek üretiminden sorumlu kadınların, teknolojiyi bu anlamda yaşamı kolaylaştırıcı bir unsur olarak görmelerini sağlamıştır.

Buzdolabının kullanımı, köyde yemeklerin ve belli gıdaların saklanması hususunda yeni bir yöntem olsa da bazı alışkanlıkları değiştirmedeği anlaşılmaktadır. Köyün yerel mutfağının önemli bir parçası olarak yemeklerde kullanılmak üzere kaburganın kurutulması, buzdolabı kullanımından sonra da devam etmiştir. Kurutulan kaburganın yaprak sarma pişirilirken mutlaka tencerenin dibine konulmasının olmazsa olmaz bir uygulama olduğu alan araştırma sırasında gözlemlenmiştir. Görüşmecilerden Kamile Gezmiş, mutlaka kestiği hayvanın kaburgasını kuruttuğunu, kendi kullanımının dışında kentte yaşayan torunlarının da mutlaka bunu ondan beklediklerini anlatmıştır. Yörenin mutfağının önemli bir parçası olan kurutulmuş kaburgaya dair damak tadının Kamile Gezmiş tarafından kendisinden sonraki kuşağa aktarılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Köyde üzüm bağlarının çok sayıda olması da tüketilen gıdaların içeriğinin şekillenmesine neden olmuştur. Geçmişte üzüm bağlarından toplanılan yaprakların ipe dizilerek kurutulması da görüşmelerde sıklıkla yinelenmiştir. Tuzlu suya basılarak asma yaprağını saklama yönteminin eskiden bilinmediği çok daha yeni öğrenilen bir yöntem olduğu da ifade edilmiştir.

Bir de şey eskiden bizim şu yapraklarımızı var ya bizim annelerimiz.. ben biliyom hatırlıyom, ipe dizip de kuruturduk hep. Onun şeyi daha bir farklı oluyor tadı. Kışın da getiriyon kaynar suya batırdığın anda o yumuşuyo. Ama onun tadı başka oluyo yani (Ayten Bektaş)

Şöyle yaprağın salamurası yoğudu. Yapağı da dizgiye dizelleridi. Dizgiye dizelleridi. Öyle kuruturlardın. Yani konservesi salamurası yoktu. Evet onu kaynar suya kuyarlarıdı. Sararlarıdı şöyle. Salamurası yoktu. Yani şöyle benim babaannem bir yapağı yedi yıl yaprak dizdim demiş yapağın ipine (gülüyor). Bu sene ipe diziyon ya o ipi kışın haşlayınca alıyon seneye bir daha diziyon. Aynı ipe yedi yıl... Hıı dayanıklı olduğundan yedi yıl dizdim demiş (Zeliha Erdem).

Yaprak bu kadar kullanmazlardı. Yapağı dizgiye dizelleridi. Dizgede kurudulardı. Onu da kurudan kurududu. benim anneannem çok kurududu. Kış oldu mu herkes bir dizge yaprak ver de bahçe var bir saram bir dolma şey edem saram derleridi. Doldurma demezlerdi. Bir saram derlerdi. Yemekte bir de şöyle ovalalada bulgurunan doğru güzel pişürürleridi. Bulgur aşu değil. Onu cıvıkca şöyle (Kamile Gezmiş).

Eskiden yapağı bu suya doğru basturmazduk. İplere dizedük, kurutuduk, öyle yaparduk. Sarmasını yaparduk. Şey onu kıyarduk. Onu da şey yaparduk küççüğe

şey derüz yaprakların üzümle olmaz ya altlarında. Neydi bir şey olurdu. Onları aluduk. İnce ince onun olur. Onları ovalar gıyar gıyar gurutuduk. Ona yaprağ aşu ederdük. Soğan gatarduk şey gatarduk o yaprağ aşu öyle datlı olurdu ki. Akşam bulgur pilavı bulgur aşu yirdük. Mercimeğnen bulguru pişürüdük ya mercimeği gatardık ya öyle sade bulgur aşu (Nimet Doğramacı).

Kendi yiyeceğini olan bahçesinden yapardı. Yaprak gurutuduk yaprağı böyle suya islamazduk. İpe dizedük ipte gururdu. Onu haşlarduk. Getürür sarar yirdük. Salamuru kim bilsin. Salamur şindi çıktı. Eee eskiden böyle bilmezduk (Sabiha Pekkan).

Evveli o pek salamurdan pek bilmezler de dizge vardı. İpler dizedük. Öyle ederdük. Sonradan çıkardılar bu şeyi. Yeni adetler çıkardılar salamur deyi (Saniye Güral).

Geçmişte köyde asma yaprağının çok olması mutfak kültüründe de etkisini göstermiştir. Yaprakların sarma yapımında kullanılmasının yanı sıra yaprak aşu olarak tüketildiği de görülmektedir.

Biz yaprak salamura etmezduk. Salamur neyi bilmezduk gozel gızım. Yaprakları tavanımıza dakarduk. Tahtadanı evveli hep evler. Evveli ben dördüncü sınıftaydım on yaşımdaydım bi yangun çıktı da bizim koyde alt mehelleden hep yandı gitti köy. Köy yanandan keyi herkiş hep tuğlalı ev yaptı. Şindi galan tuğlalı evde ben evvelki sene gurutamadım Zeliha yaprağı. İki dizge yaprak dizdim yengemin bi tanuduğu varmış da o istemiş hani guru yaprak. Senin şeyin gorumcen gondersin başa deyi. Gız bi türlü gurutamadım ya yaprağları hep yandı kodu çıktı yaprak. Dizdim ipe dakdım evvelki gibi. Evveli tavanların altına dakarduk tahta tavanımız vardı bizim. Tahtaydı hep evin her yeri tahta aşağıdan yukarı yavrum. O tahtanın altında yemyeşil o yapraklarımız sekiz on dizge dizedük yavrum. İpte tıkr tıkr gururdu. Heh heh tabi tabii tahta olan evde ne gozel guruyor yavrum. Bu evde bak şuraya güneşe güneş pek gormeyordu bile hani dahdim da yanıverdi ıssıcaktan Zeliha olmadı yaprak zamanı. Yaprak zamanı çok sıcak oluyor ya yavrum. Allahım yarabbim edemedim gurutamadım attım çöpe. Gışın onu yeyeceğin gada saracağın gada alurduk gaynar suya basturuverüdük. Pamuk gibi yımışardı. Haşlanudu. Ona alan getirip saran. Ehşi ehşi ne datlı oludu o yaprak. Şindi salamur ediyoruz. O duzlu su yaprağın acısını da alıyor gızım. Limon sıkmayınca ehşi olmayo yaprak. Gene bizim yapraklarımız gozel de Beypazarı yaprağı gibi (Melahat Güler).

Melahat Güler'in ifadeleri yaprağın kurutulacağı mekânın yani mimarinin de buna elverişli olması gerektiğinin önemini göstermektedir. Tahta tavana sahip evde istenilen şekilde yaprağı kurutabilen Melahat Güler, şu an oturduğu ev betonarme olduğu için yaprağı istediği şekilde kurutamamaktan şikâyetçidir. Bu durum geleneksel bilginin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında kendisi kadar mekânlarının da korunmasının önemli olduğunu göstermektedir. Geleneksel bilgi ile geleneksel mimari arasındaki ilişki bulunmaktadır.

"(...) çevre yaratan, yerel ve anonim özellik taşıyan geleneksel mimari ürünleri, yakın çevrenin sağladığı malzemelerle yerel yapı ustaları tarafından, tamamen yerel halkın ihtiyaçları ve geleneksel dünya görüşü gözetilerek gerçekleştirilmektedir" (Yılmaz 2019: 218).

Tahtacıörencik'te içinde bulunulan doğanın imkânları doğrultusunda kerpiç ve ahşap yapı malzemelerinin eşlik ettiği mimarlık örneklerinin olduğu görülmektedir. Köyün geleneksel evleri olarak görülen bu evler, ahşap Bağdadi tekniği²¹ ile yapılmıştır (Özkan, 2021: 3; Soydemir, 2022: 11). Geleneksel mimari, içinde yaşanan çevreden edinilen malzeme ve orada yaşayanların yaşamsal ve kültürel faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli ihtiyaçlar doğrultusunda oluşturulmaktadır. Yerelin ihtiyaçlarına uygun yaşam alanlarında değişiklikler olduğunda, bunun etkilerini gıda hazırlığından depolanmasına kadar yerel mutfağın uygulamaları üzerinde de görebilmek mümkündür. Melahat Güler'in yaprak asmaya dair deneyimi de mimarinin yöreye uygun yapısının değişmesinin, buranın yerel mutfağında önemli bir yere sahip gıda saklama yönteminin işlerliği üzerindeki olumsuz etkisini göstermektedir.

“Bir toplumun besin tüketim örüntüsünü etkileyen en önemli etmen yaşanan yörenin tarımsal özelliğidir” (Baysal ve Yücecan, 1982: 130). Yörenin tarımsal özelliğindeki dönüşümler ürün çeşitliliğini artırırken aynı zamanda geleneksel mutfağın üretim ve tüketim biçimini de etkilemektedir. Tahtacıörencik köyünde de geçmişte tarımsal üretimin sınırlı olması, tüketilen gıdaların da sınırlı olmasına neden olmuştur. Sonraki yıllarda yerel çeşitlerin yanı sıra yeni tarım ürünlerinin eklenmesi, tüketilen gıdaları ve mutfağı da çeşitlendirmiştir. Köyde ürün çeşitliliğinin artmasıyla birlikte özellikle kurutulan sebze çeşitlerinin de arttığı görülmektedir.

Mesela domates kurutuyom patlıcan kurutuyom daha o kabaklar bak onlar her şeyi. Şurda ipi dakmışım ya o da karalahana kurusu. Karalahana birisi de şey ısırğan otu uzun salınan. Kurutuyom eskiden var ya bak karalahanayı kurutunca da olur (Ayten Bektaş).

Domat, patlıcan bu biber işte her şeyi kurutuyoduk gı. Tabii ki mecbur kurutuyodun. Elma da kuruturduk erük de kuruturduk. Erik hoşafı yapardık. Ahlat hoşafı yapardık. Armut hoşafı yapardık. Kışın komposto yapıyoduk onu da. Satma yoktu. Ceplerine koyuyolardı davar gütmeye giderlerdi. Herkes cebinde hoşaf yerdı. Şimdi her şey çok. Ondan kelli işte öyle Zeynep ne olcak gız (Şükran Demiroğlu).

Ne biliyim mesela bu sene şey yaptık bak salatalık fazla oldu. Benim olmadı da Hava'ninki fazla oldu. Hava'dan aldım ben o da organik yaptığı için. Ortalarını oyduk kuruttuk onu dolmalık yaptık. Salatalığı doldurduk pişirdik çok güzel oluyor. Yeni yaptık. Onu Hava görmüş Hava'dan da ben öğrendim. İnternette görmüş o. İnanın var ya o

²¹ Bağdadi tekniği; Taşıyıcı ahşap kolon ve kirişlerin oluşturduğu sistem arasına kırık tuğla, kiremit veya çamur harç doldurulup içten ve dıştan ahşap çıtayla kaplanarak yapılan duvarların yapım tekniğidir. Köydeki yapıların duvarları genellikle kerpiç harcı ile doldurulmuş (Soydemir 2022: 11).

kadar güzel oluyor ki salatalığın yani bişirmesi biraz zor oluyor ama... Piringle doldurdum ben. Ama çok güzel oluyo. Kabak gibi oluyo yani (Ayten Bektaş).

Kurutma yönteminin tercih edilmesindeki nedenlerden birinin fazla olan ürünün çürüyüp, bozulup ziyan olmasının önüne geçmek olduğu anlaşılmaktadır. Doğadan toplanan ürünlere dair olan bölümde de belirtildiği gibi erik, armut gibi meyvelerin kurutulmasının yanı sıra domates, patlıcan, biber, kabak gibi sebzeler de bugün hâlâ kurutularak saklanmaktadır. Ayten Bektaş'ın salatalığın kurutulduğunu internetten gören kardeşinden aldığı bilgiyle bunu denemesi. Yeni bilgilerin geleneksel bilgi belleğine eklendiğini göstermektedir. Bu durum, bilgi aktarım yollarının çağın şartları ve imkânları doğrultusunda değişmesinin bir örneği olarak görülmelidir. Köyde buzdolabı kullanımının olmasına rağmen kurutma, geçmişten bugüne temel bir gıda saklama yöntemi olarak varlığını sürdürmektedir.

Alan araştırması sırasında köy kahvesinde yapılan bir toplantıda ilçe belediyesi tarafından muhtar ve azaları aracılığıyla sebze ve meyve kurutma makinesi sağlandığı, bu makinenin sabit bir yerde duracağı ve köy halkının sırayla kullanımına açık olacağı belirtilmiştir. Sözü edilen makinenin kullanımına dair herhangi bir durum araştırma esnasında gözlemlenmemiştir. Ancak yıllar sonra köyde yapılacak bir araştırma sırasında makinelerde kurutma yönteminin değişen şartlar ve imkânlar bağlamında köyün geleneksel kurutma yöntemleri arasında sayılabilmek ihtimali olduğu söylenebilir.

Köyde üzüm bağlarının çok olması nedeniyle eskiden kurutularak saklanan asma yaprağının artık salamura yapılarak, üzümün ise büyük bir kısmının pekmez yapılarak ve bir kısmının ise asılarak saklandığı ifade edilmiştir. Geçmişten bugüne üzüm asma, bir gıda saklama yöntemi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Eskiden üzüm asardık. Üzüm bağı zamanına kadar üzüm durur. Ben hâlâ yaparım. İpe asarım. O ta üzüm zamanına kadar üzüm bulunur bende. Fazla kurumaz. Normal yeme üzümü. Hafif buruşur. Öyle kalır. Çürümez. Havalı olacak üzümün sulu olmayacak. İpe şimdi böyle ipe uzunla ipe bağlarım. Böyle durur. Asılı durur. Beş altı ay durur. İnan üzüm zamanına kadar üzüm bulunur evde benim. Buruşur ama üzüm durur evet üzüm durur. Böyle yapardık (Nevin Demir).

Böyle eve korduk işte biz koruduk. Bizim çok olurdu bağımız çoğudu. Yani dedem irahmetlinin bağı çoğudu. Bir de sulanırdı. Şey ederdük dakarduk asarduk şöyle kışa doğru (Kamile Gezmiş).

Üzümü falan gurutmazdık. Askıya asardık. Askıda dururdu (Zarife Özkök).

Gıda saklama yöntemlerinden birisi olan konservenin köyde çok eskiye giden bir geçmişi bulunmamaktadır. Görüşmeciler, köyde konserve yapma yönteminin yakın zamanda kullanılmaya başladığını ifade etmişlerdir.

Yok yok Konserve. Evet 80'li yıllarda çıktı nerdeyse buralarda konserve. Hiç yapmadık konserve de bilmezduk. Ondan sonra da dolaplar çıktı (Zeliha Erdem).

Goserve yoğudu o vahıt. Onlar yeni çıktı onlar da. Kim bilsin. Kimini şişelere guyallar kimini gurutular (Sabiha Pekkan).

Konserveleri mi? Aklım erdiğinde biz Ankara'ya gittiğimizde yapıyoduk. Küçükken de ne bulam da yapam. Yapamıyoduk ki kurutuyoduk. Kurutması vardı. Hep kurutma çeşitlerini yaparlardı Allah var. Kışın yirlerdi onu (Güner Kızılcı).

Köyde buzdolabı, derindondurucu gibi gıdayı uzun sürelerde ve güvenli bir şekilde saklama imkânı sağlayan teknolojik aletlerin bulunmasına rağmen kurutma yöntemiyle birlikte konserveleme yöntemi de kullanılmaktadır. Özellikle TADYA Kolektifi üreticileri kış döneminde sipariş listelerine domates ve yeşil fasulyeden hazırladıkları konservelerin yanı sıra yaprak sarması, bulgurlu semizotu yemeği, madımak yemeği, mancar yemeği konservelerini de eklemektedirler. Kentte zamandan ve güçten fazlasıyla tasarruf etme ihtiyacını duyan tüketiciye gıda, böylece konserve olarak sunulmaktadır.

3.11.3. Gıda Hazırlamada Teknolojinin Etkisi

Elektriğin köye girişiyle gıda saklama koşullarını doğrudan hazırlama koşullarını ise dolaylı yoldan etkilemiş olan buzdolabı, köyde kullanılmaya başlanmıştır. Bugün köyde pek çok hanede buzdolabıyla birlikte derindondurucuların da kullanıldığı görülmektedir. Köyde gıda saklama ve hazırlama koşullarını etkileyen bu araç-gereçler ikisiyle sınırlı kalmamıştır. Bu sınırlı kalmama hâlinin örneklerini özellikle pekmez ve tarhana yapımı sırasında kullanılan araç gereçlerin değişmesinde görebilmek mümkündür.

Köyde hemen hemen herkesin üzüm bağına sahip olması, üzümün temel değerlendirme yolunun pekmez üretimi olmasını sağlamıştır. Bağbozumu adı verilen üzüm hasadının ardından bir miktar üzümü asarak saklamak için ayırdıktan

sonra bir kısmıyla sirke yapıldığı ancak büyük kısmının pekmez yapımında kullanıldığı anlatılmaktadır. Üzümün geçmişten bugüne dönüştürüldüğü ürünlere yaklaşık iki yıldır cevizli sucuğun eklendiği de araştırması sırasında görülmüştür. Köydeki üreticilerden birkaç kadın Beypazarı'ndan bu işi bilen başka kadınları çağırıp, kendilerine öğretmelerini istemişlerdir. İlk yıl destek olarak yaptıkları cevizli sucukları ikinci yıl kendileri hazırlamışlardır. Kadınların böylesi bir girişimde bulunmaları çevre ilçeyle kültürel etkileşime girmeleri anlamına gelmektedir. Bu kültürel etkileşim, bağcılığın geniş oranda yapıldığı köyde, pekmez ve sirkenin dışında üzümünden üretilen ürünler listesine cevizli sucuğun da eklenmesine neden olmuştur. Bugün, sadece birkaç kadın tarafından üretilmeye başlanan cevizli sucuğun yıllar sonra çok daha fazla kişi tarafından üretilmesi ve köyün yerel mutfak kültürüne ait temel ürünlerinden biri hâline gelmiş olabilmesi ihtimâli bulunmaktadır. Cevizli sucuğa dair yaşanan bu süreç, kültürün insanın doğayla ve birbiriyle etkileşimleri sonucunda meydana geldiğinin somut bir göstergesidir.

Görsel 23. Cevizli Sucuk Yapımı

Görsel 24. Cevizli Sucuk

Şimdik herkesin iyi kötü evinin önünde bir bağ, bahçesi var. Pekmez yaparlar. Üzümün sirkesini yapan sirke yapar (Nevin Demir).

Eee pekmez kıymetli. Yapımı da zor ya... Eskiden çoğudu aslında. Bizim pekmezimiz çoğumuştur amma bilmemkine. Getiriyoruz. Eskiden oluk derler tahta oluklar varmıştı. Onlara dökerlerimiştini. Çuvala neyi girmezmiştinin. Böyle çizme yoğunmuştu. Yalın ayağnan. Öyle üstünde çiğnerlermiştinin. Şimdi çuvala kuyaruz bir de çizme giyerüz ayağımıza giyerler çiğneyenler. Oluğun içi de oluğun içinin bir de sopaları var şöyle mengene derler. Onun üstüne korlar çuvalı onun üstünde çiğnerler cizmeynen ta kolay olur. Çizme olunca evet çizmeyi yıkıyon. Çuvala koyuyorsun. Çuvalı da oluğa koyuyoz o tahtaların üstüne çıkıyon eziyon. Ordan alıp kazana süzüyon, toprağını çalıyon. Şöyle deyim o kazan kaç kilo gelir bizim o kazanlara beş saplı çalarım şöyle şunu ikisi kadana saplı büyük... İkisi kadar var saplının alduğu. Onlan beş saplı salarım. Şey de bayağı büyük. O suyunu süzüyöz ya. O çuvaldan çıkan şıranın onu kazana koyuyoruz kazanda toprağı koyuyoruz. Karıştır, o bir köpürür bir köpürür. Toprakla... hı toprak köpürür. O köpürür onu ısıturuz bi elin yakacak şekilde. elin içinde durmaz. Onu indürürüz o bir sabaha kadar veya akşama kadar durulanır. Parıl parıl olur. Toprak dibine çöker. O yüzünde durulanır. Onun yüzünden aluruz. Altını torbalara koyaruz süzmelere. Bir de o cam gibi bir daha akar. Onu da gari pekmez yaparuz. O akanı da üstünden alduğun şırayı da. Dedim ya ta dört saat bir tava dört saatte olur. Altında bir üstün başın hep is olur (Zeliha Erdem).

Zeliha Erdem'in tüm detaylarıyla anlattığı pekmez yapım sürecinin püf noktasının pekmez toprağı olduğu görülmektedir. Pekmez yapımında temel malzeme olan bu toprağın özelliklerinin ne olduğu ve nereden alındığı görüşmeciler tarafından anlatılmıştır.

Özel toprak... O... nasıl anlatıyım... Bizim köyde de var. Köyün içi değil şu Dikmen Ardu deriz Sine sekisi değil de o da Emin'in şeyin beri tarafı. Orda bir tarla var orda bir şöyle bir onun bir yolağı oluyor şöyle yumuşak kis olacak. Eline alınca ovalanacak. Orda bir tarla var orda bir şöyle bir onun bir yolağı oluyor şöyle yumuşak kis olacak. Eline alınca ovalanacak. Her toprak olmaz. Şöyle her şeyin içinde bir yolak olur bir de. Açtuğun yerde. Yolak derler şöyle. Oradan alırdı. Öz'de var Kalta'da (?) da var, Cimder'de var. Her yerde yani öyle var. Bir yerde belki mera da olabülür şahısın kendinin de olabilir. O toprağı alıyoruz. Bir sene getirün iki üç yıl kullanun. Bitince de getirün. Bizim bu sene bitti ne olacağına bakalım. Seneye gelecek (Zeliha Erdem).

O toprak da bi ayrı yavrum. Pekmez toprağı o. Onu te iki metre ne gazıyolar da tallalardan. Bizim babam getirüdü toprağı. Ben ta güççük kızkana da. Aman bi iş tutardı babam rahmetli. Onun özelliğı bekmez olmaz o olmazsa toprak olmazsa bekmez olmaz yavrum. O topraktan elerdim elekten. Topak topak olurdu. Kırarduk taşınan. Daşınan keserine böyle gıraduk, ezerdük, elekten elerdük. Ondan iki kilo üç kilo bi gazana guyarlar. Bi gazan şöyle varsa mesele üç kilo da guyallar dört kilo da guyallar taha eyi olmazsa eyi olursa iki kilo yeter herhalde bi gazana. Bi gazan şıraya gara toprak guyarlar gızım erkende onun süzeller. Üstüne gadar gelen şırasını suyunu alular. Altında toprak kalur. Onda galanı dökeller bi torbaya guyallar. O dad veriyor bekmeze gızım. Bekmez olmaz dönüşmez ehşi olur. Evvelden beri.. ben ahlım erdim ereli var. Biz zengündük yavrum toprağımım hiç ehsük olmaz. Hep koylü gelidi bizden toprak gotürürlerdi. Dikmenardı tarafı derüz o taraflardan gelir. Orda Süveri çeltük tarlasının olduğı yerlerde toprak olmaz oralarda. Talla olacak tallayı kazıyolar da onun bi damarı olumu yavrum. Gri oluyor rengi şöyle olur toprağın. Toprak mesela gara olur ya öyle çok boz topraklardan da olmaz. Hep gomşular bizden toprak gotürüdü bekmez zamanı. Geçen sene de evvelki senede taaa Kuyucak köyünden gelmiş. Zor zor yavrum. Tee iki metre gazıyolar da öyle şey ediyolar toprağı tallanın içinden (Melahat Güler).

Zeliha Erdem'in deyişiyile "özel toprak" köyün civarındaki yerlerden elde edilmektedir ve bittikçe mutlaka yenilenmesi gerekmektedir. Melahat Güler'in çocukluk hatıralarına referans verdiğı ifadelerinde babasının bu toprağı mutlaka alıp getirmesini, evlerinde bu toprağın hiç eksik olmamasını ekonomik durumlarının iyi olmasıyla açıkladığı görülmektedir.

Pekmez yapımında kullanılan malzemenin ve yapım şekline dair geleneksel bilginin pek çok aile tarafından devam ettirildiğı hem köylüler tarafından anlatılmış hem de bu durum araştırma sırasında gözlemlenmiştir. Bununla birlikte köyde pekmez yapımında İlçe Belediyesi tarafından muhtarlık aracılığıyla ulaştırılmış olan üzüm sıkma ve ezme makinesinin de kullanılmaya başlandığı anlatılmıştır.

Bu sene makine geldi. Belediye vermiş hükümet. En son oldu şurdan Yahyalar deriz şu ziraatçı Osman var ya. O kullandı. Onun öteki Ayşe var ya bir Necip ilen o kullandı. Böyle az üzüm olanlar hep şey yaptılar da. Bizimkiler ta iyi bilmeyom. O her şeyini şöyle çok sıkırtıyor içine yortusunu şeyi de koymuş dediler. Ayağımla ezdiğimiz parıl parıl bilmem ben (Zeliha Erdem).

Pekmez yapımında ebesinden, annesinden gördüğü, öğrendiği yolları kullanmayı tercih eden Zeliha Erdem, sözü geçen makineyle yapılan pekmezin pek beğenilmediğini ifade etmiştir. Ancak köye makinenin gelişi yeni olduğu için çok fazla kişi tarafından henüz kullanılmamıştır. Süreç içerisinde pekmez yapımında üzüm sıkma ve ezme aşamalarında makine kullanımının artması ihtimalinin yüksek olduğu söylenebilir. Öte yandan üzüm sıkma makinesinin henüz beğenilmediğini belirten Zeliha Erdem, yaklaşık dört yıldır tarhana karma makinesi kullanmaktadır.

4 senedir tarhana karma makinesi kullanıyoruz. Bak tarhana evelden el ile olurdu. Şimdi yapan var mı güç yetmeyince yapan azalınca makineyle.. Elimizde ovalardık. Şimdi gücün yetsin yetmesin onu da değirmene götürüp ufalattırıyorsun İnsan gücü şeyi azaldı. Yapacak kişi de azaldı. Hep ondan kaynaklanıyor bu motor gücü (Zeliha Erdem).

Görsel 25. Tarhana Karma Makinesi

Görsel 26. Tarhana Karma Makinesi Videosu

Zeliha Erdem, tarhanayı makineyle kardıktan sonra el gücüyle “akladıktan” diğer bir deyişle ufak yuvarlaklar hâline getirip kuruttuktan sonra değirmende öğütmeye götürmektedir. Köyde tarhana karma makinesi kullananlar olmasına rağmen hâlâ tarhanayı elle yoğurmaya, aklamasını, ufalamasını el gücüyle yapmaya devam eden aileler de bulunmaktadır. Kısmen makine ve elektrikli değirmen kullanımını içine alan tarhana yapım sürecindeki bu değişimin temel nedeni, kişilerin yaşa bağlı olarak hem bedensel güç hem de zamandan yana tasarruf etme istekleridir. Ayrıca hane ve köy nüfusunun eskiden olduğu kadar kalabalık olmaması el birliğiyle işleri yapmak anlamına gelen imecenin gerçekleştirilebilmesi için gerekli sayıda kişiyi bulmayı zorlaştırmaktadır.

İmece gerektiren gıda saklama ve işleme yöntemlerinden birisi olan erişte kesimi de köyde devam etmektedir. Eriştenin hamurunu yoğuran ve ayrıca kesen makinelerin köyde bazı haneler tarafından kullanıldığı anlatılmıştır. Ancak erişte kesme makinesiyle kesilen eriştenin çok ince olduğu ve beğenilmediği pek çok kişi tarafından anlatılmıştır. Makine kullanımını tercih etmeyen kadınların yaz döneminde köyün kalabalık olmasını fırsat bilerek birbirlerini erişte kesimi için yardıma çağırdığı gözlemlenmiştir.

Görsel 27. Erişte Kesme

Zahmetli, yorucu ve işgücüne ihtiyaç duyulması nedeniyle imece gerektiren ve yine köyde çok az sayıda aile tarafından sürdürülen bulgur kaynatma da köyün ürün işleme faaliyetlerinden birisidir. Bulgurun meydana gelmesi buğdayın çalkanması, yıkanması, kaynatılması, serilmesi, kurutulması ve ardından değirmene götürülmesi gibi çok detaylı bir süreci barındırmaktadır.

Görsel 28. Bulgur Kaynatma

Görsel 29. Bulgur Serme

Araştırma sırasında buğday çalkama, kaynatma, serme ve kurutma sürecine dâhil olunmuş ve faaliyetler birlikte gerçekleştirilmiştir. Birkaç kişinin bir araya gelerek gerçekleştirildiği emek yoğun bir süreç olan bulgur yapımı sırasında köyde o sırada gelen geçen herkes mutlaka belirli aralıklarla uğramış ve kıyısından köşesinden yardım etmeye çalışmıştır. Gelen herkese, mutlaka bir tabağa ya da poşete kaynayan bulgurdan yerel deyişle “hedik”ten doldurulup mutlaka ikram edilmiştir. Hediğini alıp gidenlerin ardından arada heyecanla “buğday kaynattığınızı duydum hedik yemeye geldim” diyerek gelenler olmuştur. Geçmişe nazaran köyde yapımı çok azalmış olan buğday kaynatma faaliyetinin bugün yapılıyor olması geçmişte bunun içinde yer alan kişilerde nostaljiye bağlı özlem duygusunu çağrıştırdığı görülmüştür. Buğday kaynatma faaliyetine dair deneyimlenen bu süreç geleneksel bilgi belleğinin içerisinde sadece üretim bilgisini değil yörenin kültürel yapısını da barındırdığının anlaşılmasını sağlamıştır. Buğday kaynatmanın beraberinde akıllara ilk getirdiği şeyin hedik olması buğdayın henüz bulgura dönüşme aşamasında dahi yerel mutfığa ait bir ürün olarak tüketildiğini göstermektedir.

Elektrikli mutfak aletlerinin çeşitliliğinin artması ve alım gücünün bu aletleri satın alma imkânını sağlamasıyla birlikte köyde kullanım alanlarının arttığı görülmektedir. Görüşmeler sırasında yağ yapımında kullanılan toprak turan yerine artık elektrikli turanın gelişinin sağladığı kolaylık sözü edilen konular arasında olmuştur.

Neler değişti. Her şey değişti gızım bak ben ölmedim taha. Ben ta güççükleri de biliyorun yavrum. annem rahmetliye aklım ermeyor bi. Ablam turana guyardı taa avluda o turanımız bizim toprak turanı. İki tane gulpu vardı böyle böyle altına minder korduk böyle böyle sallayı sallayı yağ oludu içinde yavrum. şimdi ceryanlı turanlar çıktı (Melahat Güler).

Evveli böyle turan çalkarduk kulplu şeyde, yayık. şimdi şey geldi ceryanlı turan. Çamaşır makineleri geldi. Evveli bınarlara konarduk da arkamız buz tutardı çamaşır yıkan kışın. Kazanları kor da çamaşır yurduk yavrum (Selime Ünal).

Eski zamanlarda şartların zorluğunu ve bugün yaşam koşullarındaki değişimi ve kolaylıkları anlatabilmek adına yukarıdaki ifadeler de dâhil olmak üzere elektrikli turanın ve çamaşır makinesinin gelişi sıklıkla örnek olarak verilmiştir.

şişelere, kavanozlara doldurarak konserve yöntemiyle saklama yöntemini tercih edenler, domates soslarını artık kevgirlerden geçirmediklerini, blenderla çektiklerini anlatmaktadırlar.

Domates sosu eskiden kevgirden geçirilirdi şimdi blendardan geçiriyoruz, üç dört senedir (Medine Arınc).

Görsel 30. Domates Konservesi Hazırlığında Blender Kullanımı

Medine Arınç, blenderla çekmenin zaman açısından büyük kolaylık olduğunu, eskiden çok zahmet çektiklerini anlatmıştır. Tüm bu işleri tek başına yapmak durumunda olan Medine Arınç, kentteki çocuklarının hepsine ayrı ayrı bu şekilde konserveler hazırlamaktadır. Dolayısıyla zamandan ve bedensel güçten tasarruf etmesini sağlayan bu teknolojiyi kullanmaktan memnun olduğunu belirtmektedir.

Zarife Özkök, üzüm ve pekmez yapımı hakkında görüşme yapılırken çocukluğunda annesinin pekmezden ağda adı verdikleri sarelle niyetiyle ekmeğe sürüp yedikleri bir karışımı hatırlamıştır.

Üzümnden hep pekmez olurdu. Bi de annem ağda yapardı. Şey böyle çarpa çarpa ekmeğin üzerine. Şey gibi sarelle sürer gibi sarelle gibi. İşte onu annem rahmetli içine yumurta beyazı koyardı onun beyazı mı sarısı mı? Sarısı mı bi de süzme yoğurdu koyardık. İçine bi tahta kepçe tutardık gelir gider gelir gider onu devamlı çarpardık. İçeri girerdik üç beş kere bi çarpardık. Ondan sonra kepçeyle böyle dışarı çıkardık bi taha çarpardık. Gün boyu gelen gelen vururdu yani ona böyle kaşıkla. O işte vura vura vura şimdi gerçi mikserler var, blender onları soksak nasıl olur ki içine bilmem ki. Mesela mikserle çırpacak onu üç günde çırpacağımıza bir günde. Denemedim o da aklımda onu bi gün bi yapacam boş kaldığımda onu deniycem bi. Mikserle çırpacam. O dayanıklı kalıyordu. Ya biz ona şeyler olurdu gaplara goyardık kaşıkla böyle çok katı olurdu çikolata gibi. Sarelle sürer gibi ekmeğin üzerine sürünürdü yedik ekmele. Deneyim onu ben bi dur. Deneyim ama işte bilen olmaz o başka (Zarife Özkök).

Zarife Özkök, annesinin hazırladığı bu karışımın hazır olabilmesi için gün boyu hane halkı tarafından çırılması gerektiğini anlatmıştır. Çırpma işini hem zaman hem de fiziksel gücün kullanımı açısından kolaylaştıracak mikserin varlığını bilen ve mutfağında kullanan Zarife Özkök, en son çocukluğunda yediği bu “pekmezden sarelleyi” bugün yeniden deneyebileceğine görüşme sırasında karar vermiştir.

Yemek pişirme konusunda da kara çömlükten düdüklü tencereye geçişin sağladığı kolaylık ve memnuniyeti Nilgün Göçmen şöyle ifade etmiştir:

Mesela şey ekerdik şekerpancarı. Onu mesela onu da satarlardı. Çoğu ekenler. Yemeye ekerdik kendimiz. Onun yemesi çok güzel olur pişirince. Ya mesela kabuğunu soyarsın onun. Tencereye koyarsın. Ondan sonra kaynaya kaynaya pişer o. Pişerke de kendi şekerini kendi salar şeker atmana gerek yok. Çok güzel olur onun yemesi. Hani mesela kırmızı pancardan turşu yapıyosun ya öyle dilim dilim yaparsan haşladıktan sonra. Eskiden kara tencereler koyarlardı kara ocakta.

Sabahtan akşama kadar kaynatırlardı bişecek diye. Öyle kolaycacık düdüklü müdüklü mü vardı önceden. Her şeyi kara tencerede bişirirdik. Çömlek dediğimiz çömleklerimizde yemeklerimizi yapardık. Patlıcanın mesela yemeği olsun. Patlıcan yemeğini fasulye yemeğini ondan sonra kuru fasulyeyi çömleklerde pişirirdik, kara çömleklerde. Şimdi millet düdüklü kullanıyor. Yani şimdi daha şeyi çıkmış kolayca hemen yarım saatte mesela eski düdüklüler kuru fasulyeyi on beş meselea 35 45 dakikada pişiriyor. Şimdi 15 dakika dakikada pişirip koyuyor. Tefal'in düdüklüleri çıkmış her şey teknoloji çok gelişti ya. Eskisi gibi değil (Nilgün Göçmen).

Mutfaklarda harcanan zamanın ve emeğin azalmasını sağlayan ve yaşamı çok daha kolay kılan teknolojilerin köyde kullanıldığı görülmektedir. Köylerin uzun zamandır dışarıya kapalı yerler olmaması, kentle iç içe olma hâlinin bu durumda etkisi ortadadır. Radyo ve televizyonla başlayan internetle devam eden medya kanalları artık toplumlar ve insanlar arasındaki mesafeleri neredeyse ortadan kaldırmıştır.

4. BÖLÜM

GELENEKSEL BİLGİNİN DEĞİŞEN AKTARIM YÖNTEMLERİ

İnsanların yaşamını sürdürebilmek için başlangıçta doğayla, beraberinde birbiriyle girdiği etkileşim süreçleri neticesinde edindiği bilgiler, beslenmeden barınmaya kadar pek çok alanda geleneksel bilgi belleği oluşmasını sağlamıştır. Geleneksel bilgi belleği, sözlü aktarım ve deneyim yoluyla yaşça büyük olan kuşaktan yaşça küçük olan kuşağa aktarılmaktadır. Geleneksel bilgi belleği kavramında işaret edilen geleneksellik vurgusunun daha ziyade aktarım yolu üzerinde olduğu araştırmalarda vurgulanmıştır. Özdemir'e göre "geleneksel bilgi ve deneyim belleği eskiliği, kaynağı ve elde edilme biçiminden daha çok işlevlerine bakılarak değerlendirilir". Bilgi ve deneyim belleğinin bir sonraki kuşağa aktarılıp aktarılmayacağını yahut aktarılan neslin bunu sürdürüp sürdürmeyeceğini belirleyecek olan işlevselliği olacaktır. Çünkü "geleneksel bilgi ve deneyim belleği işlevini koruduğu sürece nesiller arasında aktarılacak yaşatılmıştır" (2018: 6, 8). Geleneksel bilginin durağan olmadığı, çağın gerekliliği ve imkânlar doğrultusunda güncellendiği, yenilendiği, işlevini yitirenlerin ise ortadan kalkabildiği gibi özelliklerinin olduğu görülmektedir.

İçinde bulunulan çağın gereklilikleri ve imkânları doğrultusunda güncellenen geleneksel bilgi belleğinde artık sadece bilginin kendisi değil aktarım yöntemleri ve yönleri de güncellenmektedir. Ancak bu sözlü aktarım ile gözlem ve deneyime dayalı aktarım yöntemlerinin tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Bu yöntemlere yeni aktarım kanalları ve mecralar eklenmeye başlamıştır.

4.1. İNTERNET AĞLARIYLA BİLGİYE BAĞLANMA

“Şimdi interneti hemen açıyor bir şeyler yazıyor ediyor. Ordan okuyon. Bu internet nereden öğrendi?” (Zeliha Erdem)

Walter Ong, “yazı ve matbaa kavramlarının varlığını bile bilmeyen, iletişimin yalnız konuşma dilinden oluştuğu kültürleri, *birincil sözlü kültür*; günümüz ileri teknolojisiyle yaşantımıza giren telefon, radyo, televizyon ve diğer elektronik araçların “sözlü” nitelikleri, üretim ve işlevi önce yazı ve metinden çıkıp sonra konuşma diline dönüştüğü için *ikincil sözlü kültür*” olarak tanımlamaktadır (2010: 23-24). Birincil sözlü kültürden ikincil sözlü kültüre geçişin önemli etkilerinden birisi bilginin aktarılması üzerinde olmuştur. Bu durumu Bill Mollison şöyle açıklamaktadır:

Yazı bulunduktan sonra insanlık bilgiyi örüntüler aracılığıyla aktarmaktan vazgeçmiştir. Modern sistemler tamamen alfabeyle ve sayıyla, sembollerle, kitaplarla ve verinin elektronik ortamda saklanması ile çalışmaktadır. Bu yöntemlerle saklanan bilgilere insan toplumlarının çoğu erişememekte, hiç kimse de bu bilgileri doğru bir şekilde anımsayamamaktadır. Yani, örüntülerden oluşan ritmik bilgi kolay hatırlanır; sembolik bilgiyi ise hatırlamak güçtür (2012: 81-82).

Sözden yazıya doğru geçişin etkilerinin Mollison’un dediği kadar keskin ve olmadığını, sözlü kültürün hâkimiyetini kolay kolay yitirmediğini söylemek mümkündür. Ancak bugün gelinen noktada ise sözlü kültür hâlâ önemini korumakla birlikte görsel kültürün baskın olduğu dijital kültür çağının varlığı sözkonusudur. Matbaa, radyo ve televizyonun yayılımının ve insanların bunlara erişiminin uzun almasının aksine internetin imkân sağlaması neticesinde dijital kültür çok kısa sürede yaygınlık kazanmıştır. İnternet kullanımının yaygınlaşmasına ivme kazandıran ise gün geçtikçe değişen ve gelişen teknolojilerle internete erişimi sağlayabilecek araç gereçlerin erişilebilirliğinin artmasıdır. Tom Chatfield’e göre, “günümüzün dijital alemini, her şeyden önce, insanların deneyimlerinin ve değerlerinin içine akıyor olması büyütüyor” (2012: 30). İnternete erişilebilirliğin yaygınlaşması daha da çok kişinin kullanmasına imkân tanırken beraberinde böylesine büyüyen dijital deneyim belleğinin de çeşitlilik göstermesine neden olmaktadır. Tüm bunlar dijital deneyim belleğini, bir bilgi edinme yolu hâline getirmektedir.

Tahtacıörencik köyünde de internet kullanımının yaygınlaşmasıyla görüşmecilerin bazılarının doğrudan bazılarının dolaylı olarak dijital deneyim belleğini, bilgi edinme yolu olarak kullandıkları görülmüştür. Ancak öncesinde, görüşmecilerin tarım ve gıdaya dair geleneksel bilgi öğrenme yollarını öğrenebilmek adına öncelikle bu işleri yapmayı kimden öğrendikleri sorulmuştur. Büyük çoğunluğu bu soruya “ebemden, dedemden, annemden, babamdan, kayınvalidemden, kayınpederimden” minvalinde cevaplar vermiştir. Ancak görüşmeler ilerledikçe ve gündelik hayat içerisinde sohbetlerde ya da birlikte bağda bahçede, mutfakta çalışılırken bilgi edinme kanallarına yenilerini ekledikleri görülmüştür.

Çocuklarını evlendirdikten sonra yılın çok büyük bir bölümünde köyde yaşamaya başlayan Hanife Özay’a tarımsal üretime dair bilgisinin kaynağı sorulduğunda “Çocukluğumdan biliyorum tabii canım. İşte çocukluğumda annemgil şey yaptığında çok tarlaya gitmesem de annemgilin yapış şeklini biliyorum.” cevabını vermiştir. Tarım ve gıdaya dair bilgisinin kaynağını, aile büyüklerinden alan Hanife Özay, yağlı biber turşusunu yaparken gelininin internetten baktığını ve birlikte yaptıklarını anlatmıştır. Alan araştırması sırasında üreticilerden Emin Devrim tarafından köyde ilk defa yetiştirilmiş brokolilerden almış olan Hanife Özay, bunlarla turşu yapmak istediğini belirterek yapımının nasıl olduğuna internetten bakmamı istemiştir. İnternetteki tarifte brokoli turşusuna şeker eklendiğini duyunca “Ne şekeri canım sarımsakla sirkedir turşunun malzemesi” diyerek itiraz etmiştir. Hanife Özay, aile büyüklerinden öğrendiği turşu yapma bilgisini yeni bir ürünle denemekten çekinerek aslında bir nevi internet aracılığıyla bilgisini kontrol etmek ve eğer farklı bir püf noktası varsa onu öğrenmek istemiştir. Hanife Özay, annesiyle birlikte yaşamasına rağmen brokoli turşusu yapımıyla ilgili annesinden bilgi almayı değil internetten bakılmasını tercih etmiştir. Böylesi bir yolu tercih etmesinin temel nedeni, brokolinin Hanife Özay’ın kendisi kadar annesi için de yeni bir ürün olmasıdır.

Ekmeyi, biçmeyi aile büyüklerinden öğrendiğini belirten Ayten Bektaş, bu süreci şöyle anlatmaktadır:

Göre göre, öğrettiler. Kayınbabam öğretti. Kaynanam da öğretti. Ekmek pişirmeyi neyi. Küçüktüm ben teknenin başına geçiyodu, kızım şöyle yap, böyle yap diyodu. Ekmeyi biçmeyi kayınbabam öğretti tohum atmayı doğru. Kayınbabam tarlaya giderke beni götürürdü. Çifti ben süredim. O bağa derleyiverürdü hayvanları (Ayten Bektaş).

Ayten Bektaş'ın "göre göre öğrettiler" ifadesi geleneksel bilginin gözlem ve deneyim yoluyla aktarımının nasıl uygulandığını göstermektedir. Ekmeye biçmeye dair bilgiyi bir yandan gözlemleyen Ayten Bektaş, öte yandan uygulamada da bunu deneyimleyerek öğrenmiştir. Böylesi bir bilgi temeline ek olarak Ayten Bektaş, farklı bilgi edinme yollarını kullandığını da şöyle ifade etmiştir:

Hani böyle Japonlar, Çinliler yapıyor ya işte pirinci. Onları görünce ben hep kendi şeyimi hatırlıyorum. Ben onları izlerim interneten bir bayan var sırtında çocukla ilaç falan yapıyo. Onları doru hep izlerim. Belgeselleri çok severim (Ayten Bektaş).

Ayten Bektaş, özellikle çeltik yani pirinç ekimi yapılan günleri özlediğini hem de tarımsal faaliyetlerle ilgili belgeselleri izlemeyi sevdiğini gündelik sohbetler sırasında da tekrarlamıştır.

Öğrendiği her şeyin kaynağını annesi, babası olarak gören Zeliha Erdem internette her şeyin nasıl olduğuna dair şaşkınlığını şöyle ifade etmiştir:

Şimdi interneti hemen açıyon bir şeyler yazıyor ediyor. Ordan okuyyon. Bu internet nereden öğrendi. Bizlerde hiç internet yok. Bizimki hep anadan babadan. Taa evvelden beri böyle gelenek gorenek... (Zeliha Erdem).

Her türlü sorunun cevabına internetten bakılmasına bir yandan hayret ederken öte yandan kendi öğrenme yoluna da vurgu yapmaktadır. Ancak Zeliha Erdem, kendisi doğrudan interneti kullanmasa da komşuları aracılığıyla internet yoluyla edinilmiş olan bir bilgiden yararlandığını başka bir görüşme sırasında anlatmıştır.

Hıdırellez dedüğümüz bir ayın mayısın altı sabahı. Onun sabahı otlardan su alıyom. Otlardan su alıyom. Ondan süt mayalayom. O maya dutuyor maya oluyoru.

Yoğurt maya oluyor. Onu süzmeye guyuyoruz. Suyundan bununla böyle maya dutuyoruz. Hıdırellez mayası diyoruz. Ben şey yapan her sene biraz gorun guruturun. Onu Nimet verdi bana. Ensekte o sudan şeyi o suyu o sudan yani maya duttum. O gabardı. Ondan sonra her sene böyle bi parça goyuyom gendim eyetecek gadar. Onu gurutuyorum. O guruyu ıslayom ondan yine maya yapıyom. Ekşi maya. Eskiden hep maya gonurdu ekmek yapıldu. Bi ekmeklik maya gonurdu. Onu böyle ıslarduk. Biraz un kuyarduk. Ekşi maya. Hıdırellez mayası evet hıdırellezin o sudan alıyon ondan yoğurd uyuduyon yoğurd maya dutuyoru o sudan. Hıdırellezi kutlamayız. Sadece Nimet de onu internetten böyle şeyden gormüşler de ondan duyduk onu da. Hıdırellezde o mayanın dutulduğunu evet. En eskiden nerden olduğu mayayı bilmiyon ki. Eskiden mayalarımız vardı. Ama en eskiden nerden olduğunu... Muhakkak böyle bir şey vardır. Neyse bayağıdır bi on yıl neyi oldu. Nimet'in gızı internetten bilgisayardan şey yapınca böyle oluyor deyli. Böyle yaptık emme hep bi şey maya bulunurdu. Onlar da böyle yayıyor. Yani bil ki eskinin insanları öyle yapmış bu mayayı. Evet eskiden nerden bulacaklar bu mayayı. O yine eskinin şeyi. Eskiden muhakkak eskinin insanları yaptı bu mayayı. Emme çoktan beyli kullanmazdık pakmayası ekmeği onlan yapardık. İlla bu tarhanaya ekşi maya konulur. Pakmaya olmaz. O ekşitmez gabardır emme ekşitmez pakmaya. Emme bu ekşir (Zeliha Erdem).

Yaklaşık on yıldır tarhana yapımında kullandığı mayanın Hıdırellez mayası olduğunu anlatan Zeliha Erdem'e köyde Hıdırellez kutlanıp kutlanmadığı sorulmuştur. Köyde Hıdırellez kutlanmadığını, bu bilgiyi aynı köyde yaşayan Nimet Doğramacı'dan öğrendiğini, ona da bu bilgiyi kızlarının internetten bakıp söylediklerini anlatmıştır. Daha önce internetin her şeyi nereden bileceğini ifade eden Zeliha Erdem, "Yani bil ki eskinin insanları öyle yapmış bu mayayı." yoksa nasıl internette olacaktı diyerek farkında olmadan bilgi öğrenme yollarına dolaylı olarak bir yenisini eklemiştir. Böylece Zeliha Erdem'in bir bilginin dolaşımının internette olsa da güvenilirliğini eski insanlara diğer bir ifadeyle önceki nesillerin bigisine atfederek ölçtüğü söylenebilir.

Zeliha Erdem'in Hıdırellez mayasını aldığını ve öğrendiğini söylediği Nimet Doğramacı, bu mayayı öğrenme hikâyesini şöyle anlatmaktadır:

5 ha 6 mayıs dağıl mı? 6 mayıs iyi bilion. O gun ben ne ederin kalkarın sabah namazımı kılınca inerin. Çayır çimen oluyor ya şurda o çimenden su alurun. Elime büyük govayı alurun. Bir tane de kepçe alurun. Sabahın çığısı. Bak bir o erke alınıyor. Hıdırellezin altısı mı dediydin altısındaydı altısında o gün alınur. O gun suyu alurun ineği sağarı ineği sağıncak südünden o suyu da süzerin tülbentten iki üç kere. Otlaron tohumu doğru giriyor ya. Otların üstünden şöyle şöyle şöyle alıyurun. Tohumu da olur. O yoğurdu mayaların o suyunan. Yoğurdu mayaların mayalanınca gari ertesi gunde torbaya koyarın onu. Onun suyuyun Allah mayasını bulmuşlar. Şimdik bizim şey mayalar var ya yalancuk mayalar şunlar. Pakmayalar ha. O mayalan tahrana yaparuz biz. Tarhana zamanına kadar durur, korun dolaba ben onu şey yapanda. Zelihaya da verün Münevver Halama da verürün. Ben bunu televizyonda gordüm. Televizyonda soylediler. Bir de Adanalılar geldi ydi tam televizyonu şey ederkene diynerkene dedi ki Nimet Abla dedi bu dedi

bak maya Allah mayası dedi şey yaptı da Baki Abi vardı Baki vardı. Bu dedi Allah mayası bunu bak iyice diyene bi dedi. Diynedim ben de televizyondan. Televizyon böyle söyledi. Onlar da yapallarımış bunu. Ben 8-10 senedir yapıyorum (Nimet Doğramacı).

Zeliha Erdem'in anlattığından farklı olarak Nimet Doğramacı, Hıdırellez mayasını televizyondan görüp öğrendiğini anlatmaktadır. Nimet Doğramacı'nın burada Adanalılar diye sözünü ettiği kişiler, Adana'dan Gündül'e dağda mevsimlik orman işçiliği yapmaya gelip çadırda yaşayan ailelerdir. Gelenlerden birisi, bu mayayı kendilerinin de yaptıklarını ve adına Allah mayası da dediklerini söyleyince bu maya Nimet Doğramacı gözünde hem kutsala bürünmüştür hem de mayayı yapması konusunda tetikleyici bir güç olmuştur. Burada mevsimlik göç ile köye dışarıdan gelen kişiler ile köyün yerlileri arasında kültürel bir etkileşim olduğunu ve geleneksel bilgi alışverişinde bulduklarını söylemek mümkündür. Köyden uzak bir coğrafyanın geleneksel mutfağına ait bir bilginin, göç ve kültürel etkileşim yoluyla köyün mutfak kültürüne eklemlendiği görülmektedir. Tüm bunlardan insanın sadece doğayla değil birbirleriyle etkileşimleri sonucunda da kültürün değiştiği, dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Evlendikten sonra köyden ayrılan ve son üç-dört yıla kadar köyde uzun süreli vakit geçirmemiş olan, köyden ayrıldığı zamana kadar da çok fazla tarım işlerinin içinde olmayan Zarife Özkök, artık ekim-dikim işlerinin içinde yer almaktadır. Tarımsal üretime dair geçmişten hatırladıkları olmasına rağmen daha çok şimdi etrafına bakarak ve deneme-yanılma yoluyla bir şeyler yapmaya çalıştığını ancak internetten ve televizyondan çok fazla şey öğrendiğini anlatmaktadır.

E şimdi bahçe olarkten çok bi şey yapmıyorum yani ben de. Gorüyoz sağdan soldan nasıl dikilir nasıl öğreniyoz. Televizyonlara bakıyoz, telefonlara bakıyoz. Oralardan bakıyoz. Böcek için kendim işte onlara çoğu zaman internetten bakmıyorum desen yalan.. bakıyom (Zarife Özkök).

Yeniliklere ve işini kolaylaştıracak her türlü bilgiye açık olduğunu belirten Mehmet Yıldız, bilgi edinme yollarını şöyle ifade etmektedir:

Teknik imkânların hepsini değerlendirdim ben. Kullanırım da yani. Yeniliğe de açığım. Vücudumu yıpratmadan o işin en kolay şekilde yapılabilecek neyi varsa

onu alırım. Onu da kullanırım. Yaparım da yani. Bu konuda bilgisi çok olan ziraat mühendisleri var. Genelde videolar çekişiyorlar. Onlardan çok izlerim mesela. İnternet bağlantı evime. Evime onun için internet bağlantı ve internetten yapacağım her şeyi araştırıyorum. Birkaç yerden farklı farklı yerlerden araştırıyorum. Ona göre yapıyorum. İşte onu mesela bizim kolektifte şu anda kullanan yok gibi bir şey. Yani vardır da belki bir belki Emin bakıyor belki Selda bakıyordur belki (Mehmet Yıldız).

Mehmet Yıldız, bu yeni yollardan edindiği bilgileri sadece kendisi kullanmamakta, köyde yaşayan başka kişilerle de paylaşmaktadır.

Şimdi birisi dedi ki patates böceğiyken dedi baş edemedim dedi. Ya Güner Ablaydı ya Hanife Ablaydı artık bilmiyorum ya. Kolayı var dedim bak o patates böceklerini topla 25-30 tane çünkü çok fazla. Topla bir kavanozun içerisine su doldur. İçine at kavanozun kapağını kapat onlar o suyun içinde ölsünler. Yirmi dört saat bekle. O ölen böceklerin özü o suya geçsin o suyu da bir litreyle beş litreyle seyrelt. Patatesler... öldürürüz bir daha da gelmezler dedim. Aaa diyor. O nasıl şeymiş öyle diyor. Şimdi ben bunu nerden biliyorum. Ukrayna kanalını izliyorum. Ukrayna Printers'da Ukrayna'da çevirisini Türkçe çevirisine bastım Türkçesini okudum. Bir de çeviriler çok abuk subuk çeviri oluyor. Ordan okudum daha neler var neler. İyotlu bilmem neli falan filan. Ordan okudum ordan öğrendim. Daha da takip ediyorum yani bir sürü şey var (Mehmet Yıldız).

Dilini bilmediği ülkelerin dahi kanallarını izleyerek tarımsal üretime dair bilgi edinen Mehmet Yıldız, bilgi edinebilmek için kendisine alternatifler yaratmaktadır.

Köydeki diğer üreticilere göre yaşça küçük olan ve çocukluğu köyde geçmiş olan Emin Devrim, ekim-dikim işlerine dair internetle birlikte başka öğrenme yollarını da kullandığını şöyle anlatmaktadır:

Sonradan tabi hani yapılan araştırmalar bilmem neler çağımızın getirdiği hani bilgiye erişim kolaylaştı artık. Ha misal hani her şey bir cehaletin, şeyin önüne geçmekle oluyor. Şimdi bilgiye erişimimiz kolay. Yani doğal tarıma gönül vermiş bir kişi olarak ufak böyle araştırmalarda en azından hani bir aramalarda, şeylerde yöntemleri sürekli görüyoruz, duyuyoruz. Kah hani seminerler oluyor. Sağ olsun hani duayan hocalarımız şeylerimiz onların seminerleri fakültelerimizde şeylerimizde... Tarım yöntemleri... Yani ta dünyanın öbür ucunda yapılan tarım yöntemini burdan hani kısa bir video ile bile benimseyebiliyorsunuz yani. O yönden de çok büyük gelişim açısından şey var (Emin Devrim).

Emin Devrim'in ifadeleri, geleneksel öğrenme yolları ve internetin yanı sıra resmî eğitim kurumları tarafından verilen formal eğitim kapsamında değerlendirilebilecek seminerleri ve eğitimleri de tercih ettiğini göstermektedir.

Görüşmecilerin bilgi edinme mecralarından internete göre, görece daha eski olan televizyonlar aracılığıyla çeşitli programlara katılan kişileri izleyerek de değişik konularda fikir sahibi oldukları alan araştırması sırasında görülmüştür. Bu kişilerden ön plana çıkanı İbrahim Saraçoğlu olmuştur.

Başka otlardan da toplayolar yavrum bu da adama yararmış bu da yararmış deyi. Şu şey var ya bi televizyona çıkan neydini o Saracoğlu Saracoğlu. Ondan bellediler şimdi hep otları şeyleri abin bile şey eder. Onun arkasına uydu da. Emme o da doğruymuş Zeliha. O Kuranı Kerimde okumuş o Saracoğlu bilgileri dini bilgileri de çoğumuş onun. De tohtorların bi yanı der abim dönüyolar Saracoğlunun ilaçlarına der (Melahat Güler).

Görüşmecilerin ifadeleri köyde pek çok konuda olduğu gibi bu çalışmanın konusu olan tarımsal üretime ve gıdaya dair bilgi edinme yollarında önemli güncellemelerden birisinin internet kullanımının yaygınlaşması olduğunu göstermektedir. Gelişen teknolojiler sayesinde üretilen cep telefonları, internet kullanımının yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Küçülen boyutlarıyla insanların kolaylıkla telefonları yanlarında taşıyabiliyor olmaları, hemen hemen her yerde internet ağları aracılığıyla pek çok bilgiye erişebilmelerini sağlamaktadır. Görüşmecilerin bilgi edinme yollarında olan tüm yeniliklere ve değişimlere rağmen birbirleri arasındaki bilgi paylaşımlarının sözlü boyutunun hâlâ önemini koruduğu görülmektedir. Özetle yazılı kültür ve görsel ve işitsel içeriğin baskın olduğu dijital kültür yeni bilgi edinme yolları sağlasa da sözlü anlatım ve aktarım yollarının varlığını sürdürmeye devam ettiği ifade edilebilir.

4.2. KILAVUZ KİŞİLER

Aile büyüklerinden öğrenilen bilgilere televizyon, internet gibi mecralar yoluyla yeni bilgiler eklendiği ya da kimi zaman da geleneksel bilgilerin güncellendiği görülmektedir. Bu bilgi kanallarına eklenen ve araştırma sırasında sayısız kere adı anılan kişi, TADYA Kolektifinin kurulmasında ve sürdürülmesinde de öncülük yapan Ceyhan Temürcü'dür. Köyde yeni üretilmeye başlanan bir tarım ürünü, yeni toplanmaya başlanan bir bitki ya da yeni kullanılmaya başlanan bir tarım yöntemini nereden ya da kimden öğrendiniz sorusunun cevabı, hemen

hemen her defasında Ceyhan Temürcü'yü işaret etmektedir. Bu cevaba bazı zamanlar da Ceyhan Temürcü'nün eşi Nihal Temürcü de eklenmektedir.

Valla ben... Hayvancılığı da iyi... Ben çekirdekten büyüdüm ya. Tarımı da ben kendim yapıyordum. Ceyhan Hocam da sağolsun geldi 14-15 senedir işte o geldi bize yardımcı oldu. Şöyle yapın adını bilemediğimiz tohumları ondan aldık. O Bursa'dan getirdi. Bir sağda soldan getirdi. Önceden kendim biliyordum babadan babamdan biliyordum. Babamdan biliyordum evet babam öldü. Babam da bu sebze işini çok severdi. Az ekerdi öyle biz gibi fazla şey ekmezdi o. Öyle büyük nerde öyle büyük alan yok. Babam da pirinci çok ekerdi ama pirinci. Ben babamdan öğrendim bu sebze işlerini, işini yani. Sonra Ceyhan Hocam yetişti o da bize yardımcı oldu mesela. Mesela tohumlardan bulamadığımız tohumlardan aldı geldi. Sağ olsun o, biraz destek (Tahsin Mumcu).

Tarıma dair bilgim var. Hani öğrenme kanallarım da şey küçükken annemden babamdan ya da ne bileyim teyzemden gördüklerim yani. Ben ilk bu şeye başladığımda yani Ceyhan Hocalarla birlikte başladı sanırım 2010 yılı falandı. O ara ben köyden uzaklaşmıştım bir nerden baksanız liseden sonra daha da köye gelmedim yani. Bir on yıl falan da öyle geçmiştir. Ya ben ilk elime kazmayı ya da ne bileyim küreği aldığımda dedim ki ben bu işi yapabileceğim mi falan diye düşündüm yani. Biz dedim ne yapıyoruz yani traktörle tarlayı sürüyoruz. Ne bileyim çapalar, kazmalar, kürekler. Yani. Sonra baktım bir tane de şey vardı. Bir arkadaşımız vardı yine ODTÜ mezunu Orkun diye bir çocuk. O da geldi köye yerleşmişti. Biz onla ikimiz birlikte iki acemi böyle yani bir şeyler yapmaya çalışıyorduk. Bu ilk önce eski pirinç tohumlarını canlandırmaya falan çalıştık. Canlandırdık da. Özel yataklar yaptık. Bu Çinliler gibi tek tek elle diktik falan böyle. Fide şekline getirdik. Bunu öyle yapmayı internetten o zaman... Yani baktım yapabiliyom ben bu işi yani. Çok zor... bildiğim bir şeymiş zaten. Bildiğim bir şeymiş. O zamandan beri hemen hemen her yıl arada boşluk oluşsa da yani ekip biçiyoruz. Toprakla uğraşyoruz yani. Bir şekilde geçinmek için. Ben daha çok zevk aldığım için yapıyorum (Fırat Şener).

Sinirli otu öksürüğe iyi geliyor, bacak ağrılarına. Ceyhan hocadan Nihal abladan öğrendim. Şurubunu yapıp Nihal abla getirdi. Ebegümece. Isırgan çorbası yaptı getirdi Nihal abla. Önceden bilmezdim yapmazdık (Şükran Demiroğlu).

Görüşmeciler tarım konusundaki temel bilgilerini aile büyüklerinden aldıklarını belirtmelerine ek olarak Ceyhan Temürcü'yü bu süreçte bilgi aktarım yolu olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Buradaki ifadeler Ceyhan Temürcü'nün işaret edildiği görüşmelerin küçük bir kısmını göstermektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de Ceyhan Temürcü adının görüşmeciler tarafından pek çok hususta yinelendiği görülmektedir. Ceyhan Temürcü, özellikle kolektife dâhil olmuş olan üreticiler için bir nevi kılavuz kişi olarak görülmektedir. Bu noktada Ceyhan Temürcü ile yapılan görüşmelere ve gözlemlere dayanarak kendisinin böyle bir misyonla hareket etmediğini belirtmek gerekmektedir. Üreticilerle kurduğu ilişkide hiyerarşiye yer vermediği gibi karar mercii olmamak konusundaki ısrarı, kararların kolektif üyeleri tarafından ortaklaşa alınması

konusundaki gayreti, araştırma süreci boyunca gözlemlenmiştir. Ceyhan Temürcü başta olmak üzere kolektifin kent ayağında olan kişileri “postmodern yereller” (Özdemir, 2022b) olarak adlandırmak mümkün olabilir. Özdemir, kentlinin yerele gidişinin Osmanlı döneminde zorunlu görevlendirmelerle, Cumhuriyet döneminin başlarından itibaren ise yereli aydınlatma ve kalkındırma amacı taşıdığını belirtmektedir. Tersine göç olarak adlandırılan, kentlinin yerele “gönüllü göçü” ise son çeyrek asırda artan bir olgudur. Böylesine bir göçü gerçekleştirilen postmodern yereller, yerel geleneksel ekolojik bilginin, bağlamın ve kültürün canlandırılmasını sağlamaktadır (2022b: 6). Özdemir’in sözünü ettiği yeniden canlandırma meselesinin izlerini, Ceyhan Temürcü başta olmak üzere pek çok kişinin, köyde yerel çeşitlerin, geleneksel tarım yöntemlerinin, hatta yerel mutfağa ait bazı yemeklerin yeniden hatırlanılması, yapılması ve uygulanması konusundaki çabaları üzerinden görebilmek mümkündür.

Babamdan öğrendiğimiz şey vardı arap sabunu gibi vardı şey ızgırca mesela o da olur. ızgırcan da olur. Babam onu bilirdi eskiden. Onu koyuyon bir sene duruyormuş şeyin içinde suyun. O suyu döküyön. Makineyнен sık onu. O da öldürüyo işte. Doğal ilaç ya ızgırca onun suyunu. Onun yemeğini de yapıyolar, salatasını yapıyorlar. ızgırcayı biliyo musun sen adamı dalayo böyle. O da çok iyi bir şey yani (Tahsin Mumcu).

Tahsin Mumcu'nun babasından öğrendiğini ifade ettiği uygulamada zirai ilaç yerine kendilerinin hazırladığı bir karışım sayesinde doğal yollarla zararlılarla mücadele ettiği anlaşılmaktadır. Köyde sınırlı boyutta da olsa geçmişten bugüne kalmış bir uygulama örneği olarak ısırganı tarımda ilaçlama yöntemi olarak kullanan başka üreticilerin olduğu da alan araştırması sırasında görülmüştür. Zarife Özkök ise zararlılarla mücadele için ısırgan ilacının nasıl hazırlandığını köyde bir nevi kılavuz kişi olarak görülen Ceyhan Temürcü'ye sormuştur.

Köye dışarıdan bilgi aktarımını sağlayan diğer bir kişi de eskiden köyden sorumlu olduğu belirtilen “Ziraatçı Abdullah Bey” olmuştur.

Bak bak Zeynep böyle basra böceği var ya bit deriz biz. Ateş külünü hemen tül beze kor salla sallayıver. Onun ilacı o. Aslında bu ettükleri ilaç da börtü böceği topluyor o ilaç. onu yapmıyorlar da gidiyorlar şeyi alıyorlar. Ne kadar etkisi var o ilacın biliyon sağlığa zararlı işte o ilaç. Tavuk gübren de yasak. yok elmaya da olur patlıcana, bibere, bamyaya her şeye oluyor. Çok adama dedim. Mehmet'e da dedim. Mehmet'in orayı bu basra böceği sarmış bu siyah böcekler. Bu fasülyelerde

çok olur patlıcanlarda bamyalarda çok oluyor böyle. Damarını emiyor böyle yaprağın altında olur, bazısı üste çıkar simsiyah bazı yeşiller de oluyor. Biz ona Basra böceği diyoz da bazıları da bir hoş bir şey diyor ona ya neyse bit diyorlar. Bizim ODTÜ'lüler bir şey diyor da. Bu ateş külü var ya onu şeyi o. İlaça ne gerek var. Onu bize ziraatçı var bizim gitti. Abdullah Bey Gündül ilçesindeydi gitti. Bize Abdullah Bey dedi. O zaman Abdullah Bey de vardı Gündül'de ziraatçı. O dedi. Abdullah Bey çok iyiydi bak. Gündül'de görev yaptı o bizim ziratta (Tahsin Mumcu).

Daha önce de sözü edilmiş olan Gündül'e ormanda mevsimlik işçi olarak çalışmaya gelen Adanalı aileler de köydekiler için yeni bilgilerin edinildiği bir kaynak olmuştur.

Şimdiki iyi. Bir de Adanalılardan şey öğrendim şırdan mayasını. Onlar hep ondan yapıyorlar. Peyniri şırdan mayasıyanan yapıyollar. Hava'ya doğru şey ettim ben kurduverdim o kadın kuruverdi dün bize gelen var ya Melek. Şırdan gatiyollar. Kurban oldu muydu ben onlara hep şırdan toplayorum kurban kesenlerden. Onlar çok kullanıyor. Tekrar kullanıyon he. Ben bu sene attım dedim. ne attın dedi. Ona nohut gatiyon şey incir gatiyon cerez gatiyon şeker.. Şeker gatiyon, şırdan gatiyon içine, keçiboynuzu gatiyon. Öyle teee çok şeyler gatiyon gatiyon hah. Onu aldıkça bir kepçe aldın mayaladın ya o ettüğün peynirden bir kepçe kuyuyon üstüne. Çoğalıyor o. Devamlı öyle et et o şey yapıyor. Onunulan peyniri güzel oluyor. Biz bundan üç dört dımla dımlaturuz mesela şu hazırdan ya ondan kepeynen kuyuyon şöyle. Yemek şeyi var ya şu şeyler Beypazarı'n Nallıhan köyü de orda da yapıyollar bundan (Nimet Doğramacı).

Nimet Doğramacı, Adanalı aileden öğrendiği şırdan mayasını kullanmaya devam etmektedir. Araştırma sırasında Adanalı aileyi evinde misafir eden Nimet Doğramacı, şırdan mayası yapımıyla ilgili bilgisini tazelemek adına kendilerine yeniden maya yapımını anlattırılmıştır. Böylece geleneksel bilgi belleğinin aktarımında kılavuz kişilerin sadece köyün içinden değil dışından da olduğu görülmüştür. Köye dışarıdan gelenlerle köydekiler arasında gerçekleşen kültürel etkileşimler köyün yerel mutfağına yeni ürünlerin ve bu yeni ürünlerin yapım tekniklerinin dâhil olmasına neden olmuştur.

4.3. "TERS AKTARIM": TORUNDAN NENEYE, GENÇTEN YAŞLIYA

İnsanların, toplumların içinde buldukları doğayı gözlemlenmeleri ve deneyimlenmeleri neticesinde elde ettikleri, geleneksel bilgi belleğinin güncellenebilmesini sağlayan, bu belleğin her kuşak tarafından bir sonrakine aktarılıyor olmasıdır. Böylece her kuşak kendisine aktarılan bu bilgiyi yaşadığı bağlama göre kendi gözlem ve deneyimlerini de ekleyerek güncellemeye,

sonraki kuşağa aktarmaya devam etmektedir. “Kuşak benzer deneyimlere, yaşantılara, belirgin özelliklere, duygu ve düşüncelere, eğilimlere, özetle diğerlerinden ayrılan ortaklıklara sahip olanlar bütünü olarak tanımlanabilir” (Özdemir, 2019b: 131). Özdemir’in kuşak tanımı, her kuşağın kendi deneyimleri ve içinde bulunduğu şartlara göre tanımlandığını, kendisinden önceki ve sonraki kuşaklardan da farklılıkları bakımından ayrıldığını göstermektedir.

Geleneksel bilginin kuşaklarası aktarım özelliğinden hareketle aktarım yönünün büyükten küçüğe doğru bir eğilim gösterdiği önemle belirtilen bir noktadır. Edinilen bilginin yaşla ve deneyimle doğru orantılı olarak arttığı inancı, aktarımın da yönünü belirlemiştir. Geleneksel bilgi belleğinde deneyimin yerinin yadsınamayacağını kabul etmekle birlikte bu bilginin yönünün artık tek taraflı olmadığı, küçükten büyüğe doğru tersine bir aktarım da olduğu söylenebilir. Makbule Uysal Olcay, kadınların mutfak konusundaki bilgilerinin kuşaklararası aktarımını temele aldığı doktora tez çalışmasında, yaptığı görüşmelerden hareketle bu aktarımın genç kuşaktan yaşça büyük kuşağa doğru bir yön almaya başladığını belirtmektedir. Ters aktarımı, “bilgi aktarılması gereken kuşağın aslında kendisinden önceki kuşağa bilgi aktaran rolünü edinmesi” olarak tanımlayan Uysal Olcay’a göre bu durum, “geleneksel bilgi edinme sürecinde yaşa bağlı silsilenin ve öğrenme sürecinde kullanılan ortak deneyim alanının dağılması anlamına gelmektedir” (2023: 161). Özdemir, kuşaklar arası aktarımın tek yönlü ve boyutlu yapısının tartışmalı bir konu olduğunu belirterek kültür aktarımı ve öğretimi yerine kültürel paylaşım ve deneyim terimlerinin kullanılabilirliğini önermektedir (2019a; 2019b: 128). Kuşaklar arası aktarımın yönünün tartışmalı bir konu olması hususu akılda tutulacaktır. Ancak yaşça büyük olanın deneyim ve bilgisine bağlı olarak “otorite” kabul edilmesindeki yapının çözülmesini gösterebilmek adına alan araştırması sırasında karşılaşılan örnekler “tersine aktarım” kavramı üzerinden değerlendirilecektir. Araştırma sırasında çok sayıda ters aktarım örneği gözlemlenmiş ve görüşmelerde de bu duruma örnek teşkil edebilecek anlatımlar olmuştur.

Ters aktarımın daha çok torundan neneye veya dedeye, çocuktan anneye veya babaya olduğu görülmüştür.

Başkalarından, televizyondan... telefonlara bakıyollar şimdik kızlar bebekler onlar söylüyorlar. Ha bu böyle bu böyle deyi şimdik işte benim tarlada çiçek var ya şurda var. Ne derlermişti. işte o ha onlar mı içiliyormuş. Kızlar söyledi işte. Berkay baktı da. Bir de benim tarla hep bir şey çiçek ya şurda da var ya karşıda. Onların ince ince tohumları var. Onun yaprağı kavrulur çorba yapılırmuş kavrulur yenirmiş. Hep boşa giderdi ben topladım topladım da atacağdım anneanne dedi benim Berkay bakmış şeye... Torun. Onların dedi şeyi dedi simitlere, pastalara, börekler ekiliyormuş. Toplayacam gari çuvala koyacan. Şeyini tohumunu çıkarıcan, şey yapacan. Tohumunu kullanıyorlarmış ha. Ha internetten bakmış. Ebeden dededen ne görürsek onu yaparduk yavrum oydu. Şimdi de gayi bilgisayardan küçük çocuklardan bilgisayara bakıyolar televizyona bakıyollar. Onlardan öğreniyoruz hep şimdik (Nimet Doğramacı).

Bir zamanlar “ebeden dededen ne görürsek onu yaparduk” diyen Nimet Doğramacı’nın artık küçük çocukların internetten bakıp kendilerine bilgi verdiklerini anlattığı ifadeleri, kendisinin de aktarım yönünün değiştiğinin farkında olduğunu göstermektedir. “Dünyayı algılama ve değerlendirme biçimleri ve araçlarıyla birlikte sosyo-kültürel yaşam ve nesiller de değişmektedir” (Özdemir 2019b: 130). Nimet Doğramacı’nın ifadeleri bu değişikliğe ve “kuşaklar açısından (...) dijital çağda dünyaya gelen *doğuştan dijitaler* ile öncesinde yetişenler arasındaki ayrım”a (Chatfield, 2012: 12) işaret etmektedir. Üreticilerin, köylülerin torunları, “doğuştan dijitaler” olarak kendi çağlarının bilgi kanalları aracılığıyla edindikleri bilgileri kendilerinden önceki kuşaklara aktarmaktadırlar.

Alan araştırması sırasında Hanife Özay ile birlikte biber turşusu hazırlarken kavanozlara biberleri ve sarımsakları doldurduktan sonra top karabiber ve defneyaprağı eklemiştir. Bunları neden turşuya eklediği ve nereden öğrendiği sorulduğunda eskiden bildikleri ve yaptıkları bir şey olmadığını, gelini Hatice Kıray’ın güzel koku verdiği için eklemesininin iyi olabileceğini söylediği cevabını vermiştir.

Köyde yaşça büyük olan üreticilerin kendilerinden çok daha genç üreticilere ekim-dikim, tarımda zararlılarla mücadele gibi çeşitli konularda danıştığı

gözlemlenmiş ve görüşmeler sırasında da pek çok bilginin kaynağı olarak bu kişilerin işaret edildiği görülmüştür.

Sarımsak, soğan kabuğu kendi yaptığımız acı biberi yani pul biberi kaynatıp tavuklara veriyoruz yağlanmasını engelliyormuş. Mehmet söyledi bunu bize. İnternette görmüş. Eskiden yoktu böyle bir bilgi (Hanife Özey).

Ben acı biber döküyorum böceklenme olmasın diye. Ben bunu Mehmet Yıldız'dan öğrendim (Semiha Kutlu).

Alan araştırması sırasında kavunlarının daha olgunlaşmadan çürüdüğünden şikâyet eden Zarife Özkök, bu konuda ne yapması gerektiği konusunda kendisinden yaşça küçük olan üretici Emin Devrim'e danışmıştır. Problemin çözümüne yönelik Emin Devrim de "kavuna seneye ekerken kükürt ekle" cevabını vermiştir.

Emin Devrim'in kendisinden yaşça büyük kişiler tarafından bir nevi kılavuz kişi görülmesinin bir başka örneği de alan araştırması sırasında patlıcan doğramaya desteğe gittiğim Hanife Özey'in evinde gerçekleşmiştir. Hanife Özey'in bahçesinden topladığı patlıcanların içinde henüz tam olgunlaşmamış, küçük patlıcanları gören annesi, patlıcanları neden böyle küçük küçük topladığını sitemkâr bir şekilde sorunca annesine kendisinin toplamadığını, bu şekilde yere düşmüş oldukları cevabını vermiştir. Hemen arkasından gizli bir şekilde kılavuz kişi olarak görülen Emin Devrim'in hangi boyuttta olursa olsun büyümeye başlayan tüm ürünlerin toplanması gerektiğini yoksa ardından gelecek olanları engelleyeceğini söylediğini, o yüzden kendisinin ürünleri topladığını anlatmıştır. Ardından da annesinin duymaması gerektiğini duyarsa kızacağını şimdi bu durumu ona açıklayamayacağını eklemiştir. Buradan anlaşılacağı üzere kılavuz kişi olarak görülen Emin Devrim'in bilgisi, bir önceki neslin bilgisine yeğ tutulmuştur. Oysaki Kaplan, doktora tez çalışmasında "ataerkil-geleneksel" toplumlarda yaşlı kadınların "otorite" sahibi olarak söyledikleri her şeyin ve her bilginin değeri olduğunu ifade etmektedir. Burada yaşlı kadınların hem yaşına hem de bilgisine olan hürmetten kaynaklanan bir saygı gösterme durumu söz konusudur (2008: 80-81). Lefebvre de toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmeksizin yaşamın, yaşamdan ölüme dek süren döngü ve ritmlerin bütününden oluştuğu ve kuşakların birbirini izlediği dönemlere işaret ederek ölüme uzun süre meydan

okuyanların diğere bir deyişle yaşlıların bilgisinin hâkimiyetinden söz etmektedir (2015: 55). Ancak Hanife Özay'ın ifadeleri geleneksel bilginin yaşça büyük kişiler tarafından muhafaza edildiğı ve aktarıldığı düşüncesinde çözümlerin olduğunu göstermektedir.

Araştırma sırasında gözlemlenen veya görüşmeciler tarafından ifade edilen tüm bu örnekler, aynı zamanda kuşaklarası kültürel etkileşimi göstermektedir. Özdemir, her kuşağın kendine özgü kültür yaratma, paylaşma ve deneyim biçimlerini olduğunu belirtmektedir. Önceki kuşaklar gelenek kültürü kalıpları, son iki kuşak ise teknolojik altyapılı popüler- tüketim kültürü kalıpları içerisinde yaşamını sürdürmekte, bu durum da kuşaklararası farklılıkları göstermektedir. Kuşaklar arası farklılaşmayı meydana getiren ise toplumsal, ekonomik, teknolojik, siyasal ve kültürel bağlam farklılıkları olmaktadır (2019b: 126-127). Tahtacıörencik köyüne bakıldığında da tarım özelinde geleneksel bilgi belleğine dair uygulamalarda, yaşanan problemlere çözüm arayışlarında yaşça büyük olan kuşaktan edinilen bilginin değerli görülmesiyle birlikte değişen bağlamın ve imkânların farkında olunarak yeni bilgiler ve bilgi edinme kanalları konusunda bir tutuculuk olmadığı görülmektedir. Bunu sağlayan aslında yine gözlem ve deneyime verilen önemdir. Örneğın yukarıda Semiha Kutlu'nun Mehmet Yıldız'dan öğrendiğı böceklenmeye karşı kükürt kullanılması bilgisini güvenerek kullandığı görülmektedir. Çünkü bilgiyi aldığı kişi tarafından bu bilginin uygulandığını ve olumlu sonuç alındığını gözlemlemiştir. Özetle tarımsal üretime dair geleneksel bilgi belleğı, burada, kimi zaman büyükten küçüğe kimi zaman küçükten büyüğe kimi zaman da akranlar arasında paylaşılmakta, aktarılmakta, yeni imkânlar ve bilgiler doğrultusunda güncellenmektedir.

5. BÖLÜM

BİR GIDA TOPLULUĞU HAREKETİ OLARAK TAHTACİÖRENCİK DOĞAL YAŞAM KOLEKTİFİ (TADYA) VE ETKİLERİ

Çalışmanın konusu insan, kültür ve çevre üçgeninde değişen bağlamın ve şartların etkisiyle geleneksel bilginin kendisinin ve aktarım yollarının dönüşümüdür. Bu dönüşümün somut bir örneği olarak Tahtacıörencik köyünde dönüşüme dair geçmişten bugüne olan uygulamalara, tarımsal üretim ve gıda konusu özelinde odaklanılmıştır. Köyde bulunan Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifinin de dönüşüm sürecinde etkisinin çok yüksek oranda olması nedeniyle bu çalışmada bir bölüm olarak yer alması gerekmiştir.

5.1. TADYA'YA GİRİŞ HİKÂYELERİ

TADYA Kolektifi'nin hâlihazırda köyde varlığını sürdürüyor olması ve kolektif kapsamında ne tür faaliyetlerin yapıldığı kadar, kurulmasını hazırlayan süreçler de bu çalışma için önem arz etmektedir. Bir gıda topluluğu olarak TADYA, adından da anlaşıldığı üzere kolektif bir yapıya sahiptir. Böylesi bir yapı, ortak karar alma ve ortak bir eylemlilik hâlini gerektirmektedir. Kolektif yapısına referansla oluşumuna dair ortak bir kuruluş hikâyesi vardır. Bu hikâyeye alan çalışması bölümünde değinilmiştir. Ancak, bu ortak, diğer bir deyişle kolektif hikâyeye kadar, üreticilerin kolektife başlama hikâyeleri de önemlidir. Görüşme yapılan her bir üreticinin hikâyesine kulak verilerek, tüm üreticilerin ortak bir kategori altında ele alınması yerine her birinin bu yapı içerisinde birer özne olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Böylece kişilerin ortak deneyimlerine olduğu kadar kişisel deneyimlerine dayanan hikâyelerinin biricikliği de vurgulanmış olacaktır.

Ekin, arpa ektük nohut ektük kara yem dediğimiz onu ektük hayvanlar için. Çiftçiliğe başladuk yani. Ondan sonra da evin önünde ufak tefek bahçem vardı. Sebzeyi kendi göre sebze yetiştiriyordum. Domates, biber, fasulye... Evde ne yiyecez onları yapıyorduk yani. Kendimize yemelik. Satma niyetimiz yok zaten.

Satmayı düşündüğümüz yok. Nohuttan ticaret yapıyordum. Çok ekiyordum çünkü. Nohudu haddinden fazla ekiyordum. Hayvancılık ufak tefek vardı. İlaçsız, yerli tohum hepsi. Yerli tohum yapıyorum benim çocuklarım bile bana kıziyordu yani. Sen neye böyle yapan. Elinkinde 30 kilo domates var seninkinde 3 domates var. Sen üç domatesi bekliyon. Oğlum benimki onlardan kıymetli derdim. Kendim yemek için yapıyom zaten. Ceyhan Hocagil de geldi ODTÜ'den. Burda gezip bir arazi aldılar. Sinesekisinden arazi aldılar. Sekiz kişilerdi. Ondan sonra burda gezdük bahçeleri filan dolanduk. Eve çıkıyoz yemek yiyoz da fakat bahçeye koymuyom. Yok benim bahçede verim yok diyorum. Benim bahçede bir şey yok diyorum yani. Yani girip baktuğuna değmez diyorum. Çocuklar kızıpdurur başa. Verim yok. O kadar şey de bilmiyoz. Ziraate gitsen bize hibrit tohuma yönlendiriyor. Ben eski tohumlardan yetiştiriyordum. Eskiden beri evde vardı. Annemden babamdan kalma vardı, onlardan. Hoca bir gün geldi girecem ben dedi. İsrar etti. Ben bahçeyi gezeceğim dedi. Bahçeye girdi daha hiç domatesi verime neyin bakmadı. Anam vay dedi bu benim aradığım bu dedi. Elini domatese değer değmez. Ama bir koku var bahçeye girdü üstüne sürttü ya. Mis gibi kokuyor. Benim aradığım bu dedi. Bunu çoğalt sen dedi. Domatesi yedi bayıldı orda domatesi yediğüne. Bu ne ya dedi bu kadar güzel mi olur. Dedim hocam ben yerli tohum yapıyorum. Özenmiyorum da yani ne olursa onu alıyorum. Yani fazla olsun versin diye bakmıyorum. Ben kendime göre yapıyom. Ya sen bunu çoğaltıman. Hoca çoğalttın ne yapacın çoğaltınca. Sen bir çoğalt da karışma dedi. Tamam dedim. Üç dönüm neyi bir ektim kendime o sene. Üç dönüm. Yetmedi gine yetmedi. Üç dönüm yetmedi. Onlara yetmedi. Geliyolar alıyorlar. Ticaretini yapmaya... Onlar gelip kendi toplayı kendi alıyor. Tarlaya girip çapa yapıyor. Bahçemde çalışıyorlar otları yoluyorlar. Eşleri de var. Kendileri çalışıyor. Otunu filan kendileri yapıyor. Ondan sonra sebzeyi de alıp gidiyorlar. Parasını ödeyip gidiyorlar. Ondan sonra dediler sen bunu çoğalt. Dedim benim yapacağım üç dönüm. Ben fazla yapaman. Başka adam bulam. Adam bulduk. Tahsin Mumcu'yu bulduk. Emin'i bulduk. Ondan sonra... Hatta ondan sonra tohumları ben verdim. Tahsin Mumcu fideyi yetiştirür Tahsin Mumcu. Fideyi o yetiştirir. Ordan fideleri aldık Eminlen biz yapmaya başladuk. Üçer dönüm de onlar yapıyor. Üç aile olduk. Üçümüz de yetiştirmedük. Yine yetmiyor. Talep çok. Daha versek daha talep çok. O zaman TADYA yok. Kardeş bitkiler, DBB deyi bir şey var. Başka öyle şey yok yani. Ondan sonra baktuk yetmiyor. Mümkün değil. Köyden adam aramaya başladuk. Sevim'i bulduk. Ondan sonra Serkangil girdi Köse'nin şey Sevim'in hani oğlu neyi... . Ayrancı pazarına gidiyorduk oraya gidiyorduk. Fırat Şenergil girdi. Sevim girdi beş olduk zaten. Tahsin, Emin, ben beş olduk. Ta ondan sonra işte devam ettik bunlar girdi. TADYA'yı işte sipariş, gelen giden çoğudu buraya. O diyor toptan bize ver tarladan bize toplam götürüm. Öyle olmaz dedük. Yani çok gelmek isteyen vardı. Öyle olmaz dedük. Ne yapcaz. Öyle olursa bak karıştıruruz burayı hesabı. Biz bunu site olarak TADYA olarak kuralım. TADYA olarak isim koymadık da yani doğru bilinçli beslenme veya kardeş bitkiler diye bir şey kuralım. Ordan internet üzerinden satış yapalım. Adamlar hep çok buraya gelürse biz burayı karıştıruruz. Çok olmasın istemezük yani. Ya azar azar yavaş yavaş alışalım. Bir anda yığıldı mı napcaz. Bir de adamları ağırlamak lazım bakmak lazım. Geldi rezil oldu ne yapacak adam burda. Buraya geldi aç kaldı. Yatacak yer bulamadı napcaz. Ayarlı dengeli gidem ki dedim yani şey olmasın. Sonra rezil olmayam. Öyleylen oldu yani. TADYA'yı öyle kurduk (Adem Kurtuluş).

Şimdi kolektif olarak ilk başta başlamadık yani Ceyhan Hocayla. Şey olarak başladık yani bir aile iki aile Ahmetler, Seldalar, Tahsin Amcalar, ondan sonra Seldalar süt ve yumurtayla başladı sanırım. Tahsinler zaten sebze, fide filan öyle başladılar. Daha sonra bir süre böyle biz yani şey olarak kapı kapı dolaştık Ceyhan Hocayla birlikte. Müşteri yani şeyini oluşturmaya başladık. İlgi çekmeye başladık daha sonra yani insanlar şey yapmaya başladı. Bu işin şey noktası herkesin böyle katılımının sağlanma noktası Çankaya'da neydi o pazarın adı organik bir pazar vardı. Tam Emniyet Genel Müdürlüğü... Ayrancı pazarı. Çankaya Belediyesi orda bize tezgâh verdi. Yani bütün dedi köyde ne kadar üretici varsa gelsin burda

bedava tezgâh açsın. Ordan sonra yani biz İbrahim'le gitmeye başladık işte ne bileyim arkamızdan Tahsin Amca geldi. Köydeki insanlar bunu gördü. Hani köyde herkes tarım yapıyor. Çok küçük ya da çok büyük. Köydeki insanlar bunu gördü. Tabii en başta bize şey yapıyorlardı hani ilaçsız tarım mı olur. Çünkü öyle bir şey oturmuş yine de insanların şeyine. Ondan sonra müşteri artmaya başlayınca herkes pazara yöneldi. Pazarda... aslında biz TADYA müşterisini en temelde yüzde yetmişini o pazarda kazandık. Çünkü insanlarla birebir anlatıyorsun gösteriyorsun tarif ediyorsun bunu nasıl yapıyorsun bu ne işe yarıyor falan. Köyünüz nerde gelelim falan filan. O şekilde müşteri çoğaldıkça üretici de çoğaldı. Daha sonra böyle bir kolektif yapıya büründü. Yani herkes bir şeyler yaptı herkes bir şeyler getirdi herkes bir şeyler satmaya başladı. Hâlâ da şey oluyor yani büyüyor. O şekilde başladık (Fırat Şener).

Biz kaç senesinde Ahmetgillen birlikte işte. İlk önce biz vardık, Hüseyin, Ahmet, ben, Seda. Sedağil neyin Ankara pazarına çok gittiler. Çok ben dolma yapardım. Seda yarımca yapardı. Neler yapardı, bazlama. Becerikliydi Seda. Seda hamurunu çok güzel yapar. Bir de çabuk yapar. Ahmetgil, biz. İlk başta iki kişiydik. Adem Amca. İşte bunlar vardı hepimiz. İki aileydik. Yalanım yok yanlışım var. Yani üçümüzdük herhâlde. Ondan sonra millet kalktı işte neymiş de organik neymiş bilmem ne falan diye çok dışlayan oldu. Biz falan onları hiç dinlemedik. İşimize baktık. Yani o neymiş ya bırakın şunu falan bilmem ne. Ya işte köyün içinden birileri işte. İstemiyolardı. Ya ne biliyim istemediler yani bunu. Biz karıştırmadık ki zaten. Biz bildiğimiz türküyü çağırdık. Onlar öttü durdu. Biz ilen başa çıkmadılar sonra (Ayten Bektaş).

Tabi zaten içimizde aklımızda zaten hep hani şey vardı. Hani eskilerin tadı yok eskilerin tadı yok. Hani biraz bi yani konvansiyonel tarım da yapsak ufak bir alanda işte şunun tadı çok güzeldi falan. Hani eski yerli karpuzumuz olsun kavunumuz olsun hani onları ekiyorduk, yapıyorduk. Sonra baktık hani TADYA'nın ilkeleri hani tanıştık sağ olsun insanlarla karşılaştık tanıştık kaynaştık. Yani bizim yapmak istediklerimizi yaptıklarını gördük. Yani o şekilde bir yolculuğumuz başladı. Ha bizim de hani ne nasıl yapılır nasıl yetiştirilir? Şöyle yapılırsa daha doğru olur. Veya hani bölgesel olarak farklılıklar gösterir ekiminde, dikiminde, bakımında. O konuda hani paslaşarak fikir alışverişinde bulunarak giriştik. Yani memnunuz hani kaygısız, tasasız tarım yapıyoruz. Hep böyle endişe duymadan (Emin Devrim).

İşte kendim şeyleri işte şu. İlk önce biz neylen başladık. Cüneyt oğlum şey yapınca işte ortak şeyi hayvan aldık enişteyle beraber ablamın kocasıyla. Kars'tan hayvan getirdiler işte kesim için, kurban için. Onlan başladık. Köyde bir on, on sene oldu. İki sene öyle bir yaptık hayvancılık. Ceyhan Hoca da gelip şey yapıyordu işte etlerimizi şeycilere götürüyordu TADYA'ya, DBB'ye götürüyordu satıyordu. Sucuk yapıyoduk, et kesiyoduk, kıyma yapıyoduk. Hayvancılıkla başladı bizim bu iş. Ceyhan Hoca ile tanışmamız hayvancılıkla başladı (Hanife Özey).

Ben işte burayı yaptım da kendi ihtiyaçlarımızı karşılayalım kendi yiyeceğimiz meyvemiz olsun çeşit olsun düşüncesiyle yaptığımızda işte kaç sene oldu 2013'ten 2018'in sonuna doğru beş yıl geçmişti ki Ceyhan Temürcü ile tanıştım ben. Ceyhan Temürcü hoca geldi buraya. Bizi de bu kolektife dâhil etmek isteyince biz de tamam dedik. Sonra işte birkaç pazara gittik Ankara'da. Sonra işte Gündül'de pazar kuruldu. Burdan ürettiğimiz fazla ürünlerimizi götürelim değerlendirelim düşüncesiyle götürdük. İyi kötü sattık (Mehmet Yıldız).

İki sene mi oldu gireli işte. Teeey ben ilk önce ben peynirciydim yavrum. Peynirci teyze deller. Sütümü, peynirimi benim hep onları götürürdüm. Ceyhan değil de Ceyhangil götürür de neydi o Sedağil. İlk önce sütülen peynirimi taşıdılar hep benim. Hıı. Ankara'ya... taaa başladuğunda başladım ben. Sonra da bizim Yunus başladı. Onlar bir bırakınca. Sütümü peynirimi yağı mı o götürdü. Böyle başladım şey yaptım da. Ceyhangil götürürlerdi domates gurumu elma gurumu satıllardı. İnternet siparişi olduğunda da vardım işte. Gatıldım veriyordum. Adaçayı

veriyordum, turşu veriyordum garışuk turşu böyle. E işte biraz bir şey sattık (Nimet Doğramacı).

Yeni girdim daha TADYA'ya mart, nisanda mı girdim. Ha Hanife'ye şey yapıyodum gozleme, çöreği yapıyodum. Bir iki senedir yapıyodum o yetişemiyodu yapamıyodu. Çöreği yapıyodum yani. Kendim girdim. Hıhı ikimiz girdik Selim ile ikimiz girdik (Zarife Özkök).

Misztal'e göre "ortak bir olayı deneyimlemiş kişilerin bellekleri hiçbir zaman aynı değildir, çünkü her birinde somut anılar farklı çağrışımları ve duyguları uyandırır" (2003: 11). Misztal'in ifadesinden hareketle her bir üreticinin hikâyesi, ortak anlatıyla benzerlikler gösterse de kolektife dâhil olma hususunda duygularının, hazırbulunuşluklarının, deneyimlerinin her birisi için kendine has özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Üreticilerin bir kısmı hâlihazırda doğal yöntemlerle üretim yaparken, bir kısmı konvansiyonel tarım yöntemlerini kullanmayı bırakıp sürece dâhil olmaya başlamıştır. Bir kısmı da başta hayvancılık faaliyetleri kapsamında ürettiği ürünlerle girip sonra da ya tarımla ya da her iki faaliyeti sürdürerek devam etmiştir. Başlangıçta daha az kişiyle başlayan kolektif süreci zamanla daha cezbedici hâle gelmiş ve kolektifin üretici sayısı artmaya başlamıştır.

5.2. TADYA'NIN TARIMSAL ÜRETİM YÖNTEMLERİNE VE ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİNE ETKİSİ

5.2.1. Doğal Üretim Yöntemlerine Dönüş

Sanayileşme, tarımda makineleşme, köyden kente göç, nüfus artışı, artan nüfusun beslenmesi problemi gibi etkenler ortaya yoğun, endüstriyel, şirket tarımı adlandırmaları olan tarımsal üretim türünü çıkarmıştır. Böylesi bir tarımsal üretim, endüstriyelleşmiş, tek tip ürüne dayalı, doğaya zarar veren, kâr rasyonalitesine dayanan, şirket tipi üretim özelliklerini taşımaktadır (Özkaya vd., 2021: 13). Birim alandan en yüksek verimi elde etme amacı taşıyan endüstriyelleşmiş tarımda, monoekime diğer bir ifadeyle tek tip ürün yetiştiriciliğine ağırlık verilmiş, geleneksel tarımın çeşitliliğe önem veren polikültür tarımı terk edilmiştir. Madeley, monoekimde nöbetleşe ekim ile nadas gibi uygulamaların olmaması nedeniyle toprağa aynı ürünün ara verilmeden

ekilmesini sağlayabilmek amacıyla suni gübre ve böcek ilaçlarının kullanımının arttığını ifade etmektedir (2003: 20). Tüm bunlar konvansiyonel tarım sistemleri olarak adlandırılmaktadır. Bu sistemler, biyoçeşitlilik ve yerel çeşitlerin kaybına neden olmaktadır. Yeşil Devrim ile başlayan kâr odaklı, ticari çeşitlere odaklanan monokültür (tek tip ürün) üretim modeli ve bu modelin sürdürülebilirliğini sağlayabilmek adına kimyasal kullanımı bugün yaşanan problemlerin özetidir (Çelik, 2021: 88-89). Bugün gelinen noktada güvenli, sağlıklı gıdaya erişebilmek, ekosistemi bir bütün hâlinde koruyabilmek, küresel ısınmanın etkisiyle yaşanan iklim değişikliklerine uyum sağlayabilmek ve daha pek çok problemi çözebilmek adına geleneksel tarım yöntemleriyle birlikte ekosisteme zarar vermeyen modern teknolojilerin birlikte kullanımına yönelik arayışlar içine girilmiştir. Madeley'e göre gıda üretiminin artırılmasının anahtarı kimyasal yerine geleneksel bilginin kullanılmasıdır. Tek tip yerine karma ekimin uygulanması da hem ihtiyaç duyulan gıdanın üretilmesi hem de bu üretimin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Tarımsal üretimde çeşitliliği sağlayabilmek adına polikültür üretim sisteminin tercih edilmesi hem daha fazla ürün veren hem de böceklere, hastalıklara karşı dirençli ve dayanıklı ekinlerin gelişmesini sağlayacaktır (2003: 37,48,146).

Yukarıda sözü edilen problemler ve bu problemlere çözüm arayışlarının bir örneği olarak TADYA Kolektifi'nin tarım uygulamaları önem arz etmektedir. TADYA Kolektifi içinde yer almak isteyen üreticilerin ilaç kullanmama, zararlılarla doğal yöntemlerle mücadele etme, hayvansal gübre kullanımı, yerel ve atalık tohumlarla ekim yapılması gibi pek çok ölçüte göre üretim yapması gerekmektedir. Kolektife dâhil olanların bu ölçütlere göre üretim yapması ve aldıkları sonuçlar, köyde üretim yapan kişiler tarafından fark edilmeye başlanmıştır. Kolektife katılmak isteyenler veya köyde kendi hanesi için üretim yapanların da doğal tarım yöntemlerini tercih etmeye başladığı anlatılmaktadır. Bu hâlihazırda köyde kolektife üye olmayan ama geçmişten bugüne ilaçsız, atalık tohumlarla üretim yapanların bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Ancak kolektifin faaliyetlerinin, üretimlerinin göz önünde olması diğer bir deyişle

kamuya açık özelliği bulunması, doğal tarım yöntemlerinin görünürlüğüne arttırmıştır.

Doğal tarım yöntemlerini tercih eden ve aynı zamanda kolektifin görece genç üyelerinden birisi olan Emin Devrim, şu anki üretim yöntemlerinin farkını konvansiyonel tarım üzerinden şöyle ifade etmiştir:

Şöyle anlatayım, en azından bir gelecek kaygısı... Hani yapıyorsun onu da yapım bunu da yapım. Hani kafan rahat olarak yapıyorsun. Ama konvansiyonel tarımda şu vardır hep daha fazla yapmak zorundasın hep daha vermek daha çok vermek zorundasın. Ne deyim hani ilacıydı, gübresiye, şuyuydu bunuydu bitmiyor yani. Arka arkaya arka arkaya en son sezon sonu bir bakıyorsun çiftçi borçlu çıkıyor. Yani işin en büyük mantıksızlığı bu. Kolaylığa, rahatlığa bağımlı hâle getiriyorlar insanları. Önce bir şeyler bir sunuyorlar, cezbedici özelliği, bilmem neyi. Ondan sonra haydi bakalım çalışsın. Tabi sistem de zaten empoze ediyor. Çok kazanmak için çok ekmen lazım daha çok ekmen lazım. Hani ha çiftçimizdeki şu mantık bence çok ters bir mantıktı. Hani bir sene soğan veya hani ne diyeyim hububat olsun şey olsun ha nedir bir ürün ekliyor. Bu sene güzel iyi para etti diyor. Hani kendi mantığı düz mantık güdüyor. Seneye diyor daha çok yapım. Hâlbuki orda bir oturup düşünmen lazım. Ya ben şu kadar ekdim bu kadar kazandım. Aynı parayı daha az ekip de nasıl kazanabilirim. Daha fazla bakımla veya nerde hani yanlış yaptım daha fazla emekle bilmem neyle. Öyle düşünmesi lazım. Ama bakıyorsun ertesi sene haydi şu para etti komple o bi ekiliyor. Ondan sonra dök bakalım, kaldıramadım, tarlada kaldı, mahsul yandı, veryansın. Ama nedir yani insanlar hani ticaret için değil yani üretmek için üretmek için üretirse hani kendisi için sağlığı için insanların faydası için üretirse hiçbir zaman zarar edeceğine ben inanmıyorum onun (Emin Devrim).

Emin Devrim, konvansiyonel tarımda üretimin niceliksel boyutunun vurgulanması karşısında ticaret için değil, sağlık ve insanların faydası için yapılan üretimin karşılığının her koşulda alınabileceğini vurgulamaktadır. Kolektifdeki genç üreticilerden birisi olan Fırat Şener de Emin Devrim gibi konvansiyonel tarım karşısında doğal tarımın getirilerini şöyle anlatmaktadır:

Sadece şu şeyde şu sistemde tarım ve hayvancılıkla yani çok şey geçinmek yani şu traktöre biniyorsun bir dönüm yer sürüyorsun mazot çok pahalı. Yani doğal tarım yaptığın sürece hayvancılığın sana pek bir yükü yok. Hani zaten tek masrafın mazot. Yonca ekliyorsun işte ne bileyim hayvanın gübresini kullanıyorsun. Bu aralar sulama konusunda bayağı bir sistem oturdu. Şu sulama barajı sayesinde sulama derdi bitti. Çok sıkıntı vardı. Yani bu sulama sistemi gelmeden önce herkes mecbur ya dere kenarına inecekti ya da köyün su kaynağına ne bileyim içe suyu kaynağını falan kullanıyordu yani. Ya da bu çeşmelerin başında bekliyorlardı. Şu köyün içinde akan çeşmeler var ya o. Ya boru çekiyor çeşmeden akan suyu alıyor. Ondan sonra diğeri geliyor sıra bende diyor falan böyle. Yani mazot çok pahalı olduğu için tarımda bayağı bir zorlanıyor insanlar. Şu anda mesela eniştem atıyorum geçen yıllara nazaran üç dört gün böyle toprağı eşeleyen şey var pulluk deriz biz traktörün arkasına takılı olurdu yani bir hafta böyle gider gelir sürerdi gider gelir sürerdi. Şimdi sabah takıyor öğleye gel diyor sökelim şunu diyor (Fırat Şener).

Fırat Şener de özetle konvansiyonel tarımla mazot, benzin, gübre gibi girdi fiyatlarının artması karşısında tarım ve hayvancılığın bir arada yürütüldüğü geleneksel üretim sistemine dönülmesinin geçim faaliyetini daha kolay kıldığını ifade etmektedir. Benzin, mazot, gübre ve kimyasal ilaç gibi dışsal girdilerle gerçekleştirilen konvansiyonel üretimin hem çiftçi hem de ekosistem için sürdürülebilirliğinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun aksine, çeşitliliğin olduğu ve hayvancılığın yapıldığı tarımsal üretim faaliyetlerinde, dışarıdan girdiye gerek olmadan toprağı beslemek mümkündür. Hayvan gübresi başta olmak üzere kompost ve baklagil ekimi gibi yöntemler toprağı besleyebilmenin en ekonomik ve kalıcı yolları olarak kullanılmaktadır (Ertürk, 2021: 117). Görüşmecilerin birçoğu bu yöntemlerin uygulayıcıları olarak bu sistemin işlerliliğini göstermektedirler.

Artı bir de hani alışılmışlık vardı. Nedir ekin ekiyor e nadasa bırakmayınca olmaz e aynı tarlaya ekilmez. Gübre vermeyince olmaz. Arkadaşım gübre verdiği zaman olmuyor aslında. Gübre verdiği sene tamam oluyor ama ertesi sene o toprak ölmüş. İçindeki sen mikroorganizmayı öldürmüşsün, bakterileri öldürmüşsün. Toprak kendini tazeleyemiyor. Yani toprağımızı kendimiz bağımlı hâle getiriyoruz (Emin Devrim).

Köyde ilaçla ve zirai gübreyle yapılan tarımın aslında sorgulanmadan, alışkanlıklar neticesinde sürdürüldüğünü dile getiren Emin Devrim, doğal üretim yöntemleriyle yapılan ekim-dikimin sonuçlarının köylülere gösterilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Ya bu doğal tarım yöntemleriyle bir şey, bir şeyler yani elde edildiğini görünce insanlar daha bir şevkli daha bir istekli. Şurda bi beş altı sene öncesini görüyorum ben hadi canım diyorlardı yani olmaz diyorlardı bilmem ne hani o şekilde bir. Ama şimdi bir bakıyorsun o kişiler bile bir tarımın bir üretimin ucundan kulağından başlama niyetindeler. Hani bir işin ucundan tutma niyetindeler (Emin Devrim).

Mesela bizim zamanımızda diyelim ki iki kişi vardı bu çoğaltan sebze yapan. Sonra Emin çıktı. Ötekiler çıktı derler üzüm üzümüne baka baka kararır diye. Bak Ceyhan Hoca da elinden tutuyodu milletin organik tarıma dönderirken şimdi ne güzel herkeşler çoğalttı sebzeyi. Eskiden sade biz şeylen biz vardık. Bizim yeğen Ahmet vardı Seldagillen ben vardım. Sonra Emin çıktı arkasından taa Mehmet yeni zaten, o çıktı. Ondan keyli bu şeyler falan hep sonradan çıktı yani (Tahsin Mumcu).

Emin Devrim ve Tahsin Mumcu'nun ifadeleri, doğal üretim yöntemlerinin somut sonuçlarının görülmeye başladığını ve ilaçsız tarıma doğru bir merakın, isteğin

oluşturduğunu göstermektedir. Köyde doğal tarım yöntemleriyle tarım yapmaya başlayan kişi sayısında artış olduğu dile getirilmektedir. Bu artış sürecini, bilinçlenme ve hatalardan ders çıkarma olarak yorumlayan üreticiler olmuştur.

Tarım faaliyetlerini mesela insanlar artık bilinçli olmaya başladı bazı kişiler. Lezzeti daha fazla yani şey tadı güzel. Mesela biz gönderiyoz bunu. Gübre atsan bu yaprağa hiç tadı tuzu olmaz. Biz bunu hayvan gübresiyle yetiştiriyoruz. Zararlı bir şey vermiyoruz. Lezzetiylen şey yaptık kazandık yani (Hanife Özay).

Mesela çoğu insan ilaç yapanların çoğu mesela şey yaptı. Ondan bayağı bir ders çıkardı. TADYA'ya mesela Ceyhangil geleli tabii daha hani belki bize önceden inanmıyordu kimse söylediğimize ama Ceyhan geleli daha bir inandılar (Aytan Bektaş).

Üreticilerden Hanife Özay ve Aytan Bektaş, kendileri başta olmak üzere köyde pek çok kişinin doğal üretim yöntemleri konusunda bilinç kazandığını, kimyasal kullanılmaması konusunda ders çıkardığını, böylece ürünlerin lezzet kazandığını düşünmektedirler. Ancak kazanıldığı düşünülen bu bilincin aslında tam olarak üreticilerde yerleşmediğini şu an bir gelir elde edildiği için doğal üretim yöntemlerini kullandıklarına dair görüşler de bulunmaktadır.

Şimdi olumlu anlamda nasıl etkiliyor biliyor musun? İnsanlar hâlâ çok bilinçli değil ya benim çoluğum çocuğum zehirlenmesin torunum zehirlenmesin biz de artık sağlıklı gıda yiyelim düşüncesiyle değil de TADYA Kolektifine girem de biz de böyle gelir elde edelim. Öyle olursa ben de kullanmam canım diyor yani. Bilinçlenme değil çıkara yönelik. Ama böyle devam ederse yani bu çıkarla birlikte o bilinci de sağlar. Sağlar o arada da hani TADYA Kolektifi dağılana kadar diyelim. İnşallah dağılmaz da. Dağılana kadar beş sene mi geçti o beş sene zarfında çoluğu çocuğu sağlıklı beslenir o bahçeden. Kar kardır derler. Ondan sonra da yapmazlar inşallah ya (Mehmet Yıldız).

Mehmet Yıldız'ın ifadeleri, bilinçlenme konusunda eleştirel bir tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Kolektif kapsamında üretim faaliyetleri devam ettiği sürece doğal tarım yöntemlerinin de kullanılmaya devam edeceğini düşünen Mehmet Yıldız, bu süreçte ne kadar süre sağlıklı beslenirlerse bunun da kâr olduğunu düşünmektedir.

Hem görüşmeler hem de alan araştırması sırasında yapılan gözlemler, kolektifin köyde üretim yöntemlerinin değişmesinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Büyük çaplı üretim anlamına gelen konvansiyonel tarımın karşısında daha küçük çaplı üretimin tercih edilmesi gerektiği ortaya

konulmuştur. Kimyasal ilaçlar, zirai gübre ve hibrit tohumlar yerine doğal ilaçlar, hayvansal gübre, atalık veya yerel tohumların kullanılmasının ortaya çıkardığı sağlıklı ve lezzetli ürünlerin görünürlüğünün olması, doğal yöntemlerle üretim yapan üreticilerin sayısını arttırmıştır. Tarım ve hayvancılığın birbirinden ayrılmadığı geleneksel üretim yöntemlerinin yararlılığının da hatırlanması konusunda, kolektifin önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Köyde geçmişte tarım ve hayvancılığın bir arada yürütülen bir faaliyet olduğu, hayvan dışkısının gübre olarak kullanıldığının anlatıldığı görüşmeler, bir önceki bölümde verilmiştir. Kolektif, geleneksel bilgi belleğinde yer alan doğal üretim yöntemlerinin hatırlanmasını sağlamış ve uygulanması için teşvik etmiştir. Kolektifin bu teşvikinin geleneksel ekolojik bilgiye ve kültüre ihtiyaç duymayan kitlesel üretim anlamına gelen konvansiyonel tarımın yerine geleneksel ekolojik bilgiden hareketle yeniden üretilebilirliği sağlamaya başladığı söylenebilir (Özdemir, 2022b: 7, 9). Özdemir'e göre, "organik bir ürün, ilgili doğal çevreyle birlikte geleneksel bilgi ve deneyim belleğinin yaşatılmasıyla üretilebilir". Bu da ancak "tarımsal bilgi belleğinden yararlanılarak gerçekleştirilebilir" (2018: 20). Konvansiyonel tarımın aksine, doğal tarım yöntemlerinin uygulanmasıyla hem ürünün kendisinin hem yetiştirme bilgisinin ve içinde yetiştiği ekolojinin korunmasının sürekliliği sağlanmış olacaktır.

TADYA kolektifinin tarımsal üretim yöntemlerine, üretilen ürünlere dair belirlediği ölçütler ve uygulamalar aynı zamanda *Sakin Şehir (Cittaslow)* (URL-13) hareketinin ölçütleriyle de uyum içindedir. Hâlihazırda köyün bağlı olduğu ilçe Türkiye'nin sakin şehirleri listesinde yer almaktadır. İlçenin bu listeye girebilmek için hazırladığı dosyada da kolektifin faaliyetleri yer almaktadır. Sakin Şehir ölçütlerinden "biyoçeşitliliğin korunması", "yerel ürünlerin ticarileşmesi için alanların yaratılması", "agroekolojinin geliştirilmesi", "el yapımı ve etiketli veya markalı esnaf/sanatkâr ürünlerinin korunması", "yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin arttırılması", "doğal ve geleneksel yiyecekleri Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek" gibi ölçütlerin kolektifin çalışmalarıyla uyum içinde olduğu görülmektedir.

5.2.2. Artan Ürün Çeşitliliği: Yeni Lezzetler

Kolektif kurulmadan önce köyde başlayan tarımsal ürün çeşitliliği, kolektifle birlikte daha da artmaya başlamıştır. Ürün çeşitliliğinin artmasında yine kılavuz kişi olarak görülen Ceyhan Temürcü'nün adı, getirdiği atalık tohumlardan dolayı sıklıkla anılmaktadır.

Ürünlerle bir şey ürünleri gene aynı. Mesela bu sene TADYA ile birlikte çoğalmış oldu ürün yani. Mesela dediğim gibi eskiden biz bezelye ekmezdik mesela şey ekmezdik barbunya. Bezelye geçen sene ektik bu sene ekmedik. Mesela bezelye yoktu mesela. Şimdi bu müşteriler şey istiyor ya çeşit istiyor. Mesela her çeşitte mesela benim kışın şurda seram var rokasından tut da roka, tere, ıspanak, maydonoz turp, havuç hepsini yetiştiriyorum ben kışın mesela. Seraya geçeli yapıyorum. Seraya geçeli on dört sene oldu. Tabii işte mesela yeşillik kışın. Ne güzel gidiyor bak mesela. Ben yeşilliği mesela diyelim ki zeynep burda senede bir kere ekiyordum şimdik mesela üç kere yetişiyor bu yeşillik. Neye Ankara'ya talep olduğu için. Tabii az köylerde gidiyordu. Çıkarsan Gündül pazarı Uruş pazarına gidiyorduk. Az giderdi eme şimdi Ankara'ya... Şimdik başkasında kapalı sera Emin'de var bende var ya bir de Mehmet enişte de var. Enişte de zati kışın gider o. Talep çok oluyor yeşilliklere. Onun için TADYA'nın çok faydası var bize (Tahsin Mumcu).

Eskiden bu kadar yoktu. Domates, fasille, biber, dolma biberi. Köy biberi de yoktu. İşte bunlar. Bunları yetiştirdik. Eskiden bu kadar şey yoktu. Şimdii buloki mi neyse. Gız şu temin denilen. Kelem, ondan keyi karnabahar var. Şu neydii (Şükran Demiroğlu).

Çeşitlerimiz çoğaldı. Mesela şunu Ceyhan Abi çok şeyler getirdi mesela. Mesela kum mercimeği bana kum mercimeği verdi. Ben iki senedir kum mercimeği ekiyordum bu sene bitmedi. Ben geçen sene çok kum mercimeği sattım. Onu bilmiyoduk mesela biz. Ya küçük küçük oluyor. Aynı kara mercimek gibi de yemek yaptığımı mercimek. Ceyhan Abi getirdi tabi önce onun tohumunu. Ya biz şey etmedi mesela ata tohumlarından getirdi. Öyle hani yok brokoliymiş yok şunuymuş yok bunlar bilmezlerdi hiç bizim köyde yani. Mesela brokoli ondan sonra karnabahar. Yoktu tabii canım buralarda ekmezlerdi. Bilmezlerdi yani. Mesela böğürtlen normal böğürtleni bilirdik biz o suni böğürtleni bilmiyoduk. Hani şey yabani böğürtlen çok olur her tarafta da derelerde. Ondan sonra daha ne diyim (Nilgün Göçmen).

Yeni ürünler... İşte bu kereviz gibi şey gibi şeyleri sonradan öğrendim mesela. Onu da işte bir mesela Ceyhan Hoca diyor ya bize çeşit çok olsun deyi ektik işte onlardan. Bu yeni ürünlerin tohumu işte bu tohum olmuyor bak bu kerevizin tohumunu mecbur dışarıdan alıyoz. Fidesini alıyorsun tohum değil. Bu kerevizi dışarıdan alıyoz. Dışarıdan onu alıyorsun... Bir de şey var bola bola mı kola kola mı (lolorosso) ne bir hoş adı var. Emin satıyor ya ne onun adı... he he brokoli ben çeviremiyom adını. he he bir sıra kadar var. hatta kız dedi böğün bir getir baba dedi canım istedi dedi Emin de görmüş de. Bir sıra ektiydik şöyle getirdik bu da iyice olmamış niye getirdin diye başa fırça attı (gülüyor) (Tahsin Mumcu).

Ya sebzelerden şey var. İşte o bakliyat türleri var ya hani ismi aklıma gelmedi bezelye. Ondan sonra barbunya. Bunlar önceden yapılmıyormuş. Mesela turp çeşitleri. Önceden yapılmıyormuş bunlar (Mehmet Yıldız).

Ceyhan Temürcü'nün getirdiği tohumlar arasında köyde daha önce üretilmeyenlerin yanı sıra domates, biber, kavun gibi ürünlerin farklı çeşitlerinin atalık tohumları olduğu da görülmektedir.

Yani yeni giren çeşitleri ilk defa getiren Ceyhan Hocaydı büyük ihtimalle yani. Yine vardı domates yerel vardı. Güdül yerel domatesleri vardı. Köyümüze özgü bir domates vardı. hâlâ duruyor tohumu. Biber belli bir çeşitle sınırlıydı. Üç çeşit ya da dört çeşitti. Ne bileyim işte domates yine öyle. Salatalık öyle. İşte karpuz bir çeşitti onu çok iyi hatırlıyorum. Böyle siyah bir karpuzdu kocaman içinde bir sürü çekirdek vardı. Kavun bir iki çeşitti. Ondan sonra tohum çeşitlerinin çoğunu Ceyhan Hoca getirdi yani (Fırat Şener).

Ceyhan Temürcü'nün yanı sıra üreticilerin kendileri de başka yerlerden getirdikleri ürünleri, köyde üretmeye başladıklarını, birbirlerinden gördükleri farklı ürünleri yetiştirmeyi denediklerini anlatmışlardır.

Hünnap, şahdut mesela. Şahdut, şöyle bak şu uzunlukta olur. Simsiyah böyle tatlıdır bir de yani. Ekşi değil. Ama bu asıl benim heves ettiğim bir dut var çocukluğumun dutudur o. Beyaz dut büyüklüğünde olur ama karadır ve ekşidir. Orda vardı. Şimdi burda da dikmişim ama bu evin inşaatını yaparken onu öldürdüm, öldü. Maalesef yani. Şu ağaç kadar olmuştu. Şu an yok elimde ama dikecem tekrar. Bu trabzon hurması üzerinde 5-6 tane var. Onun az ilerisindeki de o şahdut dediğimiz Antalya'dan getirdim. O da çok güzeldir (Mehmet Yıldız).

Mesela börülceyi bilmezlerdi. Çoğu kişi bilmez şimdi börülceyi. Mesela börülceyi ben getirdim önce buraya da. Daha şimdi artık başkaları da. Ben Muğla'da kaldım ya. Ege'de tabi, Ege'de börülce çok yeniyo ya. Ya benden başka da getiren olmuş demek ki. Yani şey mesela börülceyi bir ben ekim bir Emin ekti bu sene. Emin de bu seneye kadar ekmezdi. Emin nerden aldın tohumunu bilmiyom. Mehmet Abi'de var börülce. Başka kimsede yok. Gene bilen yok yani. Şimdi de gene bile yok. Dudu Abla'ya sorsan Dudu Abla bilmez börülcenin ne olduğunu. Mesela şey biberiye ekmişler bak ben biberiyeyi çok duydum. Çok şey ettim ama nasıl bir şey olduğunu ben Emin 'de gördüm (Nilgün Göçmen).

TADYA olalı her şey ekim türü bilmediklerimizi öğrendik. TADYA geldikten sonra mı... Bir sürü şeyler var. Biz onları hiç yemezdik mesela neydi ki onlar ya.. Reyhan filan var ya biz onları hiç yemezdik. Yooo getirmez ekmezdik ki. Onun tohumunu ben ekmiyom şimdi de Emin'de var. Veriyollar. Olmayanlar... Maydonozu falan ekmezdik. Şimdi kendimiz ekebiliyoz. Naneyi, doğru dürüst. Başka ne türler. Bu salatalıkları falan doğru dürüst ekmezdik biz. Çileği de ekmezdik. Hiç çileği biz burda yetiştirdiğini zannetmiyoduk. Şey Oğuz gösterdi bana. Emin dedi geldi gösterdi. O da işte gördüğünden öğrendi. O pazarcı ya. Her şeyi merak ediyö. İnternette başka yerden gördüğün öğrendi işte. Çoğunu biz Emin'den öğrendik (Güner Kızılca).

Köyde ürün çeşitliliğinin artması hepsinin aynı şekilde benimsenip, sevildiğini, üretildiğini ya da tüketildiğini göstermemektedir.

Tomatilloyu ben sevmedim. Dikecektim de dikmiycem bundan. Altın çileğin tadını bulmuyor. Altın çilek biz dikiyoz. Altın çileği Ceyhan Hoca getirdi. İlk biz dikiydük.

Ondan sonra herkes bizden götürdü. Bizde de azaldı herhâlde değil mi tek tük... Eskiden yoktu hocam getirdi onu da işte. Altınçileği çok seviyorlar. Bu küçük oluyor emme kabuğunun içinde insanın sağlığına çok faydalı bir şeymiş bu. Biz satmıyoruz ya öyle gelen giden yiyor kendimiz gelen giden. Dikmiyoruz öyle tohumu döküldü kendi kendine veriyor. Hocam getirdi taa kaç sene on sene evvel getirdi belki de. Yerini seviyor, bitiyor yeni sefer de bitiyor maşallah yeni sefer adam gövdesi gibi oluyor. Çok iyi bir şey de. İşte biz baktık. Kiloya doğru girmez satacak olsan ya. Onu sayıyla satıyorlar. Bizde vardı biz oğa buna dağıttık. Biz de ekmiyoruz kendi kendine bitiyö. Onlardan bizim kız yiyo işte o ara sıra. Ben de yiyom birkaç tane. Çok sağlığa yararlı ya o. İyi bir şey yani (Tahsin Mumcu).

Görsel 31. Tomatillo (Meksika Domatesi)

Tahsin Mumcu, köye Ceyhan Temürcü tarafından getirilmiş olan altın çileği ekonomik bir gelir elde etmemesine rağmen sevdiğini ve faydalarını anlatırken Meksika'da yetişen bir domates çeşidi olan tomatilloyu sevmediğini ifade etmektedir. Üreticilerin bazıları da tomatillonun tadına hiç bakmadıklarını belirtmişlerdir. Alan araştırması sırasında, tomatillo yetiştiren üreticilerden bu ürünü doğrudan kendi mutfağında tüketen herhangi biriyle karşılaşılmamıştır. Üretenler ya ürünün doğrudan satışını ya da “salsa verde sos” hâline getirerek işlenmiş ürün olarak satışa çıkardıklarını ifade etmişlerdir. “Salsa verde sos” Meksika mutfak kültürüne aittir. Görüşmeciler bu sosun Meksika mutfağına ait olduğunu söylemeseler de hem domatesin tohumunun hem de sosun bu

mutfağa ait olması dikkat çekicidir. Köyde üretilen ürünlerin çeşitlenmesi köyün yerel mutfağı üzerinde de etkili olmuştur. Geçmişte çok daha sınırlı olan mutfak bugün çeşitlenerek yeni lezzetleri bünyesine almaya başlamıştır. Bunlardan en güncel olanı köyde brokoli yetiştirilmeye başlanması ve ürün fazlalığı nedeniyle tüketim yollarının aranması neticesinde turşusunun yanı sıra salatasını yaparak tüketmeleri olmuştur. Tomatillo ve brokoli örnekleri üzerinden sebze çeşitliliğinin artması hususuna bakıldığında üretilen her ürünün mutlaka köyün mutfağında yer almadığını bazılarının sadece ticaret amaçlı üretildiğini de belirtmek gerekmektedir.

5.3. TADYA KOLEKTİFİ'NİN PAZARLAMA YÖNTEMLERİNE ETKİSİ

Hane halkının geçimini sağlamanın ötesine geçip ekonomik gelir elde etme boyutunu sağlayan tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini sağlamanın yolu, ürettiğiniz ürünü pazarlayabilmenizden geçmektedir. Ekonomik gelir elde etmeye devam ettiğiniz sürece tükettiğinizden fazlasını üretip tüketiciye sunmaya dair gayretiniz devam edecektir. Köyde kolektifin varlığı ve ürünlerin pazarlanmasında kullandığı yollar, üretim faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından önem arz etmektedir. Kolektif öncesinde kurucu üyeler diyebileceğimiz kişiler tarafından e-posta ve whatsapp grupları aracılığıyla duyurulan listelerden ürün talep edenler için Ankara'da teslimat noktaları veya kapıya teslim gibi yollarla ürün satışı gerçekleştirilmektedir. Devamında, Ankara merkezde çeşitli pazarlarda ürün satışı veya kentli tüketicinin köyü ziyaret edip ürün satın alabilmesi gibi pazarlama yöntemleri uygulanmıştır. Ancak 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi sürecinde hastalığın yayılımını engellemek adına sokağa çıkma yasaklarının başlaması ve insanların toplu hâlde bir arada bulunmasına neden olacak etkinliklerin durdurulmuştur. Yıldırım, pandemide yaşanan bu sürecin yeni yaşam biçimi ve yeni alışkanlıkları da beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Eve kapanan insanların özellikle gıda ürünlerindeki tüketim alışkanlıkları, tercihleri ve alışveriş biçimlere değişmeye başlamıştır. Pandemi sonrasında devam eden bu yeni alışkanlıklardan ön plana çıkanları evden sipariş/ online alışveriş, ev yapımı ürünler, meyve ve sebze

tüketiminin artışı olmuştur (2022: 49-50). Kolektif de üyelerinin ürünlerini kentli tüketiciye ulaştırabilmek için kapıya teslimatın sağlanacağı sisteme geçerek değişen bu yeni yaşam biçimi ve tüketim alışkanlıkları doğrultusunda bir yol geliştirmiştir. Bu süreçte öncesinde daha küçük kapsamlı yapılan kapıya teslim ürün satışı geliştirilip internetten pazarlama hâline getirilmiştir. Yaşanan bu süreci kolektif üyelerinden görüşmeciler şöyle dile getirmişlerdir:

Faydası olacağı mesela diyelim ki bizim üç sene evveli biz pazarlara çıkıyoruz biz mesela sen geldin mi bilmiyom Çankayada bizim Çiğdem mahallesi vardı orda yüzyılın üstünde. Öte de şeyde biz pazarımız daha var oraya gidiyorduk. Hastalık girdi gidemedik eme hastalık da girince evlere döndük adreslere mesela. Evlere yoktu hastalık gelince biz evlere döndük zati. İki sene bir şey altına aldılar ya. İki senedir hastalık girince üç senedir biz pazara çıkamayınca evlere döndüler. Şimdiki ODTÜ'de bir pazar buldular. İşte iki haftadır oraya gidiyoruz. İnşallah iyidir. Böylece devam eder. İyi bakam şimdiki. Bizim mal satılır temiz ya. Yeter ki hileye kaçmasınlar ilaç kullanmasınlar ziraat kubren atmasınlar mal satılır (Tahsin Mumcu).

Ama sonra pandemi girince pazarla çalışmaz oldu. İşte hiçbir yere götüremez olduk. Köye gelen insanlarımız vardı Ankara'dan. Bizleri tanıyıp duyan doğal ürün üreten zehirsiz ürün üreten bizleri tanıyanlar gelmeye başladılar. On beş yirmi gün de bir kırk kişiden yetmiş kişiye kadar varan miktarlarda. O insanlar burdan köylü pazarı kuruyorduk bizim ürünlerimizden alışveriş yapıyorlardı. Köyümüzü ve çiftliklerimizi geziyorlardı. Süvari deremiz çok güzel biliyorsun. Orayı geziyorlardı. Güzel bir gün geçirip gidiyorlardı. Pandemi bu işleri hep engelledi. Pandemiden dolayı kimse gelmeyince biz de ne yapabiliriz diye düşünürken aklımıza kapıya teslim geldi. Kapıya teslimi Ceyhan Hocam geliştirdi. İnternet üzerinden sayfa kiralayıp, internet üzerinden, sosyal medya üzerinden duyurular yapmak suretiyle şu an 50-60 civarında bir müşteri portföyüne haftalık ürün gönderiyoruz (Mehmet Yıldız).

Özellikle kentte yaşayanlar için Covid-19 pandemisiyle birlikte sağlıklı, doğal, güvenilir gıdaya erişim talebinin arttığı görülmektedir. Aynı zamanda hastalık sürecinde kışı Ankara'da geçiren pek çok üretici, daha güvenilir olduğu düşüncesiyle pandemi döneminde dört mevsimi köyde geçirdiğini ve bu süreçte köye dönüş yapma kararı alanların arttığını günlük sohbetler sırasında anlatmıştır. Bu durumu Eric R. Wolf'un aşağıdaki ifadesi üzerinden değerlendirmek mümkün görünmektedir:

"(...) köylü işletmeleri birçok durumda, bilhassa savaş ve iktisadi buhran dönemlerinde, kentlerde ve sinai merkezlerdeki insanlara büyük sıkıntı veren tahrip ve saldırılardan korunabilecek güvenli yerleri temsil ederler" (2000: 38).

Pandemi sürecine dair anlatılarda köyün hem geride bırakılacak hem de geri dönüp yaşanılacak bir yer olarak insanların hayatında bir yerde durduğu

görülmektedir. Pandemi gibi bir kriz anında köye, köyde üretime ve üretilenlerin tüketimine yönelimin artması Wolf'un köyün güvenli bir yer olarak görülmesi ifadesinin somut bir örneği olarak okunabilir.

Kolektif, üreticilerine ürünlerini hem internetten hem de Ankara'da çeşitli pazar yerlerinde satabilme imkânı sunmaktadır. Her iki yöntemin de ortak noktası üretici ve tüketicinin yararına olmasıdır.

Yani TADYA ağı hani pazarlama konusunda zaten bir şekilde hani daha önce ürünümüzü aracıya aracı öbür aracıya bilmem ne aktarılıp gidiyordu. Yani geçmez paralara ürün satılıyordu falan. Ama nedir şimdi hani daha da az alsak hani daha da çok emek versek yani bir de yetiştirdiğimiz ürünlere değer veren insanların olduğunu bilmek bizi daha bi çok motive ediyor (Emin Devrim).

Kolektif ile birlikte ürünlerin aracılarla diğer bir deyişle uzun tedarik zincirleri aracılığıyla tüketiciye ulaşması ortadan kalkmıştır. Bu durum, üreticinin ürününü yok pahasına satmasını, tüketicinin de ürünün kendisine gelene kadar olan süreçteki tüm maliyetlerin eklendiği fiyatlara ürünleri satın almasını engellemeye başlamıştır.

İnternette satışın veya köye gelip ürün alan ziyaretçilerin bir başka olumlu etkisini Güner Kızılca, şöyle ifade etmektedir:

Kadınlara faydası oldu tabii niye olmasın. Herkesin bir geliri oldu az çok. Pazara gidip satamayanlar var. Arabası olmayanlar var. Çok çok iyi oldu herkese göre. Teslim ediyorsun adam götürüp şey emeğini çekiyo ondalığını alıp geçiyor (Güner Kızılca).

Daha çok kadın üreticiler başta olmak üzere aracı olmayan pek çok üretici, ürünlerini Ankara merkezdeki pazarlara götürüp tüketiciye ulaştırabilme konusunda çeşitli zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Köyden çıkmadan ürünlerini satabiliyor olmaları nedeniyle internet satışından memnuniyetlerini dile getirmişlerdir.

Özetle kolektifin, üreticilerinin ürünlerini kentte tüketiciye ulaştırabilmek için kullandığı kapıya teslimat yönteminin her iki taraf için de olumlu etkisi vardır. Böylece ürünler aracısız bir şekilde tüketiciye ulaştırılmakta, her iki taraf içinde

ürünlerin dağıtım maliyetleri minimuma inmektedir. Yerelden beslenen tüketici sağlıklı ve güvenilir gıdaya kısa sürede ulaşabilirken, bu sürenin kısalması araçla gidilen mesafenin kısalmasına dolayısıyla atmosfere zarar veren karbon salınımının da azalmasına neden olmaktadır. Tüm bunlar, geleneksel ekolojik bilgisini kullanan üreticinin üretmeye devam etmesini, üretirken ve ürettiği ürünü tüketiciye ulaştırırken kullandığı yöntemler neticesinde ekosistem üzerindeki baskıyı olabildiğince azaltmaya çalışması hususunda destekleyici olmaktadır.

5.4. TADYA KOLEKTİFİ ÜRETİCİLERİNİN DENEYİMLERİ

Kolektifin üretim yöntemlerinden ürün çeşitliliğine ve geliştirdiği pazarlama imkânlarına kadar tarımsal üretimin yapılmasında ve sürdürülebilirliğinde çeşitli etkileri olduğu görülmektedir. Öte yandan kolektif çatısı altında üretim yapıyor olmanın üreticilerin hayatlarında doğrudan nasıl etkileri olduğu da önem arz etmektedir. Üreticiler, TADYA Kolektifiyle birlikte gıda topluluğu olma sürecini deneyimlemektedir. Robert Kegan'a göre, "deneyim başınıza gelenler değildir, başınıza gelenle sizin ne yaptığınızdır" (1982: 11). Kegan'ın ifadesinden hareketle kolektif olma sürecinde yaşananları, üreticilerin nasıl deneyimlediklerinin anlaşılabilmesi adına anlattıklarına kulak verilmesi gerekmektedir.

Ne bileyim işte. TADYA'nın kurulduğu biraz da şey oldu işte ekonomik bakımdan ihtiyacı olanlara iyi oldu yani. Ne olacak. Neyi değiştirdi... üç beş kuruş gene elimize para geçiyor. Emek sarfediyoruz ama gene de şey yapıyoruz (Hanife Özay).

TADYA olmasaydı TADYA'dan bir gelirimiz var yani en azından. Yani o kadar da gitmiyor TADYA emme yine de bayağa bir gidiyor. Gelürün yani gelür kaynağı. Bir biz değiliz ki herkes yararlanıyor. İsterim ki herkes yararlansın (Şükran Demiroğlu).

Ekonomik şartlardan dolayı hani kısıtlı olan insanlar bir şeyler üretti. Bunun karşılığında işte geçimlerini yapabiliyorlar, bi gelir elde ediyorlar. O yönden de çok iyi oldu yani (Emin Devrim).

İşte var olmaz olur mu yavrum koyde ne satallardı ne edellerdi şimdiki iki milyar da alan var üç milyar da bakıyorum dört milyar alan da.. Emeğini alıyor. Kadınlar açısından da faydası oldu. Kadınlar yapıyollar ediyollar (Nimet Doğramacı).

Valla çok güzel oldu Zeynep. Ne dersin şöyle bak yeğenim eskiden bizim köye böyle yabancı hiç gelmezdi. Bak bizim TADYA kurulu bak ne güzel yabancılar geliyor. Adam...herkes sebebeleniyor. Mesela benden alıyo diyelim ki peynir, domates, biber. Ötekine gidiyor tarhana, bulgur alıyor mesela. Köyümüze bir bayağı bir gelir oluyor. Tabi canım ya köyde sen dur ya birisi gelmedikten sonra

satış yapılıyor ya satış. Onun çok faydası var. Tabii canım doğal dedin miydi adam neye geliyo ta Ankara'dan buraya 200 kilometre yol yapıp da geliyo doğal besin yiyim diye. Yani çok güzel oluyor (Tahsin Mumcu).

Olumlu etkisi olmasa herkes yaptığını satıyor. Bu olmasa nasıl satılacak. Ben guşburnu yapıyodum yiyim diye yapıyodum. Üç şişesini yiyodum beş şişesi galıyodu. Ama şimdi iki senedir elimde hiç kalmıyo yani gidiyo. Tabii hem de para gazanıyon hem bi gelir yapmış oluyodun. Satanlar gazanıyo. Elimizde galıyo yemiyoduk. Ertesi sene yapmıyodum geri kalanı yiyodum. Öyle bi şeyler. Hepsi de ona göre yani. Yani mesela guşburnu ben şurda iki üç senedir yapıyom önceden hiç bilmezdim kuşburnu yapmayı falan (Zarife Özkök).

Ya en azından bize bir yani biraz şey destek yani en azından yani bir şeyini satabildin yani bir destek yapıyon. Kendi harçlığımızı çıkarıyoz mesela. Kadınlar için de erkekler için de yani. Yani mesela şimdi oturuyosun burda mesela emekli oldu geldi benim eşim. Ne yapacak. Ama ektiğimizi kaldırıyor değerlendiriyor yani. Bir şey daha bir şey oldu yani bize çok şey oldu ya mesela çok bilmediğimiz şeyleri öğrendik. Valla işte dediğim gibi her şey mesela biz önceden böyle yapıp şey etmeyi bilmiyoduk her şeyleri orda öğrendik. Ya faydası var tabii köye. Herkes yararlanıyo. Çok kişi mesela öyle 15 aileyiz yani şeyden yararlanan. Herkes yararlanıyo yani faydası var. Bilmiyom ben başa göre faydası var. Başkasını bilmiyorum (Nilgün Göçmen).

Kolektifin, üreticilerin hayatlarındaki etkilerinden birinin ekonomik gelir elde edebilmeleri olduğu görülmektedir. Üreticiler, ürettikleri ürünlerle bir yandan kendilerinin ve kentte yaşayan kızı, oğlu, gelini, damadı, torunu, kardeşi gibi pek çok akrabasının beslenme ihtiyacını karşılayabilirken öte yandan da üretim fazlasını satarak gelir elde etmektedirler. Üreticilerin ekonomik gelir elde edebilmesi, tarımsal üretim faaliyetini arttırmasına diğer bir deyişle geçimlik üretimden biraz daha fazlasını üretebilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla kentte yaşayan, sağlıklı ve temiz gıdaya erişmek isteyen tüketici için de üretim yapmış olmaktadırlar. “WIPO’nun yaklaşımıyla postmodern yerel kırsal ekolojinin, geleneksel bilginin, folklorun ve doğal genetik kaynakların kültürel ekonomik açıdan değerinin ve verimliliğinin köylü tarafından anlaşılmasını sağladı” (Özdemir, 2022b:20). Bu bağlamda, kolektifin, köylünün geçmişten bugüne kadar geleneksel olarak aktardığı kültürel birikimi, ekonomik bir değere dönüştürmesini kolaylaştırarak bu birikimin sürdürülebilirliğine katkıda bulunduğu söylenebilir.

Üretim faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin devam etmesini sağlayacak itici gücün bu işten sağlanan ekonomik gelir olduğu noktası önemlidir. Ancak kolektif içerisinde doğal yöntemlerle üretim yapan üretici sayısının tüketici sayısıyla

doğru orantılı olarak artmaması, bu topluluğun sürdürülebilirliği hususunda tehlike çanlarının çalması anlamına gelmektedir.

İşte şu an kolektifte 16 tane üretici var. Her yıl başında da iki tane üreticiyi dâhil etmek suretiyle süreci biraz daha geliştirecez. Ama müşteri portföyünü arttırmadığımız sürece üretici çoğaldıkça gelir düşmeye başlayınca bu bir moral bozukluğuna ve üretimi etkilemeye başlayacağı kanaati var bende. Çünkü olacaktır büyük ihtimalle. Bugün haftalık beş yüz lira alan bir dul kadın o zaman yüz lira yüz elli lira alınca ama ne uğraşıcım bunlan deyip çıkmak isteyebilir, yapmak istemeyebilir. O zaman üretmeyebilir. Bizim sıkıntımız ülke olarak üretim, üretim, üretim. Üretim yaptığımız sürece biz gelişebiliriz diye düşünüyorum. Hem tarımda hem sanayiide. Yani hiç ayırmaya gerek yok (Mehmet Yıldız).

Gelir elde ediyor olmanın özellikle kadınlar açısından anlamının çok daha kıymetli olduğu görülmektedir. TADYA toplantılarından birisinde üreticilerden Selda Erbay, kadınların ürettiklerini satıyor olmasının kendilerine olan güveni arttırdığını dile getirmiştir. Köyden bir kadının adını vererek eskiden pazara gittiğinde eşine baktığını, onun para vermesini beklediğini ancak şimdi gittiğinde arabadan inip önden önden gidip alışverişini yaptığını, hatta bazı eşlerin kocalarına borç para verdiğini anlatmıştır. Selda Erbay'ın ifadeleri, kadının ekonomik anlamda güçlenmesinin aynı zamanda kendisine manevi bir haz verdiğini göstermektedir. Görüşmelerde üretim faaliyetleri kapsamında kadınların verdiği emeğin boyutu ve içeriği, erkek üreticiler tarafından da özellikle belirtilmiştir.

Elbette yani kadının elinin değmediği iş yürümüyor zaten. Kadının elinin değecek kadın emeğini kadın zerafetini kadının hizmetteki hazırlıktaki üretimdeki katkısı yani küçümsenecek bir şey değil. Yani o erkeklerin atıyorum üretimle alakalı yüzdeye vuracak olursak yüzde sekseni yüzde yetmiş kadının emeğidir. Erkeğin sadece bedensel yapabileceği şeyleri kadının bedensel olarak zerafetinden dolayı yapamayacağı işleri sadece erkeklerin yaptığını düşünürsek belki yüzde yetmiş seksen de değil yüzde seksenin de üzerindedir. Ben burda sadece bedensel faaliyetlerde genellikle eşime yardımcı oluyorum. Üretimin değerlendirmenin ürettiğini değerlendirmenin ya da işte buraya gelen misafirlere verilen kahvaltıda emeğin birçoğu birçoğu eşime ait yani. Kadınların bir de kadınların bu TADYA Kolektifinden elde ettikleri gelirler onları da şey yapıyor yani mutlu ediyor. Niye? Bir gelir elde eden kadın mutludur. Bir geliri olan kadın mutludur daha doğrusu sadece... Eşinin eline bakmıyorsa bir başkasının şeyine muhtaç değilse himayesine muhtaç değilse bu kadını daha çok mutlu ediyor. O nedenle TADYA Kolektifinde de kadın ağırlıklıdır zaten TADYA Kolektifi. Ben üretim yaptıklarından dolayı bunu satıp değerlendirip bir gelir elde ettiklerinden dolayı mutlu olduklarını düşünüyorum. E sen de burda kaldın epeydir yani iyi kötü mesela otuz kişiye yemek verdiler değil mi iki kişi. İki kişi veya üç kişi diyelim hadi üç kişi yemek verdi. Birer buçuk milyar. Bin beşer yüz lira aldılar. Beş yüzünü masrafa çık bin lira aldılar. Kötü mü? O bin lirayı şimdi düşün torunu gelse elini öptüğü zaman al

yavrum şunu okulda bir şeyler alırsın deyiverse çok mutlu eder onu (Mehmet Yıldız).

Onlar tabii illaki bayan elinin de daha maharetli olduğu yerler var. Ürün işleme olsun, şey olsun hani kurutmaydı, dizmeydi, turşu yapımı, salçası, menemeni... Yani erkek ürünü yetiştirir, diker, hanımıyla beraber yapar. Ama yaz çıktığı zaman da mahsulle gene erkek öğünür. Hâlbuki orda en büyük emek kadınındır yani. Çünkü çapasıydı, mücadelesiydi, otuydu genelde hani bayanlar yapıyor (Emin Devrim).

Ekonomik boyutunun yanı sıra yeni insanlarla tanışmak, köye dışarıdan ziyaretçilerin gelmesi, ürettikleri ürünlerin beğenilmesinin verdiği manevi haz da üreticiler açısından kıymetli görülmektedir.

Yani hani güler yüzlü insanlarla karşılaşmak o zaten en büyük bi motive sebebidir. Yani şimdi hani üreticilerimiz de ürünlerimizin kıymetini biliyorlar hani fark ediyorlar. Yani o karşısında aldığımız mimik hareketleri olsun, o tebessüm olsun bize en büyük motive kaynağıdır. Yaptığımız işi severek yapmamızı sağlar o (Emin Devrim).

Benim TADYA'nın içinde öğrendiğim işte insanları bir araya getiriyoruz işte onlarla kaynaşmalar bilmem neler. İyi oluyor işte yani (Tahsin Mumcu).

Bak o kadar turist çekildi geldi. Herkesin faydası var. Mesela satış yapabiliyoruz en azından. Birbirimizi tanıyabiliyoruz. Yeni insanları tanıyoruz. Yani bilmedüklerimizi bazen öğreniyoruz. Sadece tohum Ceyhan Hoca bize tohum getirdi. Bursa'dan gettiydi tohumları. İlk geldi. hâlâ o tohum devam ediyor bizim inanır mısın? (Şükran Demiroğlu).

İlkokul 5. Sınıfa kadar bu köyden ayrılmadım. Ebemin pişirdiği şeylerin tadına Özlem duyuyorum. Şu an bunları ben de kendi torunum, çocuğuma yapıyorum. Aynı şekilde üreticilere de bunları sunmak çok güzel (Hayriye Erol).

Zevkli bir iş hem de. Tabii tabii. Birisi gelip de benim ürünüme mesela memnun kaldıysa, teşekkür ettiyse ben de mutlu oluyorum o da mutlu oluyor yani. Karşılıklı şey yapıyoruz tabii. Mesela İstanbul'da benim bir müşterim vardı. Yazık... Git diyordum başkasından al diyordum. İllaki beni tanımadan kadın senin sesini duymak istiyorum diyo. TADYA üstünden. Kadın beni benimsedi. Git diyordum başkasından al. Yok senden alacam ben (Gülüyor). Özledim seni diyo sesini özledim duymak istiyorum diyo. Arıyodu, hususi. Bağlantısı da büyük yani. Değişik kişilerle tanışiyosun mesela. Geçen birisi aramış. Böyle şey canlı yayında konuşma yapınca. Ben de diyor şeyde diyor arıcılık yapıyorum diyor. Mersin tarafında, Kuşadası tarafında arıcılık yapıyomuş. Zeytincilik, zeytinim var diyo. Canlı yayında... on beş günde bir canlı yayına bağlanıyoduk ya. On beş günde canlı yayına bağlıyordu Ceyhan Hoca. Üreticiler de mesela sen ne üretiyosun mesela açıklıyorsun. Ben şunu üretiyorum bilmem ne yapıyorum. Öyle canlı yayında. Aradı aradı beni sen dedi şey mesel Özay Ailesi diye geçiyo ya benim ismim. Ö ailesinden kimsin dedi. Ben de Hanife Özay dedim. Ben de dedi şey yaptım dedi ilgimi çekti dedi. Eşi varmış işte gelmek istiyoruz dedi sana dedi bi gün dedi. Ziyarete gelecek ben de kalacak. Buyrun gelin dedim. Hem tanışmış oluruz dedim. Ben de dedim ürünlerimden ikram ederim. Sen de bana gelirken zeytin getir dedim (gülüyor) (Hanife Özay).

Kolektifin üreticiler üzerindeki manevi etkisi, sadece buradaki görüşmecilerin ifadeleriyle sınırlı değildir. Alan araştırması sırasında bu etki gözlemlenmiş ve

gündelik sohbetlerde ya da kolektif etkinliklerinde de dile getirildiği görülmüştür. Kolektifin üyeleri arasındaki iç ilişkilerin ve dinamiklerin zaman içerisinde dönüştüğü hem gözlemlenmiştir hem de araştırma boyunca görüşmeciler tarafından geçmiş ve bugünle karşılaştırmalar yapılarak anlatılmıştır. Bu değişim sürecini Ayten Bektaş ve Emin Devrim şöyle açıklamaktadır:

Eskiden mesela herkes birbirine şey oluyodu. Ya mesela önceden de öyle bir laf söyleyince hemen herkes kızılıyordu ama şimdi mesela Ceyhan Hoca falan hani bir yazışıyoz ya karşılıklı sakın olun şöyle böyle. Bunlara alıştık artık. Bizi yani bayağı bir yumuşattı. Olgunlaştırdı. Açıgız yani açıgız. Birbirimizi artık hoşgörüyöz, yani bazen birimiz bir şey söylerse birimiz alttan (Ayten Bektaş).

Dediğim gibi hani diyaloglar falan daha bi iyi, netleşti hani. Eskiden ne bileyim millet birbirini gördüğü zaman yüzünü çevirirdi. Herkes bi asık bi suratla dolaşırdı. Ama şimdi hani gördüğün zaman fikir alışverişinde bulunuyorsun. Ayrıyeten hani sosyalleşme olayı o da çok iyi oldu. Hani tarımsal ne yapılabilir birlikte. Kolektif yapısı da olduğumuz için böyle paslaşmalarla sürekli diyaloglarla günümüzü geçirdiğimiz için o yönden çok iyi oldu. Şimdi bakıyorsunuz şurada bi kolektif... Nedir ben çapa yapacam yetişemiyorum veya dikim şu zaman dikime giricem sağ olsun hani arkadaşlara bi haber verdiğim zaman onlar bana yardıma gelir. Kah onlar hani tarlayı sulayamazlar ben çay kenarındayım di söylemişlerdir ha giderim tarlalarını sularım. Yani paslaşarak yardımcı olarak birbirimize bu şekilde şey yapıyoruz. Hani insanların yardımlaşması olsun şeyi olsun çok güzel, sıcak bir ortam sağladı. Yani hani en basiti şu hani ekiliş alanlarımız birbirine yakın uzak... Nedir hani herkes kendi tarlasında arazisinde çalışırken biri yemek pişirmiştir hani sofraya hazırlamıştır. Herkese seslenir orda. Hep yani bi şey hâlinde misal hani toplu hâlde, çay demlenir, oturulur, sohbet edilir. Çalışma esnasında güzel bir motive, motivasyon şeyidir bu. Yani hep birlikte yapılması işlerin. Olumsuz etkisi olmadı, yani oldu diyemeyiz. Niye dersiniz. Hani sonuçta bi toplumu bi üretime teşvik etmiş bulunuyorsunuz. Yani asıl olan zaten üretilimdir. Yani insanların hani yüzünün gülererek çalışmasıdır. O yani. Olumsuz hiçbir şey yok (Emin Devrim).

Kolektif olarak temiz ve sağlıklı gıda üretmek, tüketmek ve kentli tüketiciye ulaştırmak amacı etrafında birleşmiş olan üreticilerin her ne kadar aynı köyün insanı olsalar da farklı bakış açıları ve hayat deneyimleri bulunmaktadır. Tüm bu etkenlere rağmen üyelerinin zamanla birlikte çalışabilmeyi, karar almayı, etkinlikler düzenlemeyi, birbirlerinden destek almayı sağlayabildikleri bir kolektif olma yolunda çabaladıkları görülmektedir. Ancak tüm bu çabaların ve çalışmaların sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ekonomik boyutun çok önemli olduğu görülmektedir. Görüşmeciler de her ne kadar sağlıklı, güvenilir gıda üretmelerini, tüketmelerini, kolektif aracılığıyla yeni insanlar tanımalarını, farklı mekânlar ile imkânları deneyimlemelerini ve tüm bunlardan manevi haz alıyor olmalarını vurgulasalar da tüm bu süreçte ekonomik gelir elde ediyor olmalarının etkisi çok daha baskındır. Özdemir'e göre "yaşamdaki her türlü

değer, kültür ile ekonominin işbirliğiyle yaratılabilmektedir” (2018: 3). Bu işbirliğinin sonucunda ortaya çıkan “kültür ekonomisi, geleneksel bilgi belleğinden beslenilerek yaratılan değerlerden (kültürel ürün ve hizmet) oluşmaktadır” (2018: 9). Kolektifle birlikte üreticilerin büyük bir kısmı geçimlik üretim faaliyetlerinin ötesine geçmiş, tarıma dair geleneksel bilgi belleklerini kullanarak ürettikleri ürün ve hizmetlerden ekonomik değer sağlamaya başlamıştır.

5.5. TADYA KOLEKTİFİNİN KÖYE GENEL ETKİSİ

Kolektifin doğal üretim yöntemlerini yaygınlaştırması, ürün çeşitliliğinin artmasına katkı sağlaması, ekonomik boyutu gibi katkıları köye genel etkisi kapsamında sayılabilir. Ancak üreticilere göre kolektifin köye en önemli katkısı, üretim yapan kişi sayısını arttırmasının yanı sıra köyden kente giden pek çok kişinin köye geri dönmesini sağlaması ve genç nüfusu köyde üretim yapabilmeleri konusunda teşvik ediyor olmasıdır.

Etkisi derken en azından hani bi şu şehre göç olayının önüne iyi kötü geçildiğini tahmin ediyorum. Daha da yani hani şehirden, şehir hayatından bunalıp da veya işinden gücünden, sevmeyerek yaptığı işten bırakıp gelip de aramıza giren insanlar oldu. Yani sonuçta hani doğru bir şey yapıldığını biliyor. O konuda çok büyük faydası oldu. Tabi çok büyük ölçüde göç verilmiş. Şimdi bi bakıyorsun kırk yaş altı köyümüzde iki kişi, üç kişi, beş kişi kalmış. Onlar da gidemedikleri için veya maddi imkansızlıktan, şeyden dolayı. Zoraki kalmış gibi. Ama bakıyorsun şimdi tarımla uğraşmaya başladı bilmem ne hani düşündüğün zaman şimdi severek köyde kaldığını... Daha da yani telkinde bulunuyor hani dışarıdakilere... ya köy iyi şehirde napıcan hani gibisine... tabi (Emin Devrim).

Ya benim... TADYA olduktan sonra değişen şu oldu. Yani hiç olmazsa eken çoğaldı. Üretim arttı. O eskiden o belediye yardımları neyi bekleyenler çoğudu. O bırakıldı o unutuldu. Kendileri üretmeye başladı. kendileri kendi şeyine. herkes kendi bir çabaya girdi. Şimdi burda bizim kazandığımızı gördükçe millet buraya dönmeye çalışıyor. Dönecek daha çok var gençlerden. Gençlerden dönmek isteyen var. Çekmiş olacağız yani. Eğer tam bir şeyler bulursak çekmiş olcaz. Öyle bizi takip ediyorlar zaten. Şimdi bizim hesapları internette onlar tutuyor. Ankara'da çok gördüm ben karşılaştım gençlerden bizim hesapları tutan. Dönecekler dönecekler. Ya kadınlar da bu kadar bir hesap yapmıyordu böyle şey alışveriş yapacağını hesaplamıyordu. Onla daha motivasyon oldu. Onlar daha fazla erkekler şeyi yönlendirdi. Olumsuz etkisi olmadı (Adem Kurtuluş).

Yani insanlar önceden gelirdi hani emekliler diyim genç nesilden de gelenler dönenler oldu. En çok emekliler mesela gelirdi nisan ayında ya da martta bahçesini kazardı on tane domates ne bileyim yirmi tane biber eker onları hasad edip Ankara'ya geri dönerlerdi kışın. Kendileri için herhâlde. Şimdi sadece kendisi için ekmiyor yani. İki dönüm ekiyorsa önceden şimdi on dönüm ekiyor. Hem kendi

ihtiyaçlarını karşılıyor hem satıyor kendine ahır yaptırıyor artık Ankara'ya dönmiycem diyor yani. Tavuk alıyor ne bileyim işte keçi alıyor falan (Fırat Şener).

Dönem dönem köyden uzaklaştığını belirten genç üreticilerden Fırat Şener, gençlerin üretim faaliyetleri içerisinde yer almasıyla ekonomik boyut arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmektedir:

Yani toprağa alıştığı zaman insan bırakamıyor yani. Bir şekilde seni çekiyor buraya yani şey yapıyor. Bir şekilde kışın bile özlüyorsun yani toprakla uğraşmayı özlüyorsun. Ben bazen kışları gidiyorum işte Ankara'da falan kalıyorum. Sıkılıyorum. Pat bir hafta en fazla kalıyorum. Ya gidip Emin Abinin serasına giriyorum ya Tahsin'in ya işte Mehmet Abiye yardım ediyorum bir şeyler yapalım abi. Ya da Ceyhan Hocayı çağırıyorum. Oturuyoruz tohum ayırıyoruz işte ne bileyim. Sağdan soldan tohum topluyorum. Yani aslında yani geri dönüş yapılabilir ama işte insanları buna yönlendirecek bir şeyin olması lazım. İnsanlar ilk önce bir ekonomik olarak kendini garantiye almak istiyor yani. Ben köye gidicem neyle geçinirim yani. Şu kolektif yapı olmasa bir şekilde ürettiğimiz ürünler insanlara ulaşmasa yani kimse bu köyde tarım yapmaz kimse bu köyde hayvancılık yapmaz. Ankara'ya da çok uzak bir köy değil herkes gider yani burdan (Fırat Şener).

Genç nüfusun geri dönmesi konusunda istenen boyuta ulaşamamış olsa da bu konuda umutlu oldukları görülmektedir. Kolektifin, tüketici sayısını arttırarak köye geri dönememenin en temel gerekçesi olan ekonomik boyutla birlikte geçimin garantiye alınmasını sağlaması, daha çok kişinin köyde üretim faaliyetlerine katılmasına neden olacaktır. Özetle kolektifin kültürün devamlılığı için gerekli olan insanın, kültür yaratım ve aktarım ortamında yaşabilmesine imkân sağladığı görülmektedir. Bu imkânı kültürel birikimle yapılan üretimden ekonomik değer elde edilmesini sağlayarak mümkün kılmıştır. Yereldeki geleneksel üretim bilgisinin yeniden canlandırılmasını sağlayarak yörenin tarım kültürünün sürdürülebilirliğini kurumsal düzeyde garanti altına almıştır.

Köy nüfusunun eskiden kalabalık olduğu günlere duyulan özleme dair anlatılara önceki bölümlerde yer verilmiştir. Kolektifle birlikte eski günlerdeki kadar olmasa da kış mevsimi dışındaki dönemlerde köy nüfusunun arttığı hem görüşmeciler tarafından belirtilmiş hem de araştırma sırasında gözlemlenmiştir.

5.6. KÖY HALKININ TADYA KOLEKTİFİ HAKKINDA GÖRÜŞLERİ

Köyde yaşayan ve tarımsal üretim yapan herkes bu kolektifte üretici olarak yer almamaktadır. Herkesin yer almamasının kolektifin üretim ölçütleri kapsamında tarım yapmıyor olmaları, doğal tarım yapsalar da geçimlik boyutta yapmak istemeleri ya da bir gruba bağlı olarak satış yapmak istememeleri gibi pek çok nedeni olabilmektedir. Bu çalışma, sadece TADYA kolektifini temeline almamaktadır. TADYA kolektifi, bu çalışmanın alanı olan köydeki tarım ve gıda özelinde geleneksel bilginin dönüşümünü etkileyen olgulardan bir tanesi olması nedeniyle araştırmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

TADYA üretici ağına dâhil olanların deneyimlerinin, düşüncelerinin yanı sıra bu ağın dışında kalanların da kolektife dair görüşleri burada yaşanan dönüşümde kolektifin etkisinin bir başka boyutunu görebilmek açısından önem arz etmektedir.

Eyy onlar bir tarlamızı da aldılar. Tarla da alıyollar bizim buradan. E ne biliyim ben işte. Bunlar da satıyollar şeyler malzemeler. Ne biliyim ben yavrum. Karlanıyollar alıyollar. ediyollar herkes. Yoğudu evveli. Yoğudu evveli kızım ODTÜ'lüler. Oraya ev yaptılar oraya ettiler ev yapıyollar. Tarla alıyollar ne biliyim yavrum ben. ee yapıyollar yazuk ediyollar alsın etsinler ne diyim yavrum Ben satmam da etmem de vermem de bilmem eden ediyor yavrum ya. Şimdi bu akşam şey ediyor oğlan yarın götürüyor. Oraya gidiyollar. Hacı götürüyo. Gittin mi?(Paketleme yerinden bahsediliyor) (Selime Ünal).

Selime Ünal'ın "tarlamızı aldılar" diye sözünü ettiği kişiler, kolektifin kurulması ve kentle olan iletişimi konusunda destek olan ekip üyeleridir. Bir yanıyla dışarıdan gelenlerin arazi alması hususunda sitemkâr olan Selime Ünal, üretim yapanların satış yaparak emeklerinin karşılığını alabiliyor olmasını da kolektifin olumlu yanı olarak belirtmektedir.

Kolektifin etkisinin ne olduğu sorusuna kolektif üyesi olmayan hemen hemen herkes, ekonomik boyutunu vurgulayarak cevap vermiştir.

Bilmiyorum ne olduğunu. Tabii olur ekmek parası olur. Olmayanın paraları olmayanlar var. Herkesin ekmek parası yoğudu. Alan şey yetişmeyodu (Kamile Gezmiş).

Valla faydası yapanlara oldu. Yapmayanlara ihtiyacı yok. Yapmayan için faydalı değil bize göre bi şey yok (Rıza Seymen).

E ben bilmem ben oğa garışmadım gızım. Olduğunu da bilmem olmaduğunu da bilmem. Ya yapıyorlar. Diyorum Ceyhan diyorum çok iyi diyorum bı koye ehmek verdi

ellerine yapabilene. Yapabilene iyi. Yapsınlar gençler yapsınlar. Emme benden geçti değer mi? Çok iyi derim Ceyhan ehmek verdi bunların elinden dutuverdi elimizden. Ne var bak bi gunde gocaman araba gidiyo geliyor haftada. Ondan sonra onu golay mı şey etmek. Edin çalışın. Bulgur ediyollar satıyollar. Sebze yetiştürüyollar satıyollar. Etsinler gençler. E bizim gunumuzde boyle yoğudu ne va çok eyi bazallarda (Sabiha Pekkan).

Kolektifin köye faydasından ziyade satana, satabilene faydası olduğu da kolektif dışından olan görüşmeciler tarafından vurgulanmıştır.

Ben bilmem ki ondan heç bir şeyim yok da. Bilmem hani bir derler milleti para sahibi ediyor. Malını tüketiyor. Tabii yani onu değerlendiriyor. Tabii faydası oldu. Ben bilmem ki.. köye olmadı. Onu da olana oluyor faydası. Köye bir şeyi yok. O da şahıslar satıyor. Satan kişiye faydası var. Onu yapan adama göre biliyon mu. Yok olumsuz bir şeyi yok aslında o gelenlerin. Kadınlar açısından faydası var deyiyom. Bilmem herkese hani dedim ya herkes çalışıyor amma para kazanıyor. Bu şeyler malları değerlendiriyor evet. Değerleniyor şeyleri satıyor onları nerde satacakları yapacaklar mıydı bilmem ki... Millet hem çalışıyor iyi oluyor bilmem ki... Herkesi para sahibi ediyorlar gerçekten bak (Zeliha Erdem).

Ne bilim ben. Köye hiçbir etkisi olmadı. Ya satan satıyor köyde satmayan ne satacak satsın yavrum. ben hiç olunca da satmam ben. Ne bilim yavrum ben satmam neyi Zeynep. Öyle satmayan çok. Öyle satan az ya. Satan az. Onlar kazanıyor sadece ondan (Münevver Çelik).

Ben şimdik doğru mu söyleycem buna? Benim görüşüm bak benim görüşüm mesela TADYA deyi şey açtınız. Bunların içinde belirli kişiler var. Kaç kişi mesela TADYA'ya 15-16 ondan hariç başkasının bu köyde ne malını sattırırlar ne malını üretene veririrler. Bu da var. Sadece kendi şeylerini sattırıyorlar. Ben başkasına satarım tabii. İlla ki TADYA'ya verecem değil. Bir de amma yani öyle bir pazar açılıyor ya mesela ben de açıyorum. Benden almıyorlar. Senden alıyorlar. Grubundan alıyorlar. Anladın mı demek istediğim bu. Bunlar zaten üretiyordu. Bu insanlar zaten ekiyordu. Belirli kişiler amma bazı kişiler de hani ayağı dibinde müşteri buldu. Kolay oldu. Mesela Hanife Abla nerde ekip de nerde dikip de nerde satacak dul bir bayan. Yani böylesi oldu. Bazı kişiler yani bazıları satıp, ektüklerini satabiliyorlardı. Kadınlar için daha iyi oldu bence. Kadınlar için iyi oldu ama bak başka kişiye almıyorlar bak sen benim demek istediğimi sadece kendi içinde dönüyorlar. Köye kendilerine kar alıyor köye böyle pek bir faydası yok bence bunun. Diğerleri satamıyor. Bana göre değil. Beni bırak benim öyle ekimim dikimim yok. Ben sadece kendime yiyeceğime yapıyorum ben evet. Evet zaten çocuğum çocuğum dışarıda. Bazı şeyleri millete öncülük yaptılar. Açtılar mesela bu TADYA'yı kurdular. Dul kadınlar mesela demin de dedim ya Hanife Abla mesela pazara gidip de satamılabilecek. Hani onun ismini verdiğüm de şimdi iyi değil ama.. yani şöyle dul bayanlar için iyi oldu. Başka bir yere gidip de satıp yapıp yapamazlar. Ayaklarının dibinde tezgah gibi veriyollar, götürüp servis yaptırıyorlar. Tabii onlar için iyi oldu. Demin dediğim gine bunlar kendi aralarında yapıyorlar köylük bir iş yok. Başkası bunlardan yararlanamıyor. Anladın mı yani yararlanamıyorlar. Köylük bir iş yok. Bu iş şahıs gibi özel şirket gibi bir şey oldu. Böyle deyim ben. Yani özel bir iş gibi oldu. Hani bu benim dediğimden de yanlış anlaşılma olmasın (Nevin Demir).

Zeliha Erdem ve Münevver Çelik, kolektifin satış yapanlara faydası olduğunu, kendilerine ya da köye ayrıca olumlu bir etkisinin olduğunu düşünmemektedirler. Nevin Demir de biraz sitemkâr bir şekilde kolektifin ölçütleri olduğu noktasını göz

önünde bulundurmadan özellikle köy içinde kurulan pazarlarda sadece kendi üyelerinin satış yapabiliyor olduğunu eleştirmektedir. Ancak kolektifin özellikle kadınların ürettiklerini satabilmesi ve gelir elde edebilmesi konusunda kolaylık sağladığını belirtmektedir.

Yavrum ben heç ne satanların yanına vardım ne de baktım bilmen ki satan zengün oldu mu olmadı mı (gülüyor). Oludur herhalda ey bak turistler geliyo yavrum. Beğeniyolar demek ki. Koyün şeyleri beğenilmez mi yavrum. Cevüzümüz olur biz cevüze ilaç gatmayuz. Ey öte bete olur domatis olur şey olur biz domatislere öyle bi şey gatmayuz da onu çok ekenler Zeliha o Angara'larda edenlerden bilüerse hani çiftçilik yapanlardan orasını bilmeyon yavrum. Salatalık ne çok olduğuna göre herhalda bi şeyler yapıyolar değel mi Zeliha. O şu bizim koyde bazıları var ya o oğlan gibi ney çok gidip satanlar. Onlar çiftçilerden öğreniyollar yavrum. Salatalık neyi çok üreyor (Melahat Güler).

Melahat Güler'e göre kolektifin genel etkisi, köye dışarıdan insanların ziyarete geliyor olmasıdır. Özetle kolektif dışından olan görüşmecilerin ifadeleri ve alan araştırması sırasındaki gözlemler, kolektifin ekonomik katkısının olduğunu ancak bu katkıdan sadece kolektife bağlı üreticilerin yararlanabildiği konusunda genel bir algının olduğunu göstermektedir. Kolektif dışından olanlar tarafından her ne kadar özellikle kadınların ürünlerini satabilmesinde kolektifin kolaylaştırıcı yönü olumlu görülse de kendilerinin en azından köy ziyaret günlerinde tezgâh açamıyor olması hususunda sitemkâr bir tutuma sahip oldukları görülmektedir. Öte yandan kolektif tarafından köyde düzenlenen çeşitli etkinliklerde, kentten gelen ziyaretçileri güler yüzle karşıladıkları, sohbet ettikleri ve ikramlarda bulunmak için davet ettikleri gözlemlenmiştir.

5.7. GELENEKSEL BİLGİ AKTARIMININ YENİ MEKÂN VE BAĞLAMLARI

Gıdaya erişim meselesi, geçmişten bugüne insanlığın temel dertleri arasında olmuştur. Bugün gelinen noktada artık tek başına gıdadan değil bir gıda sistemi kavramından söz edilmektedir. Bu sistem, içerisinde üretim kaynaklarına erişimi, kırsal yaşamın toplumsal dinamikleri, teknolojik değişimleri, ekosistem ve tüketim kültürü gibi pek çok katmanı barındırmaktadır (Adaman ve Akkoç, 2023: 11). Gıda sisteminin bu çok katmanlı yapısını dikkate alan uygulamaların

örneğini TADYA Kolektifi'nin bir bileşeni olduğu projelerde ve projeler kapsamında düzenlenen eğitim ve etkinliklerde görebilmek mümkün olacaktır.

TADYA Kolektifi, zirai gübre ve ilaç kullanmadan yerel veya atalık tohumlarla doğa dostu tarım yöntemlerini uygulayarak elde ettiği gıdayı, kentli tüketiciye kısa tedarik zincirleri aracılığıyla ulaştırabilmenin bir örneği olarak çeşitli projeler ve gıda konusunda çalışmalar yapan pek çok sivil toplum kuruluşu ve zaman zaman Güdül belediyesi tarafından da desteklenmektedir. Bunlardan ön planı çıkan, “Krizler Döneminde Dayanıklı Gıda Sistemleri Oluşturmak: Tahtacıörencik ve Ötesi-Gıdamız Geleceğimiz” adlı projedir (URL-14). Proje, Sürdürülebilir Yaşam Derneği, Dört Mevsim Ekolojik Yaşam Derneği ve Tahtacıörencik Köyü Güzelleştirme Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği tarafından Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Küresel Çevre Fonu Küçük Destek Programı'nın (SGP-GEF) desteğiyle yürütülmeye başlamıştır. Odağına yerel çiftçi ve üreticileri almış olan bu proje, bir süre sonra yine TADYA Kolektifi ve Tahtacıörencik başta olmak üzere ama Ankara kırsalını kapsayacak şekilde “Gıdamız geleceğimizdir!” ilkesinden hareketle “Krizler Döneminde Dayanıklı Gıda Sistemleri Oluşturmak” adıyla revize edilmiştir (URL-15). Bu projelerin hem çiftçiliğin dijitalleşmesi hem de eğitimler ve etkinlikler düzenlenmesi hususunda TADYA Kolektifi üzerinde önemli etkileri olmuştur.

5.7.1. Dijitalleşen Çiftçilik: TADYA Kolektifi

TADYA Kolektifinin dijital dünyaya dâhil olmasının mihenk noktası Covid-19 sürecinde internetten satışa geçmeleri olmuştur. Bir web sayfası oluşturulmuş, buradan sunulan sipariş formu aracılığıyla tüketiciler, istediği üreticiden istediği ürünü ve miktarı belirterek siparişlerini vermeye başlamıştır. Ayrıca hem üreticilerin kendi aralarında hem de üreticilerin ve tüketicilerin birbiriyle iletişim kurduğu whatsapp grupları bulunmaktadır.

Whatsapp dışında TADYA kolektifinin Facebook, Instagram gibi mecralarda hesapları bulunduğu gibi üreticilerle yapılan röportajların yer aldığı videolar Youtube adlı sosyal medya platformunda yer almaktadır. Ayrıca “Gıdamız

Geleceğimiz” proje ekibi tarafından sosyal medya platformları üzerinden üreticilerin bağlanıp tarımsal üretim faaliyetlerini anlattığı canlı yayın etkinlikleri düzenlenmiştir.

Alan araştırması sırasında katılım sağlanan üretici toplantılarından birisinde proje ekibi, kolektifin Instagram hesabından yapılan ortak paylaşımların yanı sıra bireysel Instagram hesaplarının ve buralardan yapılacak paylaşımların görünürlüklerinin ve tanınırlıkların yaygınlaşması konusunda önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ekip olarak üreticilere Instagram hesabı oluşturma ve günün hangi saatlerinde nasıl fotoğraf paylaşabileceklerine dair bir eğitim verebileceklerini ifade etmişlerdir.

Dijitalleşen çiftçilik bağlamında proje ekibinin en göze çarpan uygulaması projenin web sitesinde yer alan “Üretici Günlüğü” sekmesidir. Bu sekmede şu başlıklar yer almaktadır:

“Arazi hazırlığı: Tüm arazi hazırlığı işlemleri (toprak sürme, hazırlama, çit, ekim öncesi gübreleme, sulama teçhizatı, vs.)

Ekim ve dikim işlemleri: Tüm tohum, tohumluk, fide, fidan ekim ve dikim çalışmaları

Bitkisel bakım çalışmaları: Tüm bitkiler için (sebze, tahıl, bakliyat, ye bitkisi, meyve ağacı, bağ, vs.) bakım işlemleri

Hayvan bakımı: Küçükbaş, büyükbaş, kanatlı ve arılarla ilgili işlemler

Kompost işlemleri: Tüm kompost hazırlık, uygulama ve bakım işlemleri

Hasat: Bitkisel veya hayvansal ürün hasadı, tohum alma ve kompost/gübre elde etmeyle ilgili işlemler

Ürün işleme: İşlenmiş ürün (konserve, kurutma, süt ürünleri, marmelat, hazır yiyecek vs.) yapım çalışmaları

Doğadan toplama: Doğadan toplanan tüm bitki, kök ve meyvelerle ilgili çalışmalar

Tedarik: Her türlü tedarik/dağıtım faaliyeti

Gözlem ve değerlendirmeler: Gün içinde gözlemlediğiniz farklı durumlar veya yaşadığınız zorluklarla ilgili notlarınız” (URL-16).

Üreticilerin bu sisteme toprak hazırlığından ürün ekim dikimine, hasadına, hayvan bakımından doğadan ürün toplama ve ürün işlemeye kadar çeşitli üretim faaliyetleri konusunda deneyimlerine dair bilgi girişi yapmaları beklenmektedir.

Dijitalleşmeyle birlikte üreticilerin iletişim kurma ve ürün satma alışkanlığında değişimlerin olduğunu söylemek mümkündür. Eskiden doğrudan tüccarlarla kurulan ticari ilişkiler, şimdi doğrudan tüketiciyle kurulmakta ve bu iletişim biçimi

dijital bir hâl almaktadır. Bu durum diğer yandan, üretime ait geleneksel bilgi belleğinin temel aktarım yolu olan sözlü anlatım hususunda da çözümlere neden olmuştur. Bu bilginin insan belleğinin yanı sıra dijital bellekte yer almasına ve dijital platformların yeni bilgi aktarım yolları olarak kullanılmasına yol açmıştır.

5.7.2. TADYA Kolektifinin Katıldığı Eğitim ve Etkinlikler

Yukarıda detayları verilmiş olan projeler kapsamında öncü olarak TADYA ve Dört Mevsim Ekolojik Yaşam Derneğinin katılım sağladığı çeşitli eğitimler ve etkinlikler düzenlenmiştir. Bu etkinliklerin hem köye hem üreticilere hem de tarımsal üretim süreçlerine etkisi, bu çalışmanın Tahtacıörencik köyünde tarımsal üretim ve gıdaya dair dönüşümün izini sürebilmesi açısından önemlidir.

TADYA Kolektifi üyelerine bu ve benzeri projeler kapsamında çeşitli eğitimler verildiği bilinmektedir. Görüşmeler sırasında alan araştırmasından önceki bir sürece işaret edilerek köyde başlıca gıda saklama yöntemlerinden birisi olan kurutma yöntemiyle ilgili eğitim verildiği ifade edilmiştir.

Güdül'de gösterdi ya ısıtma gene şu... Güdül'de getirdi şu ısıyalıtım şeyleri var ya güneş enerjisinden. Onda tomatıs kurutuyomuş. Onu gösterdi. he he onun üzerine koymuş domatesi. Onu bir kendi yapmış nasıl yaptıysa. Biz pazar kurduk ya bir zaman daha önceden. Ora gösterdi bize. Böyle kurutuyom diye. Biz güneşte kuruturuz. Mesele ben şuraya seriyom şeye şuraya derke güneşe. Şu kasalar var ya delikli onları yıkıyoz. Onların üstüne tuzlayıp seriyoz mesele kesiyoz. Oraya öyle kurutuyoz biz. 2-3 günde kuruyo hemen. Biz onu kullanmıyoruz. Biz öyle bir şey yapmıyoz yani (Ayten Bektaş).

Araştırma sırasında güneş enerjisiyle sebze kurutma eğitimine katıldığını söyleyen başka görüşmeciler de olmuştur. Kendilerine eğitimden sonra sebzeleri nasıl kurdukları sorulduğunda Ayten Bektaş, yukarıda açıklamış olduğu eski kurutma yöntemlerine devam ettiklerini ifade etmiştir. Ayrıca alan araştırması sırasında aile büyüklerinden gördükleri bu sebze kurutma yöntemini kullanmayı sürdürdükleri gözlemlenmiştir. Gıda saklama hususunda yeni yöntemlere dair eğitimler alınsa da, gıda saklamada alışılmış ve uygulanagelmiş bilgi birikiminin kullanılmasının tercih edildiği görülmektedir. Bu da her teknolojik gelişimin ya da söylemin her zaman her koşulda kabul edilmediğinin bir örneği olarak gösterilebilir.

Kolektif üyelerine “sabit sebze yatağı hazırlama ve doğal koruma ilacı yapımı”, “insan ölçekli üretimde solucan gübresi” ve hijyen konularında uygulamalı eğitimler verilmiştir. Araştırma sırasında gerçekleşen hijyen eğitimine katılım sağlanmış ve gözlem yapılmıştır. Köy kahvesinde gerçekleştirilen eğitime sadece TADYA Kolektifinin üreticileri katılım sağlamıştır, köydeki diğer üreticilerden bu eğitime gelen olmamıştır. Eğitimden önce, kişisel hijyen, doğru şekilde el yıkama, besin hijyeni ve mutfak hijyeni nasıl sağlanır gibi konulara değinmiştir. İkinci eğitimci, gıda kaynaklı ölümler konusuyla giriş yaptığı sunumunda, besinlerin hangi sıcaklıklarda ve hangi koşullarda depolanması gerektiğini detaylarıyla açıklamıştır. Eğitimde çiğ ve pişmiş besinlerin bir arada saklanması ile alüminyum kapların ve kalaysız bakır kapların kullanılmasının tehlikeleri anlatılmıştır. Yemek pişirmede granit, çelik veya cam kapların kullanılabilmesi belirtilmiştir. Doğru ve sağlıklı bir depolama için vakum makineleri ile sütün veya yemeklerin sıcaklığının ölçülebilmesi için mutfak termometreleri (probu termometre) kullanabilecekleri yönünde önerilerde bulunulmuştur. Besin güvenliği, bakteri ve mikroplar, etiket okuma ve raf ömrü, çapraz bulaşma kavramları eğitim boyunca sıklıkla atıfta bulunulan kavramlar olmuştur. Tüm bunlar akla Ulrich Beck’in “risk toplumu” kavramsallaştırmasını getirmektedir. Eğitimde sözü edilen kavramlar, aynı zamanda gıda korkusunu meydana getiren risklerdir. Gıda korkusunu oluşturan tüm bu riskler Beck’in tabiriyle “modernleşmenin riskleridir” (2019: 25). Geçmişte doğrudan göze ya da buruna saldıran riskler artık insanın gözüyle görebileceği riskler olmaktan çıkmıştır. Bu tehlikeleri görünür kılmak için bilimin algı organları olan “teorilere, deneylere, ölçme aletlerine” ihtiyaç vardır (2019: 25,34). Eğitim boyunca vurgu yapılan bakteri ve mikropların risk boyutunu belirleyecek olan bilimin algı organlarıdır. Sütün sıcaklığının ölçülmesi için probu termometrenin mutfakta kullanılması önerisi, bilimsel ölçme yöntemlerinin gündelik hayat içerisine kadar sızması anlamına gelmektedir.

Gıdamız Geleceğimiz proje ekibi tarafından eğitimler dışında Ankara merkezde TADYA Kolektifinin de katıldığı çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Bu etkinliklerden birisi “Üretici- Türetici Buluşması (12 Şubat 2022)” adlı etkinliktir. Etkinliğe TADYA kolektifi üreticileri kendi yetiştirdikleri ürünlerden hazırladıkları yemeklerle katılım

sağlamıştır. Projenin Ankara kırsalı kapsamında genişletilmesi neticesinde eğitime, kolektif üreticilerinin dışında Ankara'nın çeşitli yerlerinden üreticiler ve tüketiciler de katılmıştır. Etkinlikte TADYA, doğa dostu tarım yöntemleriyle üretim yapan ve bunu aracısız bir şekilde kentli tüketiciye ulaştıran bir kolektif örneği olarak anlatılmış ve Ankara'nın çeşitli yerlerinden gelen üreticiler ve tüketiciler arasında tarımsal üretim yöntemleri konularında bilgi paylaşımlarının yapılabilmesi imkânı sağlanmıştır.

“Sürdürülebilir Beslenme Atölyesi ve Üreticilerle Buluşma (19 Şubat 2022)” adlı etkinliğe de yine TADYA kolektifi üreticileri başta olmak üzere çeşitli yerlerden başka üreticiler ve kentte yaşayan tüketiciler katılım sağlamıştır. Etkinlikte öncelikle beslenme uzmanları tarafından sürdürülebilir beslenmeye dair sunumlar yapılmıştır. Ardından üreticiler, üretim deneyimlerini birbirleriyle ve tüketicilerle paylaşmışlardır. Kolektif üyeleri, bu etkinlikte de yerel ürünlerden hazırladıkları yemeklerden ikram etmişlerdir.

Görsel 32. Üretici-Tüketici Buluşması

Görsel 33. TADYA Kolektifi Ürünlerinden Hazırlanan İkramlıklar

Farklı farklı yerlerden bir araya gelen üreticilerin tarımsal üretim yöntem ve ürünlerine dair deneyimlerini hem birbirleriyle hem de kentte yaşayan tüketicilerle paylaşıyor olması, yeni bir bilgi ve deneyim aktarım ortamının meydana gelmesi anlamına gelmektedir. Üreticiler, tarımsal üretime dair, dönemin şartları ve imkânları gereği güncellenen geleneksel bilgi belleklerini birbirleriyle paylaşmaktadırlar. Öte yandan bu tür etkinlikler, üretim süreçlerine yabancılaşmış olan kent insanının üretim süreçleriyle, ürünlerle, üretim zamanlarıyla aşina kılınmasına neden olmaktadır.

Kentte düzenlenen üretici ve tüketicileri bir araya getiren bu toplantılar, aynı zamanda internet destekli bir platform olan Youtube üzerinden canlı olarak yayınlanmakta ve kayıt altına alınmaktadır. Daha sonra, kayıt altına alınmış toplantıların kaydına bu platformlar aracılığıyla internet imkânı olan her yerden erişim sağlanabilmektedir. Deneyim ve bilgi paylaşımının olduğu bu toplantılar dijital dünyada dolaşıma giren içerikler hâline gelmiş olmaktadır.

Başkent Üniversitesi ile Gıdamız Geleceğimiz Proje ekibi arasında imzalanan protokol kapsamında iki etkinlik düzenlenmiştir. Bunlardan ilki sürdürülebilir beslenmenin yerel beslenme ile sağlanabileceğinin vurgulandığı “2. Sürdürülebilir Beslenme Buluşması ve Gelenekseli Yaşatmak Atölyesi” adlı etkinliktir. Bu etkinlikte de sürdürülebilir beslenme konusunda çeşitli uzmanlar sunumlar yapmıştır. Ardından TADYA kolektifi üreticilerinden Hanife Özay ve Hatice Kıray birlikte Tahtacıörencik köyünün geleneksel mutfağına ait olan “Ekşili çorbayı” Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümünün TEOS Mutfağında hazırlamışlardır. Çorbayla birlikte köyün yerel ürünlerinden hazırlanmış olan ıspanaklı yarımca (arpa unlu gözleme) ve Tahtacıörencik’in geleneksel mutfağına ait olan kara helva ikram edilmiştir. Etkinliğe hem sözü geçen bölümün öğrencileri hem de kentli üreticiler katılım sağlamıştır.

Protokol kapsamında “TADYA Yerel Ürünleri ile Gastronomi Denemeleri (16 Nisan 2022)” adı verilen ikinci bir etkinlik düzenlenmiştir. Bu etkinlikte Gastronomi Bölümü öğrencileri sadece TADYA Kolektifi tarafından üretilmiş olan ürünlerden oluşturdukları reçeteleri uygulayarak yemekler hazırlamıştır. Yerelde üretilen ürünlerin, sürdürülebilir beslenmedeki önemine dikkat çeken etkinlikte, öğrenciler tarafından hazırlanan yemeklerde balkabağı, yer elması, yeşillikler gibi taze ürünlerin yanı sıra tarhana, erişte, kunduru buğdayı unu gibi işlenmiş ürünler de kullanılmıştır. Bu etkinlik, profesyonel olarak mutfak eğitimi almakta olan öğrencilerin yemek hazırlamak için kullandıkları malzemenin mutfağa gelene kadar olan kısmı konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlaması açısından önem arz etmektedir. Sağlıklı, lezzetli bir yemeğin malzemesinin de doğa dostu yöntemlerle, mevsimine uygun bir şekilde yetiştirilmesinin öneminin gösterilmesinin de bu etkinliğin bir diğer katkısı olduğu söylenebilir.

Görsel 34. Başkent Üniversitesi TEOS Mutfağı

Buraya kadar sözü edilen etkinlikler kent ortamında gerçekleştirilmiştir. Tahtacıörencik köyünde de kentten tüketicilerin katılımına yönelik çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. “Tahtacıörencik Hasat Festivali (14-15 Eylül 2019)” adıyla düzenlenen etkinlikte yerel ürünlerden hazırlanmış olan kahvaltı ikramından nohut çeşitleri ile leblebinin, atalık üzüm çeşitlerinin tanıtımına, tadımına, pekmez yapımına, yerel meyve, sebze ve şifalı bitkilerin tanıtımından erişte ve tarhana yapımına kadar gıda ürünleriyle ilgili çeşitli atölyeler düzenlenmiştir. Bazlama, keyman, ekşi erik pestili, kara helva, çörek gibi yerel mutfağa ait pek çok yemeğin de hazırlandığı etkinlikte kentten gelen ziyaretçilerin tarladan sofraya kadar gıda üretim süreçleri konusunda bilgi edinmesi amaçlanmıştır.

Gıdamız Geleceğimiz ekibi, projelerinin revize edilmesinden önceki süreçte “Kırsalda Gönüllülük Çağrısı (20 Eylül-17 Ekim 2021)” başlığıyla köyde tarımsal üretim, ürün işleme gibi süreçlere katımlarını sağlamak amacıyla bir etkinlik

duyurusunda bulunmuşlardır. Bu çağrıya başvuran gönüllüler, köyde geçirdiği süreçte tohumdan hasada tarımsal üretim süreçleri hakkında bilgi edinip, pekmez yapımı gibi çeşitli gıda üretim süreçlerini deneyimlemişlerdir.

Köyde bir zamanlar çeltik ekim alanı olan Süveri Çayının kenarında “TADYA 1. Kahvaltı Şenliği (11 Temmuz 2021)” ve “TADYA 2. Kahvaltı Şenliği (13 Ağustos 2022)” olmak üzere iki ücretsiz kahvaltı etkinliği düzenlenmiştir. Bu etkinliklerle kentteki tüketicinin köye gelmesini, üretim alanlarını ziyaret etmesini ve istedikleri takdirde kolektif üyelerinin ürettiği hem taze sebze, meyve hem de tarhana, erişte, bulgur, un gibi işlenmiş ürünlerden satın alabilmelerini sağlamak amaçlanmaktadır. Tüm bu etkinliklerde yörenin yerel mutfağına ait yemeklerin ikram edilmesine öncelik verilse de köye özgü olmayan farklı tariflerin denendiği ikramlar da bulunmaktadır. Ancak yemeklerin hazırlanmasında kullanılan ürünlerin kolektif üyeleri tarafından köyde üretilmiş olması konusuna özellikle dikkat edildiği belirtilmektedir.

Görsel 35. Süveri Çayı Kenarı

Kolektif, kahvaltı şenlikleri dışında hasat süreci boyunca devam eden “Köy Ziyaret Günü” adı altında etkinlikler düzenlenmektedir. Süveri Çayı kenarında kahvaltı ikramıyla başlayan bu etkinliklerin ardından köy meydanında tezgâhlarda ürün satışı ve bazlama, erişte yapımı gibi atölyeler düzenlenmektedir.

Görsel 36. Köy Ziyaret Günü

Böylece eskiden kendiliğinden gündelik hayatın bir parçası olarak aktarılan kültürel üretim, bugün kentten gelenlere sunulan bir etkinliğe dönüştürülmüştür. Bu durum, Dean MacCannell'in “sergilenen otantiklik” kavramı ile yorumlanabilir. MacCannell, bu kavramsallaştırmayı turizm üzerinden yapmıştır. Kendi toplumlarında otantik diye bir şeyin kalmadığını düşünen bireylerin başka kültürlerde otantik olanı aradıklarını, ancak karşılaştıkları şeyin ‘sergilenen’ bir otantiklik olduğunu ifade etmektedir (1973). MacCannell'a göre bu kavram, hem ‘otantik’ ve ‘gerçek’in varlığına olan inancını sürdürür hem de orijinal ve kopya arasındaki farkın ortadan kalktığı bir simulasyon rejimine referans yapmaktadır. Köylünün gündelik rutininde yapıp ettikleri kentten gelenlerin izlemesi ve deneyimlemesi amacıyla etkinliğe

dönüştürülmektedir. Böylece köyde yaşamın sürdürülmesi için elzem olan tarımsal üretim ve gıda hazırlama faaliyetleri, kentten gelen insanın çalışma zamanının dışında kalan boş zamanını değerlendirmek amacıyla katıldığı etkinlikler hâline gelmiş olmaktadır. Köyde düzenlenen etkinliklerde kültürel üretim süreçlerinin canlandırıldığını diğer bir deyişle sergilendiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Öte yandan “postmodern yerellerin organizasyon bilgi ve deneyimleri sayesinde” (Özdemir, 2022b:20) gerçekleşen tüm bu etkinlikler, “geleneksel ekolojik bilgi ve kültür, postmodern yerel/kentli ile köylüyü bütünleştirmektedir” (Özdemir, 2022b:18). Böylece kırsaldaki üreticilerle tarımsal üretim ve gıdaya dair süreçlere yabancılaşan kentteki tüketiciler bir araya getirilmiş olmaktadır. Kent insanının, emek yoğun olan tarımsal üretim süreçlerine yabancılaşmalarını Connerton’un ifadesiyle açıklamak mümkün görünmektedir:

“Modern dünya devasa bir emek sürecinin ürünüdür; buna rağmen modernitenin unutturduğu ilk şey o emek sürecinin kendisi olur” (2014: 47).

Tarımsal üretim süreci, toprak hazırlığından, ekimine, dikimine, hasadına kadar doğanın döngüsüne bağlı takvimi olan bir etkinliktir. Tükettiği gıdanın market rafına gelene kadar olan sürecine yabancılaşan tüketici, o aşamaya kadar olan emeğe dair bir bilgiye de sahip değildir. Doğaya ve üretime yabancılaşan kent insanını böylesi bir yabancılaşma sürecine hazırlayan kent ve doğa arasındaki zamansal açıdan kurulan ikiliktir. Kent doğrusal zamana, doğa ise döngüsel zamana işaret etmektedir. Lefebvre, döngüsel zamanın doğanın ritimlerine nüfuz ettiğini belirtir (2015: 55). Kırsalda yaşam daha kozmik ve toplumsal döngüsel zamanlara tabidir: gün, hafta, mevsim; ekim, hasat ya da bağ bozumu, toprağın sürülmesi gibi (2015: 57-58). Kentte ise daha çok iş hayatında doğrusal ve parçalı zaman, üretim ve tekniğin zamanı işlemektedir (2015: 59). Kentte doğrusal zamanın ritmine kapılıp doğanın döngüsel zamanını hatırlatan en önemli etkenlerden birisi Covid-19 pandemisi sürecindeki kısıtlamalar nedeniyle insanların evlere kapanmaları olmuştur. Bu süreçte insanlar dışarı çıkılabilen zamanlarda açık, ferah, ormanlık, su kenarı gibi doğanın içinde olabilecekleri alanlara gitmeyi tercih etmeye başlamıştır. Doğaya

yönelen bu ilginin yanı sıra gıda güvenliği ve güvencesi konusunda ciddi oranda bir dikkat artışı yaşanmıştır. Covid-19 pandemisiyle birlikte gıdaya yönelen bu dikkati hazırlayan süreçleri Yıldırım şöyle değerlendirmektedir:

“Bu dönemde tarım ve gıda konusunda bir farkındalık oluştu. Açlık korkusu, gıdaya erişimde sorun yaşanır mı endişesiyle tüketici ülkenin tarımsal üretimini, uygulanan politikaları, dolayısıyla yediğini, içtiğini sorgulamaya başladı. Tarımsal üretimin artırılması, üretim planlaması, çiftçinin para kazanması, gıda güvenliği ve benzeri konularda tüketici bazında duyarlılıklar arttı. Tüketicinin üretime katılma isteği arttı” (2022: 51).

Yıldırım'ın özetlediği bu sürecin en önemli getirisi tüketicinin yediğini, içtiğini sorgulaması ve üretim süreçlerine ilgi duyup, bu süreçlere dâhil olma isteğinin artması olmuştur. Özdemir de “özellikle sağlıklı ve doğal yaşam eğiliminin yaygınlaşması doğal ve geleneksel olana dolayısıyla geleneksel (ekolojik) bilgi ve deneyime, kültüre, mekâna, uygulamaya ve ürüne olan ilgiyi arttırmaktadır” (2022a: 37) ifadeleriyle bu yaşanan sürecin kültürel boyutuna işaret etmektedir. Yerele ve yerelin kültürüne yönelen kentlinin bu ilgisi ve dikkati aynı zamanda yerelden beslenerek hem kendisinin sağlıklı gıdaya erişebilmesini hem ekolojinin korunmasını hem de yerel üreticiyi de ekonomik olarak desteklemiş olmasını sağlamaktadır. Yerelden beslenen tüketici “besin mesafesi”nin de olabildiğince azalmasına destek olmaktadır. Standage, uzak mesafeler arasında taşınan besinlerin karbon salınımına neden olarak iklim değişikliğini körüklediğini bu nedenle de “besin mesafesi” arttıkça doğaya verilen zararın boyutunun da arttığını ifade etmektedir. Yerelden beslenilmesi bu mesafeyi azaltmakta doğaya verilen bu zararın boyutunu görece azaltılmasını sağlamış olmaktadır (2020: 132). Tüm bu etkenler, kolektifin içinde yer aldığı gerek köyde gerekse kentte düzenlenen etkinliklere kentte yaşayan insanların katılmalarında itici güç oluşturmaktadır. TADYA kolektifi gibi gıda toplulukları aracılığıyla kentli tüketici, üretim süreçlerini öğrenmenin ya da hatırlamanın ötesine geçerek bu süreçlere gönüllü olarak dâhil olmaya başlamıştır. Kentli tüketici ile kırdaki üretici getiren bu ortamlar, aynı zamanda kültürel etkileşimin gerçekleştiği, geleneksel bilginin aktarıldığı ortamlar olma özelliği göstermektedir.

SONUÇ

*“Sac düzelü, hamur tükenü
Dirlik düzelü, ömür tükenü”
(Zeliha Erdem)*

İnsanın doğayla etkileşim kurmasındaki temel etkenlerin başında beslenme ihtiyacını giderme konusundaki arayışı gelmektedir. Bu arayış, içinde bulunduğu çevreyi gözlemlemesini, deneme ve yanılma yöntemiyle deneyimler kazanmasını sağlamıştır. Tüm bu süreçlere dair edinilen kazanımlar ise geleneksel bilgi belleğini oluşturmasına neden olmuştur. Bu bilgi belleği sadece tarımı ve gıdayı içermemektedir. Beslenmeden barınmaya, ziraatten zoolojiye, mimariden giyim-kuşama kadar pek çok alanda geleneksel bilgi belleğini görebilmek mümkündür.

Geleneksel bilgi belleğinin gözlem ve deneyime dayalı yapısı, içinde bulunulan şartlar ve imkânlara uyarlanılmasını kolaylaştırmaktadır. İnsanın geçmişten bugüne bulunduğu çevreye göre hareket etmesinin en önemli örneklerini, uyarlanma stratejilerinde görebilmek mümkündür. Avcı-toplayıcılıktan geçimlik tarıma, çobanlıktan yoğun tarıma ve oradan da endüstriyel tarıma doğru değişen besin edinme örüntüleri, insanın içinde bulunduğu şartlara ve imkânlara nasıl uyarlandığını göstermektedir. Her bir besin edinme örüntüsü, insanın gözlemleri ve deneyimleri neticesinde oluşturduğu geleneksel bilgi belleğini barındırmaktadır.

İnsan ve doğa arasındaki etkileşime besin edinme örüntüleri üzerinden bakıldığında geçmişten bugüne bir değişim olduğu görülmektedir. Avcı-toplayıcı yaşam biçiminde, doğanın kendisine verdikleriyle yetinen insan, tarımsal üretim faaliyetlerine geçmesiyle birlikte bunun ötesine geçmiş, doğanın döngüsünü takip etmeyle birlikte bu döngüye müdahale etmeye başlamıştır. Yoğun tarım ve devamında endüstriyel tarımla birlikte insan ve doğa arasındaki ilişki, doğanın aleyhine gibi görünse de aslında insanın aleyhine bir şekilde değişmeye başlamıştır. Çünkü bu değişimin sonuçlarından en büyük zararı yine insan görecektir. Değişimi hızlandıran etkenlerin başında ise sanayileşme

gelmektedir. Artan sanayileşmeyle birlikte kentte iş gücü açığı doğmaya başlamıştır.

Sanayileşmenin artışın tarımdaki etkisi, yakıtla çalışan traktör, motor gibi çeşitli araçların maliyetleriyle baş edemeyen küçük üreticinin üretimi bırakmaya başlaması üzerinden görülmektedir. Tarımda makineleşmenin başlaması ve köylerde işgücüne ihtiyacın azalmasıyla birlikte, köylerden sanayileşen kentlere doğru göçler başlamıştır. Köyler boşalırken kentlerin nüfusu hızla artmaya başlamıştır. Modern tıptaki ilerlemelerle birlikte ölüm oranlarının düşmesi ve doğum oranlarının artması da nüfus artışını hızlandırmıştır. Köylerde üreticilik faaliyetlerini sürdüren kişilerin sayısı azalırken kentlerdeki tüketici sayısı da ciddi oranda artmıştır. Kentlerde artan nüfusun beslenme ihtiyacıyla birlikte yoğun tarımsal üretim de artmaya başlamıştır. Makineleşen tarımın toprağa zarar vermesi, artan nüfusu besleyebilmek için taşıma kapasitesinin üzerinde ürün alabilmek adına konvansiyonel tarımı arttırmıştır. Konvansiyonel tarıma geçişi hızlandıran bu süreç, beraberinde tarımsal üretimde kimyasal gübre ve zirai ilaç kullanımını getirmiştir. Geçmişte hayvancılıkla birlikte yürütülen tarım faaliyetinde, toprağın besini olan gübre ihtiyacı, hayvan dışkıyla giderilmekte ve zararlılarla doğal yoldan mücadele edilmektedir. Ancak birim alandan çok daha fazla verim alma isteğinde olanlar için böylesi bir doğal üretim yöntemi yetersiz gelmektedir. Tüm bunlar ve küresel ısınmayla birlikte ortaya çıkan iklim değişiklikleri çevre üzerindeki baskıyı arttırmış ve dünyayı bir ekolojik krizin eşiğine getirmiştir. Ortaya çıkan çevre krizi ekosistemdeki tüm canlı ve cansız varlıkları olumsuz olarak etkilemektedir. Çevre krizini tetikleyen etmenler, insanın yaşamsal faaliyetinin temeli ve bu çalışmanın da temel konusu olan gıdaya erişim sorununu da ortaya çıkarmıştır.

Çevre üzerinde artan baskıyla birlikte toprakta verimlilik kaybı yaşanması, tarımsal üretim faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Tarımsal üretimde yaşanan bu olumsuzlukları, gıda işleme yollarında da görebilmek mümkündür. Gıda üretiminin teknolojileşmesi genetiği değiştirilmiş gıdaların üretilmesine ve gıda boyası gibi kimyasalların kullanılmasına neden olmuştur. Besin saklama sürelerinin uzun süreli olmasını sağlama çabası da katkı maddelerinin

kullanılmasını gerektirmiştir. Tüm bunların bir problem olarak fark edilmesi gıdaya dair bir korkunun oluşmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan gıda korkusu probleminin çözümüne yönelik arayış içine girilmiştir. Sağlıklı, güvenilir ve yeterli gıdaya erişim probleminin giderilmesinde ön plana çıkan alternatiflerden birisi, gıda toplulukları olmuştur. Gıda toplulukları, hayvansal gübre kullanımı, tarım zararlılarıyla doğal mücadele, yerli veya atalık tohum kullanımı gibi ölçütlerle belirledikleri doğal tarım yöntemlerini uygulayan üreticilerin, ürünlerini kentteki tüketiciye diğer bir deyişle tüketicie ulaşımını aracısız sağlamaktadır. Hem üretici hem de tüketicie, aracısız gıda tedarik zinciri sayesinde aradaki maliyetlerden etkinlenmemiş olmaktadır. Aynı zamanda kentteki üretici ile tüketiciyi etkileşime sokan gıda toplulukları, üretim süreçlerine yabancılaşan tüketiciyi de bu süreçlere aşına kılmaktadır.

Küresel ısınmadan iklim değişikliğine, tarımsal üretimde teknolojileşme ve kimyasal kullanımına kadar pek çok sebep, gıdaya erişimde problemler yaşanmasına neden olmaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere gıda toplulukları bu problemin çözümü için bir alternatif olmaktadır. Ancak, içinde bulunulan şartlar doğrultusunda değişen, dönüşen, gözlem ve deneyime dayanan geleneksel bilgi belleğine yönelmek daha derin ve kökten bir çözüm yolu olarak görülebilir. Geçmişten bugüne değişik oranlarda artan sıcaklık ve soğukluklar gibi iklim değişikliklerine uyarlanabilmeyi sağlayan geleneksel bilgi belleği, bugünkü durumda da bir çıkış yolu olabilir.

Geleneksel bilgi belleğinin bugünün şartlarında bir çözüm yolu olabileceği düşüncesinden hareketle bu durumun uygulamada somut bir örneği olabileceği düşünülen Tahtacıörencik köyünde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada bir yandan, bu köy üzerinden geleneksel bilginin değişimi, dönüşümü ve bu dönüşüm hazırlayan etkenler değerlendirilmiştir. Öte yandan bu köyde TADYA kolektifiyle birlikte değişen dönüşen geleneksel bilgi belleğinin, bugün yaşanan iklim değişikliği, gıdaya erişim gibi problemlerin çözümünde kullanılıp kullanılmayacağı gösterilmeye çalışılmıştır.

Tahtacıörencik köyünde geleneksel bilgi belleğinin dönüşümü tarım ve gıda konusu özelinde sınırlandırılmıştır. Köyün temel geçim kaynaklarını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Ancak her ikisi de geçmişten bugüne çeşitli değişimler ve dönüşümler yaşamıştır. Yaşanan değişim ve dönüşüm süreçlerinin anlaşılabilmesi amacıyla araştırma boyunca sorular geçmiş ve bugün bağlamında ayrı ayrı sorulmuştur. Tarımsal üretim faaliyetleri denilince köyde akla gelen ilk ürünler buğday, pirinç, nohut, fiğ (yem) ve pamuk olmuştur. Ancak bu ürünlerden pirinç ve pamuk artık üretilmemektedir. Eskisi kadar olmamakla birlikte hayvancılığa bağlı olarak fiğ (yem), buğday ve nohut üretimine devam edilmektedir. Görüşmelerde geçmişte tarım ürünleri denildiğinde özellikle sorulmadan sebze üretimine dair herhangi bir anlatım olmamıştır. Bu durumda geçmişte köyde sebzenin sadece geçimlik boyutta ekilmesinin etkisi olduğu görüşmeler ilerledikçe anlaşılmıştır. Köyün geçmişteki ekonomik kaynaklarından bir diğeri ise, keçilerden oluşan davar sürüleridir. Eskiden köyde hemen hemen her ailenin davar sürüsü bulunduğu anlatılmıştır. Davarcılığa bağlı olarak tiftik ticaretinin köyde ve Güdül genelinde geçmişte çok yaygın olduğu belirtilmiştir. Köyde çeltik eken ve davar sürüsü olan ailelerin zengin olduğu sıklıkla dile getirilmiştir. Ancak bugün çeltik ekilmemekte, davarcılık da yok denilecek derecede azalmış durumdadır. Geçmişte zenginlik belirtisi olarak görülen çeltik ve davarcılık, sona ermeleri konusunda da birbirleriyle bağlı bir hikâyeye sahiptir. Her ikisinin de bitişi hazırlayan temel etken, köyden kente göç olgusu olmuştur. Kentte bakkalcılık yapmayan isteyen çok sayıda aile, davar sürülerini satarak köyden göç etmişlerdir. Davar sürülerinin azalması sürüleri bekleyen çok sayıda köpeğin de azalmasına ve çeltiğin baş düşmanı olan domuzların artıp çeltik tarlalarına inip talan etmelerine neden olmaya başlamıştır. Öte yandan aynı dönemlerde dağlarda bulunan kurtların zehirlenmesi de domuzların artışı engelleyen bir diğer etmenin daha ortadan kalkmasına neden olmuştur. Ekolojik dengenin insan müdahalesiyle bozulmasının sonuçlarından birisi köyde çeltiğin sona ermesi olmuştur. Çeltik ve davarcılığın bu şekilde bitişi her ikisine dair ürünlerin ortadan kalkmasına, üretimlerine dair geleneksel ekolojik bilgi belleğinin aktarımının durmasına neden olmuştur.

Artık üretilmeyen pamuğun bitişini hazırlayan sebeplerin başında da artan sanayileşme ve ithalat politikalarının belirginleşmesi nedeniyle fabrikasyon ve elyaf ürünlerin sayıca artması ve bu ürünlere erişimin kolaylaşması gelmektedir. Geçmişte köyde yorgan, yastık, çul, minder gibi ürünler hazırlamak için yetiştirilen pamuk çeyiz malzemesi hazırlığında da önemli bir yere sahip olarak anlatılmıştır. Pamuk üretiminin bitişiyle de tıpkı çeltik ve pamuk da olduğu gibi bu ürüne dair geleneksel bilginin aktarımının da ihtiyaç olma durumundan çıktığı görülmektedir.

Çeltik ve pamuk artık üretilmiyor olmalarına rağmen üretim mekânları olan *Süveri Çayı* ve *Sinek Sekisi* görüşmelerde sürekli anlatılmıştır. Bugün artık üretilmeyen ürünlere bir zamanlar ev sahipliği yapmış olan bu yerlerden özellikle *Süveri Çayı*, artık farklı işlevler için kullanılmaktadır. Bu simgesel mekânlara ek olarak, geçmişte hasat edilen ürünün kaldırıldığı harman yeri *Koca çayırdan* da sıklıkla bahsedilmiştir. Tarımda makineleşmeyle birlikte biçerdöverlerin kullanımı harman yerine olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. *Koca çayır* da artık farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır.

Köyde besin edinme örüntülerinden toplayıcılık faaliyetinin geçmişte çok az olduğu bugün ise arttığı belirtilmiştir. Hem internet ile televizyon hem de köye dışarıdan gelenler ve kolektifin kurulması doğadan toplanılabilecek ürünlere ve kullanım alanlarına dair bilginin artmasına neden olmuştur. Geçmişte doğadan toplanan ürün sayısı birkaç ürünü geçmezken, bugün çok daha fazladır. Öte yandan tarımda kimyasal kullanımı ekin ve yemin içinde kendiliğinden oluşan ve köyün mutfağında sevilen bir tat olarak yer alan çeşitli otların yok olmasına neden olmuştur. Doğadan toplanan ürünler arasında dağ eriğinin pestil hâline getirilerek kullanılması, onun, köyün yerel mutfağında önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Cenazelerde, ölüm yıldönümlerinde ve Ramazan ayında hayır yemeği olarak verilen *ekşili çorbanın* temel malzemesi olan bu pestil, besinin biyolojik anlamının ötesine geçerek kültürel bir boyut kazandığını göstermektedir.

Tarımsal üretim ve gıdayla ilişkili olarak geçmişte köyde yağmur duası başta olmak üzere birkaç bereket ritüeli uygulaması yapıldığı anlatılmıştır. Ancak bugün hem köyde nüfusun azalması hem de gelişen ve değişen teknolojilerin etkisiyle bilgiye ulaşma kanallarında olan değişiklikler bu uygulamaların artık yapılmadığını göstermektedir.

Tahtacıörencik köyünde tohumdan hasada tarımsal üretim süreçlerine bakıldığında geçmişte insan gücüyle yapılan pek çok uygulamanın bugün artık tarım makineleri aracılığıyla yapıldığı anlatılmıştır. Dahası geçmişte hayvansal gübre ve doğal ilaçlar kullanılarak sürdürülen tarımsal üretim faaliyetleri uzunca bir süre kimyasal gübre ve tarım ilaçlarıyla yapılmıştır. Bugün ise hâlâ tarım ilacı kullananlar olmasına rağmen büyük oranda geleneksel tarım yöntemlerine dönüş yapıldığı görülmektedir. Geleneksel tarım sistemlerinin hayvancılık ve tarımın birlikte sürdürüldüğü bir yapıya sahip olması, toprağın ihtiyacı olan gübrenin dışarıdan ücret karşılığı değil doğrudan hayvandan sağlanması imkânını sunmaktadır. Köyde tarımsal üretimi kolaylaştırdığı söylenen en önemli yeniliklerin başında boruların belirli aralıklarla döşenerek yapıldığı damlama sulama sistemi gelmektedir. Damlama sulama sayesinde üreticinin fiziksel güç ve zaman kullanımı azalmıştır. Daha da önemlisi aşırı sulamaya bağlı hem ürünün hem de toprağın zarar görmesi hususu görece azalmıştır. Sulama tekniğinde olan bu yeniliğin dünyada su güvenliğinin sağlanması konusunda yakından ilişkisi bulunmaktadır. Küresel ısınmaya bağlı olarak yaşanan iklim değişikliklerin yarattığı olumsuz sonuçlarından birisi suyun azalması ve buna bağlı olarak kuraklık ve kıtlık tehlikesidir. Bu konuda Birleşmiş Milletler'in 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında suya dair politikaların yer aldığı görülmektedir. Su güvenliği gıda güvenliği konusunda da yakından ilişkilidir. Birleşmiş Milletler dışında da çok sayıda kurum ve kuruluşun gündeminde su güvenliği meselesi yer almaktadır. WIPO, geleneksel bilgi, bu bilginin oluşmasını sağlayan genetik kaynaklar ve aktarımını sağlayan sözlü kültürel ifadelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması üzerinden de su güvenliği meselesine önem vermektedir. Genetik kaynakların korunması, biyoçeşitliliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması hususunda önem arz etmektedir. Su, canlı ve

cansız tüm türleri bütünsel bir şekilde kaplayan ekosistem için hayati önem taşımaktadır.

Köyde gıda saklama konusunda hem ürün çeşitliliğinin artması hem de yöntemler açısından değişimler yaşanmıştır. Köye elektrik ve buzdolabının gelişine kadar kurutma temel gıda saklama yöntemi olarak kullanılmıştır. Buzdolabı ve sonrasında derin dondurucuların köye gelişiyle bu elektrikli aletler de önemli birer besin saklama aracı olmuşlardır. Daha sonra konserve ve salamura gibi gıda saklama yöntemleri de kullanılmaya başlamıştır. Tüm bu yeni yöntemlere rağmen kurutma hâlâ başlıca gıda saklama yöntemleri arasında yer almaktadır. Köye yerel yönetimler aracılığıyla özellikle pekmez yapım sürecini etkileyecek olan üzüm sıkma makinesi ve sebze, meyve kurutma makineleri getirilmiştir. Üzüm sıkma makinesi az sayıda aile tarafından kullanılmış olmasına rağmen henüz sebze, meyve kurutma makinesini kullananlar olmamıştır. Daha sonra köyde yapılacak bir araştırmada bu makinelerin de geleneksel gıda hazırlama yöntemleri arasında sayılır hale gelecek olması ihtimal dâhilinde olsa gerektir. Köyde gıda hazırlamada teknolojiden yararlanıldığı alanlardan içinde tarhana karma ve erişte kesme de bulunmaktadır. Tarhana karışımını karmayı ve erişte hamurunu yoğurmayı ve ayrıca erişte kesmeyi sağlayan makineler köyde bazı aileler tarafından kullanılmaktadır. Bu tür makinelerin kullanımını hazırlayan sebeplerin başında yaşa bağlı olarak kişilerin fiziksel gücünde azalma ve hane nüfusunun azalmasıyla iş gücünün de azalması gelmektedir. Öte yandan genel olarak köy nüfusunun da azalması bir arada, yardımlaşarak yapılan imece yapılacak kişi sayısının da azalmasına neden olmuştur. Böylesi bir bağlamda hem iş gücünden hem zamandan tasarruf sağlamaları nedeniyle bu faaliyetlerde makine kullanımı tercih edilmeye başlamıştır.

Köyde geleneksel bilginin değişim ve dönüşüm süreçlerine bakıldığında dikkat çeken en önemli noktalarından birisinin aktarım yollarında ve yönlerinde olduğu görülmektedir. Dünyanın her yerinden insanların deneyimlerinin içine aktığı dijital dünyaya internet erişiminin yaygınlaşması neticesinde erişebilmek mümkün hâlâ gelmiştir. Köydeki pek çok üretici tarımsal üretim yöntemleri, gıda

işleme ve saklama teknikleri konusunda ya doğrudan ya da dolaylı olarak internet aracılığıyla bilgi edinmektedir. İnternetin yanı sıra köye dışarıdan gelen ve bir nevi kılavuz olarak görülen kişiler de tarımsal üretim konusunda bilgi kaynağı olmaktadır Geleneksel bilgi belleğinin yaşça büyük kuşaktan küçük olana doğru olan aktarım yönünde değişiklikler olduğu küçükten büyüğe ya da akranlar arasında da olduğu görülmektedir.

Tahtacıörencik köyünde tarım ve gıda alanında geleneksel bilginin değişim ve dönüşüm süreçlerinde önemli etkenlerden birisi bir gıda topluluğu olan TADYA Kolektifidir. Kolektif, kendisini sadece üretici kolektifi olarak değil hem üretici hem de tüketicilerin bir arada olduğu bir yapı olarak tanımlamaktadır. Kolektif öncesi süreçte kentten köye gelenlerle başlayan kentle etkileşim süreci kolektif sonrasında genişleyerek devam etmiştir. Tarım ve gıdaya dair geleneksel bilgi belleğini temele alan kolektif çağın şartları ve imkânları doğrultusunda bu belleğe yeni bilgilerin eklenmesine neden olmuştur. Kolektifin, tarımda hayvansal gübre kullanımı, zararlılarla doğal yollarla mücadele, atalık ve yerel tohumların kullanımı; hayvancılıkta ise yerel ırklar tercih edilmesi ve hayvanların yayılarak beslenmesi gibi ölçütleri bulunmaktadır. Kolektif, bünyesinde bulunan ve bu ölçütlerle üretim yapanların ürünlerini aracısız bir şekilde kentteki tüketiciye ulaştırmaktadır. Bu durum hem üreticinin hem de tüketicinin aradığı maliyetlerden etkilenmemesini sağlamaktadır.

Köydeki üreticilerin birbirinden farklı hayat deneyimleri ve dünya görüşleri, kolektife giriş hikâyelerinin ve kolektifin üzerlerindeki etkinin de farklılaştığını göstermektedir. Kolektifin, bünyesinde bulunan üreticilere başlıca katkısının ekonomik olduğu görüşmeciler tarafından belirtilmiştir. Kentte olan etkileşim neticesinde yeni insanları, farklı yerlerdeki üreticileri tanımalarının kendilerini duygusal olarak iyi hissettirdiği de ifade edilmiştir. Geleneksel tatlar kısmen korunmakla beraber, artan ürün çeşitliliği mutfaklarında da değişikliklere neden olmuştur. Kolektifle birlikte internet üzerinden satış yapılması, iletişimin Whatsapp grupları üzerinden olması, Instagram, Facebook gibi sosyal medya platformlarında, kolektifin web sayfasında profillerin oluşturulması, buralardan paylaşımlarda bulunulması ve üreticilerin canlı yayınlara katılması internetin

sadece bilgi edinme yolu olarak kullanılmadığını göstermektedir. “Köylüler için bir yaşam biçimi ve topluluk içinde yer alan hanelerini geçindirme yolu” (Bates 2018: 177) olan çiftçiliğin bunun ötesine geçerek dijitalleştiğini, görünürlüğünün arttığını söylemek mümkündür. Köyde kolektife dâhil olmayan görüşmeciler açısından kolektif satış yapabilene ekonomik faydası olan bir yapı olarak adlandırılmaktadır. İnternette satışla birlikte ürün pazarlama hususunda yaratılan bu imkânın, özellikle köyün dışına ürün satışı için gidebilmelerinin zor olması nedeniyle kadın üreticiler açısından faydalı olduğu kolektif dışından olanlar tarafından dile getirilmiştir.

Kolektifin kentte katıldığı etkinlikler, kendileri dışındaki üreticilerle bir araya gelmelerini ve tarımsal üretim yöntemleri ile gıda işleme, saklama süreçlerine dair deneyimlerini paylaşabilmelerini sağlamıştır. Kentteki bu aktarım ve paylaşım ortamlarıyla, üreticilerin geleneksel bilgi belleklerinde yer alanlar ile yeni öğrenilenlerin birbirine eklemlendiği mekânlar oluşturulmaktadır. Öte yandan bu etkinliklere katılan kentli tüketiciler diğer bir deyişle üreticiler de üreticiler arasında deneyim paylaşımının yaşandığı bu aktarım ortamlarında tarımsal üretime dair bilgi edinmiş olmaktadır.

Kentte üreticilerle bir araya gelen ya da köydeki etkinliklere katılan tüketiciler açısından da bu sürecin önemi büyüktür. Çalışma boyunca detayları verilen çeşitli süreçler sonucunda üretim mekânı, zamanı ve süreçlerinden uzaklaşan insanlar tüketiciye dönüşmüştür. Bunda başlıca etken tarımsal üretim mekânı olan köyden, tüketimin mekânı olan kente göçülmesi olmuştur. Kolektifi aracılığıyla kırla, doğayla, tarımla, gıda üretim süreçleriyle kopan bağın yeniden kurulmaya başladığı görülmektedir. Tüketiciler istedikleri takdirde köye gidip üreticilerin üretim alanlarını ziyaret edip, üretim süreçlerine dâhil olabilmektedir.

İnsanın doğayla etkileşime girmesi, doğayı gözlemlemesi ve deneyimlemesi yoluyla oluşan geleneksel bilgi belleğinin bugünkü çevre ve gıda krizinin çözümünde faydalı olabileceği söylenebilir. Geleneksel bilginin çağın gerektirdiklerine uyarlanabilen yapısı, bugünün dünyasındaki iklim koşullarına da uyarlanarak çözümler üretebilecektir. Tahtacıörencik köyündeki tarım ve

gıda özelinde geleneksel bilginin kullanımına dair değişen, dönüşen uygulamaların böylesi bir çözüm arayışının somut örneği olduğu ifade edilebilir. Tüm bu süreçler, geleneksel bilgi belleğinin, artık sadece insanın sadece doğayla değil, diğer insanlarla, toplumların birbirleriyle etkileşimleriyle de şekil aldığını, değiştüğünü, dönüştüğünü göstermektedir. Televizyon, internet gibi mecralarda bu tür etkileşimlerin, deneyim paylaşımlarının ve aktarımların mekânı olma görevini üstlenmektedir.

Sonuç olarak, TADYA Kolektifi, tarım ve gıda özelinde geleneksel bilgi belleğinin kullanılarak üretimin yapılmasını teşvik ederek hem ekolojinin, hem sözü geçen belleğin korunmasını sağlamaktadır. Üreticilerin geleneksel bilgi bellekleri ile çağın imkân ve şartlarından yararlanarak üretim yapmalarını dolayısıyla ekonomik gelir elde etmelerini sağlayarak üretime dair kültürün aktarım ortamlarının, ürünlerinin, aktörlerinin de sürdürülebilirliğine destek olmaktadır. Ekonomik gelir elde edebilmenin garanti altına alınmaya başlamasının köyden kente göçenlerin geriye dönüp, üretim yapmayı istemeleri konusunda etkili olduğu görülmüştür. Ekonomik gelir elde edilebilmesinin devamlılığının sağlanması durumunda istihdamın ve kırsalda üretim potansiyelinin artacağı söylenebilir. Bu durumun ekonomik etkisinin özellikle kırsalda kadınların istihdamı açısından ayrıca bir önemi bulunmaktadır. Kolektifin, ekonomik gelir elde edebilme konusunda toplumun dezavantajlı grupları içerisinde yer alan kadınların üretime ve ürün işlemeye dair bilgileri sayesinde gelir elde edebilmeleri konusunda destekleyici çalışmalarını sürecin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Kolektif, hayvancılıkla tarımın bir arada olduğu, ilaçsız, hormonsuz, atalık, yerli veya yerel tohumlardan üretimin yapılmasını teşvik ederek tüketicinin hem sağlıklı ve güvenilir gıdaya erişimini sağlarken hem de ekolojik çevrenin üzerindeki tahribatın azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kolektifin bir gıda topluluğu olarak gıda krizi ve çevre kirliliği problemlerine çözüm arayışlarında bir alternatif olmasının hem kırsalda hem kentte yaşayanlar üzerinde belirgin etkileri vardır. Kentte yaşayanlar kolektifle birlikte gıdaları doğrudan, aracısız olarak temin etmektedirler. Bunun yanı sıra tarımsal üretim süreçlerine

yabancılaşmış ya da hiç deneyimlememiş insanlar, kolektifin etkinlikleriyle birlikte üretime, üretimin gerçekleştiği doğaya ve tüm bunların etrafında oluşan kültürel bağlama dair de bilgi sahibi olmaya başlamışlardır.

Özetle, köyde yaşanan değişim ve dönüşüm süreçleri bağlamında kolektifin geleneksel bilgi belleği temelinde yürüttüğü tüm çalışmaların, bu belleğin kriz dönemlerinde kurtarıcı ve uyum sağlayıcı yanının somut bir örneği olduğunu göstermektedir. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi, küresel ısınmaya bağlı olarak yaşanan iklim değişiklikleri gibi etkenlerle gıdaya, suya ve çevreye dair yaşanan bu kriz ortamında, çözüm yolları üretebilme konusunda geleneksel bilgi belleğinin bulunulan şartlara uyarlanmayı sağlayan temel özelliği nedeniyle önemli bir çözüm yolu olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın uygulamalı halkbilimi perspektifiyle hazırlanmış olması nedeniyle, alan çalışması neticesinde elde edilen veriyle sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçların kamusal alana taşınması ve toplumsal sorunlara çözüm yolu bulunması konularında yol gösterici olacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Acıpayamlı, O. (1964). Türkiye'de Yağmur Duası II. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 22(3-4), 221-250.
- Adaman, F., Akkoç, S. (2023). Giriş: Gıdanın Politik Ekolojisi. F. Adaman, S. Akkoç (Ed.) *Gıdanın Politik Ekolojisi* (11-17). İstanbul: Metis Yayınları.
- Akarçay, E. (2016). *Beslencenin Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Akgül, U. (2013). Uygulamalı Antropolojinin Gelişimine Bir Bakış. *Antropoloji*, (25), 65-87.
- Akyüz, A. (2018). 1968'in Ürünü Olarak Çevreci, Ekolojist ve Yeşil Hareketler. *Toplumsal Tarih*, 52-57.
- Alangu, T. (2020). *Türkiye Folkloru El Kitabı*. (İ. Görkem, Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Altieri, M. A. (2021). Küçük Çiftçiliği Geliştirme Sorunu: Kim Kime Öğretir? (M. Y. Yıldız, Çev.). T. Özkaya vd. (Ed.). *Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün* (58-63) İstanbul: Metis Yayınları.
- Altunsabak, E. (2022). *Tarım ve Hayvancılığa Bağlı Geleneksel Bilgi Sistemleri: Kars İli Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Arıöz, S. S. (2010). *Kirmir Vadisi'nin (Güdül, Ankara) Biryofit Florası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Atay, T. (2004). Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk "Gelenek-çi" Muhafazakârlığı. A. Çiğdem (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Muhafazakârlık* (154-178). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atay, T. (2005). *Göl ve İnsan: Beyşehir Gölü ve Çevresinde Doğa-Kültür İlişkisi Üzerine Antropolojik Bir İnceleme*. Ankara: Kalan Yayınları.
- Atay, T. (2020). *Doğadan Duaya: İnancı Gözlemlemek*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Ateşgöl, Y. (2021). *Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Aksu/ Sofular Havzası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Aydemir, G. (2006). Gökyüzündeki Ertesi Yıl. *Atlas* (154), 52-53.
- Aydın, S. (2020). İçevlilik. K. Emiroğlu, S. Aydın, (Ed.) *Antropoloji Sözlüğü* (541-542). İstanbul: İslık Yayınları.
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı Annelik mi?* (A. Ekmekci, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balıkçısı, H. (2019). *Aganta Burina Burinata*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bamoi, A. G. (2021). *Farklılaştırılmış Kısa Gıda Tedarik Zincirlerinin Gıda Sistemlerinin Sürdürülebilirliğine Etkisinin Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi.
- Baron, R. (2014). Amerikan Kamusal Halk Bilimi: Tarihi, Sorunları ve Zorlukları. (İ. G. Alptürker, Çev.). M. Öcal Oğuz, vd. (Ed.). *Uygulamalı Halk Bilimi* (177-196). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Barsh, R. L. (1999). Indigenous Knowledge and Biodiversity. D. A. Posey (Ed.). *Cultural and Spiritual Values of Biodiversity* (73-76). London; Nairobi: Intermediate Technology Publications; UNEP.
- Bates, D. G. (2018). *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji-İnsanın Doğadaki Yeri*. (S. Aydın vd., Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bauman, R. (2014). Bir Uygulamalı Halk Bilimi Merkezi Önerisi. (G. Tekin, Çev.). M. Öcal Oğuz vd. (Ed.). *Uygulamalı Halk Bilimi* (209-213). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Baykurt, Ş. (1976). *Türkiye'de Folklor*. Ankara: Kalite Matbaası.
- Baysal, A., Yücecan, S. (1982). Yöresel Yemeklerimiz. F. Halıcı (Ed.). *Geleneksel Türk Yemekleri ve Beslenme* (130-152). Konya: Konya Turizm Derneği Yayınları.
- Beardsworth, A., Keil, T. (2011). *Yemek Sosyolojisi*. (A. Dede, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Beck, U. (2019). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. (K. Özdoğan, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Berg, B. L., Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (A. Arı, Çev.) Konya: Eğitim Yayınevi.

- Berger, J. (2016). *Domuz Toprak*. (T. Belge, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, F. (1993). Traditional Ecological Knowledge in Perspective. J. T. Inglis (Ed.). *Traditional Ecological Knowledge: Concepts and Cases* (1-9). Ottawa: International Development Research Centre.
- Berkes, F. (2008). *Sacred Ecology*. New York: Routledge.
- Bernard, H. R. (2006). *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Lanham: AltaMira Press.
- Beşirli, H. (2012). *Yemek Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Bilgiler, F. (. (2003). *Nail Tan*. İstanbul: Kitap Matbaacılık.
- Bookchin, M. (2017). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (1973). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2015). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara : BilgeSu Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (D. F. Şannan, A. G. Berkkurt, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bozkurt, Y. (2012). *Çevre Sorunları ve Politikaları*. Bursa : Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Brodsky, A. E. (2008). Fieldnotes. L. M. Given (Ed.). *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. (341-342). California: Sage Publications.
- Büyükşahin, F. (2017). *Kültür-Çevre Bağlamında Geleneksel Ekolojik Bilginin Korunmasının Önemi: Sarıkeçili Yörükler Örneği*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Campbell, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (S. Gürses, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Castells, M. (2006). *Kimliğin Gücü*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chatfield, T. (2012). *Dijital Çağa Nasıl Uyum Sağlarız*. (L. Konca, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Childe, G. (2011). *Kendini Yaratan İnsan*. (F. Ofluoğlu, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Clottes, J. (2012). Ruhlar Dünyasında. (N. Devrim, Çev.). A. Langaney, J. Clottes, J. Guilaine, D. Simonnet (Ed.), *İnsanın En Güzel Tarihi* (62-75). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (A. Şenel, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connerton, P. (2014). *Modernite Nasıl Unutturur?* (K. Kelebekoğlu, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Coşkun, Ö. Y. (2007). *Sürdürülebilir Kent İçin Ekolojik-Teknolojik (Eko-Tek) Tasarım: Ankara-Güdül Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (S. B. Demir, M. Bütün, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çakır, H. A. (1945). Bir Bucağımız: Güdül. *Ülkü Millî Kültür Dergisi*(82), VI-VII.
- Çelen, E. (2021). Agroekoloji ve Döngüsel Tarım. T. Özkaya, vd. (Ed.). *Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün* (78-86). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çelik, Z. (2021). Agroekoloji, Biyoçeşitlilik ve Yerel Tohumlar. T. Özkaya, vd. (Ed.). *Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün* (87-99). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çoban, A. (2014). Doğa, Toplum ve Yöntem. H. Reyhan, vd. (Ed.). *Sosyal Çevre Bilimleri* (15-35). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dağdeviren, D. (2022). *Yeşil Kent Ekonomilerinin Sakin Şehirlerde Uygulanabilirliği: Ankara-Güdül Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- Dereyurt, B. Ş. (2019). *Stratejik Kırsal Kalkınma Modeli: Ankara-Güdül Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Konya Teknik Üniversitesi.
- Diamond, J. (2018). *Tüfek, Mikrop ve Çelik*. (Ü. İnce, Çev.) İstanbul: Pegasus Yayınları.

- Dietz, J. (1946). *Köy Bir Eğitim Topluluğu Olması Bakımından*. (M. A. Akdemir, Çev.) İstanbul: Sinan Matbaası.
- Dundes, A. (2006). Halk Kimdir? (M. Ekici, Çev.). M. Öcal Oğuz vd. (Ed.). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1* (11-36). Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Dutfield, G. (2004). *Intellectual Property, Biogenetic Resources and Traditional Knowledge*. London: Earthscan.
- Eker, G. Ö. (2017). Konserve ve Mutfak. N. Özdemir (Ed.). *Türk Dünyasında Ortak Kültürel Değerler* (45-59). Ankara: Popüler Yayınevi.
- Eker, G. Ö. (2018). Farklı Görme Biçimiyle Modern Dünya Ritüeli Olarak Yemek Kültürü: Sınanma/Erginlenme ve İntikam Alma Gizli İşlevleri. *Millî Folklor* (120), 170-183.
- Ekici, M. (2010). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Eliade, M. (2015). *Dinler Tarihine Giriş*. (L. A. Özcan, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Emiroğlu, K. (2016). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Erginer, G. (1984). *Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ersoy, E. G. (2020). Uygulamalı Antropoloji. K. Emiroğlu, S. Aydın (Ed.). *Antropoloji Sözlüğü* (1086-1088). İstanbul: Isık Yayınları.
- Ersoy, E. G. (2020). Yerel Bilgi Sistemleri. K. Emiroğlu, S. Aydın (Ed.). *Antropoloji Sözlüğü* (1151-1153). İstanbul: Isık Yayınları.
- Ertürk, B. (2021). Bitkisel Üretimde Agroekolojinin Temelleri ve Birkaç İpucu. M. Y. Tayfun Özkaya (Ed.). *Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün* (114-122). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ertürk, R. (1997). *Türk Sosyolojisinde ve Cumhuriyet Döneminde Köy Tartışmaları*. Ankara: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- FAO. (1996). *World Food Summit*. Rome Declaration on World Food Security.

- FAO. (2009). *FAO and Traditional Knowledge: The Linkages with Sustainability, Food Security and Climate Change Impacts*. Rome.
- FAO. (2020). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2020*. Rome.
- FAO. (2021). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2021*. Rome.
- FAO. (2022). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2022*. Rome.
- Fernandez-Armesto, F. (2007). *Yemek İçin Yaşamak: Yiyeceklerle Dünya Tarihi*. (E. Akhan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foley, J. (2014). Dünyayı Doymak. *National Geographic Türkiye* (157), 38-54.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri I*. (M. H. Doğan, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Galeano, E. (2017). *Hikâye Avcısı*. (S. Doğru, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Garrard, G. (2017). *Ekoeleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*. (E. Genç, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*. (H. Gür, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gezgin, İ. (2021). *Uygarlaşan İştah*. İstanbul: Redingot Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (Z. Mercan, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Girardon, J. (2017). Önsöz. (N. Tanyolaç, Çev.). J.-M. Pelt, M. Mazoyer, T. Monod, J. Girardon (Ed.). *Bitkilerin En Güzel Tarihi* (7-12). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Grefe, C. (1994). *Hamburger Çağı*. (O. Duman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Guilaine, J. (2012). Tarihöncesi Değil Tarih. (N. Devrim, Çev.). A. Langaney, J. Clottes, J. Guilaine (Ed.). *İnsanın En Güzel Tarihi* (148-149). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Gürsoy, Ç. (2023). *Geleneksel Bilginin Değişimi ve Dönüşümü: Cudibey ve Elmaalan Mahalleleri Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Güvenç, B. (2005). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HAGEM. (2001). *Halk Kültürü Belgeliği Kümeleme Kılavuzu*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*. (B. Barış, Çev.) Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (1999). *Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası IV*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Han, B.-C. (2019). *Zamanın Kokusu*. (Ş. Öztürk, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Haviland, W. A., Prins, H. E., Walrath, D., McBride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji*. (İ. D. Sarıoğlu, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Heinberg, R., Bomford, M. (2016). *Tarım ve Gıdanın Dönüşümü*. (H. Doğrul, Çev.) İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Hobsbawm, E. (2011). *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Honko, L. (2006). Ritüellerin Oluşum Süreci. (R. Ersoy, Dü.) *Millî Folklor* (69), 129-140.
- Huntington, H. P. (2000). Using Traditional Ecological Knowledge in Science: Methods and Applications. *Ecological Applications*, 5 (10), 1270-1274.
- Ibanez, J. J. (2019). Yerleşik İlk Köy Topluluklarında Alet Çantası ve Teknik Uzmanlık. *Aktüel Arkeoloji* (69), 18-21.
- ICSU, UNESCO. (2002). *Science, Traditional Knowledge and Sustainable Development*. International Council for Science.
- Jensen, D. (2008). Access. L. M. Given (Ed.). *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (2-3). California: Sage Publications.

- Johnson, M. (1992). Research on Traditional Environmental Knowledge: Its Development and Its Role. M. Johnson (Ed.). *Lore: Capturing Traditional Environmental Knowledge* (3-20). Ottawa: Dene Cultural Institute and the International Development Research Centre.
- Kaan, G. D. (2019). *Kültür ve Ekonomi İlişkisi Bağlamında Fındık Folkloru*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kaplan, M. (2008). *Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın: Ankara Kent Örneğinde Kuşaklar Arası Çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kaplan, M. (2020). Covid-19: Küresel Salgın Sürecinde Geleneksel ve Tamamlayıcı Tedavi Uygulamaları. *Millî Folklor* (127), 35-45.
- Karabaşa, S. (2018). *Ankara İli Nallıhan İlçesi Yenice Köyünde Kültür-Çevre İlişkileri Üzerine Etnografik Bir Değerlendirme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Karabulut, A. T. (2013). Türk Halk Bilgisi Derneği Tarafından Yayınlanan Halk Bilgisi Haberleri Dergisi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (50), 143-149.
- Karakaya, H. (2022). *Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor İlişkisi: Afyonkarahisar Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Karaman, D. (2003). XVI. Yüzyılda Ayaş Kazası Vakıfları. *Bellekten*, 67 (250), 801-852.
- Karaömerlioğlu, A. (2017). *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kartal, M. (2019). Avcı-Toplayıcı: İnsanlığın En Uzun Yolculuğu. *Aktüel Arkeoloji* (67), 30-45.
- Kayaalp, E., Karsak, B. (2019). Antropolojide Tarım ve Köylülük. A. B. Candan, C. Özbay (Ed.). *Kültür Denen Şey* (82-101). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kelekçi, Ö., Bozok, N., Akbaş, M. (2018). Ara Sıra Yaşama Umudu. A. Bora, K. Dede (Ed.). *Ütopyaalar, Politikayla Arzunun Kesiştiği Yer* (157-181). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keleş, R., Hamamcı, C. (1993). *Çevrebilim*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Keyder, Ç. (1988). Türk Tarımında Küçük Meta Üretimini Yerleşmesi (1946-1960) . Ş. Pamuk, Z. Toprak (Ed.). *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Keyder, Ç., Yenal, Z. (2018). *Bildiğimiz Tarımın Sonu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kır, A. (2021). Tarımsal Araştırmalarda Agroekolojik Yönetim. T. Özkaya, vd. (Ed.). *Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün* (64-77). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kışlalıoğlu, M., Berkes, F. (2019). *Çevre ve Ekoloji*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kindall, T. L. (1997). *Folklore: An Ecological Perspective*. Master Thesis. Oregon: The Graduate School of the University of Oregon.
- Kiple, K. F. (2010). *Gezgin Şölen: Gıda Küreselleşmesinin On Bin Yılı*. (N. Elhüseyni, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Koç, M. (2013). *Küresel Gıda Düzeni*. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Kottak, C. P. (2015). *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğinin Önemi*. (D. Atamtürk, İ. Duyar, O. Özler, M. U. İçen, Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Köker, E. (2015). Saklı Konuşmalar. M. Özbek (Ed.). *Kamusal Alan* (695-706). İstanbul: Hil Yayınları.
- Köymen, O. (2017). *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Kutlu, M. M. (1987). *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Küçüküstel, S. (2020). *Rengeyiği Türkleri: Dukhalar*. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Leech, N. L., Onwuegbuzie, A. J. (2008). Field Data. L. M. Given (Ed.). *The Sage Encyclopedia of Qualitative* (340). California: Sage Publications.
- Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Levenstein, H. (2013). *Gıda Korkusu*. (A. Öztekin, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Levy-Bruhl, L. (2016). *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*. (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- MacCannell, D. (1973). Staged Authenticity: Arrangements of Social Space in Tourist Settings. *American Journal of Sociology* (79), 589-603.
- MacIntyre, A. (2001). *Erdem Peşinde*. (M. Özcan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Madeley, J. (2003). *Herkese Gıda*. (A. E. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Mazoyer, M. (2017). Evcilleşen Savanlar. (N. Tanyolaç, Çev.). J. M. Pelt, T. M. Marcel Mazoyer, J. Girardon (Ed.). *Bitkilerin En Güzel Tarihi* (79-89). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Milani, B. (2004). Yeşil Ekonomi. *Yeşil Atlas* (7), 6-19.
- Millî Folklor Araştırma Dairesi (1975). *Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası III*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Millî Folklor Enstitüsü (1971). *Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası I*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Millî Folklor Enstitüsü (1973). *Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası II*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Mollison, B. (2012). *Permakültüre Giriş*. (E. Özkan, Çev.) İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi.
- Mugabe, J. (1998). *Intellectual Property Protection and Traditional Knowledge: An Exploration in International Policy Discourse*. WIPO.
- Münüsoğlu, H. (2020). Eğitimin Kültürel Temelleri. Z. N. Nahya (Ed.), *Eğitim Antropolojisi* (151-167). Ankara: Nobel Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. (M. E. Özcan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2003). *Türkler, Türkiye ve İslâm: Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ocak, A. Y. (2012). *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü* . İstanbul : Kabalıcı Yayıncılık.
- Oğuz, M. Ö. (2008). Araştırmaların Tarihi. M. Öcal Oğuz (Ed.). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (1-42). Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Oğuz, M. Ö. (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ong, W. J. (2010). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi*. (S. P. Banon, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Örnek, S. V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Örnek, S. V. (2018). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Özbek, M. (2020). *Beslenme Kültürü ve İnsan*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Özbudun, S. (2020). Gelenek. K. Emiroğlu, S. Aydın (Ed.). *Antropoloji Sözlüğü* (444-447). İstanbul: İslık Yayınları.
- Özcan, F. C. (2020). Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi. M. K. Kaynar (Ed.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (39-67). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, N. (2001). Bilim ve Teknolojideki Gelişmelerin Köy Seyirlik Oyunlarına Etkisi. *Millî Folklor* (51), 119-129.
- Özdemir, N. (2018). Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* (18), 1-28.
- Özdemir, N. (2019a). Elektronik Kültür Bağlamında Kültür Aktarımı ve Nesillerarasılık. *Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarımı Çalıştayı*. Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Özdemir, N. (2019b). Kuşaklararasılık ve Kültürel Değişme. *Çocuk ve Medeniyet*, 125-148.
- Özdemir, N. (2022a). Geleneksel Ekolojik Bilginin Markalaşması. M. A. Yolcu (Ed.). *Kaz Dağları ve Geleneksel Ekolojik Bilgi* (25-58). Çanakkale: Paradigma Akademi.

- Özdemir, N. (2022b). Postmodern Yerellik ve Geleneksel Ekolojik Bilgi. *Culture Academy*, 2 (1), 1-30.
- Özkan, O. (2021). Tahtacıörencik'in Hafızası. *Gıdamız Geleceğimiz Gazetesi*(2), 3.
- Özkaya, T., Özden, F. (2021). Agroekoloji: Bir Bilim, Bir Uygulama ve Bir Hareket. T. Özkaya vd. (Ed.). *Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün* (17-44). İstanbul: Metis Yayınları.
- Öztürkmen, A. (2009). *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Petrini, C. (2022). *Toprak Ana*. (G. Akyüz, Çev.) İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Polanyi, K. (2010). *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. (A. Buğra, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ponting, C. (2012). *Dünyanın Yeşil Tarihi*. (A. Başcı, Çev.) İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Punch, K. F. (2020). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Radin, M. (1942). Tradition. *Encyclopaedia of the Social Sciences* (62-67).The MacMillan Company.
- Radkau, J. (2017). *Doğa ve İktidar*. (N. Güder, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Raglan, L. (2010). Tarih ve Mit. (L. Soysal, Çev.). M. Öcal Oğuz, S. Gürçayır (Ed.). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, (181-188). Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Roussopoulos, D. (2017). *Politik Ekoloji*. (F. D. Elhüseyni, Çev.) İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Schimmel, A. (1998). *Sayıların Gizemi*. (M. Kıpüşoğlu, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Scott, J. S. (2019). *İlk Devletlerin Derin Tarihi: Tahıla Karşı*. (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

- Seymour-Smith, C. (1986). Tradition. *MacMillan Dictionary of Anthropology* (279-280). Londra: The Macmillan Pres.
- Shils, E. (2003-2004). Gelenek. *Modernliğin Gölgesinde Gelenek* (H. Arslan, Çev.) (101-132). Ankara: Doğu Batı.
- Sırakaya, N. (1991). *Uygulamalı Coğrafya Bakımından Güdül İlçesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Sırakaya, N. (1993). Güdül İlçesi'nde Yerleşme ve Konut Tipleri. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (4), 189-209.
- Simonnet, D. (1990). *Çevrecilik*. (M. S. Şakiroğlu, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Soydemir, F. (2022). Tahtacıörencik Köyü Ekolojik Yaşam ve Geleneksel Evleri. *Gıdamız Geleceğimiz Gazetesi*(4), 11-12.
- Standage, T. (2020). *İnsanlığın Yeme Tarihi*. (G. Çakır, Çev.) İstanbul: Maya Kitap.
- Stoeltje, B. J. (2009). Festival. (P. Ersoy, Çev.). M. Öcal Oğuz, vd. (Ed.). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3* (334-340). Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Sumner, M. (2006). Qualitative Research. V. Jupp (Ed.). *The Sage Dictionary of Social Research Methods* (248-250). London: Sage Publications.
- Şahin, Ü. (2010). Yeşil Politika: Radikal Reformizm, Pasifizm ve Ekolojik Muhalefet. A. Öztürk (Ed.). *Yeni Sol Yeni Sağ* (203-224). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Şişman, B. (2022). *Tarımsal Gıda Sistemlerinde Agroekolojinin Yeri ve Öneminin İncelenmesi: Ankara-Güdül Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Tayfun Özkaya, M. Y. (2021). Sunuş. M. Y. Tayfun Özkaya vd. (Ed.). *Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün* (11-15). İstanbul: Metis Yayınları.
- TDK. (1998). *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Teke, S. G. (2020). *Türk Halk Biliminde Derleme: Çalışmalar, Tartışmalar*. Ankara: Geleneksel Yayınları.

- Tekin, G. (2020). *Tasarlanmış Mekânlarda Kültürel Miras Aktarımı ve Yeniden Canlandırma: Hamamönü ve Çevresi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Temürcü, C. (2021). Köylülük ve Agroekoloji. T. Özkaya vd. (Ed.). *Agroeoloji: Başka Bir Tarım Mümkün* (234-248). İstanbul: Metis Yayınları.
- Terzi, S. (2022). *Bayburt İlinde Geleneksel Ekolojik Bilginin Halk Bilimi Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bayburt: Bayburt Üniversitesi.
- Toska, S. (2017). *Ekokurgu: Ekolojik Sorunların Çözüm Yolu Olarak Edebiyat*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Tunç, A. (2012). *Memleket Hikâyeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türker, H. (1990). *Ayaş, Güdül, Beypazarı ve Polatlı Arasında Kalan Bölgenin Florası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Uhri, A. (2016). *Anadolu Mutfak Kültürünün Kökenleri*. Ege Yayınları: İstanbul.
- Urry, J. (1999). *Mekânları Tüketmek*. (R. G. Ögdül, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ülkü. (1933). Köy Anketi. *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, 1(5), 362-364.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1973). *Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı.
- Williamson, J. (2001). *Reklamların Dili: Reklamlarda Anlam ve İdeoloji*. (A. Fethi, Çev.) Ankara: Ütopya Yayınları.
- Wolf, E. R. (2000). *Köylüler*. (A. Sönmez, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Yenal, Z. (2018). Tarım ve Gıda Üretimini Yeniden Yapılanması ve Uluslararasılaşması. Ç. Keyder, Z. Yenal (Haz.). *Bildiğimiz Tarımın Sonu* (103-136). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, A. E. (2020). *Üretim Tüket: İthalat-Siyaset-Rant Kısacasında Tarım*. İstanbul: Sia Kitap.
- Yıldırım, A. E. (2022). *Yeni Tarım Düzeni: Pandemi-İklim Krizi ve Gıda Egemenliği*. İstanbul: Sia Kitap.

Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yıldırım, S. (2020). Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Sosyo-ekonomik ve Kültürel Coğrafyası. M. K. Kaynar (Ed.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (541-563). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, Ş. (2019). Geleneksel Ekolojik Bilgi Bağlamında Beypazarı Evleri. *Millî Folklor* (124), 213-229.

Yolcu, M. A. (2018). Geleneksel Ekolojik Bilgi Bağlamında Çanakkale Halk Botaniği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ* (24), 63-77.

Yolcu, M. A. (2022). Sunuş. M. A. Yolcu (Ed.). *Kaz Dağları ve Geleneksel Ekolojik Bilgi* (s. III-VI). Çanakkale: Paradigma Akademi.

Yolcu, M. A., Aça, M. (2019). Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor. *folklor/edebiyat* (100), 861-871.

Zerzan, J. (2018). *Gelecekteki İlkel*. (C. Atila, Çev.) İstanbul: Kaos Yayınları.

İnternet Kaynakları:

URL-1: <https://www.wipo.int/tk/en/tk/> [Erişim tarihi: 20.11.2020]

URL-2: <https://www.wipo.int/tk/en/folklore/> [Erişim tarihi: 20.11.2020]

URL-3: <https://www.wipo.int/tk/en/genetic/> [Erişim tarihi: 20.11.2020]

URL-4: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sdgs-framework-for-covid-19-recovery/> [Erişim tarihi: 16.03.2023]

URL-5: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/> [Erişim tarihi: 16.03.2023]

URL-6: <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-271749/halk-kulturu-olan-arastirmalari.html> [Erişim tarihi: 24.05.2023]

URL-7: <https://ankara.ktb.gov.tr/TR-152770/gudul.html>. [Erişim tarihi: 6.11.2022]

URL-8: <http://www.gudul.gov.tr/ilcemiz>. [Erişim tarihi: 6.11.2022]

URL-9: <https://cittaslowturkiye.org/tr/ankaranin-ilk-sakin-sehri-gudul/>. [Erişim tarihi: 6.11.2022]

URL-10: <http://www.gudul.gov.tr/muhtarliklar> [Erişim tarihi: 26.05.2023]

URL-11: <https://tahtaciorencik.org/> [Erişim tarihi: 10.03.2023]

URL-12:

<https://www.unesco.org.tr/Pages/108/219/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-Kalk%C4%B1ma-2030-Hedefleri-%C4%B0htisas-Komitesi>
[Erişim tarihi: 3.06.2023]

URL-13: <https://cittaslowturkiye.org/tr/uyelik-sureci-ve-kriterler/> [Erişim tarihi: 3.06.2023]

URL-14: <https://www.dortmevsimekoloji.org/surdurulebilir-yasam-derneği-ile-ortak-calismamız-gidamiz-geleceğimiz-tahtaciorencik-ve-otesi/> [Erişim tarihi: 15.05.2023]

URL-15: <https://gidamizgeleceğimiz.org/proje-bilgi/> [Erişim tarihi: 15.05.2023]

URL-16: <https://gidamizgeleceğimiz.org/tvg/> [Erişim tarihi: 15.05.2023]

EK 1. GÖRÜŞMECİ LİSTESİ

	Ad ²²	Doğum Yılı	Eğitim	Görüşme Tarihi
1.	Adem Kurtuluş	1955	İlkokul	22 Ekim 2022
2.	Ayten Bektaş	1962	İlkokul	25 Ağustos 2022
3.	Emin Devrim	1970	Lise	23 Nisan 2022
4.	Fırat Şener	1987	Lise	29 Ekim 2022
5.	Güner Kızılcı	1955	İlkokul	1 Eylül 2022
6.	Hanife Özay	1961	İlkokul	13 Haziran 2022
7.	Hayriye Erol	1968	Üniversite	25 Eylül 2022
8.	Hilmi Çıray	1970	İlkokul	22 Nisan 2022
9.	Kamile Gezmiş	1941	İlkokul	29 Ekim 2022
10.	Medine Arınç	1952	İlkokul	29 Ağustos 2022
11.	Mehmet Yıldız	1962	Üniversite	28 Ekim 2022
12.	Melahat Güler	1945	İlkokul	5 Kasım 2022
13.	Münevver Çelik	1945	İlkokul	24 Ekim 2022
14.	Necla Durak	1972	İlkokul	22 Nisan 2022
15.	Nevin Demir	1970	İlkokul	22 Ekim 2022
16.	Nilgün Göçmen	1965	İlkokul	29 Ağustos 2022
17.	Nimet Doğramacı	1957	İlkokul	29 Ekim 2022
18.	Rıza Seymen	1934	İlkokul	5 Kasım 2022
19.	Rukiye Erten	1962	İlkokul	9 Eylül 2022
20.	Sabiha Pekkan	1944	İlkokul	5 Kasım 2022
21.	Saniye Güral	1942	-	6 Kasım 2022
22.	Selda Erbay	1991	Lise	25 Eylül 2022
23.	Selime Ünal	1933	İlkokul	29 Ağustos 2022
24.	Selma Koçak	1961	İlkokul	5 Kasım 2022
25.	Semiha Kutlu	1960	Lise	28 Ekim 2022
26.	Şükran Demiroğlu	1966	İlkokul	31 Ağustos 2022
27.	Tahsin Mumcu	1961	İlkokul	31 Ağustos 2022
28.	Vesile Candan	1963	İlkokul	5 Kasım 2022
29.	Zarife Özkök	1966	İlkokul	5 Kasım 2022
30.	Zeliha Erdem	1960	İlkokul	23 Ekim 2022

²² Görüşmecilerin adları anonim olarak verilmiştir.

EK 2. ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK HALKBİLİM ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 06/07/2023</p> <p>Tez Başlığı: Geleneksel Bilginin Günümüz Beslenme Kültürüne Etkileri: Ankara Gütül Tahtacıörencik Köyü</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 330 sayfalık kısmına ilişkin, 06/07/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 3'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">06.07.2023 Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: Zeynep Nagihan KAHVECİ Öğrenci No: N15241345 Anabilim Dalı: Türk Halkbilimi Programı: Türk Halkbilimi Statüsü: ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;">_____ Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR</p>

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH FOLKLORE DEPARTMENT

Date: 06/07/2023

Thesis Title : Impacts of Traditional Knowledge on Today's Nutrition Culture: Ankara Gdl Tahtacıörencik Village

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on, 06/07/2023 for the total of 330 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 3%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

06.07.2023

Date and Signature

Name Surname: Zeynep Nagihan KAHVECİ

Student No: N15241345

Department: Turkish Folklore

Program: Turkish Folklore

Status: Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR

EK 3. ETİK KOMİSYON İZİNİ

Tarih: 10/08/2022
Sayı: E-35853172-300-00002328791
00002328791

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-35853172-300-00002328791
Konu : Zeynep Nagihan KAHVECİ Hk. (Etik Komisyon İzni)

10.08.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 04.07.2022 tarihli ve E-12908312-300-00002274022 sayılı yazınız.

Enstitünüz Türk Halkbilimi Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencilerinden **Zeynep Nagihan KAHVECİ**'nin **Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR** danışmanlığında yürüttüğü "**Geleneksel Bilginin Günümüz Beslenme Kültürüne Etkileri: Ankara Gündül Tahtacıörencik Köyü**" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **26 Temmuz 2022** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: A35039CS-74CF-4696-BC73-A426E79A8A53

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/lu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik
Ağ: www.hacettepe.edu.tr
Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992
Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Duygu Didem İLERİ

Bilgisayar İşletmeni

Telefon: .

